

ΧΑΝΙΑ 1983

ετήσια
έκδοση
δήμου
Χανίων

ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ

* 1 0 1 *

Μάιος 1941

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Σήμερα 42 χρόνια μετά τη γιγαντομαχία το ιστορικό αυτό γεγονός μοιάζει-γι' αυτούς που δεν το ζήσαν με κατόρθωμα προσώπων μυθικών και απόμακρων.

Και όμως,

Η Μάχη της Κρήτης είχε πρωταγωνιστές, κοντινούς και γνωρίμους.

Τους πατεράδες μας και τις μανάδες μας. Τον απλό Λαό που συνεπής με τις παραδόσεις του μεγαλουργήσε απο τη στιγμή που πήρε αφοσίωση τη ζωή και το θάνατο στα χέρια του. Και ρίχτηκε στον παρόδοιμο αληθινά γνήσια κρητικό αγώνα για ελευθερία, αξιοπρέπεια, ανδρωπιά.

Μαζί του στρατευμένα παιδιά απ' την άκρη της γης. Ο φασισμός δεν έπρεπε να παύσει.

Η Μάχη της Κρήτης στέλνει και θα στείλει αιώνια το μήνυμα της ιδιαίτερα επικαιρά σήμερα.

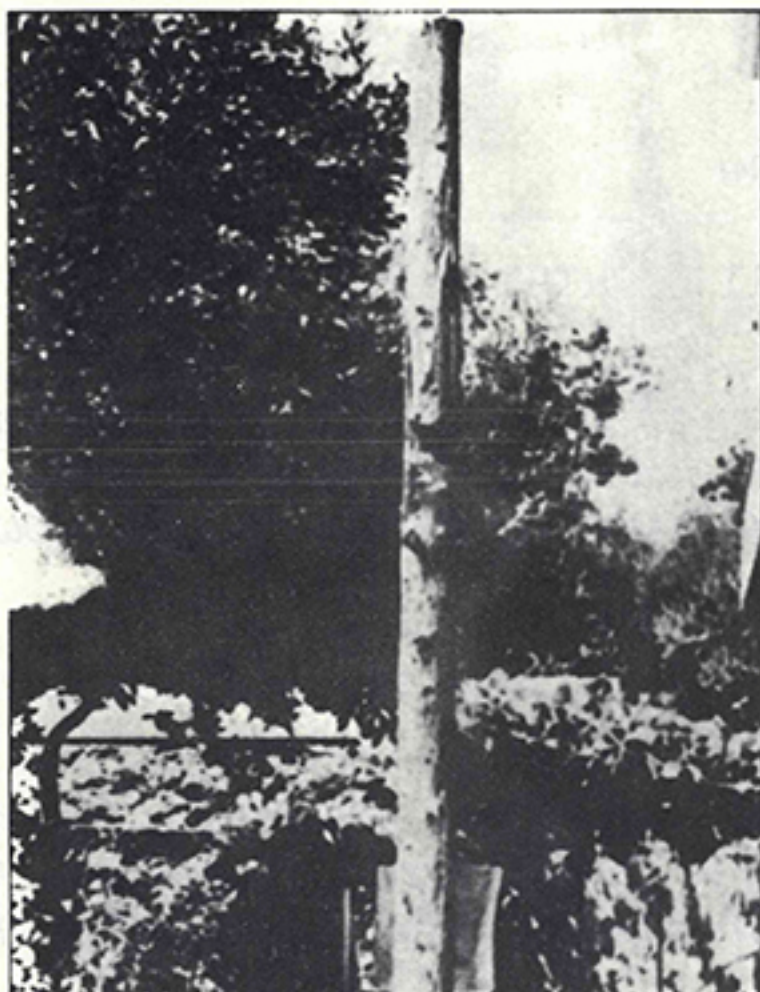
Σε μας αρθώνει η ευθύνη για τη μεταστροφή του σε δράση καθήκους και σταθερό οραματισμό.

Αυτό θάνατο και η πλήρης εγκατάλειψή της.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΚΗΣ

ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΚΑΝΤΑΝΟΣ 1941

Ο Θρυλικός στύλος της Αγίας, που έδεναν τα θύματα τους οι Γερμανοί.

ΑΓΙΑ

Στα μαύρα σου κελλιά τ' αφώτιστα
της τυραννίας σύμβολα βουβά,
γιγάντωσε η δόξα του αγώνα μας,
θρεμένη από τον πόνο του ραγιά.

Ανήκουστο άρχισε στο λόφο σου
Τετράχρονο θανάτου πανηγύρι,
κι απλώθηκε στον κάμπο σου μυριόταφο
μακάβριο κοιμητήρι.

Διαμάντια λαμπρά σε στόλισαν
που σκόρπαγαν στους σκλάβους πλούσιο φως,
κι από κακούργων πούσουν κάτεργο
ξετέλεψες της Λευτεριάς Βωμός.

Σ.Δ.(Στέλιος Διλιντάς)

(Από την εφημερίδα «ΕΞΟΡΜΗΣΗ», όργανο του Συμβουλίου της ΕΠΟΝ Νομού Χανίων, αριθμ. φυλ. 9 της 19-5-45)

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ

του Βαγγέλη Χατζηαγγελή

«Αρχή της Νίκης
είναι η ΑΝΘΙΣΤΑΣΗ...»
(Ο Ανώνυμος Έλληνας
στην «Ελληνική Νομαρχία»)

Αυτό που έγινε και κατάπληξε την ανθρωπότητα στη Μάχη της Κρήτης, ήταν η αυθόρμητη μαζική συμμετοχή-αντίσταση του λαού. Ο άοπλος λαός σήκωσε το ανάστημά του, πρώτος αυτός στην ιστορία του δευτέρου παγκόσμιου πολέμου, να πολεμήσει ένα πάνοπλο, αδίσταχτο εισβολέα εγκληματία, που είχε κατακτήσει και τρομοκρατήσει όλη την Ευρώπη, σπέρνοντας παντού το θάνατο και την ερήμωση.

Αν ξεφυλίσει κανείς την πολυτομή ιστορία αυτού του τόπου στους αιώνες που πέρασαν, θα βρει αμέτρητες σελίδες αγώνων και θυσιών για Λευτεριά και Εθνική Ανεξαρτησία. Το πνεύμα της αντίστασης, της αυθόρμητης και της οργανωμένης, είναι βίωμα που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά και συνεχίζεται σε μια νομοτελειακή διαδικασία, όσο υπάρχει καταδυνάστευση, αδικία όποιας μορφής, όσο υπάρχει ξένος κατακτητής όποιας προέλευσης.

Σκοπός της μελέτης αυτής δεν είναι να δώσει μια περίληψη της αντιστασιακής ιστορίας της Κρήτης. Σκοπός της είναι να δώσει συνέχεια της φλόγας της αντίστασης, που άρχισε με την εισβολή των ναζιστών, όπως εμφανίζεται στις στήλες των εφημερίδων της κατοχής στα Χανιά.

Όμως, όταν καθήσει κανείς να γράψει για ένα τέτοιο καυτό θέμα, είναι φυσικό να εισβάλουν οι μνήμες μισού αιώνα, που υπογραμίζουν την σωστή κάθε φορά τοποθέτηση του λαού μας στα πιο σοβαρά γεγονότα, εσωτερικά και διεθνή, που προβάλουν το παραδοσιακό πνεύμα της αντίστασης στην αδικία, στη βία, στο φασισμό, στον πόλεμο. Ενδεικτικά: Γενική κατακραυγή της κοινής γνώμης ενάντια στο Χίτλερ και το ναζισμό στα χρόνια της ανόδου του στην εξουσία (1932-33). Στα Χανιά συγκροτούνται οι πρώτες αντιφασιστικές, φιλειρηνικές οργανώσεις από φοιτητές, επιστήμονες, εργάτες. Καταδίκη και αγανάκτηση του λαού, όταν ο γελοίος Ντούτσε εισέβαλε στην Αβυσηνία να κατακτήσει έναν ανυπεράσπιστο λαό. Το ίδιο όταν ο φασίστας Φράνκο, με την ένοπλη βοήθεια του Χίτλερ και του Μουσολίνι, ξεσήκωσε τον εμφύλιο πόλεμο στην Ισπανία. Γενική καταδίκη και αγανάκτηση στην Κρήτη ενάντια στο βασιλομεταξικό φασισμό της 4ης Αυγούστου, με λαϊκές εκδηλώσεις αντιστασιακές, που κατέληξαν σε ένοπλη εξέγερση στα Χανιά στις 29 Ιούλη 1938. Οι εφημερίδες της περιόδου αυτής αποτελούν απόδειξη του σωστού πάντα πολιτικού κριτηρίου και προσανατολισμού του λαού μας. Πάνω απ' όλα η Ελευθερία, η Δικαιοσύνη, η Εθνική Ανεξαρτησία, η Αντίσταση.

Στις 30 του Μάη 1941 έκλεισε στα Σφακιά το δεκαήμερο που ονομάστηκε Μάχη της Κρήτης. Οι τελευταίοι σύμμαχοι μαχητές, που δεν πρόλαβαν να μπουν στα καράβια για την Αίγυπτο, στην πλειοψηφία τους Νεοζηλανδοί και Αυστραλοί, εξουθενωμένοι, εγκαταλειμμένοι, παραδίνονται. Πολλοί παίρνουν τα βουνά να σωθούν. Οι κατακτητές απλώνουν την κυριαρχία τους σ' ολόκληρη την Κρήτη. Μ' όλα τα μέσα προσπαθούν να τρομοκρατήσουν τον ανυπότακτο λαό. Η Κάντανος ξεθεμελιώνεται, ο Σκινές το ίδιο, οι πρώτες εκατόμβες των εκτελεσμένων στον Κερίτη, στο Κοντομαρί, στα Περβόλια, στα άλλα σταυροδρόμια της λαϊκής παλικαριάς.

Θα περίμενε κανείς, ύστερα από τον ορυμαγδό της φοβερής αυτής μάχης, μια περίοδο ανάπαυλας. Να συνέλθουν οι άνθρωποι να θάψουν τους νεκρούς τους, να γιατρέψουν τις πληγές τους, ν' ανατράνισουν, ν' ανασυντάξουν τις δυνάμεις τους. Όπως προκύπτει από τα ντοκουμέντα που ακολουθούν δεν υπήρξε ανάπαυλα. Από τις πρώτες μέρες της κατοχής, τα πρώτα σαμποτάζ. Ο λαός μας αψηφά τις διαταγές, τις απειλές, τις παραπλανητικές υποσχέσεις για αμνήστευση όσων πολέμησαν, δεν παραδίνει τα όπλα, με κίνδυνο της ζωής του προστατεύει τους δικούς του και σύμμαχους στρατιώτες που φυγοδικούν, τους δίνει στέγη και τροφή, όπως έκανε πάντα στην ιστορία του για κάθε καταδιωκόμενο αγωνιστή. Ακόμα δεν παραδίνει το μόχθο της εργασίας του, δεν πειθαρχεί στις διαταγές και στις απειλές για καταναγκαστική εργασία. Σ' όλες τους τις εκδηλώσεις αντίστασης. Αντίσταση στους κατακτητές και στους συνεργάτες του. Κι είναι η αντίσταση αυτή στα πρώτα της βήματα αυθόρμητη, ανοργάνωτη, πηγαία, πατρογονική, παραδοσιακή. Θεμέλιο του έπους της οργανωμένης αντίστασης, και που δεν άργησε ν' ανηφορίσει στις ιστορικές επάλξεις, στα Λευκά Όρη στις Μαδάρες, τραγουδώντας τα θούρια της Λευτεριάς «Εμπρός ΕΛΑΣ για την Ελλάδα, το δικίο και τη λευτεριά»... «Εμπρός Επονίτες αδέρφια και πάλι, πάμε και γοργά προβά-

Αγαθη μένοι μου
 ο θανατώ μου δώ θα' ωρίση να βας ζωίκε
 χλά να βας αταμερε υπό ωριή γιά τή παζή
 ωσι λεζάγρη ζήριζε κι καρδής εας
 βρήκ παγκιαρία έω τη νία αυτή δου-
 μαβία νει θα' μάς τιμώκε καλίερα
 ολται : άνδρωση δίνε κι μιν' τα για' ανώ-
 τερα ιδανικά δίν' ανδάνει ωστέ
 με' ωρητι εγρίω
 1-5-44. Δας Σιζο Μήλοος
 χαϊδούρι

Σημείωμα του Χανιώτη γεωπόνου Νικ.Μαριακάκη που ρίχτηκε την ώρα που τον πηγαίνουν για εκτέλεση.
 Ένας από τους 200 εκτελεσμένους στην Καισαριανή (1 Μαΐου 1944)

λει η αυγή...».

Τη γερμανική κατοχή, που κράτησε στα Χανιά και μετά το τέλος του πολέμου στις 9 του Μάη 1945, διαδέχτηκε η αγγλοαμερικάνικη κατοχή. Η ανατροπή των αξιών, ο διωγμός της Εθνικής Αντίστασης, ο σφαγιασμός των αγωνιστών της, οι κυβερνήσεις των απόντων και των δοσίλογων, ο εμφύλιος πόλεμος που άναψαν με το δαυλό τους για να αποτρέψουν τις δημοκρατικές εξελίξεις και επιβάλουν την κυριαρχία τους.

VERORDNUNGSBLATT FÜR DAS BESETZTE GRIECHISCHE GEBIET HERAUSGEGEBEN VOM OBERBEFEHLSHABER DES HEERES.

Bestellungen nehmen alle Kommandanturen der Militärverwaltung an.
Einzelsummern nur bei diesen. 2. Auflage mit berichtigter griechischer Übersetzung.

ΥΠΗΡΕΣΙΑΚΟΝ ΦΥΛΛΟΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ ΔΙΑ ΤΟ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΔΑΦΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΝΩΤΑΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Ευθύνης: Δέχεται επίσημα το Διοικητικό Στρατιωτικό Διοικητικό. Παραμένει πάντα εκτελεστικό μόνο επί της
Ευθύνης: Δέχεται επίσημα το Διοικητικό Στρατιωτικό Διοικητικό. Παραμένει πάντα εκτελεστικό μόνο επί της

VERORDNUNG

über die teilweise Inkraftsetzung des auf dem griechischen Festlande geltenden deutschen Rechtes vom 22. Juli 1941.

1.—Die in der Anlage I höher bezeichneten, im Verordnungsblatt für das besetzte griechische Gebiet abgedruckten Verordnungen und Bekanntmachungen werden für den Bereich der Insel Kreta und der Verwaltungsmäßig zu ihr gehörigen Inseln, unbeschadet der Ziff. 1, Absatz 2 der Verordnung über die Einführung des deutschen Strafrechts und strafrechtlicher Bestimmungen im besetzten griechischen Gebiet vom 5.4.1941, mit Rückwirkung vom 20.5.1941 in Kraft gesetzt.

2.—Die in der Anlage II aufgeführten, für die Insel Kreta ergangenen Verordnungen des Militärbefehlshabers von Kreta werden mit den in der Anlage III ersichtlichen Ausnahmen aufgehoben.

3.—Dagegen bleiben ausdrücklich die in der Anlage III aufgeführten Rechtsvorschriften anzuwenden.

4.—Verordnungen, Anordnungen u. s. w. des Kommandanten der P. K. 606 werden durch die hierin enthaltene Regelung nicht berührt.

5.—Die von der oder vom Kommandanten der P. K. 606 auf Grund der ihm erteilten Ermächtigung erlassenen Verordnungen, Anordnungen und Bekanntmachungen treten stets mit dem Tage ihrer Unterschrift in Kraft, soweit nicht ausdrücklich ein anderer Termin genannt ist. Für die Anwendung und Auslegung ist in jedem Falle der deutsche Text maßgebend.

6.—Die von deutschen militärischen Dienststellen erlassenen Rechtsvorschriften haben den Vorrang vor den landesgesetzlichen Vorschriften. Im übrigen bleiben die Landesgesetze in Kraft, soweit sie nicht den Zwecken der Besetzung widersprechen.

Ungehorsam gegen Bestimmungen die von deutschen militärischen Stellen erlassen sind, kann nicht mit Unkenntnis oder mit dem Hinweis auf bestehende Landesgesetze entschuldigt werden.

DER BEFEHLSHABER UND KOMMANDANT
DER FESTUNG KRETA

ANLAGE I. NEU IN KRAFT TRETENDE VERORDNUNGEN.

1. Bekanntmachung für das besetzte griechische Gebiet v. 5.4.1941
Verordnungsblatt Nr. 1 vom 5.4.1941 Seite 2.
Jahresheft Ziffer IX, Absatz 1 folgende Fassung:

Für deutsche und landesgesetzliche Währung besteht Annahmeverweigerung. Die Anwendung eines anderen als des jeweils amtlich festgesetzten Umrechnungskurses ist strafbar.

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Απορώσα την κατά μέρος ισχύον του Γερμανικού Δικαίου του Ισχύοντος εν τη Στερεή Ελλάδα, από 22 Ιουλίου 1941.

1.—Αι εις το Παράρτημα I της εφημερίδος διαταγών επικυρώσαι διαταγαι και ανακοινώσαι δια το κατεχόμενον Έλληνικόν έδαφος θα ισχύουν και δια την Νήσον Κρήτην και τας εις αυτήν αναγκάσας Νήσους, χωρίς να βλαπή ο όρθ. 1 παράγρ. 2 της διατάξεως περί είσπραγής του Γερμανικού Ποινικού Δικαίου και των Ποινικών Διατάξεων εις το κατεχόμενον Έλληνικόν έδαφος της 29/1/1941 με αναδρομήν της 20/5/1941.

2.—Αι εις το Παράρτημα 2 αναφερόμεναι δια την Νήσον Κρήτην διατάξεις του Στρατιωτικού Διοικητού Κρήτης, θα ανασταλούν με τας εις την αυτήν παράγραφον αναφερόμενας εξαιρέσεις.

3.—Θα παραμείνουν όπως ρηθής εν ισχύι αι εις το Παράρτημα 3 διατάξεις δικαίου.

4.—Διαταγαι, διατάξεις κ.λ.π. του Διοικητού της ΦΕΛΗΚΟΜΑΝΤΑΝΤΟΥΡ 606 δεν θα θυμούν από τόν παρόντα κανονισμόν.

5.—Αι ός έμω ή υπό του Διοικητού της ΦΕΛΗΚΟΜΑΝΤΑΝΤΟΥΡ 606 έκδοθείσαι Διαταγαι, διατάξεις ή ανακοινώσεις τίθενται εν ισχύι από την ήμεραν της υπογραφής των, εάν αύται δεν αναφέρουν χρονολογίαν ενάρξεως ισχύος δια την εφαρμογήν και έλλογουν εις κάθε περιπτώσει είναι αρμόδιον το Γερμανικόν κείμενον.

6.—Αι υπό της Γερμανικής Στρατιωτικής Αρχής έκδοθείσαι διαταγαι δικαίου, έχουν προτεραιότητα των τοπικών διατάξεων. Έξ άλλου αι τοπικαι διατάξεις παραμένουν εν ισχύι έσ' όσον δεν αντίκεινται εις αντίθεσιν με αύτας της κατοχής.

Απειθεία προς τας διατάξεις των Γερμανικών Αρχών δεν δύναται να δικαιολογηθή με άγνοιαν ή παρανομήν προς τούς ισχύοντας Κρητικούς Νόμους.

Ο ΑΡΧΗΓΟΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ
ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I.

Νέαι διατάξεις τιθέμεναι εν ισχύι.

1.—Γνωστοποίησις δια το κατεχόμενον Έλληνικόν έδαφος της
Εφημερίδος διαταγών Νο 1 της 5/4/1941 σελ. 2.
Ο όρθος 2 παράγρ. 1 περιλαμβάνει και την εις τας διατάξεις:

Διά το Γερμανικόν και το έγγυριον νόμισμα διαταγαι αναγκαστική κυκλοφορία. Η χρήση άλλης τινός μετατροπής, έκτός της άρρεσίσεως, είναι αξιόπονη.

Ανακοινώνται επίσης εις το κατεχόμενον

Οι αμερικάνοι ιμπεριαλιστές στρογγυλοκάθονται για τα καλά με το ΝΑΤΟ, τον 6ο στόλο και τις βάσεις τους, τις κυβερνήσεις, τα πραξικοπήματα, τη χούντα, παραδίνουν τη μισή Κύπρο στους Τούρκους, προστάζουν, προκαλούν, απειλούν, νοθεύουν τη ζωή μας με τα ναρκωτικά και όλα τα υποπροϊόντα του. Σ' όλη αυτή την τραγική περίοδο η αντίσταση συνεχίζεται με πολύ αίμα και δάκρυα, με πισωγύρισμα της ζωής της χώρας, με όλες τις συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη, την πολιτιστική, την κοινωνική πρόοδο και εξέλιξη. Κορυφώνεται σε μεγαλείο στο Πολυτεχνείο, κορυφώνεται με τις παλαϊκές αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις ενάντια στις βάσεις και τα πυρηνικά όπλα, για την Ειρήνη και τον αφοπλισμό, την εθνική ανεξαρτησία.

Στον αγώνα αυτό η Κρήτη βρίσκεται πάντα στις επάλξεις. Τα ιδανικά της Εθνικής Αντίστασης, το παραδοσιακό πνεύμα ενάντια στους ξένους κατακτητές, η φλόγα της Μάχης της Κρήτης, μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Η Μάχη της Κρήτης, η Μάχη της Ελλάδας, συνεχίζεται. Και θα τελειώσει μόνο όταν θα φύγουν και οι τελευταίοι αμερικάνοι με τα σύνεργα του θανάτου από τον τόπο μας. Όταν θα γίνουμε νοικοκύρηδες στο σπίτι μας.

Τα λίγα ντοκουμέντα που ακολουθούν από τα πολλά που υπάρχουν, είναι σταχυολογημένα από τις χανιώτικες εφημερίδες της κατοχής. Προβάλλουν παραστατικά την πρώτη περίοδο της κατοχικής αντίστασης.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Η Φελντκομαντατούρ ανακοινώνει:
Δοθείσης αφορμής, υποδεικνύομεν εκ νέου, ότι απαγορεύεται η παροχή ασύλου ή βοήθειας προς απόδρασιν εις Έλληνας στρατιώτας, οι οποίοι δεν έχουν κανονικώς αφεθή ελεύθεροι της αιχμαλωσίας, κατά μείζονα δε λόγον εις τους Άγγλους στρατιώτας.

Ενέργειαι αντιβαίνουσαι εις τα ανωτέρω διώκονται υπό του στρατοδικείου και τιμωρούνται δια θανάτου.
(Δελτ. αριθμ. 4 της 2-7-41)

ΦΕΛΝΤΚΟΜΑΝΤΑΤΟΥΡ 606

ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Απαγορεύεται εις άπαντας τους Έλληνας, εξαιρουμένων των εις τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως ευρισκομένων αιχμαλώτων πολέμου, όπως φέρωσιν είδη στρατιωτικής αμφιέσεως, αδιάφορον αν πρόκειται περί Γερμανικών, Αγγλικών ή Ελληνικών τοιούτων. Ως τοιαύται θεωρούνται ωςάυτως αι Γερμανικαί, Αγγλικάί ή Ελληνικάί ενδυμασίαι χρώματος χακί.

.....
Οι παραβάται της ανωτέρω διατάξεως θα τιμωρηθώσι.

Χανιά 17-7-1941

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ
ΚΛΟΥΚ Αντισυνταγματάρχης

(Δελτ. 10 της 19-7-41)

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

Κατά διαταγήν του εντεταλμένου Διοικητού του Φρουρίου Κρήτης, προσκαλούμεν άπαντας τους ιδιοκτήτας ραδιοφώνων της περιφέρειας ημών, να παραδώσωσι ταύτα εις την Φελδ-Κομαντατούρ και να υποβάλωσι ημίν δήλωσιν, εν η ν' αναφέρεται το ονοματεπώνυμον του κατόχου καθώς και η διεύθυνσις αυτού, το είδος, η μάρκα, η σημερινή κατάστασις του παραδοθέντος ραδιοφώνου, η Γερμανική αρχή εις την παρέδωσαν τούτο και η ημερομηνία παραδόσεως τούτου.

Προθεσμία παραδόσεως των ραδιοφώνων και η υποβολή αιτήσεων ετάχθη μέχρι της 31 Ιουλίου. Η μη συμμόρφωσις προς την ως άνω διαταγήν θέλει έχει βαρυτάτας συνεπείας.

Χανιά 27-7-1941

Ο Δ/τής του Α Τμήματος

(Δελτ. 16 της 30-7-41)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Κατόπιν διαταγής των ενταύθα Γερμανικών Αρχών υποχρεούνται άπαντες εν γένει οι κάτοικοι, όπως από της δύσεως μέχρι της ανατολής του ηλίου, διατηρώσιν τον φωτισμόν των οικιών και καταστημάτων των εις πλήρη συσκότισιν. Οι μη συμμορφούμενοι θα συλλαμβάνονται και θα παραδίδονται εις τας Γερμανικάς Αρχάς.

Εν Χανίοις τη 17-8-41

Ο Ανώτερος Διοικητής

Εμμ. Ορφανουδάκης Αντισίρχης

(Δελτ. 23 της 18-8-41)

ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Δια διαταγής της Φελδ-Κομαντατούρ προσκαλούνται άπαντες οι απελευθερωθέντες αιχμάλωτοι της Νήσου Κρήτης, όπως παρουσιασώσιν ενώπιον του αρμοδίου Δημάρχου ή Προέδρου Κοινότητος, προκειμένου να εγγραφώσιν εις καταλόγους.

Άπαντες προς τούτοις οι στρατεύσιμοι άνδρες της Νήσου Κρήτης, από ηλικίας 16 ετών και άνω, οφείλουσι να καταγραφώσιν εις καταλόγους υπό των αυτών ως άνω Αρχών.

Η προσέλευσις αύτη δέον να γίνη άμέσως το βραδύτερον δε εντός 2μέρου.

Χανιά 21-8-1941

Εκ της Διοικήσεως Χωροφυλακής

(Δελτ. 25 της 22-8-41)

ΨΕΥΔΕΙΣ ΦΗΜΑΙ

Κατά τας τελευταίας ημέρας διεδόθησαν φήμαι περί επικειμένης Αγγλικής επιθέσεως εναντίον της Νήσου Κρήτης. Πολλοί επίστευσαν εις τας φήμας ταύτας και εγκατέλειψαν τα μέρη των την νύκτα και κατέφυγον εις τα βουνά. Αυτό είναι ηλίθιον και αντίθετον προς την πραγματικότητα.

Ο Αγγλικός στρατός εις την Κρήτην ηττήθη οριστικώς. Ο Γερμανικός παραμένει σταθερός και ακλόνητος. Οι Άγγλοι ηττώνται και αποκρούονται παντού. Ο Γερμανός στρατιώτης κρατεί σταθερώς την Κρήτην. Πάσα ανησυχία ως εκ τούτου είναι αδικαιολόγητος. Περίπατοι ομάδων κατά τη νύκτα απηγορευθησαν.

Ο Γερμανικός στρατός κατοχής επιθυμεί να μη διαδίδονται ψευδείς φήμαι και ανησυχητικά ειδήσεις. Οι διαδοσάι τοιούτων ειδήσεων θα διωχθούν και θα τιμωρηθούν. Ο καθείς λοιπόν να παύση να φλυαρή περί δήθεν επικειμένης αφίξεως των Άγγλων.

Οι Άγγλοι δεν έρχονται.

(Δελτ. της 1-9-41)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Κατ' εντολήν του κ.Στρατιωτικού Διοικητού Κρήτης, κατά την έπαρσιν και υποστολήν της Σημαίας εις το οίκημα της Γερμανικής Διοικήσεως, άπαντες οι διερχόμενοι πολίται ένθεν και ένθεν εις απόστασιν 50 μέτρων οφείλουν να ιστώνται εις στάσιν προσοχής αποκαλυπτόμενοι.

Χανιά τη 28 Οκτωβρίου 1941

Εκ του Δήμου Χανίων

(Δελτ. 82 της 30-10-41)

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Της 15-11-41 περί καταργήσεως Συλλόγων, Ομοσπονδιών κλπ, καθώς και συγκεντρώσεων.

- 1) Με άμεσον ισχύν απαγορεύεται κάθε ίδρυσις Συλλόγων, Ομοσπονδιών κλπ. Οι υφιστάμενοι σύλλογοι διαλύονται άμέσως.
- 2) Δημοσία ή μη συγκεντρώσεις κάθε είδους απαγορεύονται.
- 3) Δύνανται να υφίστανται κατ' εξαίρεσιν κατόπιν άδείας της Φελδ-Κομαντατούρ.

2

- 1) Οι ήδη υφιστάμενοι Σύλλογοι, οίτινες εξυπηρετούν αποκλειστικώς βιομηχανικών ή εκμεταλευτικών σκοπόν, δεν υπόκεινται εις την παρούσαν διάταξιν. Δέον όμως να αναφερθούν μέχρι της 15-12-41 εις την Φελντ-Κομαντατούρ με ακριβή αναφοράν περί του σκοπού της ιδρύσεως του Συλλόγου.
- 2) Η ίδρυσις νέων Συλλόγων τοιούτου είδους, δύναται εις το μέλλον να γίνη κατόπιν εγκρίσεως της Φελντ-Κομαντατούρ.

3

- 1) Παραβάσεις θα τιμωρούνται δι' ισοβίων δεσμών ή φυλάκισιν 15 ετών, εφ' όσον δεν επιβάλλεται τιμωρία αυστηροτέρα υπό άλλου νόμου.
- 2) Ομοίως τιμωρείται όστις επιχειρήσιν την παράβασιν της παρούσης διατάξεως.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

(Παρατηρητής της 25-11-41)

ΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ ΙΑΤΟΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΤΕΧΝΗ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΕΡΙΑ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΤΕΧΝΗ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΕΡΙΑ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΤΕΧΝΗ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΤΕΡΙΑ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ	ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ Αίτιον εξορκισθέντος συγκροτήσεως δι' όλην μέρουν Κρητικήν πληθύνου μετά τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ. Τῆς ἐξηκολούθησιν αὐτοῦ, παρα τὴν διαταγὴν τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Κρήτης, εὐκρίτως διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ τῆς πόλεως. Ὁ Γερμανικὸς Στρατὸς ἐξηκολούθησιν διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ὁ Γερμανικὸς Στρατὸς ἐξηκολούθησιν διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Κρήτης εἶνα· πρόσθετος διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ὁ Στρατιωτικὸς Διοικητὴς Κρήτης εἶνα· πρόσθετος διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Τοῦτο συμπεριλαμβάνει καὶ ἡ πρόσθετος διαταγή διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Τοῦτο συμπεριλαμβάνει καὶ ἡ πρόσθετος διαταγή διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Καὶ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως.	Χανιά, Κρήτης ΝΕΑΙ ΤΕΡΑΤΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΤΕΡΧΟΜΕΝΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΝ ΓΕΝΟΣ, 13 Οκτωβρίου. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἀντιθέσις διὰ τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως. Αἱ εἰς τὸν πόλεμον καὶ πολιορκίαν τῆς πόλεως.
ΚΗ	ΔΙΑΤΑΓΗ	ΒΑΡΥΣΗΜΑΝΤΟΣ

Η ΣΥΓΚΟΜΙΔΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΙΣ ΤΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ

Προς τους κ.κ. Δημάρχους και Προέδρους των Κοινοτήτων Κρήτης εκοινοποιήθη διαταγή της Γεν. Διοικήσεως Κρήτης εν σχέσει με την συγκομιδήν και συγκέντρωσιν των σιτηρών.

Δια της ως άνω διαταγής εντέλλονται τα κάτωθι:

- 1) Να μεριμνήσουν, καταβάλλοντες προς τούτο όλως ιδιαίτεραν προσπάθειαν, δια την όσον το δυνατόν ταχύτεραν και επιμελεστέραν συγκομιδήν των σιτηρών εν απάση τη περιφερεία της Κοινότητος ή του Δήμου. Ο όρος «σιτηρά» περιλαμβάνει τον σίτον, την κριθήν και τον σμιγόν.
- 2) Μετά την συγκομιδήν να γίνει συγκέντρωσις αυτών, ως και των υπάρχοντων αποθεμάτων και υπό προσωπικήν επίβλεψιν των ανωτέρω εις καταλλήλους αποθήκας εξευρεθησόμενας υπ' αυτών.
- 3) Οι Δήμαρχοι και Πρόεδροι Κοινοτήτων να κανονίσουν την ποσότητα των σιτηρών, την οποίαν έκαστος παραγωγός θα κρατήση προς σποράν ως και διατροφήν της οικογενείας τους επί ένα μήνα υπολογιζομένων 75 δραμίων κατ' άτομον.
- 4) Εις τους παραδίδοντας σιτηρά θα εγχειρίζωσιν απόδειξιν εμφανίουσαν την παραδιδομένην ποσότητα, τηρούντες σχετικών βιβλίων.
- 5) Εκ των άνω συγκεντρουμένων σιτηρών, θα χορηγήσουν εις τους εν τη περιφερεία των κατοίκους ποσότητα 75 δραμίων κατ' άτομον ημερησίως, κανονίζοντες την αναλογίαν σίτου, κριθής και σμιγού και κατά μηνιαίας περιόδους.
- 6) Οι ούτω λαμβάνοντες σιτηρά θα πληρώνουν αμέσως την αξίαν εις τον Πρόεδρον της Κοινότητος ή τον Δήμαρχον, υπολογιζομένων κατ' οκάν του σίτου προς δραχμίας 16, του σμιγού προς δρχ. 14 και της κριθής προς δρχ. 12.
- 7) Εις τους παραδίδοντας σιτηρά θα εγχειρίζωσιν απόδειξιν εμφανίουσαν το είδος των, την παραδιδομένην ποσότητα και την αξίαν, η οποία θα πληρωθή εν καιρώ υπό των κ.κ. Δημάρχων και Προέδρων Κοινοτήτων.
- 8) Ν' αναφέρωσιν εντός 8 ημερών την ποσότητα των σιτηρών ην υπολογίζωσιν ότι θα συγκεντρώσωσιν εν ταις αποθήκαις των καθ' όλην την διάρκειαν της συγκομιδής και εξ' υπάρχοντων αποθεμάτων και τον ακριβή αριθμόν των κατοίκων της Κοινότητος ή του Δήμου.
- 9) Οι παραβάται θα τιμωρούνται αυστηρότατα υπό των Γερμανικών Αρχών. Και
- 10) Καθίστανται προσωπικώς υπεύθυνοι οι Πρόεδροι των Κοινοτήτων και οι Δήμαρχοι δια την ακριβή εκτέλεσιν της ως άνω διαταγής, της οποίας πάσα λεπτομέρεια κανονισθήσεται δια μεταγενεστέρας διαταγής.

(Δελτ. 5 της 5-7-41)

Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ ΕΛΑΙΟΥ ΟΞΥΤΗΤΟΣ 5 ΒΑΘΜΩΝ

Η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκησις Κρήτης (Τμήμα Επιμελητείας) θέλουσα να συντρέξη τους ελαιοπαραγωγούς εις την διάθεσιν του προϊόντος των καθώρισε την τιμήν του ελαίου οξύτητος 5 βαθμών εις δρχ. 42 κατ' οκάν, παραδοτέον εις Χανιά, Ρέθυμνον, Ηράκλειον, Χερσόνησον, Αγ.Νικόλαον, Παχειαν Άμμον και Σητεϊαν.

(Δελτ. 5 της 5-7-41)

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ
ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΝΤΑΤΙΚΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΝ ΤΗΣ ΓΗΣ

(Προς τον κ. Δήμαρχον Χανίων και τους Προέδρους Κοινοτήτων Νομού Χανίων εκοινοποιήθη η κάτωθι εγκύκλιος, εν σχέσει με την εντατικήν καλλιέργειαν της γης):

Κοινοποιούντες υμίν κατωτέρω την υπ' αριθμ. 614 ε.ε. διαταγήν του κ.Γεν.Γραμματέως της Γεν. Διοικήσεως, παρακαλούμεν όπως δι' εν εκκλησίαις αναγνώσεως και δια καταλλήλων ομιλητών, προς τούτο οριζομένων προπαγανδίστητε εις απαντας του κατοίκους της περιφερείας σας την απόλυτον εθνικήν ανάγκην, αλλά και το μέγιστον προσωπικόν συμφέρον παντός κατοίκου της Νήσου, όπως καλλιεργή εντατικώς και το ελάχιστον τμήμα γης, έστω και εντός των πόλεων.

Επί της πορείας της εκτελέσεως της παρούσης θα τηρήσητε ημάς ενημέρους.

Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ

Ερρ. Περμανολάγκερ

Προς τους Νομάρχες Κρήτης

Εντελλόμεθα όπως συνιστάτε εις τον πληθυσμόν της περιφέρειας σας, εις την δια παντός τρόπον και μέσου επέκτασιν της καλλιέργειας της γης, εις τρόπον ώστε ούτε σπιθαμή ταύτης να παραμένη ακαλλιεργήτος. Ιδιαίτερως να συνιστάτε την καλλιέργειαν σιτηρών, γεωμήλων και λαχανικών. Άπας ο πληθυσμός δεόν να διαφωτισθῇ επαρκώς περί της ανάγκης της αναπτύξεως της καλλιέργειας.

Αναφέρατε εν καιρῷ αποτελέσματα ενεργειῶν και προσπαθειῶν σας ἐπὶ τούτου.

Ο Γεν.Γραμματεὺς

Γ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

(Δελτ. 8 της 14-7-41)

ΑΠΟΔΟΣΙΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ευεργετικὴν διάταξιν του κ. Γεν. Γραμματέως Διοικήσεως Κρήτης, δυνάμει της οποίας οἱ καταθέται δύνανται ν' αναλαμβάνουν άνευ διατυπώσεων μέρος των καταθέσεων των δια τας βιοτικές των ανάγκας. Η διάταξις ἔχει ως ακολούθως:

ΔΙΑΤΑΞΙΣ

1. Επιτρέπεται ἀπὸ της σήμερον ἡ ἀπόδοσις ἐκ των πάσης φύσεως καταθέσεων των υφισταμένων εις Τραπεζας, Ταχυδρομικά Ταμειυτήρια και λοιπούς Οργανισμούς, μέχρι ποσοστού 5% ἐπὶ του ποσού εκάστης καταθέσεως κατὰ μῆνα, πρώτου μηνός θεωρουμένου του χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ 1-31 Ιουλίου 1941. Το ποσοστόν του το δεν δύναται να υπερβῇ κατὰ λογαριασμόν το ποσόν των δρχ. 10.000.
2. Εάν το ποσοστόν 5% εἶναι κατώτερον των δρχ. 5.000 επιτρέπεται ἡ ἀπόδοσις μέχρι του ποσού τούτου.

3.....

4.....

5.....

Χανιά 18-7-41

Ο Γεν. Γραμματεὺς

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

(Φυλλ. 11 της 21-7-41)

καὶ ἐπὶ τὴν Πρωτομένη μὲν
στὴν ἀγορὰ καὶ τὴν
ἐν τῇ πόλει παρὰ τὴν
ἐκκλησίαν
Κ. Μαριανὰν
Γεωργίου

ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΗΣ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΧΑΝΙΩΝ

«Περί παραδόσεως βενζίνης και ορυκτελαίων»

Υπό της Νομαρχίας Χανίων εξεδόθη η κάτωθι προσκλησις και διαταγή αμα, περί αμέσου παραδόσεως της εις χείρας των πολιτών ευρισκομένης βενζίνης και ορυκτελαίου, προκειμένου αι συγκεντρωθησόμεναι ποσότητες να διατεθούν δια την κίνησιν των αυτοκινήτων εκείνων ατινα θα ασχολούνται δια την εξυπηρέτησιν και μόνον των αναγκών του Νομού μας.

ΔΙΑΤΑΓΗ

Εν Χανίοις τη 21-7-41
Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΧΑΝΙΩΝ

(Αρθ. 12 της 23-7-41).

ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΙΣ ΣΦΑΓΙΩΝ

Φέρεται εις γνώσιν των κατοίκων ότι απαγορεύεται αυστηρώς η σφαγή βοίων και χοίρων. Δικαίωμα σφαγής τοιούτων έχει μόνον η Διοίκησις του Γερμανικού στρατού. Οι παραβάται θα τιμωρούνται αυστηρώς.

(Δελτ. 20 της 11-8-1941)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ανακοινούμεν προς γνώσιν και συμμόρφωσιν την από 16-8-41 διαταγήν της FELKKOMMADATUR 606 έχουσας ούτω:

Κύριον Δήμαρχον Χανίων

(αφορά την ασφάλισιν τροφίμων για τον πληθυσμόν).

1. Κατ' ανακοίνωσιν της υπηρεσίας Επισιτισμού αυξάνει συνεχώς η συρροή κατοίκων εις την πόλιν των Χανίων. Τούτο είναι ανεπιθύμητον, αφ' ενός λόγω των δυσχερειών περί την εξασφάλισιν ειδών τινών και αφ' ετέρου λόγω της απειλητικής καταστάσεως του ζητήματος του επισιτισμού. Παρά τας επανειλημμένας μου υποδείξεις δεν εγένετο μέχρι σήμερο τίποτε δια να σταματησωμεν την ανεπιθύμητον ταύτην συρροήν.

2. Υπό τας συνθήκας ταύτας σας παραγγέλλω ρητώς όπως άνευ αναβολής προβητε εις την λήψιν των κάτωθι μέτρων:

α)..... β)..... γ)..... δ)..... ε).....

Εν Χανίοις τη 18-8-1941

Ο Δ/της του Διοικητικού

ΔΩΡ.ΜΙΛΛΕΡ

(Δελτ. 24 της 20-8-41)

ΕΞΑΓΩΓΗ ΕΛΑΙΩΝ

Τιμαί και όροι: Συμφώνως προς την από 2-6-41 δημοσιευθείσαν γενικην διαταγήν του Στρατιωτικού Δ/τού Κρήτης, όλα τα γεωργικά προϊόντα και τρόφιμα εδεσμεύθησαν από της χρονολογίας ταύτης.

Εις την περί δεσμεύσεως διαταγήν του Ανωτάτου Στρατ. Δ/τού της 9-4-41, η οποία εδημοσιεύθη εις Κρήτην την 22-7-41 με αναδρομικήν ισχύν από 20-5-41, διεσαφηνίσθη ρητώς το μέτρον της δεσμεύσεως.

Τιμαί των ελαιολαδών: Λαπάντ 5% δρχ. 44,50 δια τους παραγωγούς, 46 δια τον μεταπωλητήν, 47,75 δια τους εξαγωγείς και 50 δια τον κ. Ραφτάκην.....
Δηλώσεις αποθεμάτων: Μέχρι της 31-8-41 δεόν να δηλωθούν όλα τα αποθέματα ελαίων, ατινα ευρίσκοντο υπό την κατοχήν των παραγωγών και εμπόρων την 15-8-41, ήτοι του ελαίου φαγητού, του λαπάντ ελαίου και του ZULFUR εις την Στρατ. Διοίκησιν 606.

Εις τας υποβληθησόμενας δηλώσεις δεόν να αναφέρεται ο τόπος όπου ευρίσκεται το έλαιον.

Οι μη συμμορφούμενοι προς την διαταγήν περί υποβολής δηλώσεων, θα τιμωρούνται συμφώνως ταις διατάξεσι του σχετικού νόμου.

(Δελτ. 27 της 25-8-41)

ΚΡΗΤΕΣ ΑΓΡΟΤΑΙ!

Καλλιεργήσατε εντατικά και με σύστημα την γην σας.
Μην αφήσετε ακαλλιεργητον ουδέ σπιθαμήν γης.
Αυξήσατε εις το ανώτερον δυνατόν όριον την εις τρόφιμα στρεμματικήν σας απόδοσιν.

Σπείρατε ό,τι μπορείτε κατά το έτος τούτο, διότι η συντήρησις του πληθυσμού μας εις την ζωήν εξαρτάται αποκλειστικώς από την ικανοποιητικήν απόδοσιν της γης μας.
Αντιτάξατε εις τας πολεμικάς δυσχερείας την εντατική καλλιέργειαν.

Χανιά Σάββατον 11 Οκτωβρίου 1941

ΔΙΑΤΑΓΗ

«Περί του κανονισμού των εξαγωγών εις Κρήτην»
Ο Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης διατάσσει τα εξής:
1ον. Πάσα εξαγωγή επιτρέπεται μόνον κατόπιν γραπτής άδειας της ΦελδΚομαντατούρ εν Χανίοις και κατά τας οδηγίας αυτής και των Κράις Κομαντατούρ της Ρεθύμνης και Ηρακλείου.

2ον. Παραγγελίαι αίτινες δίδονται παρ' άλλων στρατιωτικών ή πολιτικών αρχών δεν επιτρέπεται να εκτελούνται άνευ προηγουμένη εγκρίσεως των εν λόγω Στρατιωτικών Αρχών.

3ον. Πάσα παράβασις των ανωτέρω τιμωρείται με 15ετή φυλάκισιν ή καταναγκαστικά έργα, εις ειδικάς δε περιπτώσεις δια θανάτου.

Η ισχύς της παρούσης ήρξατο από της 24 Σεπτεμβρίου 1941.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

(Δελτ. 66 της 11-10-41)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

«Περί απαγορεύσεως σφαγής βοίων πάσης κατηγορίας και χοίρων»
Προς εξασφάλισιν νωπού κρέατος δια τα Γερμανικά στρατεύματα Κρήτης διατάσσομεν:

1) Η σφαγή βοίων και χοίρων, δια τον πληθυσμόν, απαγορεύεται και τιμωρείται.
2) Τα είδη των ζώων αυτών, άτινα είναι έτοιμα δια σφαγήν πρέπει να προσφερθούν προς αγοράν εις τας αποθήκας επισιτισμού των Γερμανικών στρατευμάτων προς αγοράν.

3) Εν περιπτώσει καθ' ην εν ζώον, του αναφερομένου είδους, σφαγή εξ οιουδήποτε λόγου, δέον τούτο να πιστοποιηθή αμέσως από τον αρμόδιον Πρόεδρον της Κοινότητος ή παρά του πλησιέστερου αστυνομικού σταθμού αναφερομένης α) της αιτίας της σφαγής, β) του βάρους πριν σφαγή το ζώον και γ) του βάρους του κρέατος.

4) Το βόϊον ή το χοίριον, που σφάζεται εξ ανάγκης, δέον να προσφέρεται προς αγοράν, άνευ καθυστερήσεως, εις τας αποθήκας Επισιτισμού των Γερμανικών στρατευμάτων. Το πιστοποιητικόν του Προέδρου της Κοινότητος ή του Σταθμάρχου δέον να συναποστέλλεται μετά του σφαγίου εις τας ως άνω αποθήκας.

5) Όποιος προσφέρει προς αγοράν ή αγοράζει κρυφίως κρέας βόϊον ή χοίριον κατά τας διατάξεις των αστυνομικών εξουσιοδοτήσεων περί τιμωριών των Κράισκομαντάντεν, εις την κατηλημμένην ελληνικήν χώραν. Το κρέας κατάσχεται υπέρ των Γερμανικών στρατευμάτων άνευ ουδεμιάς αποζημιώσεως.

Χανιά τη 4-11-1941

(Δελτ. της 6-11-41)

ΚΡΗΤΗ—Η ΚΛΕΙΣ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ—KRETA—DER RIEGEL ZUR AGAIS

«...Με την προσγείωσιν γερμανών αλεξιπτωτιστών και δι' αεροπλάνων μεταφερθέντων στρατευμάτων, την 20 Μαΐου 1941, η ιστορία της Κρήτης εισήλθεν εις νέον στάδιον.

Από της 1ης Νοεμβρίου 1940 οι Άγγλοι είχαν καταλάβει την νήσον παρά τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου και είχαν κατασκευάσει οχυρωματικά έργα επί των ολίγων υπάρχόντων λιμένων προς το Κρητικόν Πέλαγος και τον αποτόμων ορέων του εσωτερικού, τα οποία ως εκ της διαμορφώσεως των, αποτελούν αυτά καθ' εαυτά οχυρωτάτας φυσικάς θέσεις.

Κατεσκευάσθησαν αεροδρόμια και ο αγγλικός στόλος από της ημέρας ήδη εκείνης έδρα εις τα κρητικά ύδατα.

Εν βλέμμα επί του χάρτου αρκεί δια να πεισθή τις, ότι η Κρήτη ευρίσκεται καταφανώς εις την επίκαιρον θέσιν, ήτις χωρίζει το Αιγαίον από το νότιον μέρος της Μεσογείου και αποτελεί εκ τούτου βάσιν αμύνης και εξορμήσεως προς αμφοτέρα τα μέρη. Κυριαρχεί προς βοράν του Αιγαίου, προς νότον δε της Ανατολικής Μεσογείου και απετέλῃ δια τους Βρεττανούς, εφ' όσον ευρίσκετο εις χείρας των, πρώτης τάξεως ασφάλειαν της θαλασσίας οδοῦ των Ινδιών, ήτις από της εισόδου της Ιταλίας εις τον πόλεμον ευρίσκετο υπό σοβαράν απειλήν.

Παρείχετο εν τούτοις και μετά τούτο εις τους Άγγλους η πιθανότης, όπως κρατήσουν ελεύθερον εχθρικής ενεργείας τουλάχιστον το τμήμα της οδοῦ το περιλαμβανόμενον από της Σικελίας μέχρι του ισθμού του Σουέζ.

Μετά την λήξιν του πολέμου εις την Γιουγκοσλαβίαν και την Ελλάδα πολλοί άθικτοι ελληνικοί και αγγλικοί μεραρχίαι, ομού μετά της Ελληνικής Κυβερνήσεως, κατέφυγον εις την νήσον. Η Αγγλία ήτις κατενόει εν όλη τη εκτάσει την σημασίαν της Κρήτης, ως «κλειδός», ήτο αποφασισμένη να κρατήσῃ την θέσιν αυτήν μέχρις εσχάτων.

Όταν τις αναλογισθῇ, ότι η νοτία άκρα της Πελοποννήσου απέχει από την Κρήτην υπέρ τα 100 χιλιομ., η πλησιεστέρα νήσος του Αιγαίου υπέρ τα 200 χιλιομ. και ο πλησιέστερος μέγας λιμὴν ο Πειραιεύς υπέρ τα 350 χιλ. δύναται να αντιληφθῇ εν τινί μέτρῳ τας τρομεράς δυσκολίας, ας είχε να αντιμετωπίσῃ η γερμανική επιχείρησις.

Καθώς είχαν αναγγείλῃ το ανακοινωθέν του Στρατηγείου, οι αλεξιπτωτισταί και τα αεροπορικῶς μεταφερθέντα στρατεύματα, κατέλαβον τα καιρία σημεία της νήσου, υποστηριχθέντα υπό καταδιωκτικῶν, μαχητικῶν και καθέτου εφορμήσεως αεροπλάνων. Διά σκληροῦ αγώνος εκράτησαν τας θέσεις ταύτας μέχρις ότου κατέφθασαν εις ενίσχυσιν έτερα τμήματα στρατοῦ, οπότε τα Γερμανικά στρατεύματα ηδυνήθησαν να προβούν εις επίθεσιν εναντίον του τελευταίου επί του Ευρωπαϊκού εδάφους εχθροῦ.

Ματαιῶς επιχείρησαν οι Βρεττανοί να εμποδίσουν τα στρατιωτικὰς επιχειρήσεις μας, δι' ισχυρῶν τμημάτων του μεσογειακοῦ των στόλου. Την ημέραν εκείνην η αεροπορίας μας απέδειξεν ότι ηδύνατο να μεταβάλῃ τους οίωनोंς υπέρ αυτής, κατά ναυτικόν πόλεμον διεξαγόμενον εις στενά ύδατα, όπως τα της Μεσογείου. Ενταῦθα απεδείχθη ότι η ισχυρά επίθεσις της αεροπορίας εναντίον του ναυτικοῦ, έρριψεν εις τον κάλαθον των αχρήστων όλας τας παραδεδεγμένας αρχὰς της τακτικής. Δια συνεχῶν και αδιακόπων επιθέσεων εματαιώσε την απόπειραν του στόλου όπως παράσχη βοήθειαν και τον εκράτησε συνεχῶς έξω της θαλασσίας περιοχῆς της βορείου Κρήτης, κατεβύθησε και επροξένησε βλάβας εις μεγάλον αριθμόν εχθρικών καταδρομικῶν και αντιτορπιλικῶν και εκτός αὐτῶν επέτυχεν ακόμη την απόλυτον κυριαρχίαν του αέρος υπέρ την όλην περιοχὴν του αγώνος.

Η Κρήτη εβγήκε από την μέσην της οδοῦ προς τας Ινδίας, την οποίαν επροστάτευε εκ των πλαγίων και με τον τρόπον αυτόν εσυντομεύθησαν αισθητώτατα οι επιθετικοί μας δρόμοι: Η Αλεξάνδρεια, η Αγγλική Ναυτική βάση του Δέλτα του Νείλου, ευρίσκεται τώρα εις απόστασιν 820 χιλ. η δε Λιβύη μόνον εις απόστασιν 340 χιλ. από το Λίθινον ακρωτήριο.

Προ παντός εσυντόμευσε ο δρόμος των αεροπλάνων μας προς την τελευταίαν μεγάλην νησιώτικην βάση της Κύπρου, ήτις τώρα πλέον δεν απέχει εὐμὴ 650 χιλ. κατ' ευθείαν πτήσεως. Δια της αποβάσεως εις την Κρήτην εξησφαλίσθησαν από οιασδήποτε εχθρικής ενεργείας αι μετά την εκστρατείαν εναντίον της Ελλάδος καταληφθεῖσαι νήσοι του Αιγαίου. Η αιχμη του γερμανικοῦ ξίφους αγγίζει τα τελευταία αποφασιστικά αμυντικά σημεία του Βρεττανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εις την ανατ. Μεσόγειον.

Εκείνο περί του οποίου ωμίλησεν ο Φύρερ εις την τελευταίαν ανασκόπησην του επί του απολογισμοῦ της Γιουγκοσλαβο-Ελληνικής εκστρατείας δηλ. περί των τεραστίων εδαφικῶν δυσχερειῶν τας οποίας συνήντησεν ο στρατός μας, ισχύει απολύτως και δια την Κρήτην.....

(Δελτ.6 της 8-7-41)

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

Το 3ον έτος του πολέμου

.... Το τρίτον έτος του πολέμου ευρίσκει την Γερμανίαν ουχί ως κυρίαρχον και δυνάστην των λαών της Ευρώπης, αλλ' ως λυτρωτήν αυτής και σωτήρα από τας δεσποτικές διαθέσεις της Αγγλικής ολιγαρχίας.

Ο Αδόλφος Χίτλερ έθεσεν ως σκοπόν του παρόντος πολέμου ουχί κατακτητικές διαθέσεις, αλλά την απολύτρωσιν των λαών της Ευρώπης από μίαν αυθαίρετον και δεσποτικήν πολιτικήν την οποίαν επιδίωκε η Αγγλία και η οποία θα ωδηγήσῃ την ανθρωπότητα εις τον μαρασμόν και την εξαθλίωσιν. Το τρίτον έτος του πολέμου θα μας φέρῃ ταχύτατα προς το νικηφόρον τέρμα, δια της οριστικής κατασυντριβῆς της πλουτοεβραϊκής κεφαλαιοκρατίας και του κομμουνισμοῦ. Ο Ελληνικός λαός θ' αγωνισθῇ παρά το πλευρόν της Γερμανίας, εν τῷ μέτρῳ του δυνατοῦ, δια να συμ-

ΠΩΣ ΓΙΝΕΤΑΙ Η ΚΡΗΤΗ ΕΛΕΥΘΕΡΑ

Η Γερμανία έσωσε την Κρήτην από του να μεταβληθῇ εἰς δευτέραν Κύπρον. —Το τραγικόν σφάλμα των ελευθέρων σκοπευτῶν. —Η έννοια τῆς διαταγῆς περὶ ἀμνηστείας του Γερμανοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ.

Εἰς κύριον ἄρθρον μας τῆς 17ης τρέχ. μηνός, ὑπὸ τον τίτλον «Πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Νήσου Κρήτης», εσχολιάσαμε τὴν διαταγὴν τοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ Κρήτης. Εἰς τὸ ἄρθρον μας αὐτὸ ἀνεγράφετο ἡ φράσις, ὅτι ἡ συμμετοχὴ των Κρητῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ, ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνας ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἀγγλικὴ προπαγάνδα εἶχε κατορθώσῃ νὰ ἐμπνεύσῃ αἰσθήματα μίσους καὶ ἐχθρότητας ἐναντίον τῆς Γερμανίας εἰς μεγάλα τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νήσου, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξεμεταλλεύθη με δεξιότηχίαν τὴν ἀγάπην των Κρητῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πείσασαν οὕτω αὐτοὺς ὅτι ἡ νίκη τῆς Ἀγγλίας σημαίνει τὴν ἐλευθερίαν ἐνῶ ἡ νίκη τῆς Γερμανίας τὴν υποδούλωσιν τῆς Κρήτης.

.....Εἶναι ἀληθῶς λαμπρὰ ἐπιτυχία τῆς Ἀγγλικῆς προπαγάνδας, ὅτι ὥθησε εἰς τὸν ἀγῶνα τοὺς φίλους τῆς ἐλευθερίας Κρήτης δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ὀριστικῆς ἐκμηδενίσεως τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς.

Ἡ τεραστία τραγικότης τοῦ αἱματηροῦ αὐτοῦ σφάλματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἐμφανίζεται ἀκόμη μεγαλυτέρα, ἀν λάβῃ κανεῖς ὑπ' ὄψιν τα θύματα ποὺ ἐπροξένησεν ἀπὸ τῆς Γερμανικῆς πλευρᾶς καὶ τοὺς σκοποὺς δι' οὓς ἐγίναν αἱ θυσίαι αὗται.....

Οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται εἶναι κατενθουσιασμένοι ἐκ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀπελευθερωτικοῦ σκοποῦ τοῦ πολέμου καὶ δύναται τις νὰ φαντασθῇ τὴν οδυνηρὰν κατάπληξιν των ὅταν ἀντιμετώπισαν ὄχι μόνον κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον ἀλλὰ καὶ ἀργότερον ἀκόμη Ἑλληνο-Κρήτας ἀγωνιστάς.

Αὐτὴ εἶναι ἡ κατάστασις συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἡ διαταγὴ περὶ ἀμνηστεύσεως τοῦ Γερμανοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ. Ἡ ἀμνηστεία σκοπὸν ἔχει νὰ θέσῃ τελείαν καὶ παύλαν εἰς τὸ αἱματηρὸν κεφάλαιον τοῦ τραγικοῦ αὐτοῦ σφάλματος ἐνὸς τμήματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀποδείξῃ εἰς ὅλους τοὺς Κρητὰς μὲ ἐπιβλητικὸν τρόπον, ὅτι τα Γερμανικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Κρήτην δὲν ἀποβλέπουν εἰς διωγμοὺς καὶ καταπιέσεις, ἀλλὰ τουναντίον εἰς συνεργασίαν διὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς πραγματικῆς ἐλευθερίας.....

(Δελτ. τῆς 25-9-41)

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Κατὰ διαταγὴν τοῦ Στρατάρχου τοῦ Μεγα Γερμανικοῦ Ράιχ, ἐδημοσιεύθη ἡ κάτωθι γνωστοποίησις:

«Δυὸ Γερμανοὶ στρατιῶται ἀπὸ κοινοῦ ἐβίασαν τὴν νύκτα τῆς 24ης πρὸς 25ης Αὐγούστου 1941 εἰς Χανιά ἓνα παιδί.

Ἀμφότεροι οἱ στρατιῶται κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐξετελέσθη τὴν 8ην Νοεμβρίου 1941.»

(Δελτ. τῆς 14-11-41).

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Διεπιστώθη διαφοροτρόπως, ὅτι κατὰ τὴν προσέγγισιν γερμανικῶν τμημάτων, περιπόλων κλπ. ὁ πληθυσμὸς προειδοποιεῖται διὰ συριγμάτων των ποιμένων ἢ ἄλλων προσώπων.

Ἀπασαί αἱ τοιαῦται πράξεις ἐκλαμβάνονται ὡς ἐχθρिकाί, ἐναντίον τοῦ στρατοῦ στρεφόμεναι ἐκδηλώσεις καὶ θὰ τιμωρηθοῦν ἀντιστοίχως αυστηρῶς.

Ὁ συλλαμβανόμενος ἐπ' αὐτοφῶρῳ καθ' ἣν στιγμὴν δίδει τοιαῦτα σημεῖα προειδοποιήσεως, δέον νὰ γνωρίζῃ ὅτι θὰ τυφεκίζεται ἀμέσως.

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

(Παρατηρητῆς τῆς 7-1-1943).

ΔΙΑΤΑΓΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΧΑΝΙΩΝ

Προς τα Σωματεία του Εθνικού Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου
Ενταύθα.

Εντέλλονται άπαντες οι εργάται και τεχνίται των κάτωθι επαγγελμάτων, ασχολούμενοι η μη εις εργασία, όπως καθ' εκάστην πρωίαν περί ώραν 6,30 προσέρχονται εις το Εθνικόν Εργατοϋπαλληλικόν Κέντρον Νομού Χανίων και παρουσιάζονται ενώπιον του Προέδρου του ως άνω Κέντρου κ. Μιχαήλ Μαρκουλάκη, ίνα λαμβάνωσιν διατάγας, σχετικές προς την εργασία η οποία τυχόν θέλει ανατίθεται εις αυτούς επί πληρωμή εκ μέρους των Γερμανικών Αρχών. Η μη προσέλευσις θα επισύρῃ την τιμωρίαν των απειθούτων.

Η ισχύς της παρούσης άρχεται από της 17 τρέχοντος μηνός.

Εν Χανίοις τη 16 Ιουλίου 1941

Ο Νομάρχης Χανίων

Ερρ. Περμανολάγκερ

Σωματεία:

1) Υποδηματοεργατών. 2) Ξυλουργών οικοδομών. 3) Κτιστών. 4) Υδροελαιοχρωματιστών. 5) Εργατών Λιμένος. 6) Βυρσοδεφεργατών. 7) Οδηγών αυτοκινήτων. 8) Εργατών επιπλοποιών. 9) Μηχανοτεχνιτών-Σιδηρουργών. 10) Εργατών Βιομηχανίας. 11) Ραπτεργατών. 12) Μωσαϊκών Πλακών. 13) Μυλεργατών Σούδας. 14) Εργατών παραλίας και αποβάθρας. 15) Εργατών εκδορέων. 16) Φορτοεκφορτωτών Ξηράς. 17) Ελευθέρων εργατών. 18) Ιδιωτικών Υπαλλήλων. 19) Λεμβούχων.

(Κατόπιν της ως άνω διαταγής ο κ. Πρόεδρος του Εθνικοεργατοϋπαλληλικού Κέντρου Χανίων απηύθυνε την κάτωθι εγκύκλιον):

Προς

Άπαντας τους Εργάτας και Ιδιωτικούς Υπαλλήλους της πόλεως Χανίων.

Εκτελούντες διαταγήν του κ. Νομάρχου Χανίων προσκαλούμεν άπαντας τους εργάτας Χανίων εργαζομένους και μη, καθώς και τους ιδιωτικούς υπαλλήλους, όπως καθ' εκάστην πρωίαν παρουσιάζονται εις το Εργατικόν Κέντρον, οδός Χάληδων (παρά τα τυπογραφεία «Κήρυκος»), ίνα λαμβάνωσι εντολάς προς ανάληψιν εργασίας....επί πληρωμή εκ μέρους των Γερμανικών Αρχών. Ελπίζω ότι άπαντες οι εργάται θα συμμορφωθώσιν προς την ανωτέρω διαταγήν προς αποφυγήν συνεπειών, αίτινες θα είναι σκληραί.

Ο Πρόεδρος του Εργατ. Κέντρου Χανίων

Μιχαήλ Μαρκουλάκης.

(Δελτίον αριθμ. 10 της 19ης Ιουλίου 1941)

Η ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ (Ανακοίνωσις)

Κατόπιν της από 12ης Ιουλίου ε.ε. ανακοινώσεως ημών, διά της οποίας ανεστάλη προσωρινώς η προσέλευσις των κατοίκων της πόλεως, δημοτών η μη και ηλικίας 18-45 ετών, προς εκτέλεσιν υποχρεωτικής εργασίας, κανονίζομεν διά της παρούσης τον καταρτισμόν Φάλαγγος Εργασίας.

Την 28ην και 29ην Ιουλίου ε.ε. θα παρουσιασθώσιν εκείνοι τών οποίων το επίθετον άρχεται από το ψηφίον Ρ.

Την 30ην και 31ην Ιουλίου.....

Τόπος συγκεντρώσεως ορίζεται ως και πρότερον το Γυμνάσιον Αρρένων και ώρα η 7 π.μ.

Υπομνήσκομεν και αύθις τας συνεπείας της μη προσελεύσεως των υποχρέων.

Εν Χανίοις τη 24η Ιουλίου 1941

Ο Δήμαρχος Χανίων

Ν. ΣΚΟΥΛΑΣ

(Δελτίον αριθμ. 14 της 27-7-41).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ

(Απευθύνεται ονομαστικά στους εκπρόσωπους των Εργατικών Σωματείων)

Απαντες οι ανωτέρω θέλουν να παρουσιασθή ενώπιον του Προέδρου του Εργατικού Κέντρου Χανίων κ. Μιχαήλ Μαρκουλάκη μέχρι της εσπέρας της 30ης τρέχοντος μηνός να παράσχουν ωρισμένας πληροφορίες άτινας επειγόντως ζητεί η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκησης Κρήτης.....
Πάσα αμέλεια εις την τήρησιν των ανωτέρω θα επάγεται αυστηράς κυρώσεις.
Ο Νομάρχης Χανίων (υπογρ.)

(Δελτίο αριθμ. 16 της 30-7-41)

ΔΙΑΤΑΞΙΣ

Περί υποχρεωτικής εργασίας εις την πόλιν Χανίων από 4-8-1941.

1.- Έκαστος ανήρ ηλικίας 17-60 ετών, καθώς και εκάστη γυνή 17-50 ετών, άγαμος ή έγγαμος άνευ τέκνων υποχρεούνται όπως υποβάλωσι δήλωσιν, αδιαφόρως αν εξασκώσι εργασία ή όχι και αδιακρίτως επαγγέλματος (υπάλληλοι, έμποροι κλπ).
2.- Η δήλωσις αύτη δέον να υποβληθή προς το νεοσυσταθέν Εργατικόν Κέντρον (οδός Χάληδων).

Ημέραι δηλώσεων:

Α. Άνδρες:

Αρχικά Α-Ι από 11-16 Αυγούστου 1941

» Κ-Π από

Β. Γυναίκες:

3.- Έκαστον πρόσωπον θα κατέχη δελτίον εργασίας εις το οποίον ο εργοδότης μετά το πέρας της εργασίας θα επιβεβαιώνη τας ώρας καθ' ας ηργάσθη.

4.- Έκαστος υποχρεούται να εκτελή την εις αυτόν ανατεθεισομένην εργασία.

Οι δυστροπούντες θα στερούνται δελτίων τροφίμων.

5.- Υποβολή ψευδών δηλώσεων είτε εκ προθέσεως είτε εκ παραδρομής θα συνεπάγεται τας σχετικές συνεπείας του Νόμου, εις σοβαράς δε περιπτώσεις θα παραπέμπονται εις το Γερμανικόν Στρατοδικείον με την κατηγορίαν ενεργείας σαμποτάζ. Οι εν υποτροπή παραβάται θα τιμωρούνται με χρηματικήν ποινήν μέχρι 30.000 μάρκων ή με κράτησιν έως εξ εβδομάδων.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

(Δελτ. αριθμ. 21 της 13 Αυγούστου 1941)

ΔΙΑΤΑΓΗ

Ο Νομάρχης Χανίων,

Επειδή παρατηρήθη ότι πολλοί των κατοίκων δεν συνεμορφώθησαν προς προηγουμένας διαταγάς μας, εν σχέσει με τον εφοδιασμόν των δια δελτίων εργασίας

Καλούμεν

Άπαντας τους κατοίκους Χανίων άρενας και θηλείς ηλικίας 17-60 ετών Εν Χανίοις τη 17-9-41

(Δελτ. 46 της 18-9-41)

ΦΕΛΑΝΤ ΚΟΜΜΑΝΤΑΤΟΥΡ 606

(Δ/νσις Επιμελητείας)

Χανιά 24-9-1941

ΔΙΑΤΑΓΗ

Αφορά το Εργατικόν Κέντρον της πόλεως Χανίων.

Προς τον κ. Νομάρχην Χανίων.

Δια να συνδράμωμεν το ταχύτερον τας απαιτήσεις των εργατικών δυνάμεων και δια να αποφύγωμεν την κατά τον τελευταίον καιρόν παρατηρηθείσαν βραδυπορείαν εις την συγκέντρωσιν εργατικών δυνάμεων, διατάσσομεν να ευρίσκονται διαρκώς από της 7ης πρωΐνης μέχρι της 6ης απογευματινής 25 άνεργοι εργάται εις το Εργατικόν Κέντρον, έτοιμοι δια να χρησιμοποιηθούν εις μίαν απρόβλεπτον εργασία. Δια την άμεσον εκτέλεσιν της διατάξεως ταύτης να φροντίσχη.

Κατ' εντολήν

ΜΕΛΤΖΕΡ

(Δελτ. 53 της 26-9-41).

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Υπομνησεται και αύθις, ότι συμφώνως προς την από 17-9-41 διαταγήν της Νομαρχίας Χανίων, απαγορεύεται η απ' ευθείας πρόσληψις εργατών πάσης φύσεως. Η πρόσληψις διενεργείται μέσω του Εργατικού Κέντρου, όπερ τηρεί μητρώον απασχολουμένων και μη εργατοτεχνιτών.

Εργοδοται πάσης φύσεως, οίτινες κατά τον διενεργηθησόμενον έλεγχον, ήθελον αποδειχθή ότι προσέλαβον εργάτας άνευ εγγράφου σημειώματος του Εργ. Κέντρου, θα διωχθώσι και τιμωρηθώσι αυστηρώς.

(Εκ του Εργατικού Κέντρου)

(Δελτ. 53 της 26-9-41).

ΕΝΤΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η λογική χρησιμοποίησις της εργασίας καθιστά δυνατήν την αντιμετώπισιν των επειγουσών αναγκών.

Υπηρεσίαι εργασίας εις Χανιά, Ρέθυμνον και Ηράκλειον.

Καθήκον λοιπόν κάθε Κρητός είναι να παρουσιασθή αμέσως εις τας εν λόγω υπηρεσίας Εργασίας παρα των οποίων θα χρησιμοποιηθή αναλόγως και σύμφωνα με την ικανότητα και ειδικότητα ενός εκάστου.

Όποιος θέλει να συμμετάσχη των αγαθών της Νέας Ευρώπης, πρέπει να εργάζεται συνεχώς και εντατικά.

(Δελτ. αρθ. 79 και 80 της 27 και 28-10-41)

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Κατά τον τελευταίον καιρόν έλαβον χώραν παρά των εργατών, πράξεις αποχής εκ της εργασίας. Εις μερικά μεγάλα έργα σχεδόν όλοι οι εργάται απέσχον της εργασίας των.

Η στάσις αύτη των Ελλήνων εργατών δεν είναι ανεκτή παρά των Αρχών Κατοχής. Εις το μέλλον θα επιβάλλονται αυστηραί ποιναι εναντίον των υπευθύνων.

Η εγκατάλειψις εργασίας θα θεωρηθή παρά των Γερμανικών Αρχών ως πράξις σαμποτάζ.

Χανιά τη 13-1-1942

Εκ της Γεν. Διοικήσεως Κρήτης

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Τελευταίως πάλιν διεπιστώθη, δυστυχώς εις μεγάλην κλίμακα, ότι έλληνες εργάται εγκαταλείπουν τας εργασίας των επί σκοπώ πρόσληψεως αυτών εις άλλην υπηρεσίαν άνευ εγκρίσεως του εργολάβου η της αρμοδίας Γερμανικής Αρχής.

Χανιά 24-3-1942

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Πληροφορούμεθα αρμοδίως ότι πολλοί εκ των εργαζομένων εις Γερμανικάς πολεμικάς μονάδας, εγκατέλειψαν αυθαιρέτως τας εργασίας των. Η πράξις των αύτη εχαρακτηρίσθη ως σαμποτάζ, πράξις δηλαδή ήτις υπό τας παρούσας συνθήκας, δύναται να επισύρῃ κατ' αυτών και την ποινήν του θανάτου.

Προσκαλούμεν όθεν τους σαμποτέρ τούτους, όπως άνευ ουδεμιάς αναβολής επανέλθουν και επαναλάβουν τας εργασίας των, καθόσον, εν περιπτώσει ανυπακοής, θα επιβληθούν εναντίον των αι αυστηρότεραι των ποινών, μη αποκλεισμένης επαναλαμβάνομεν και της ποινής του θανάτου.

Mitteilungsblatt für KRETA

ΔΕΛΤΙΟΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

Nr 2 — 'Απρίλ 2

Preis 2 Dracme — Τυπὸς ἀρχ. 2

Schriftleiter V. PERPIRAKIS

Herausgeber und Druck: G. ZAMARIAS

Chania den 26. Juni 1941

Xavid 26 Ιουνίου 1941

ERFOLGREICHE KÄMPFE GEGEN DIE ROTE ARMEE

Planmäßiger Verlauf der Operationen — Schnellboote stießen in die Küstenge-
wässer der Sowjetunion vor U-Boote und Luftwaffe vernichteten
37.000 BRT. — 27 Panzer bei Solom vernichtet

Berlin, 24. Juni.

Das Oberkommando der
Wehrmacht gibt bekannt:

Im Ozean vernichten die

Kräfte des Heeres und der

Luftwaffe gegen die Rote

Armee planmäßig und er-

folgreich. In der nächsten

Phase stossen Schiffe, die

in die Küstengewässer der

Sowjetunion vor und vernich-

ten ein nicht verschätztes

taunen verfeindeten Unter-

seebotengruppen Nordatlantik und

weilich Afrika sechs bis acht

die Handelschiffe mit einer

von 25.000 BRT.

Die Luftwaffe vernichtete

im Gebiet um England drei

Frachtschiffe auf zusammen

37.000 BRT und erzielte ferner

besonders schwere Schäden

auf sechs weiteren sowjetischen

Handelschiffen.

Kampfergebnisse werden in

den nächsten Tagen bekannt-

gegeben werden.

BOMBEN AUF DIE RUECKZUGSTRASSE DER BOLSCHEWISTEN

(P.S.) Unablässig geht
der Vorstoß unserer schütz-
ten Truppen weiter. Jede
1000 Kolonnen, die mit nicht
aufzuhebender Gewalt, haben
die ersten Stellungen der Bol-
schewisten über den Hängen
gesichert zurückziehen mit

SLOWAKEI IM KAMPF GEGEN DIE SOWJETUNION

Slowakische Armee hat am Dienstag
die Grenze überschritten

Εφιστάμεν την ιδιαίτεραν προσοχήν και την πλήρη κατανόησιν των ανωτέρω παρ'
όλων εκείνων τους οποίους αφορούν αι ανωτέρω ανακοινώσεις.

Χανιά 1η Αυγούστου 1942

Ο Πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Χανίων
Μιχ. Μαρκουλάκης

(Παρατηρητής 2-8-1942)

Η διαταγή του Στρατιωτικού Διοικητού Κρήτης, περί άμέσου παραδόσεως παντός πυροβόλου όπλου, συμπεριλαμβανομένων και των κυνηγετικών τοιούτων, ως και πυρομαχικών, χειροβομβίδων, εκρηκτικών υλών και λοιπών πολεμικών ειδών, καθώς και παντός είδους ιματισμού, τούτε αγγλικού και ελληνικού στρατού, πρέπει να αναγνωσθή μετά της δεούσης προσοχής παρ' όλων γενικώς των κατοίκων, όχι μόνον του Νομού Χανίων, αλλ' ολοκλήρου της Κρήτης. Αν και είμεθα απολύτως βέβαιοι ότι ουδείς θα υπάρξη όστις θα σκεφθή ν' αποκρύψη τοιαύτα είδη, αφού γνωρίζει πολύ καλά ότι η πράξις αύτη τιμωρείται με την ποινήν του θανάτου, κάνομεν εν τούτοις την σύστασιν προς πάντα πολίτην, και προς τας γυναίκας ακόμη, να σπένδουν να παραδώσουν, εάν τυχόν έχουν υπό την κατοχήν εν ή και περισσότερα των ανωτέρω ειδών, προς αποφυγήν των συνεπειών της ειρημένης διαταγής.

(Εφημερίς των Ειδήσεων Χανιά 26 Ιουνίου 1941)

Η διαταγή του Στρατιωτικού Διοικητή Κρήτης για την άμεση παράδοση των όπλων και των λοιπων στρατιωτικών ειδών, που τοιχοκολλήθηκε παντού στις πόλεις και τα χωριά και δημοσιεύθηκε κατ' επανάληψη στον τύπο, δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα. Ο λαός δεν παραδίνει τα όπλα που πήρε πολεμώντας τους κατακτητές. Οι γερμανοί επιστρατεύουν τους προδότες συνεργάτες τους στην Αθήνα και την Κρήτη. Στο φύλλο της 12 Σεπτεμβρίου 1941 της εφημερίδας των Ειδήσεων, δημοσιεύεται διάγγελμα του αντιπρόεδρου της Κυβέρνησης Λογοθετόπουλου προς τον Κρητικό λαό. Ήρθε στα Χανιά για την εκπλήρωση αυτής της αποστολής. Θέμα η παράδοση των όπλων, η υποταγή στον κατακτητή. «Κρήτες, γράφει αρχίζοντας, εξουσιοδοτημένος από μέρους της Κυβερνήσεως, απευθύνομαι προς την εγνωσμένη ιστορικήν φιλοτιμίαν σας εν ονόματι της ιεράς ιδέας της πατρίδος μας Ελλάδος και σας εξορκίζω να σπεύσητε να καταθέσητε τα όπλα και να επιδοθήτε ως νομοταγείς πολίται εις τα παραγωγικά έργα της ειρήνης, εμπιστευόμενοι εν λευκώ εις την βαθείαν διακαοκρίσιαν και την αγαθήν πρόθεσιν των Στρατιωτικών Δυνάμεων Κατοχής».

Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύεται και κύριο σχόλιο της εφημερίδας, με έκκληση προς όλους τους κρητικούς γενικά και ιδιαίτερα στους αγρότες ν' ακούσουν τις συμβουλές του Λογοθετόπουλου, που πρέπει «να γίνουν το Ευαγγέλιον όλων γενικώς των Κρητών», μια και «ο Γερμανικός λαός ως ετονίσαμε και άλλοτε, δεν ήλθεν εις την Κρήτην ως κατακτητής. Ήλθεν ως ελευθερωτής και αυτό πρέπει να το εννοήσουν πάντες».

Στο επόμενο φύλλο (13-9-41) δημοσιεύεται διαταγή του Ανωτάτου Στρατ. Διοικητή Κρήτης «Περί απαλλαγής ποινής κατοχής όπλων από 10-9-1941» Ανανεώνεται η διαταγή παράδοσης των όπλων και πολεμοφοδίων, παρατείνεται η προθεσμία μέχρι και της 30-9-41, δίνονται οδηγίες για τον τρόπο παραλαβής των όπλων -ούτε να ζητείται ούτε να αναγράφεται το όνομα του παραδίνοντος- η κατοχή παραμένει ατιμώρητη και καταλήγει απειλώντας με τις σκληρότερες ποινές της Πολεμικής Νομοθεσίας όσους δεν συμμορφωθούν.

Και πάλι η διαταγή συνοδεύεται με κύριο σχόλιο της εφημερίδας. Στο ίδιο φύλλο και στα επόμενα δημοσιεύεται η παρακάτω διαταγή του Στρατ. Διοικητής Κρήτης:

ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

(Περί παύσεως λειτουργίας Εκτάκτων Στρατοδικείων)

Κοινοποιούμεν κατωτέρω ως έχει την από 11-9-41 διαταγήν του Στρατ. Διοικητού Κρήτης.

Χανιά τη 12 Σεπτεμβρίου 1941
Ο Υπουργός Γενικός Διοικητής Κρήτης
Εμμ.Λουλακάκης

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Στρατηγείον 11 Σεπτεμβρίου 1941

Εντός του πλαισίου της διαταχθείσης ειρηνεύσεως της νήσου Κρήτης, διέταξα όπως τα παρ' εμού ιδρυθέντα Έκτακτα Στρατοδικεία παύσουν να λειτουργούν.

Αι κατά του Γερμανικού Στρατού αξιόποινι πράξεις θα εκδικάζονται του λοιπού παρά του Τακτικού Γερμανικού Στατοδικείου, θα έχη δε το δικαίωμα ο κατηγορούμενος να παρουσιάζη τα μέσα της υπερασπίσεως του και δικηγόρον.

Αι διοικητικές φύσεως παραβάσεις θα τιμωρούνται παρά της Φέλντ Κομαντατούρ ή Κρέις Κομαντατούρ.

Σας εξουσιοδοτώ να ανακοινώσετε τα ανωτέρω εις τον λαόν της Κρήτης.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Στο ίδιο φύλλο και σε συνέχεια δημοσιεύεται η παρακάτω γνωστοποίηση του Στρατ. Δ/τή Κρήτης:

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ακόμη εξακολουθούν συγκρούσεις δι' όπλων μέρους Κρητικού πληθυσμού μετά του Γερμανικού Στρατού.

Ως εξηκριβώθη εξ αυτού, παρά την διαταγήν του Στρατιωτικού Διοικητού Κρήτης, ευρίσκονται ακόμα όπλα και πολεμοφόδια υπό την κατοχήν του πληθυσμού. Ο Γερμανικός Στρατός εξηναγκάσθη όπως καταδιώξη το οπλοφορούν τμήμα του πληθυσμού. Οι παραβάται ετιμωρήθησαν ή θα τιμωρηθούν.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης είναι πρόθυμος όπως σταματήσει πλέον κάθε αιματοχυσίαν του πληθυσμού Κρήτης.

Προϋποθέσεις δε τούτου είναι η μελλοντική αναντίρρησης και συνεπής συμπεριφορά του πληθυσμού.

Τούτο συμπεριλαμβάνει και η προ πολλού διαταχθείσα και ακόμη ισχύουσα διαταγή παραδόσεως όπλων και πολεμοφοδίων.

Διά ταύτα απεφασίσθη όπως η προθεσμία παραδόσεως και δηλώσεως των εις χείρας του πληθυσμού ευρισκομένων όπλων και πολεμοφοδίων παραταθῇ μέχρι της 30 Σεπτεμβρίου 1941. Η παράδοσις και δήλωσις αυτών παραμένουν ατιμώρητοι.

Καμία Γερμανική ή Ιταλική Υπηρεσία και καμία Ελληνική Αρχή, κανείς Έλληνας υπάλληλος δεν θα εξακριβώνη τα ονόματα των προσώπων, τα οποία παραδίδουν όπλα και πολεμοφόδια, ή υποδεικνύουν το μέρος όπου ευρίσκονται ταύτα.

Έκαστον πρόσωπον είτε άνδρας είτε γυναίκα δύναται να παραδώσῃ και να δηλώσῃ όπλα, δεν έπεται ότι αυτός θα είναι κάτοχος των όπλων. Πρόκειται όπως κατ' αυτόν τον τρόπον συλλεγούν όλα τα όπλα.

Η παράδοσις των όπλων δύναται να γίνη μέσω όλων των υπηρεσιών και υπαλλήλων της Ελλ. Κυβερνήσεως. Παραδείγματι εις τους Νομάρχας, Δημάρχους, Προέδρους Κοινοτήτων ως και εις τα όργανα της Χωροφυλακής, ούτως ώστε η παράδοσις γίνεται με πλήρη διευκόλυνσιν του πληθυσμού.

Η διά της παρούσης διαταχθείσα παράδοσις όπλων είναι η προϋποθέσις όπως οι καταγόμενοι εκ Κρήτης και ευρισκόμενοι εις Στερεάν Ελλάδα Στρατιώται επιστρέψουν εις την πατρίδα των.

Επίσης προϋποθέτει όπως επέλθῃ πλήρης ειρήνη εις Κρήτην και ευδοκιμήσῃ η Χώρα, ο λαός δε αρχίσῃ τας εργασίας του πάλιν.

Ολόκληρον το μέλλον της Νήσου εξαρτάται από την συνεπήν συμπεριφοράν του πληθυσμού έναντι του Γερμανικού και Ιταλικού Στρατού.

Ο ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΑΜΠΟΤΑΖ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΧΑΝΙΩΝ

Παρατηρήθη ότι κατά τας τελευταίας ημέρας κατεστράφησαν Γερμανικά τηλεφωνικά εγκαταστάσεις περί την Σούδαν και συγκεκριμένως μίαν φοράν εις Αρώνι, ετέραν μεταξύ Σούδας, Καλαμίου και Καλυβών.

Επειδή το γεγονός είναι δυνατόν να προέρχεται εξ απροσεξίας και να μη οφείλεται εις πρόθεσιν, παρακαλούνται μίαν εισέτι φοράν οι πολίται να μην εγγίζουσιν εις τα εγκαταστάσεις και γραμμάς τηλεγράφου και τηλεφώνων.

Εάν ανακαλυφθῇ οιαδήποτε καταστροφή εις ταύτας, θα εφαρμοσθώσιν αυστηρά μέτρα, οία τα της συλλήψεως ομήρων και τουφεκισμών.

Ο Νομάρχης Χανίων ΕΡΡ. ΠΕΡΜΑΝ ΣΛΑΓΚΕΡ

(Εφημ. αρ. 8 της 14-7-41)

Στο επόμενο φύλλο αριθμ. 9 της 17-7-41 δημοσιεύεται και νέα προειδοποίηση για το ίδιο θέμα:

«ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ προς τους κατοίκους των Χανίων.

Παραγγέλλομεν διά μίαν εισέτι φοράν, ότι απαγορεύεται αυστηρώς εις τους κατοίκους όχι μόνον να αφαιρώσι αλλά και να πειράζωσιν οπωσδήποτε τα τηλεγραφικά, τηλεφωνικά και ηλεκτρικά σύρματα οπουδήποτε και εις οιαδήποτε κατάστασιν εάν ευρίσκονται.

Οι κάτοικοι δέον να συμμορφωθώσι προς την ανωτέρω διαταγήν, καθόσον η Γερμανική Στρατιωτική Αρχή θα τιμωρήσῃ αυστηρότατα τους παραβάτας ταύτης, φθάνοῦσα μέχρι του σημείου προς ανακάλυψιν τούτων να συλλαμβάνῃ ομήρους και να τουφεκίζῃ τούτους.

Ο Γενικός Γραμματεὺς
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

Τα σαμποτάζ ὅμως, παρά τις προειδοποιήσεις και τις απειλές, συνεχίζονται. Στο φύλλο τῆς 20 Σεπτεμβρίου 1941 δημοσιεύεται κύριο ἄρθρο με τίτλο « Η ΠΡΟΦΥΛΑΞΙΣ ΑΠΟ ΣΑΜΠΟΤΑΖ ΕΙΝΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝ ΟΛΩΝ ΜΑΣ ». Αφού επικαλεῖται τις καλές προθέσεις των κατακτητῶν με τα μέτρα ειρηνεύσεως, την κατάργηση των ἐκτάκτων στρατοδικείων, το ατιμώρητο της κατοχῆς ὀπλων και πολεμοφοδίων για ὅσους τα παραδώσουν, την υπόσχεση για την ἐπιστροφή στην Κρήτη των αποκλεισμένων στην Ελλάδα στρατιωτῶν, ἐπισείει τον κίνδυνο των ἀντιποίνων και τη συλλογικῆς ευθύνης του πληθυσμοῦ. Μεταξύ των ἄλλων γράφει:

«...Το Διάγγελμα του Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ ἐπ' ουδενί λόγω πρέπει να θεωρηθῇ ὡς ἀδυναμία... Εἶναι πολὺ λυπηρόν να εὐρίσκονται εις αὐτάς τας περιστάσεις, μερικὰ άτομα ἅτινα ἐκ προθέσεως ἀποκόπτουν τὰ καλῶδια των τηλεφωνικῶν γραμμῶν... Ο Γερμανικὸς στρατὸς δὲν δύναται να ἀνεχθῇ τοιοῦτου εἶδους σαμποτάζ, χωρὶς τὰ ἀντιδραστικὰ μέτρα. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐπρεπε να συλληφθῇ ἕνας ἀριθμὸς Κρητῶν, οἱ οἱποῖοι πιθανῶς να μὴν εἶχον ουδεμίαν σχέσιν με τὰ γεγονότα αὐτά, των οἱποίων ἡ τύχη δὲν ἐκρίθη ἀκόμη.Ο πληθυσμὸς πρέπει και θὰ εἶναι εις τοιαύτας περιπτώσεις μελλοντικῶς υπεύθυνος ἐὰν δὲν ἐξακριβούται ὁ δράστης. Ο Γερμανικὸς στρατὸς θὰ λάβῃ τὰ σκληρότερα μέτρα, προκειμένου να σαμποτάρουν τὸ ἔργον του...»

Χαρακτηριστικῆς τῆς ἐκτασεως που ἔχουν πάρει τὰ σαμποτάζ και τῆς λύσας των κατακτητῶν, εἶναι ἡ παρακάτω ἀνακοίνωση του Διοικητῆ του Φρουρίου Κρήτης, που δημοσιεύεται στο φύλλο 75 τῆς 22-10-1941:

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Αφορῶσα τὴν τιμωρίαν των ενεργούντων σαμποτάζ

Αφού ἐχορηγήθη κατ' ἀρχὰ ἀμνηστεία δια τὰς μέχρι τῆς 14-9-41 διαπραχθείσας τιμωρητέας πράξεις, εἶναι ἀνάγκη να ἐφελκύσωμεν τὴν προσοχὴν ὅτι τιμωρητέαι πράξεις αἰτίνας θὰ διαπραχθῶσιν εις τὸ μέλλον θὰ τιμωρηθῶσιν πάλιν με πλήρη ἀυστηρότητα. Ἐκτὸς τούτου εις τὸ μέλλον, ἰδίως εις περιπτώσεις σαμποτάζ καθ' ὅς δὲν συνελαμβάνοντο οἱ δράσται, θὰ συλληφθῶσιν πρόσωπα ἐξ ὧν των τάξεων του λαοῦ, ἡ Γερμανικὴ δὲ Στρατιωτικὴ Διοίκησις θὰ ἐπιφυλάσῃ εις ἐαυτὴν τὴν περαιτέρω ἀπόφασιν ὅσον ἀφορὰ τὰ συλληφθέντα ἐν τῷ μεταξύ πρόσωπα. Ἡ ἐπιστροφή των συλληφθέντων προσώπων εις τὰς οἰκογενείας των θὰ εἶναι δυνατὴ μόνον ἀν οἱ δράσται συλλαμβάνονται ἢ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν πάσα πράξις σαμποτάζ παύσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον.

Ἡ Γερμανικὴ Στρατιωτικὴ Διοίκησις ἐπιφυλάσσει εις ἐαυτὴν τὴν συντόμευσιν τῆς ἀστυνομικῆς ὥρας, καθὼς ἐπίσης και τὴν συνεχή ἐπιτήρησιν των Γερμανικῶν ἐγκαταστάσεων ὑπὸ ἐλλήνων πολιτῶν, οἱ οἱποῖοι θὰ διορισθῶσιν προς τούτο ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς Στρατιωτικῆς Διοικήσεως. Ἐὰν παρὰ τὴν ἐπιτήρησιν ταύτην αἱ ἐγκαταστάσεις υφίστανται ζημίας, οἱ με τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν ἐπιφορτισμένοι πολῖται θὰ σταλοῦν εις τὰ Στρατοδικεῖα με τὴν κατηγορίαν ὅτι παρέσχων συνδρομὴν εις τοὺς ἐνεργούντας τὰ σαμποτάζ.

Εἶναι συνεπῶς συμφέρον αὐτοῦ τούτου του Ἑλληνικοῦ λαοῦ ν' ἀποφεύγῃ παν ὅ,τι δύναται να δώσῃ ἀφορμὴν εις τὴν Γερμανικὴν Στρατ. Διοίκησιν διὰ τὴν λήψιν των ὡς ἀνω μέτρων.

Χανιά 13-10-41

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Στο φύλλο της 17-9-41 δημοσιεύεται κύριο άρθρο, που αποτελεί απόδειξη για την ένοπλη παρουσία και αντίσταση στον Ομαλό «εκατοντάδων ελευθέρων σκοπευτών πλήρως εξοπλισμένων», τη σύλληψη, πολυάριθμων Άγγλων κλπ. Αντιγράφουμε παρακάτω ολόκληρο το άρθρο:

«ΠΡΟΣ ΕΙΡΗΝΕΥΣΙΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ»

Ενώ αι σχέσεις μεταξύ του πληθυσμού και των Γερμανικών δυνάμεων κατοχής εις την Ηπειρωτική Ελλάδα είναι από πολλού αγαθαί και εμπνέονται από αμοιβαίαν εκτίμησιν, εις την Νήσον Κρήτην δεν κατέστη δυνατόν να αποκατασταθή η ησυχία. Εις τούτο έπταισαν η Αγγλική προπαγάνδα και τα ατυχή μέτρα της τέως Ελληνικής Κυβερνήσεως. Κατόρθωσαν ούτω να ενσπείρουν εις μεγάλας μερίδας του πληθυσμού της Νήσου αισθήματα εχθρότητος και μίσους κατά της Γερμανίας. Η τοιαύτη εξέλιξις ήτο τοσούτον μάλλον λυπηρά καθόσον η οικονομική ζωή της Κρήτης πάντοτε συνεδέετο μετά της Γερμανίας διά των σχέσεων ας εδημιούργησαν αι εμπορικοί συναλλαγαι μεταξύ των δύο χωρών.

Ούτω συνέβη ώστε πολλοί Κρήτες να παρυσυρθούν και αντισταθούν με τα όπλα εις τον Γερμανικόν στρατόν. Απεδείχθη δε εις πολλές περιπτώσεις ότι Γερμανοί στρατιώται εσφάγησαν με τρόπον απεχθέστατον, τραυματίαι δε κατεκρεουργήθησαν και απεγυμνώθησαν.

Την συμμετοχήν των Κρητών εις τον αγώνα δύναται τις να εξηγήση, αν λάβη υπ' όψη την ιστορικήν εξέλιξιν της Κρήτης, η οποία ηγωνίσθη πολλούς αιώνας δια την ελευθερίαν της, διά τας ωμότητας όμως δεν υπάρχει καμμία δικαιολογία.

Δυστυχώς οι ελεύθεροι σκοπευταί εσυνέχισαν τον αγώνα των και μετά την πλήρη κατάρρευσιν του Αγγλικού και Ελληνικού στρατού. Ολοκληρώουσ μήνας υπεστήριξαν τους εις τα βουνά καταφυγόντας Άγγλους στρατιώτας. Δεν εσκέφθησαν να υπακούσουν εις την διαταγήν περί παραδόσεως των όπλων αντιθέτως εχρησιμοποίησαν ταύτα μέχρι τελευταίως ακόμη. Απόδειξις το χωρίον Σκινές, όπου κατόν Αύγουστον επυροβόλησαν εναντίον των εισερχομένων Γερμανών στρατιωτών, δια τυφεκίων και αυτομάτων όπλων και όπου εις κάθε οικίαν σχεδόν ευρέθησαν πολεμοφόδια.

Απόδειξις τούτου η δειλή επίθεσις εναντίον ενός μοτοσυκλετιστού Γερμανού αγγελιοφόρου παρά τον Πρασέν Απόδειξις τούτου τέλος είναι το αποτέλεσμα της καταλήψεως της πεδιάδος Ομαλού υπό Γερμανικών στρατευμάτων κατά τας πρώτας ημέρας του Σεπτεμβρίου.

Εις την περίπτωσιν ταύτη όχι μόνον συνεληφθησαν πολυάριθμοι Άγγλοι, οίτινες ήσαν κρυμμένοι εκεί, αλλά διεπιστώθη η παρουσία εκατοντάδων ελευθέρων σκοπευτών πλήρως εξοπλισμένων. Εις μίαν περίπτωσιν σημαντική συμμορία ελευθέρων σκοπευτών επετέθη εναντίον Γερμανικού φυλακίου και εφόνευσεν ένα Γερμανόν αλпинιστήν. Προ τοιούτων γεγονότων δεν χωρούν ελαφρυντικά περιπτώσεις.

Τα Γερμανικά στρατεύματα απέδειξαν ότι δεν υπάρχει εις την Νήσον ούτε ένα απομεμακρυσμένον μέρος, ούτε ένα υψηλόν όρος, εις το οποίον να μη δυνηθούν να φθάσουν, επέτυχον δε την εξαφάνισιν της εστίας των ταραχών εις τα νώτα των. Ως εκ τούτου ο Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης έκρινεν ότι επήλθεν η ώρα ν' αποδώση χάριν αντί του δικαίου. Τούτο ανταποκρίνεται εις την παράκλησιν ιθυνόντων προσωπικοτήτων, πονούντων διά το καλόν και το κακόν των συμπατριωτών των, αλλά κατά πρώτον εις παράκλησιν του Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΥ, του Υπουργού Γεν. Διοικητού Κρήτης κ. ΛΟΥΛΑΚΑΚΗ και του Γεν. Γραμματέως κ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης εις την προσπάθειαν του ν' αποδώση εις τον πληθυσμόν της Νήσου ησυχίαν και ειρήνην εκάλεσεν αυτόν την 10 Σεπτεμβρίου ε. έ να παραδώση τα παντός είδους όπλα. Συγχρόνως δε υπεσχέθη απαλλαγην εκ πάσης τιμωρίας κατοχής όπλων, εις εκείνους οίτινες θα συνεμορφούντο μέχρι της 30ης Σεπτεμβρίου 1941. Προσέτι δε ο Στρατ. Διοικητής διέταξε να μη γίνουν άλλαι διώξεις δι' αδικήματα και εγκλήματα, άτινα διεπραχθησαν κατά των Γερμανικών Στρατιωτικών δυνάμεων μέχρι της 14 Σεπτεμβρίου 1941. Και εκείνος ακόμη όστις αντι-

μετώπισε με το όπλον στο χέρι, ως ελεύθερος σκοπευτής τους Γερμανούς στρατιώτες, παραμένει ατιμώρητος και δύναται ησυχώς να ασχοληθῇ με την εργασίαν του. Εξαιρούνται μόνον τα αδικήματα και εγκλήματα εκείνα, άτινα τιμωρούνται από το Ποινικόν Δίκαιον όλων των πεπολιτισμένων λαών και κατά τους Ελληνικούς Ποινικούς Νόμους. Παραδείγματα αναφέρονται τον φόνον τραυματιών, τον ακρωτηρια-

σμόν πτωμάτων, κλοπήν, απάτην κλπ. Όλοι αυτοί είναι πράξεις αι οποίαι αποκρούονται και καταδικάζονται υπό παντός αξιοπρεπούς Κρητός.

Ήδη σημαντικός αριθμός Κρητών, οι οποίοι ήσαν ύποπτοι ως ελεύθεροι σκοπευταί, θα επανέλθουν εις τας οικογενείας των. Η γνωστοποίησις των διαταγών του Στρατ. Διοικητού μέχρι των πλέον απομακρυσμένων κρυσφηγέτων θα πείση εκείνους οι οποίοι δεν ετόλμησαν μέχρι σήμερον να επανέλθουν εις τα χωρία των, να ξαναγυρίσουν εις τα σπίτια των δια να επαναλάβουν την ειρηνικήν εργασίαν των.

Ο Γερμανικός Στρατός έπραξε από μέρους του τα πάντα δια να αποδώσῃ εις την νήσον Κρήτην ειρήνην και ηρεμίαν. Ο Στρατ. Διοικητής αναμένει από την φρονιμότητα του πληθυσμού να πιάσῃ το χέρι που του δίδεται.

Όστις παραμένει εισέτι μακρὰ ζημιώνει την πατρίδα του και δεν είναι δυνατόν να υπολογίζῃ πλέον εις επιείκειαν».

ΚΑΤΑΔΙΚΑΙ ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ

Ανακοινούται ότι κάτοικοι τινές χωρίων της Κρήτης κατεδικάσθησαν εις θάνατον παρά του Εκτάκτου Στρατοδικείου, διότι δεν ηπήκουσαν εις τας διατάγας της Γερμανικής Αρχής και διότι αντέταξαν βίαν κατά των Γερμανικών στρατευμάτων.

Η απόφασις εξετελέσθη αμέσως διά τυφεκισμού αποδειχθείσης της ενοχής των. (Δελτ. της 9-8-41)

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ο πληθυσμός της Κρήτης προειδοποιείται να μη φεύγῃ όταν πλησιάσῃ Γερμανική περίπολος. Όστις τρέπεται εις φυγήν διακινδυνεύει τη ζωήν του, δεδομένου ότι κάθε Γερμανική περίπολος έχει το δικαίωμα να πυροβολή εναντίον παντός ο οποίος δεν σταματά.

(Δελτ. της 25-8-41)

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ανακοινούται αρμοδίως, ότι ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ εκ Ρουμελί Ρεθύμνης, ο οποίος κατεδικάσθη εις θάνατον διά νομίμου αποφάσεως του Στρατοδικείου, ετυφεκίσθη την 21ην Αυγούστου 1941. Ούτος κατηγορείται δι' ενέρργειαν σαμποτάζ, καθότι αφήρεσε μίαν μηχανήν τηλεφώνου από ένα επίσημον Γερμανικόν γραφείον.

(Δελτ. 26 της 23-8-41)

Στα ίδια βήματα

Αντώνη Δ.Μπαλωμενάκη

Το «Λεύκωμα» καθιερώθηκε να κυκλοφορεί τις μέρες που στα Χανιά γιορτάζεται η ανάμνηση της Μάχης της Κρήτης. Σ' αυτήν την επέτειο ταιριάζουν σκέψεις δοξαστικές. Συναισθήματα θαυμαστικά, όπως εκείνα, που απ' την αυγή κιόλας της Ιστορίας του συνηθίζει να περιβάλλει ο άνθρωπος τα λαμπρά κατορθώματα του γένους του. Έχει ίσως θέση και το σημείωμα τούτο, το γραμμένο με την σκέψη στην «χρηστική αξία» των παραδόσεων που ζουν ακόμα, άλλες ζωντανές, άλλες σαν απόηχος στην άκρη τούτης της γης όπου σήμερα κατοικούμε.

Συνηθίζεται να μας παρέχεται η συμβουλή να μη ερμηνεύουμε υποκειμενικά την ιστορία. Να μη λησμονάμε ποτέ πως το ανθρώπινο άτομο δεν είναι παρά το σύνολο των κοινωνικών του σχέσεων. Και ότι με τον κανόνα αυτόν προσδιορίζονται καλύτερα τα στοιχεία του ιστορικού γίγνεσθαι. Σωστό. Όσο σωστό είναι το ότι οι ιστορικές επιλογές δεν γίνονται αυθαίρετα. Γίνονται μέσα σ' ένα διαμορφωμένο από την κοινωνική αγωγή σύστημα αξιών. Ο «υποκειμενικός παράγοντας» θα μεταβληθεί, με βάση τους γνωστούς νόμους της διαλεκτικής, σε αντικειμενικό όρο γέννησης των ιστορικών φαινομένων. Η παράδοση θα λειτουργήσει κοινωνικά, θα γίνει κι αυτή «κινητήρια δύναμη».

Μεταφέροντας το παραπάνω θεωρητικό σχήμα στον συγκεκριμένο ιστορικό χώρο, το νησί μας, δεν θα δυσκολευτούμε να βρούμε το «γιατί» πολλών ιστορικών στιγμών, που φαίνονται με την πρώτη ματιά ανερμήνευτες. Να ψηλαφίσουμε την ρίζα που γέννησε την θαυμαστή παλλαϊκή ανάταση του Μάη του 41 και την μετέπειτα αντίσταση. Να οριοθετήσουμε την ιδιαιτερότητα των ανθρώπων του, που τους κάνει ακόμα και σήμερα να φαίνονται σαν πλάσματα ξεχωριστά, ανάμεσα στα όρια του μύθου και της πραγματικότητας..

Όμως αυτός δεν είναι ο σκοπός μας. Ας το κάνουν με πιο πολλά στοιχεία οι ιστορικοί και όσοι ασχολούνται με την φιλοσοφία της ιστορίας.

Η Κρήτη σε Μορεθώνια πορεία Ειρήνης

Α Μαραθώνιος Ειρήνης 1963

Πόσο χρήσιμη μπορεί νάναι στις μέρες μας η αναφορά σ' εκείνες τις ιδιότητες που για αιώνες προσδιόρισαν την ταυτότητα των ανθρώπων στο νησί μας;

Σε εποχές όπου η εθνική ιδιαιτερότητα χάνει γοργά την αξία της, όταν από τους πολλούς εθνικούς μονόλογους περνάμε στην παγκόσμια γλώσσα της τρίτης χιλιετηρίδας, μέσα απ' τα δορυφορικά συστήματα επικοινωνίας και την τρομακτική ισοπέδωση του καταναλωτισμού, μήπως πολεμούν με την σφενδόνα όσοι ακουμπούν πάνω στις πατρικές αξίες;

Ευτυχώς όχι! Με μια προϋπόθεση. Νάχομε δει καθαρά, ποιο απ' τα στοιχεία της παράδοσης είναι ζωντανό και ποιο το παραμέρισε ή πρόκειται να το βάλει στο περιθώριο η γιγάντια εξέλιξη.

Εδώ θα συναντήσει κανείς μια υποδομή ολόκληρη από διαφορετικά, με ιδιαίτερο τρόπο βιωμένα αισθήματα, τρόπους του σκέπτεσθαι, αντιλήψεις για την ζωή και τον άνθρωπο. Το μεμονωμένο άτομο δέχεται τις επιδράσεις του ιστορικού χώρου, χωρίς να υποψιάζεται την προέλευση τους. Μέσα στον μικρόκοσμο του, ενυπάρχει ολόκληρη η πριν ιστορική πορεία. Γιαυτό είναι που έχουν ονομάσει τον άνθρωπο «επιτομή της παγκόσμιας ιστορίας». Κι ας μην φαίνεται, το παρελθόν ζει, με τον τρόπο του. Τα πολυσήμαντα ιστορικά γεγονότα, βιωμένα καθώς είναι μέσα απ' τον γραπτό και προφορικό λόγο, διαδίδουν τις δονήσεις τους για ολόκληρες γενιές. Ξαναβρίσκομε τον τραχύ Κρητικό των διαδοχικών επαναστάσεων στα κατοχικά βουνά. Στην βαθειά ριζωμένη αίσθηση της προσωπικής αξιοπρέπειας, την κλωστή που συνδέει τους αιώνες. Η λέξη «επαναστάτης» «L HOMME REVOLTE» (1) των Ευρωπαίων περιηγητών των δύο προηγούμενων αιώνων, να μην έχει ξεθωριάσει, παρά να φωτίζει μ' ένα παράξενο φως γεγονότα της καθημερινότητας στην ατομική και την δημόσια ζωή.

Όμως στις καμπές της ιστορίας του ο λαός δεν θρέφεται μόνο με λόγους και πανηγυρικούς. Σκύβει κατ' ευθείαν στις πηγές, την βιωμένη ιστορική μνήμη του. Ξαναπιάνει «το νήμα μιας αυθεντικά δικής του απωθημένης παράδοσης» (2), και την ζωντανεύει με θαυμαστό τρόπο στις πράξεις τα λόγια και τα τραγούδια του. Έτσι έγινε το '38 στο αντιδικτατορικό ξέσπασμα, το '41 με '45, αλλά και πάλι στις μέρες μας, με την πολύμορφη πάλη του Κρητικού λαού είτε να απαλλάγει απ' τις βάσεις, είτε να γλυτώσει την πολιτιστική του κληρονομιά, με κορυφαίες τις κινητοποιήσεις έξω απ' το μουσείο του Ηρακλείου.

Σήμερα πολλοί ισχυρίζονται πως η στάση απέναντι στη ζωή μπορεί να μεταβληθεί σε κοινωνική δύναμη για την αλλαγή αυτής της ζωής. Σίγουρα δεν έχει περάσει η εποχή των ιδανικών, της ανθρωπιάς, της προσωπικής εντιμότητας απέναντι στην θεσμοποιημένη βαρβαρότητα. Όμως δεν καθορίζεται η πρακτική απ' τις ιδέες μόνο. Καθορίζει η ίδια τις ιδέες και τις αντιλήψεις (3). Και να που φθάνει κανείς στο συμπέρασμα πως χρειάζονται οι πράξεις εκείνες που οδηγούν στην αναβάθμιση το ανθρώπινο είδος. Τέτοιες είναι οι πράξεις αντίστασης. Ο «αντιστασιακός άνθρωπος» δεν έχει τερματίσει την αποστολή του. Δεν έχει για χώρο δράσης μόνο τα βουνά και τις ράχες πολεμώντας τον κατακτητή.

Πολεμά παντού: στην σφαίρα της ιδεολογίας, ενάντια στην αλλοτροίωση την πολυκαταπίεση από την κοινωνία του «έχριν». Πολεμά να κρατήσει την ανθρωπιά, την ιδιαιτερότητα του. Αρνιέται να γίνει ένα απρόσωπο εξάρτημα. Μάχεται κάθε εξαπάτηση που ταπεινώνει τον άνθρωπο. Ζητά τα απαράγραπτα δικαιώματα του στην ζωή και την ευτυχία. Στο μέλλον.

Αυτός είναι ο άνθρωπος του καιρού μας: Ο κατευθείαν απόγονος των Διγενήδων. Μόνο που σήμερα δεν παλεύει με φανταστικά στοιχεία. Παλεύει τον νετρονικό εφιάλτη, την εκμετάλλευση, την αποξένωση απ' τον ίδιο του τον κόσμο. Τον υπερπόντιο προστάτη, που έχει σπείρει με δόντια δράκου τις πυρηνικές βάσεις, στη γη μας. Έναν αυξανόμενο πολιτιστικό Ιμπεριαλισμό, που κτυπά την πόρτα μας, εξοπλισμένος μ' εκπληκτικές ψυχοτεχνικές μεθόδους, Τον «ευρωκεντρισμό», που στάζει σιγά μα δραστικά το ψυχότροπο ναρκωτικό του: την απάθεια, την παραδοχή, την απουσία σκέψης και κρίσης, την απουσία αντίστασης.

Ζούμε στ' αλήθεια σε καιρούς δύσκολους. Κι αν ο ήρωας του ακριτικού κύκλου μας τραγούδησε πως σε μέρη που,

«συνδυό δεν τραγουδούν, συντρείς δε κουβεδιάζουν,
παρά πενήντα κι εκατό και πάλε φόβον έχουν,
εγώ μονάχος πέρασα πεζός κι αρματωμένος,
με τετραπίθαμο σπαθί, με τρεις οργυιαίς κοντάρι.»(4)

Τα Χανιά στη Μαραθώνια πορεία Ειρήνης

ο σύγχρονος άνθρωπος πορεύεται σε ανάλογα εφιαλτικό τοπίο. Πορεύεται και παλεύει.

Η παράδοση μπορεί να γίνει και σήμερα δύναμη αναμόρφωσης της ζωής, αν αποφύγει την μουσειακή ακινησία. Μπορεί να μπολιάσει αξίες και διδάγματα. Να βοηθήσει και σήμερα τον άνθρωπο στην αντίσταση του.

Να τιμήσουμε, λοιπόν τη Μάχη της Κρήτης, τιμώντας το πνεύμα της. Το πνεύμα της Αντίστασης. Ας είναι οι ενάντιοι ισχυροί. Ας «καβαλούν την αστραπή» της ηλεκτρονικής τεχνολογίας. Σε μας μένει το «αν είστε δέκα φύγετε, αν είστε χίλιοι ελάτε», που πάντοτε αντιτείναμε στους επιδρομείς. Μένει η απόφαση να μην υποταχτούμε. Να σώσουμε ότι σώζεται, πατώντας πάνω στα ίδια τα χνάρια που δόξασαν το νησί και τους ανθρώπους του, μα και κάθε λαό, και τον πιο άσημο, όταν αγωνίζεται και νικά.

A. ΝΤ. ΜΠΑΛΩΜΕΝΑΚΗΣ

Σημειώσεις:

1): Στο βιβλίο του Κωστή Μοσκόφ «Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα», εκδ. «σύγχρονη εποχή», σελ. 151.

2): Ερατοσθένη Καψωμένου: «Το σύγχρονο κρητικό δημοτικό τραγούδι, η δομή και η ιδεολογία του», εκδ. «Θεμέλιο», σελ. 193, όπου περιγράφονται τα δημοτικά τραγούδια που γεννήθηκαν στον αιώνα μας, σαν πιστός απόηχος του τρόπου ζωής και των παραδόσεων που δεν υπάρχουν πια, ανακρατούνται όμως, με τις αναπόφευκτες επιδράσεις, εμφανώς επηρεασμένα απ' αυτές.

3): Κ.Μάρξ-Φ.Εγκλες: «Η γερμανική ιδεολογία», εκδ. GUTENBERG, 1976 τομ. 1, σελ. 66.

4): Νικολάου Πολίτου: «Κλέφτικα και δημοτικά τραγούδια», ο θάνατος του Διγενή, σελ. 105, εκδ. «Πέλλα».

Α Μαραθώνιος Ειρήνης 1963

Από την αντίσταση των Σελινιωτών κατά την κατοχή.
Το ολοκαύτωμα των Τριών Χωριών του Σελίνου.

Ευτυχίου Μαλεφάκη, Διευθυντή Μέσης Εκπ/σης Νομού Χανίων.

Στο Σέλινο κουφοβροντά βρέχει μα βρέχει μπάλες
οι Γερμανοί περάσανε στα τρία χωριά τα πέρα
Μονή και Κουστογέρακο και Λιβαδά και καίνε.
Τα παλικάρια φτάξανε.

Με το τραγούδι αυτό ο λαϊκός τραγουδιστής ιστορεί την καταστροφή των Τριών Χωριών του Σελίνου κατά τις τελευταίες μέρες του Σεπτεμβρίου του 1943 από τους Γερμανούς. Ανήκει στα ιστορικά δημοτικά τραγούδια, όπου ο ποιητής δεν αναλύεται σε θρήνους και αναφιλητά αλλά αναφέρει το γεγονός και ταυτόχρονα μας προϊδεάζει για τις μάχες που επακολούθησαν. Σκαρφαλωμένα στις Σελινιώτικες Μαδάρες τα χωριά Μονή, Λιβαδάς και Κουστογέρακο μοιάζουν με φύλακες, που προστατεύουν από ανατολικά το «Λάκκο Σγουράφο» από τον πέτρινο όγκο των Λευκών Ορέων και με τελευταίες πινελιές ζωγραφιάς, η οποία απεικονίζει το ανατολικό Σέλινο, το οποίο από την ασύγκριτη ομορφιά του πήρε το όνομα «Λάκκος Σγουράφος». Η μεγαλοπρέπεια των Λευκών Ορέων και η τραχύτητα του εδάφους της περιοχής έμπνευσαν γενναίο φρόνημα στους κατοίκους των χωριών αυτών, που το εκδήλωσαν κατά τα χρόνια της Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας.

Ο Γεώργιος Καντανολέων κατά την Ενετοκρατία και ο Κων/νος Κριάρης κατά την Τουρκοκρατία αντιπροσώπευσαν τους σταυραϊτούς εκείνους που υψώθηκαν σε δυσθεώρητα ύψη ανδρείας και θάρρους και μετεωρίστηκαν στις απρόσιτες κορφές της υψηλοφροσύνης και μεγαλοπραγμοσύνης.

Μετά την ένωση της Κρήτης με τη μητέρα Ελλάδα το 1912 η ειρήνη έστησε το θρόνο της και στα ανυπότακτα αυτά χωριά.

Η ξαστεριά, που οι πρόγονοι μας λαχταρούσαν κατά τα μαρτυρικά χρόνια της σκλαβιάς, είχε θρονιαστεί και στην ιδιαίτερη πατρίδα μας και το τραγούδι «Πότε θα κάμει ξαστεριά» τραγουδιόταν μόνο από σεβασμό προς την παράδοση.

Η νέα πολεμική θύελλα, που ξέσπασε το 1939 με πρωταγωνιστές τους ναζί της Γερμανίας, απλώθηκε το 1941 και στην Κρήτη. Ο αετός της που ξεμάργωσε από το 1912, εμάργωσε πάλι και παρακαλούσε τον ήλιο να στείλει τις ακτίνες του να τον ξεμαργώσει. Η Κρήτη έμπαινε ξανά στο καμίνι των αγώνων, για να κερδίσει τη λευτεριά της με φλόγες, θυσίες, αίματα και δάκρυα. Τα τέκνα της άρχισαν από την πρώτη μέρα της σκλαβιάς τον αμείλικτο και αδυσώπητο αγώνα κατά του τρομερού κατακτητή, των Γερμανών. Τα τρία χωριά του Σελίνου πρωτοπόρα στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες έδωσαν και τότε το ραντεβού των με την ιστορία.

Τις ερειπωμένες υπάρξεις των περιέφεραν και στα τρία χωριά οι Βρετανοί στρατιώτες της «Μάχης της Κρήτης» που δεν πρόλαβαν να επιβιβασθούν από τα Σφακιά στα πλοία σωτηρίας. Μοιράζονταν με τους κατοίκους των το λιγοστό ψωμί, που υπήρχε εξ αιτίας του πολέμου και το φόβο που έσερνε η υπόθαλψη των και απόκρυψη των.

Το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, που με την κάθοδο των Γερμανών στη Μεσόγειο έγινε το κορυφαίο κέντρο του πολέμου κατά των δυνάμεων της μισαλλοδοξίας και του εγκλήματος αποφάσισε να στείλει άνδρες του κατασκοπευτικού δικτύου στα τρία χωριά. Η διαμόρφωση του εδάφους και το αδούλωτο φρόνημα των κατοίκων προεξοφλούσε την επιτυχία της κατασκοπευτικής αυτής επιχείρησης. Η αεικίνητη «Αλεπού της Ερήμου» στην Αφρική έκρουε τις πύλες της Αιγύπτου και ως χιονοστιβάδα απειλούσε τον ελεύθερο κόσμο. Η ανατολική Μεσόγειος κινδύνευε να περιέλθει στην κυριαρχία του άξονα και οι δυνάμεις της βίας και του χάους να διεκδικήσουν τη νίκη. Από το Μάλεμε οι συνοδείες των μεταγωγικών αεροπλάνων μετέφεραν καθημερινά στο Ρόμμελ: έτοιμα φαγητά-δεν έχει σημασία αν οι Κρητικές, που τα παρασκεύαζαν στο Μάλεμε, τα αλάτιζαν τόσο πολύ, ώστε να δημιουργούν ανυπόφορη δίψα. Νερό, που ήταν αντικατάστατο στην πολύδιψη πορεία της ερήμου. Αλλά εφόδια πολέμου,

που ο στρατάρχης ανέμενε εναγώνια, για να σώσει την παράτολμη προσπάθεια του προς το Σουέζ. Από το λιμάνι της Σούδας αναχωρούσαν τακτικά καΐκια με υγρά καύσιμα και άλλο πολεμικό υλικό, που η έλλειψη των δημιουργούσε κίνδυνο καταποντισμού του «Αφρικά κόρπς». Τα δύο αυτά κέντρα αποστολής έπρεπε να παρακολουθούνται και οι πληροφορίες να μεταβιβάζονται με τους ασύρματους στο στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, ώστε η αντίδραση του βρετανικού στόλου και βρετανικής αεροπορίας να είναι αποτελεσματική.

Μιαν ασέλινη φθινοπωριάτικη νύκτα του 1942 τορπιλάκατος του βρετανικού στόλου της ανατολικής Μεσογείου αποβίβασε στη θέση Χαρέϊ, ανατολικά της Σούγας, τους άνδρες του κατασκοπευτικού δικτύου, που επρόκειτο να αποθανάτισουν, αλλά και να ματώσουν τα τρία χωριά του Σελίνου.

Αφού έμειναν λίγες μέρες στην παραλία ανηφόρισαν κι έφθασαν στο Κουστογέρακο. Μ' εθνική έξαρση και πατριωτικό παλμό οι κάτοικοι του χωριού φιλοξένησαν τους απόστολους αυτούς της ελευθερίας, οι οποίοι και τοποθετούσαν τους ασυρμάτους της δολιοφθοράς και πληροφοριών, σε διάφορες θέσεις: Ασφεντηλωπό, Πυθαράκι, Αχλάδα, Ξωντικόσπηλιο κλπ. Ο ασύρματος πληροφοριών μετάδιδε πολύτιμες πληροφορίες, που άνδρες από το Σέλινο και τα Χανιά συνέλεγαν για τις αναχωρήσεις των νηοπομπών από τη Σούδα και οπλιταγωγών από το Μάλεμε. Οι Γερμανοί ξαφνιάζονταν από την ετοιμότητα του βρετανικού στόλου και της Ρ.Α.Φ. και από τις καταστροφές, που προκαλούσαν στις αποστολές των. Γνώριζαν την αιτία και ετοίμαζαν την εκδίκηση. Ο τριανταοχτάχρονος διοικητής της Γκεστάπο Παλαιοχώρας Χαντς Βάχτερ εξορμούσε τακτικά κατά των τριών χωριών και προσπαθούσε να συλλέξει πληροφορίες. Σε κάθε εξόρμηση του άφηνε πίσω του αίμα και δάκρυα. Στις 27 του Μαΐ του 1944 πλήρωσε τη σκληρότητα και απανθρωπιά του, όταν Σελινιώτες τον εφόνευσαν στη θέση Πλακούρες των Τεμενίων. Η Κρητική γη μεγαλόψυχα αναπαύει το κορμί του στο ύψωμα 107 του Μάλεμε, παρόλο που ο σκληρός αυτός ναζί τη στέρησε από τόσα γενναία και εκλεκτά παιδιά της.

Το Κουστογέρακο

Ομάδα αντάρτων

Οι αντάρτες πληθύνονταν με την προσέλευση νέων, οι οποίοι απειλούσαν πια την ύπαρξη αυτού τούτου του «Φουριού Κρήτης», αφού η απειλή του Ρόμμελ στην Αφρική είχε εκλείψει από τα μέσα του 1943. Ο ανεφοδιασμός του κατασκοπευτικού δικτύου συνεχιζόταν από την Αφρική και τα γερμανικά φυλάκια, που είχαν εγκατασπαρεί στις νότιες ακτές του νομού Χανίων, δεν κατόρθωναν να ματαιώσουν τις προσεγγίσεις υποβρυχίων και torpilakáτων.

Τα αεροπλάνα έριχναν ανενόχλητα τα εφόδια στις Μαδάρες. Οι Γερμανοί αποφάσισαν να πλήξουν με τη γνωστή πια ωμότητα και αναλγησία τους τα τρία χωριά, που αψήφισαν την παντοδυναμία της μπότας των και όρθωσαν το μηδαμινό τους ανάστημα απέναντι στην τρομερή τους δύναμη και στην ακόμη πιο τρομερή αλαζονία και υπεροψία τους.

Τα σχέδια της τιμωρίας και καταστροφής καταστρώθηκαν και ο Διοικητής του «Φουριού Κρήτης» τα ενέκρινε. Την 29 Σεπτεμβρίου 1943 ξεκίνησαν από την Παλαιόχωρα και τα Χανιά χιλιάδες στρατιώτες, για να ξεθεμελιώσουν τα χωριά και να εξαφανίσουν τους κατοίκους των. Οι άνδρες των τριών χωριών, που προαισθανόταν το κακό διέμεναν στην ύπαιθρο. Τ' αστέρια τ' ουρανού διαπίστωναν τον εφιαλτικό και ταραγμένο ύπνο τους. Μάχες, που θύμιζαν την κατάληψη της Κρήτης, ξετυλίχτηκαν στα ανυπότακτα χωριά την 30 Σεπτεμβρίου. Στούκας με τους θριαμβευτικούς ελιγμούς των αποθέωναν το σίδερο και τη βία και έριχναν ασταμάτητα εμπρηστικές και εκρηκτικές βόμβες.

Τεράστιες φλόγες κύκλωσαν τα χωριά του Λιβαδά και της Μονής και αποτέλειωναν εκείνο που οι στρατιώτες δεν πρόφθαναν να καταστέψουν.

Γενναίος Λιβαδιώτης κρυμμένος στο υπόγειο του σπιτιού του έσβηνε τη φωτιά, που οι στρατιώτες άναβαν. Εφόνευσε το Γερμανό, που αντιλήφθηκε την πράξη του. Πυροβολώντας διέσχισε το χωριό, αφού εφόνευσε δύο ακόμη. Οι ομαδικοί πυροβολισμοί των Γερμανών τελικά τον άφησαν νεκρό.

Με ιδιαιτερότητα στράφηκαν κατά του Κουστογέρακου, το οποίο είχαν κυκλώσει τη νύκτα της 29 προς την 30 Σεπτεμβρίου. Τους γέροντες, που νόμισαν ότι δεν διατρέχουν κίνδυνο και πολύ πρωί κατευθύνονταν προς τους αγρούς των, φόνευσαν όλους όσους συνάντησαν, ενώ συγχρόνως συγκέντρωναν τα γυναικόπαιδα στην πλατεία του χωριού.

Οι άνδρες του φυλακίου του Ασφεντηλωπού, που άκουαν τις βόμβες της καταστροφής και έβλεπαν τις φλόγες του εμπρησμού των οικιών, άφησαν το λημέρι τους και έτρεξαν προς το χωριό.

Από τα υψώματα, που περιβάλλουν το Κουστογέρακο, αντιλήφθηκαν τη σκηνή της εκτέλεσης των γυναικοπαίδων. Ενώ ο πυροβολητής των είχε πιέσει τη σκανδάλη του πολυβόλου των και το πύρινο μίσος του είχε σωριάσει έξη γυναίκες, δέχτηκε τις εκδικητικές ομοβροντίες των ανταρτών, που τον άφησαν νεκρό. Με θυελλώδη εφόρμηση οι άνδρες του φυλακίου μπήκαν στο χωριό και τα διέσωσαν από το θάνατο.

Έξαλλα από σύγχυση κα περίτρομα διασκορπίστηκαν προς τα δάση, όπου και κρύφθηκαν. Ήταν μια απεγνωσμένη και ηρωική πράξη, που χάρισε τη ζωή στις τραγικές εκείνες υπάρξεις, ενώ ταυτόχρονα στέρησε τους «ήρωες του Γ Ράιχ» από μια άλλη δολοφονία και απανθρωπιά.

Τα γυναικόπαιδα της Μονής και Λιβαδά έκλεισαν στις φυλακές της Αγιάς. Την αντίσταση δεν ανέμεναν οι Γερμανοί. Νόμιζαν ότι η παρουσία των θα αποθάρρυνε τους αντάρτες και οι εστίες αντίστασης των θα έσβηναν όπως σβήνουν οι φλόγες κεριών με το δυνατό άνεμο.

Οι Γερμανοί αποβίβαζαν καθημερινά νέα στρατεύματα στη Σούγια, όπου με ορμητήριο το μικρό αυτό χωριό ξεκινούσαν κάθε πρωί προς τα Λευκά όρη, για να εξοντώσουν τους αντάρτες. Τις βραδυνές ώρες επέστρεφαν, ενώ οι μάγειροι των ετοίμαζαν λουκούλια γεύματα από τα αιγοπρόβατα των κατοίκων. Όλη η κοιλάδα της Σούγιας ήταν πνιγμένη στην κνίσα από τα κρέατα, που σιγοψήνονταν. Μετά το φαγητό οι Γερμανοί επιδίδονταν σε γλέντια και ξεφαντώματα, ενώ πιο πάνω οι κάτοικοι των χωριών είχαν περιέλθει σε απογοήτευση και απόγνωση. Άλλα αιγοπρόβατα έστελναν στην Παλαιόχωρα και από εκεί στα Χανιά, για ν' απολαύσουν και άλλοι Γερμανοί τ' ανεπανάληπτα αυτά φαγητά. Υπολογίζεται ότι δέκα χιλιάδες αιγοπρόβατα και εκατό βόδια άρπαξαν οι Γερμανοί από τα τρία χωριά.

Τα σπίτια των χωριών, ολάνοικτα, εξέθεταν στα μάτια των στρατιωτών τα υπάρχοντα των. Κουβέρτες ξομπλιασμένες κίνησαν την προσοχή των επιδρομέων. Με τα σχήματα και τις εικόνες των ήταν αληθινά κομψοτεχνήματα. Οι Γερμανοί διαπληκτιζόνταν ποιος θα τις αρπάξει πρώτος. Δύο ναύτες των καϊκιών, που μετέφεραν στρατιώτες από την Παλαιόχωρα, ανέβηκαν στα χωριά, για να λάβουν και αυτοί μέρος στην αρπαγή. Είχαν φορτώσει ένα άλογο από κουβέρτες και άλλα προικιά κοριτσιών και κατέβαιναν στη Σούγια. Ενώ βρισκόταν λίγη απόσταση έξω από τη Σούγια και ο πυρετός της χαράς είχε ανέβει, δέχτηκαν τις εκδικητικές σφαίρες δύο νεαρών τριοχωριτών, οι οποίες και μετέβαλαν τις κλεμένες κουβέρτες σε σάβανα των. Τυλιγμένους με αυτές και φορτωμένους στο μοιραίο άλογο τούς κατέβασαν στη Σούγια.

Το ανδραγάθημα και η τόλμη των ανταρτών κατατρόμαξε του Γερμανούς. Στο πρόσωπο των ανταρτών διέκριναν το μυθικό γίγαντα Ανταίο, ο οποίος με την πτώση του έπαιρνε δύναμη από το χώμα.

Τα βουνά και οι λαγκαδιές αντιλαλούσαν όλο το σούρουπο από τους αμέτρητους πυροβολισμούς των Γερμανών στρατιωτών, ενώ η νύκτα, που επικάθισε έχανε την παντοδυναμία της από τις αναρίθμητες φωτοβολίδες, που αυλάκωναν τον ουρανό της περιοχής. Οι Γερμανοί νόμιζαν ότι οι αντάρτες θα εκμεταλλεύοντο το σκοτάδι, που πρόσθεσε τη φρίκη του για να επιτεθούν.

Αφού έμειναν πολλές ακόμη μερες στα καμμένα χωριά και αφού ο χειμώνας άρχισε να κρούει τις πύλες του χρόνου, ο Γερμανικός στρατός τα εγκατέλειψε. Κήρυξε την περιοχή απαγορευμένη ζώνη και καταδίκασε σε θάνατο όποιο πλησίαζε σ' αυτήν. Στα χωριά, που βασίλευε πιο μπροστά η χαρά και το γέλιο τώρα τα εξουσίαζε η συμφορά και η θλίψη.

Τα ερείπια είχαν απαρνηθεί τα εγκόσμια και εδέοντο μέσα στην απεραντοσύνη της σιωπής. Όπου οι τοίχοι δεν κατέρρευσαν, οι πόρτες έμοιαζαν με στόματα, που έχακαν και σιωπούσαν. Προσπαθούσαν να εκφράσουν με τη σιωπή των το βαθύ πόνο και την απέραντη θλίψη των. Από την επιδρομή του χειμώνα του 1943-44 υπέφερε πια η φύση. Τα βουνά και τα σπήλαια θα φιλοξενούσαν τους άνδρες των χωριών. Τα γυναικόπαιδα όμως ήταν ανήμπορα και αδύνατα να τον υποφέρουν. Οι κάτοικοι του Σελίνου και του νομού Χανίων με αγάπη και κατανόηση προθυμοποιήθηκαν να τα φιλοξενήσουν, παρόλο που έσερναν πίσω τους την εκδίκηση των Γερμανών. Με συγκλονισμό και θλίψη μετρούσαν τις μέρες της προσφυγιάς των. Θυσία στο βωμό της λευτεριάς αποτέλεσε το ολοκαύτωμα των Τριών Χωριών. Η ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας μας έγινε πλουσιότερη με μια νέα σελίδα δόξας και ηρωισμού. Όμως η τύχη των κατοίκων των μετά τον πόλεμο ήταν φρικτή.

Επέστρεψαν στα χωριά τους και αντιμετώπισαν προβλήματα ανυπέρβλητα. Έπρεπε μόνοι τους να τα αντιμετωπίσουν. Καθημαγμένη και αιμόρφυτη εξερχόταν η χώρα μας από την ανεπανάληπτη αυτή παγκόσμια ανθρωποσφαγή του Β Παγκοσμίου πολέμου.

Ομάδα ανταρτών από τα τρία χωριά.

Η Αγγλία έγινε η αιτία της καταστροφής των, βρισκόταν και η ίδια μπροστά σ' ερείπια και καταστροφές. Έπειτα οι κάτοικοι των Τριών Χωριών βοήθησαν τους κατασκόπους της, επειδή ταυτόχρονα βοηθούσαν και την πατρίδα τους, αφούς κοινός ήταν ο εχθρός.

Ξύλινα οικήματα, από εκείνα που οι Γερμανοί χρησιμοποιούσαν στις Βουκολιές εγκατέστησαν στη Σούγια και στέγασαν τα παιδιά, όπου έπρεπε να παρακολουθήσουν μαθήματα του δημοτικού σχολείου. Η ούνρρα η παγκόσμια οργάνωση, που ίδρυσαν 45 κράτη των συμμάχων με σκοπό την παροχή βοήθειας στους άστεγους και την αποκατάσταση των ζημιών του πολέμου, έπραξε ότι ήταν δυνατό.

Άκομψα και χωρίς ευκολίες σπίτια κτίστηκαν στο Κουστογέρακο από το Ελληνικό κράτος. Οι Γερμανοί με την οργάνωση «συγγνώμης», που ίδρυσαν μετά τον πόλεμο και είχε σκοπό την παροχή βοήθειας στους κατοίκους των περιοχών, που έπληξαν τα στρατεύματα τους, έκτισαν ένα οίκημα στο Λιβαδά, που δεν χρησιμοποιήθηκε.

Όμως η αντίσταση των Τριών Χωριών δεν υπήρξε μάταιη. Εντάχθηκε στο μεγάλο κορμό της ενωμένης εθνικής αντίστασης τους ελληνικού λαού κατά του φασισμού και πήρε πια τη θέση της ανάμεσα στις μεγάλες εποποιίες της ελληνικής φυλής. Οι νεκροί της μεγάλης θυσίας των Τριών Χωριών είναι οι παρακάτω:

Από το χωριό Κουστογέρακο

Άνδρες

1) Πέτρος Γ.Τζατζιμάκης	5) Γεώργιος Ι.Γεωργιακάκης
2) Αντώνιος Μ.Πατερράκης	6) Αντώνιος Ι.Αναστασάκης
3) Νικόλαος Μ.Πατερράκης	7) Εμμανουήλ Β.Κανταολέων
4) Σπυρίδων Β.Κανταολέων	8) Ιωάννης Εμμανουήλ Μυριζάκης

Γυναίκες

1) Μαρία Ι.Μυριζάκη	4) Ελευθερία Μυριζάκη
2) Χρυσή Ι.Αναστασάκη	5) Ελένη Ε.Πατερράκη
3) Ευτυχία Ε.Πατερράκη	

Από το Λιβαδά

Άνδρες

1) Ιωάννης Μ.Σειραδάκης	6) Θεοφ. Μ.Παπαδερός
2) Ιωάννης Ε.Παπαδερός	7) Ιωάννης Μ.Μπολιεράκης
3) Γεώργιος Ε.Τζατζιμάκης	8) Εμμανουήλ Ι.Γεωργιακάκης
4) Γεώργιος Ι.Τσουρής	9) Εμμανουήλ Ι.Τζατζιμάκης
5) Στυλιανός Ν.Κουμακάκης	10) Ιωάννης Μπελιβανάκης

Γυναίκες

1) Αμαλία Ν.Τσουρή	2) Μαίρη Χαρ. Σειραδάκη

Από τη Μονή

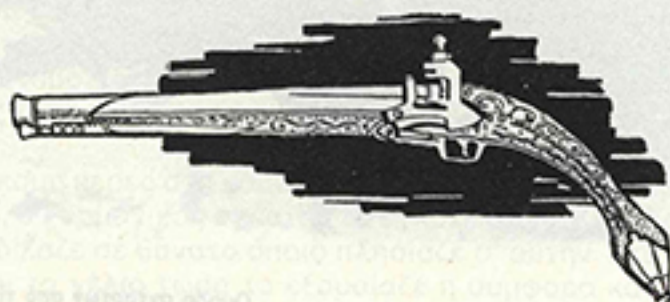
Άνδρες

1) Δημ. Σταυριανουδάκης	5) Γεώργιος Ι.Μετοχαράκης
2) Αντ. Σταυριανουδάκης	6) Ηλίας Ι.Κοσμάδακης
3) Αριστ. Ε.Σταυριανουδάκης	7) Λυκ. Κ.Σηφαλάκης
4) Εμμ. Στυλ. Βαγιάκης	8) Ευτ. Ε.Σηφαλάκης

Γυναίκες

1) Ευαγγελία Αν.Λαμπουράκη	2) Αμαλία Γεωργιακάκη

Ευτύχιος Μαλεφάκης

ΓΟΥΣΤΑΒΟΣ ΦΛΟΥΡΑΝΣ: Ο Γάλλος δημοκράτης που πολέμησε στην Κρήτη το 1866

του Μιχάλη Γρηγοράκη

Παντρεύτηκε την κρητική υπόθεση και πάλεψε για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Υιοθέτησε σαν παιδί του αυτό το ηρωικό νησί της Κρήτης.

Β.ΟΥΓΚΟ

Τον Νοέμβρη του 1866 πατάει πόδι στην ξεσηκωμένη και πάλι Κρήτη Ο Γουστάβος Φλουράνς. Ένας Γάλλος δημοκράτης, συγγραφέας, επιστήμονας και από τους δημιουργούς της «Κομμούνας των Παρισίων».

Αυτός ο δημοκράτης συγγραφέας που άφησε το τρελό και γοητευτικό Παρίσι και ήρθε στην επαναστατημένη Κρήτη σαν κοινός πολεμιστής, βοηθώντας το νέο κρητικό αγώνα και υλικά και πνευματικά, συμβαίνει να είναι η πιο μεγάλη φιλοκρητική φυσιογνωμία. Ευγενική κι ανώτερη ψυχή δε θα περιοριστεί σε φιλολογικά παινήματα κ' ευχές. Το μεγάλο και αληθινό χρέος τον προστάζει να δείξει έμπρακτα το φιλοκρητικό και φιλελεύθερο του πιστεύω. Το κατέβασμα κι η δράση του Φλουράνς στην Κρήτη το 1866 έχουν κάτι το ξεχωριστό και υπήρξαν γεγονότα πολυτάραχα και σπουδαία. Πριν όμως εξιστορήσουμε τη δράση του αυτή ας πάρουμε μια γενική ιδέα γι' αυτόν από τη Μεγάλη Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια.

ΦΛΟΥΡΑΝΣ ΓΟΥΣΤΑΒΟΣ: Γάλλος πολιτευτής, γεννήθηκε στο Παρίσι στις 4 Αυγούστου τους 1838, πέθανε στο Σατού στις 3 Απρ. 1871, γιος του φυσιολόγου Ιωάννη Φλουράνς. Αντικαταστάτης του πατέρα του στην έδρα του στο Κολέγιο της Γαλλίας το 1863 ήρθε σε δυσκολίες με την κυβέρνηση εξ' αφορμής των μαθημάτων του. Έφυγε τότε στο Βέλγιο και από εκεί στην Ελλάδα και την Κρήτη, όπου επήρε μέρος στην Επανάσταση του 1866 εναντίον της Τουρκίας. Οι Κρητικοί τον ονόμασαν μέλος της Εθνοσυνέλευσης και τον έστειλαν σαν πληρεξούσιο τους στην Ελληνική Κυβέρνηση. Γύρισε στο Παρίσι κατά το τέλος του 1868, ρίχτηκε με μανία στην πολιτική κι έκαμε τόσο ζωηρή αντιπολίτευση στην αυτοκρατορία, που καταδικάστηκε σε φυλάκιση τριών μηνών για προσβολή του αυτοκράτορα. Ύστερα είχε μια πολύκροτη μονομαχία με τον Πωλ ντε Κασσανιάκ όπου πληγώθηκε σοβαρά. Βοήθησε τον Ρωσφόρ κατά την κηδεία του Β.Νουάρ και τον υποστήριξε στην υποψηφιότητα του στην 1η εκλογική περιφέρεια του Παρισιού. Επήρε μέρος στην εξέγερση της 7 Φεβρουαρίου 1870 και καταδικάστηκε στις 9 Αυγούστου σ' εξορία σε φρούριο. Κατέφυγε στην Αγγλία, από εκεί στη Γερμανία και μετά στην Ελλάδα κι έτρεξε πίσω στο Παρίσι αμέσως στις 8 Σεπτεμβρίου, κήρυξη του γαλλογερμανικού πολέμου. Κατέστρωσε ένα σχέδιο γενικού ξεσηκωμού της Ευρώπης. Το σχέδιο του δεν έγινε δεκτό κι έστρεψε αλλού τη δραστηριότητα του. Σχημάτισε πέντε τάγματα στη Μπερβίλλ, δημιούργησε ένα σώμα ακροβολιστών και στις 31 Οκτ. εβάδισε μ' αυτό εναντίον του δημαρχείου, όπου κήρυξε έκπτωτη την κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας και ανακήρυξε ένα προσωρινό Συμβούλιο Δημόσιας Σωτηρίας. Λίγες μέρες αργότερα πιάνεται και φυλακίζεται στο Μαζάς (7 Δεκ.). Λευτερώθηκε από τους ακροβολιστές του στο τέλος Ιανουαρίου 1871, ονομάστηκε μέλος της Κομμούνας στις 26 Μαρτίου από την 20η Περιφέρεια (Δήμο) του Παρισιού, έγινε μέλος της στρατιωτικής επιτροπής στις 30 Μαρτίου αφού ονομάστηκε συνταγματάρχης έδωσε στις 3 Απριλίου μιαν απεγνωσμένη μάχη στο σταθμό RUEIL, τα στρατεύματα του νικήθηκαν και κατέφυγε σ' ένα πανδοχείο κοντά στη γέφυρα Σατού. Ανακαλύφθηκε εκεί και τον σκότωσε ένας λοχαγός της χωροφυλακής, χωρίζοντας το κεφάλι του με μια σπαθιά στα δύο.

Ο Φλουράνς υπήρξε πολυγραφότατος. Συνεργάτης του «Ταχυδρόμου της Ανατολής». Ίδρυσε στην Κωνσταντινούπολη και στην Αθήνα την «Ελληνική Ανεξαρτησία». Ήταν ανταποκριτής του «Ιταλικού Λαού» της Νεάπολης, της «Μασαλιώτισας» στο Παρίσι, συντάκτης του λεξικού Λαρούς κλπ. Επίσης άφησε «Ιστορία του ανθρώπου» (Παρίσι 1863). Στην «Επιθ. Επιστ. Μαθημάτων» δημοσίευσε ομιλία για την «Καθολική ψήφο», «Ελευθερωμένο Παρίσι» κ.α.

Αυτά από πλευράς γαλλικής εγκυκλοπαίδειας και από πλευράς δική μας τα παρακάτω:

Ο Φλουράνς ήρθε στην Αθήνα το Μάρτη του 1866 και αρχές του Νοέμβρη βρίσκεται στη Σύρο. Ο εκεί πρόξενος της Γαλλίας Λεντού γράφει (9-11-1866) στο υπουργείο του: «Ο Γ.Φλουράνς γιος του διάσημου ακαδημαϊκού, που χάρη σε ποικίλες εκκεντρικότητες του απόχτησε κάποια φήμη στην Ανατολή, είναι ανάμεσα τους Γαριβαλδινούς της Σύρου και θα φύγει από»

ψε για την Κρήτη». Και ο Ντερσέ, ο Γάλλος πρόξενος στα Χανιά, γράφει (26-11-1866), στο Γκομπινό, πρεσβευτή της Γαλλίας στην Αθήνα: «Η άφιξη στην Κρήτη του κ.Φλουράνης, που αναγγείλαν οι ελληνικές εφημερίδες και που αγνωώ, έγινε θέμα πολλών συζητήσεων. Οι επαναστάτες είπαν πως ο κ.Φλουράνης και οι σύντροφοι του είχαν λάβει από την κυβέρνηση της Α.Μ. την άδεια να βοηθήσουν τους Κρητικούς και πως υποσχέθηκαν νέους εθελοντές Γάλλους για την Ελλάδα. Δεν παράλειψα, κύριε κόμη, να διαψεύσω παρόμοιες βεβαιώσεις που κυκλοφορούν για ευνόητους σκοπούς...» Επίσης η παρουσία του Φλουράνης στην Κρήτη επιβεβαιώνεται και από την εφημερίδα «Ελληνική Ανεξαρτησία». Σαν πολεμικός ανταποκριτής στέλνει στις 29 του Νοέμβρη του 1866 το πρώτο γράμμα, όπου με συγκίνηση και γλαφυρότητα περιγράφει τις πρώτες του εντυπώσεις από τον τραχύ αγώνα στις κρητικές μαδάρες.

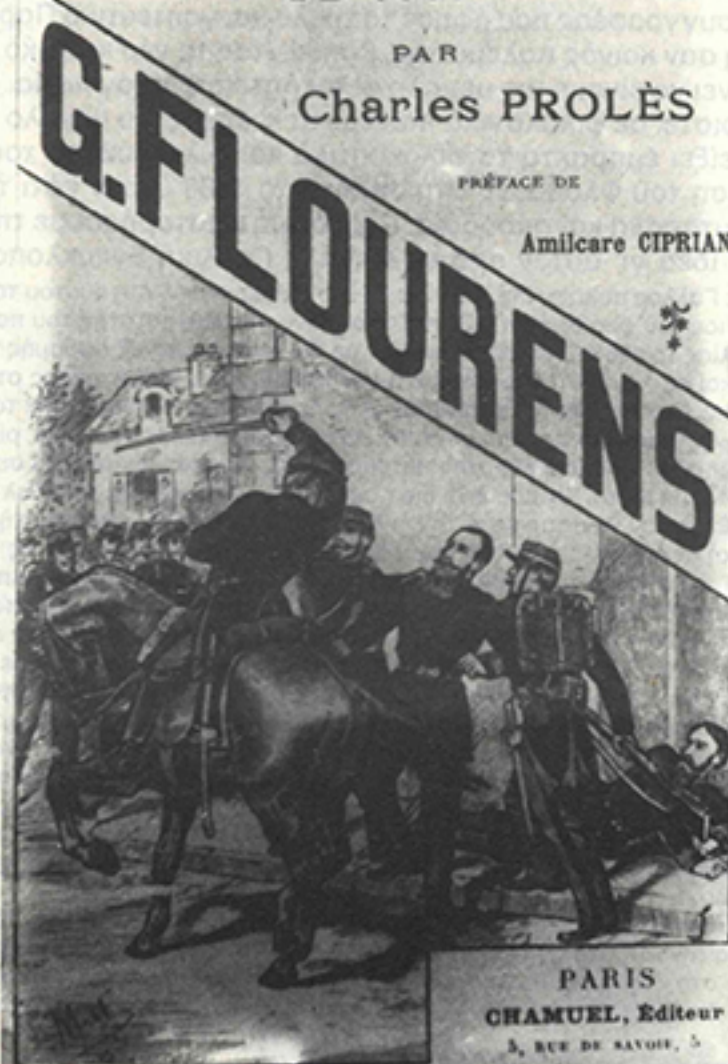
LES HOMMES DE LA RÉVOLUTION DE 1871

PAR

Charles PROLÈS

PRÉFACE DE

Amilcare CIPRIANI

PARIS
CHAMUEL, Éditeur
5, RUE DE SAVOIE, 5

Η θανάτωση του Φλουράνης. (Από εξώφυλλο βιβλίου γιαυτόν που εκδόθηκε το 1898)
Ο Γάλλος φιλέλληνας και δημοκράτης Γουστάβος Φλουράνης

Για πολύ καιρό ο σκληροτράχηλος επαναστάτης θα συμμεριστεί τους πόνους και την αγέρωχη ζωή του ξεσηκωμένου νησιού, που συγκινητικά θα περιγράψει στις ανταποκρίσεις του στην «Ελληνική Ανεξαρτησία». Και στις 17 του Γενάρη του 1867, θα γράψει ο ίδιος, επήρε το βάφτισμα του πυρός στο Καστέλι Κισάμου και ο Βυζάντιος, αρχηγός των εθελοντών, τον ονόμασε αξιωματικό. Ο Φλουράνης πανευτυχής αγωνίζεται για τα κρητικά λαϊκά δίκαια με τέτοιο θάρρος και τέτοια τόλμη, που αφήνει κατάπληκτο το ξένο και το ντόπιο καπετανολοί (1). Όμως την αγωνιστική του αυτή δραστηριότητα αναχαιτίζει το μαντάτο πως ο πατέρας του αρρώστησε βαρεια. Αποφασίζει να πάει στη Γαλλία. Φεύγει αρχές του Ιουλίου.

Μα όπως φαίνεται τ' όραμα του φιλελληνισμού και ιδιαίτερα ο ξεσηκωμός της Κρήτης, τον έχουν συναρπάσει. Κι αυτό γιατί πριν καλά-καλά πατήσει το γαλλικό έδαφος φουντώνει ο φιλελληνισμός του κι έτσι τον καιρό που θα καθίσει εκεί γράφει κι ενεργεί υπέρ των επαναστατών. Το Μάρτη του 1868 κατεβαίνει και πάλι στην Αθήνα έτοιμος να περάσει στην Κρήτη. Εδώ ο Φλουράνης κινείται δραστήρια για τα δίκαια της Κρήτης. Οι κινήσεις του και γενικά ο τρόπος που ενεργεί δίνουν στόχο, ενοχλούν πολύ και τις Μεγάλες Δυνάμεις και τον πρωθυπουργό Βούλγαρη που τον παρακολουθούν με μάτι ύποπτο. Μεταξύ των άλλων που επιδιώκει ο Φλουράνης στην Αθήνα είναι κι η απόφαση του να μιλήσει δημόσια στην πλατεία του Πανεπιστημίου ένα λόγο των περιστάσεων. Όπως πριν δυο χρόνια με την ευκαιρία μιας παρόμοιας ιδιοτροπίας του, έτσι και τώρα η εξουσία τέθηκε αντιμέτωπη στην πρόθεση του. Σ' αυτήν την περίπτωση ο ευρέθιστος αγορητής απηύθυνε προς το Διευθυντή της Αστυνομίας Αθηνών και δημοσίευσε στις αντιπολιτευόμενες εφημερίδες μian επιστολή με την οποία τον κατέκρινε». Και ο Ντεσμά αναφέρει στη συνέχεια την επιστολή.

Αθήνα 5 Απριλίου 1868.

Κύριε διευθυντά,

Σας ειδοποίησα ότι τη Δευτέρα 6 Απριλίου, θα εκφωνήσω ένα λόγο στην πλατεία Πανεπιστημίου. Μου στείλατε έναν αστυνομικό να μου πει ότι μου το απαγορεύετε. Δεν μπορώ να δεχτώ τέτοιες μεθόδους. Έκανα πολλά για την Ελλάδα. Θα κάνω περισσότερα. Αλλά θέλω να με σέβονται. Θα μπορούσα να το θεωρήσω μόλις ανεκτό, αν ερχόσαστε εσείς ο ίδιος να μου εκθέσετε τους λόγους αυτού του παράνομου μέτρου. Όταν το 1866 θέλησα πάλι να μιλήσω δημόσια στην Αθήνα ο «Εθνοφύλαξ» και πολλές άλλες εφημερίδες αποδείξαν πλήρως ότι ο τότε πρωθυπουργός κ. Ρούφος δεν μπόρεσε να μ' εμποδίσει παρά παραβιάζοντας το Σύνταγμα. Σήμερα θα το παραβιάζατε ακόμα παραπάνω αν διαπράττατε αυτή την κατάχρηση εξουσίας. Είμαι Κρητικός πολίτης της επαρχίας Κισσαμίου. Και η Κρήτη σύσσωμη ψήφισε την ένωση της με την Ελλάδα. Έχω λοιπόν το δικαίωμα να μιλήσω στην Ελλάδα προτού πάω να πεθάνω στην Κρήτη για τον Ελληνισμό! Θα χρησιμοποιήσω αυτό το δικαίωμα την καταλληλή στιγμή. Είναι η νόμιμη αντίσταση, ο σεβασμός στους νόμους που σώζει τα έθνη και τα κάνει μεγάλα.

Γ. Φλουράνης

Στην επιστολή αυτή δεν ξέρει κανείς τι να πρωτοθαυμάσει. Τον επαναστατικό παλμό, τη δημοκρατική ντομπροσύνη, τη φιλελληνική συγκίνηση, τον φιλοκρητικό ενθουσιασμό, γιατί όπως βλέπουμε δεν είναι ένα ξερό, σκέτο γράμμα αλλά ένα κείμενο γεμάτο ψυχή και μεγαλοσύνη. Ένα κείμενο που τιμά πολύ κι αυτόν που τόγραψε μα και τον τόπο για τον οποίο γράφτηκε. Μετά τη δημοσίευση ενός τέτοιου κειμένου επόμενο πως ο συντάχτης του θα είχε φασαρίες. Το τι συνέβει το μαθαίνουμε από το Ντεσμά. Γράφει λοιπόν αυτός στο ίδιο βιβλίο: «Το επεισόδιο τέλειωσε με τη σύλληψη του φλογερού φιλέλληνα τη στιγμή που πήγαινε να πάρει το λόγο στη πλατεία του Πανεπιστημίου και με την αποφυλάκιση του ύστερα από μιάμιση ώρα κράτησης».

Αποφυλακίζεται και παίρνει για την Κρήτη. Είναι γεμάτος ενθουσιασμό και πολεμικό σφρίγος, παρά τις αναποδιές και τα κατσουφιάσματα που επήραν να σκιάζουν τον επαναστατικό ορίζοντα.

Η δεύτερη παραμονή του στην Κρήτη είναι πολύ σύντομη. Ένας μήνας μοναχά. Γιατί το Μάη φεύγει για την Αθήνα μαζί με άλλους Κρητικούς βουλευτές με σκοπό να μπουέ στο ελληνικό κοινοβούλιο.

Η απόφαση γενναία και τολμηρή προκαλεί εντύπωση και πανικό. Η Πύλη, η ελληνική κυβέρνηση κι οι πρεσβευτές τα χάνουν. Γίνονται απ' όλες τις πλευρές συμβούλια και ο Φλουράνης επικεφαλής των πληρεξουσίων παίρνει την αρνητική απάντηση απ' όλους. Λυπημένος πάει να δει το φίλο του Γάλλο πρεσβευτή Γκομπινό (2). Από τη συνομιλία των, που υπήρξε ζωηρή και αποκαλυπτική ο Φλουράνης εκάταλαβε πως τα σάβανα του Κρητικού Ζητήματος είχαν ετοιμαστεί από τους Αγγλογάλλους και την κυβέρνηση Βούλγαρη.

Με κομμένη την ανάσα ακούει να του λέει ο Γκομπινό πως ο Βούλγαρης μόλις επήρε την αρχή (Φλεβάρη του 1868) εκάλεσε αυτόν και τον Αγγλο συνάδερφο του και τους είπε: «πως θεωρεί επιθυμητό οι Δυνάμεις να προβούν σε διάβημα για ν' αναγκάσουν την ελληνική κυβέρνηση ν' απαρνηθεί την υπόθεση της Κρήτης, η οποία ήταν ολέθρια και για την Κρήτη και για την Ελλάδα».

Ο Φλουράνης οργίζεται πολύ γι' αυτά που άκουσε. Τ' αρπάει κι η εφημερίδα «Ελπίς» και σε λίγο κατάπληξη και ταραχή γεμίζουν τους Κρητικούς βουλευτές, τους πολιτικούς και την κοινή γνώμη. Και ο Βούλγαρης για να σταματήσει η κατακραυγή αναγκάζεται να παρακαλέσει το Γκομπινό να διαψεύσει το Φλουράνη. Έτσι ο Βούλγαρης στις 5 Ιουνίου του 1868 παίρνει την εξής διάψευση:

Εν Κηφισιά 5 Ιουνίου 1868

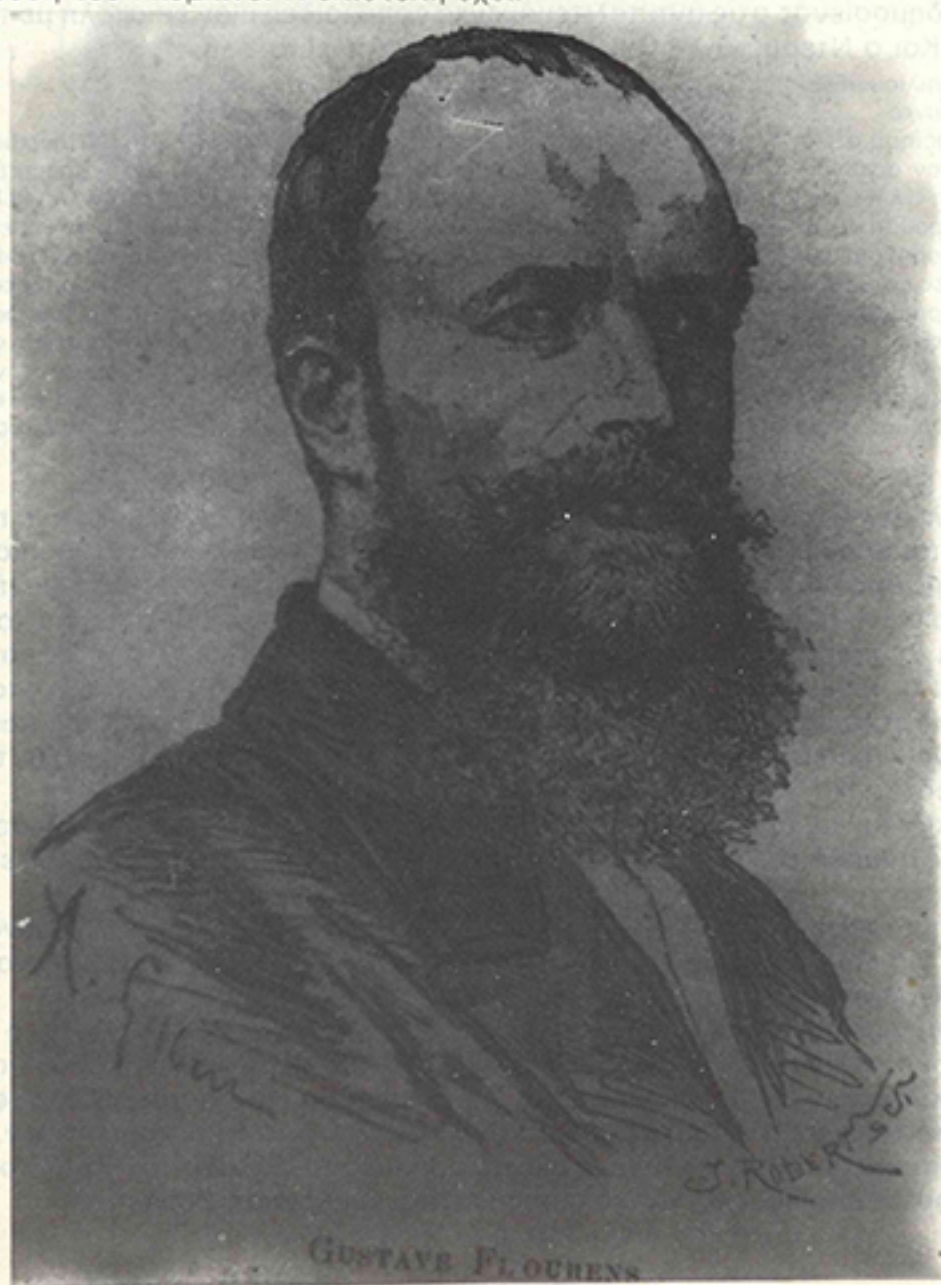
Κύριε υπουργέ,

Έλαβον μετά της χθεσινής επιστολής μας την μετάφρασιν άρθρου τινός της εφημερίδος «Ελπίς» κατά το οποίον εβεβαίωσα τον κύριον Φλουράνη ότι η ελληνική κυβέρνηση εκηρύσσετο δι' υμών διατεθειμένη να συντρέξει δια παντός μέτρου τινός οιοδήποτε τείνοντος εις την ειρηνοποίησιν της Κρήτης.

Τοιούτο ουδέποτε μοι είπατε επομένως δεν ηδυνάμην κατ' ουδένα τρόπο ν' ανακοινώσω προς τον κύριον Φλουράνη ό,τι μοι αποδίδεται.

Κόμης Γκομπινό

Ο Φλουράνης όμως που δεν αστειεύεται μήτε αερολογεί στέλνει επιστολή στην εφημερίδα «Ελληνική Ανεξαρτησία» που κυριολεκτικά κάνει σκόνη τη βγαλμένη από ανάγκη και σκοπιμότητα διάψευση του Γκομπινό. Η επιστολή έχει:

«Αθήναι 10 Ιουνίου 1868.

Φίλτατε κ.Κανελόπουλε,

Από στόματος του κόμητος Γκομπινό, πρέσβως της Γαλλίας στην Ελλάδα, σε κάποια ιδιαίτερη με αυτόν συνομιλία, άκουσα ότι ο κ.Βούλγαρης, ήδη πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου της Ελλάδος, παρακάλεσε τους πρεσβευτές της Γαλλίας και της Αγγλίας να τον καταναγκάσουν πάνω στο ζήτημα της Κρήτης και να τον υποχρεώσουν να εγκαταλείψει την επανάσταση αυτή γιατί ο κ.Βούλγαρης δεν μπορεί να τολμήσει να μετέλθει τέτοια διαγωγή αναλαμβάνοντας αυτός μόνο την ευθύνη. Αντιτάσσω λοιπόν επισημότατη διάψευση κατά του κόμητος Γκομπινό, η οποία αρνείται του λόγους αυτούς, επιφυλάσσομαι δε να τον αποδείξω ψευτή με όλα τα μέσα που χρησιμοποιούν μεταξύ των οι τίμιοι άντρες.

Γουστάβος Φλουράνς

Τρανός συνήγορος του Φλουράνς έρχεται η ίδια η «Ελληνική Ανεξαρτησία» που κάτω από την επιστολή προσθέτει κι επιβεβαιώνει.

«Οι γινώσκοντες τα εν Αθήναις γενόμενα, οι ιδόντες την εκ Κωνσταντινουπόλεως επιστολήν του κ.Μαυροκορδάτου και την συνδιάλεξιν αυτού μετά του κ.Έλιοτ, οι μαθόντες όσα είπεν ο Έλλην υπουργός Οικονομικών εις πολίτην επίσημον, οι αναγινώσκοντες τας ευρωπαϊκάς εφημερίδας περι των τεκταινομένων όπως καταπαύσει οπωσδήποτε η επανάστασις της Κρήτης, ούτοι αποδέχονται ως αληθείς τους λόγους του κ.Φλουράνς».

Ύστερα απ' αυτά η κυβέρνηση του Βούλγαρη πανικοβάλεται. Η σύγχυση και η οργή της ξεσπά στο Φλουράνς. Και όπως βλέπει πως έχει να κάμει ν' ένα δεινό αντίπαλο δεν της απομένει παρά η συκοφαντία. Τον αποκαλεί αναρχικό κι επικίνδυνο και τότε διώχνει, επιβιβάζοντας τον με τη βία στο «Γκονταβερύ». Κατορθώνει όμως και ξαναγουρίζει στην Κρήτη και τέλη του 1868, όταν η αυλαία του κρητικού δράματος ετοιμάζεται να πέσει από στιγμή σε στιγμή φεύγει για το Παρίσι.

Ρίχτηκε με μανία στη πολιτική, όπως είδαμε στο γαλλικό βιογραφικό της αρχής και όπως ήταν δεινός δημοκράτης κι επαναστάτης φλογερός περνά σε ανοιχτή επίθεση κατά του αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ. Μαζί με πολλούς άλλους ζητά την αλλαγή του κοινωνικού καθεστώτος, με την κατάληψη και διαχείριση της εξουσίας από τα κοινοτικά συμβούλια και του Παρισιού και της επαρχίας, όπως είχε γίνει στην επαναστατική κομμούνια του 1792 και την ομοσπονδιακή οργάνωση των συμβουλίων (κομμουνών) αυτών. Αποτέλεσμα η προλεταριακή επανάσταση του Παρισιού του 1871, «Η Κομμούνια των Παρισίων» όπως έμεινε στην ιστορία, όπου ο Φλουράνς έπαιξε ρόλο σημαντικό. Σφάλματα όμως πολλά των ηγετών και λαϊκή αδιαφορία οδήγησαν την πρώτη κυβέρνηση της εργατικής τάξης, που κράτησε 72 μέρες (18 Μαρτίου-28 Μαΐου), σε αποτυχία και το Φλουράνς σε οικτρό θάνατο.

1) Ο Π.Πρεβελάκης στο βλίο του «Παντέρμη Κρήτη» θα γράψει για τη δράση του Φλουράνς. «Ένας κοσμοπερπατημένος Φραντζέζος-Γουστάβο Φλουράνς τότε κράζανε-πολεμούσε κοντά στους νησιώτες, με το ντουφέκι στο χέρι. Είχε μάθει τα ελληνικά και φόρεσε την κρητική βράκα. Ήταν ένας άντρας ψηλός, κοκαλιάρης σαν Αη-Γιάννης ακριδοφάς, κοκκινογένης, ψυχή πύρινη. Γρήγορα έγινε το δεξί χέρι του Ζιμπρακάκη. Πιο ύστερα οι Κρητικοί τον βγάλανε πληρεξούσιο και τονε στείλανε με μερικούς άλλους στην Αθήνα να στανέψουνε την Ελληνική Βουλή να τους δεχτεί. Ετούτος έπιασε κι έκαμε μια γραφή στο Βιχτόρ Ουγκώ, στη μεγάλη τρουμπέτα του αιώνα, που ζούσε τότες ξορισμένος από το βασιλιά του σ' ένα νησί στο μπογάζι της Μάγχης. Του γύρευε να βουκινίσει στα τετραπέρατα το δίκιο της Κρήτης και να τραγουδίσει στη λύρα του την παλικαριά της.»

(2) Γκομπινό κόμης. (1816-1882) Γάλλος κοινωνιολόγος, συγγραφέας και δημοσιολόγος. Από τους θεμελιωτές της ρατσιστικής θεωρίας και της φυλετικής-ανθρωπολογικής σχολής κοινωνιολογίας. Το 1849-1877 ο Γκ. εργάστηκε στο διπλωματικό σώμα. Στο βασικό του έργο «Δοκίμιο για την ανισότητα των ανθρώπινων φυλών 1853-55» προσπάθησε ν' αποδείξει το αναπόφευκτο της ύπαρξης άρχουσας ελίτ διατυπώνοντας μιαν αντιδραστική θεωρία, σύμφωνα με την οποία κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης των λαών είναι η ανισότητα που πηγάζει από τις φυλετικές διαφορές (λευκή-αρεία, κίτρινη και μαύρη φυλή) και ο συνακόλουθος αγώνας μεταξύ των φυλών.(Μεγ. Σοβ. Εγκ. Αθήνα τ.7 σ.734)

Γερμανική κατοχή 1943

Εκείνο το πρωί...

Μόλις αχνόφεγγε και μια βαρεία ομίχλη είχε πλακώσει το χωριό. Εκείνος ο χειμώνας δεν έλεγε να τελειώσει κι ας ήταν οι πρώτες ανοιξιάτικες μέρες. Όμως η γη μαθημένη να γεννά αυτή την εποχή, είχε χαρίσει τα πρώτα δειλά πράσινα φυλλαράκια στους καχεκτικούς θάμνους, από τα μυρωδάτα θυμάρια, τους αγκαράθους και τις φασκομηλιές.

Ένας παγωμένος αέρας έκανε να σιγοτρέμουν τα γυμνά κλαδιά των δέντρων και τα σπουργίτια μουδιασμένα έκαναν τα πρώτα πετάγματα για τον καθημερινό μόχθο του φαγητού.

Την ίδια ώρα τρεις άντρες και μια γυναίκα απελπισμένοι, με δακρυσμένα μάτια, περίμεναν έξω από τον μαντρότοιχο μιας φυλακής, να δουν για τελευταία ίσως φορά, τρία νέα παιδιά που έπεσαν αναπάντεχα με όπλα στα χέρια, σ' ενέδρα των Ναζιδων.

«Μαμά εγώ», είπε το άμοιρο θηλυκό και κοίταξε με ικεσία τον σκοπό που φύλαγε απ' έξω.

UERBOTEN! είπε το θηρίο κι έδειξε το όπλο του.

—Θέλω να ιδώ το παιδί μου... Να ιδώ μια στιγμή, Μη... με διώχνεις κι έσυρε σπαραχτική φωνή.

—Έλα, υπομονή είπαν οι άντρες συνοδοί της άτυχης μάνας και την τράβηξαν λίγο από την εξώπορτα. Οι φυλακισμένοι κάνοντας τα κορμιά των σκάλα, άφησαν το Σήφη να κοιτάξει απ' τον σιδερόφραχτο φεγγίτη.

—Μάνα μη κλαις! Ακούς μην κλαις! Δε θα μας εκτελέσουν. Μόνο φυλακή θα κάνουμε κι ύστερα θα βγούμε. Φύγε μάνα, άμε στο σπίτι.

Ανοιξε τότε ένα γειτονικό σπίτι και την κλείσαν μέσα να μην βλέπει και να μην ακούει ότι καταλαβαίνανε πως θα γίνει... Θεέ μου! μην φέρνεις τέτοιες ώρες....

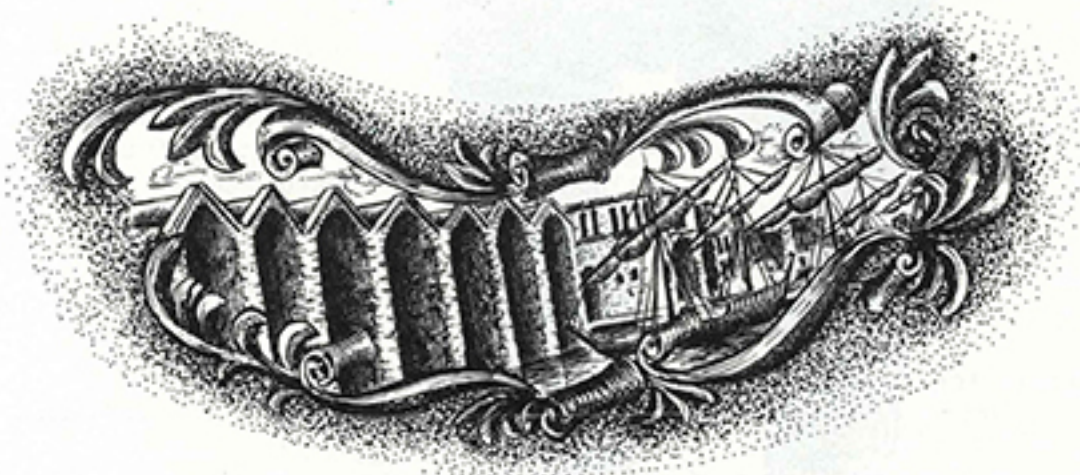
Σε δυο λεπτά δέκα γερμανοί παρατάχτηκαν με τα όπλα στην εξώθυρα κι ο πρώτος ο πιο ψηλός με το πολυβόλο. Τώρα θα βγουν είπε ο ένας άντρας και σκούπισε τα μάτια του, να βλέπει καλύτερα. Η βαρεία σιδερόπορτα έτριξε και φάνηκαν τα τρία νέα παιδιά. Ήταν δεμένα πισθάγκωνα και χωρίς παπούτσια. Φορούσαν τρύπιες κάλτσες και χωρίς σακκάκια. Η μαύρη νύχτα στο παγωμένο τσιμέντο δεν είχε αλλάξει την ομορφιά του προσώπων των. Ήταν 18 και 19 χρονώ. Μόνο το χνουδί πάνω στα χείλη έδειχνε πως πάει να γίνουν άντρες. Χριστέ μου που δίνεις τέτοια υπομονή!

Ατάραχα προχώρησαν μπροστά, περπατώντας αδέξια πάνω στις πέτρες που αυτό το μονοπάτι ήταν γεμάτο. Πάνοπλοι κοντά τους προχωρούσαν οι ξανθοί φονιάδες. Πενήντα και περισσότερα μέτρα μακρύτερα βάδιζαν οι δικοί τους. Βήμα-βήμα κοιτάζαν πέρα δώθε τα παιδιά νοιώθοντας πως αποχαιρετούσαν τη ζωή κι ας μην την είχαν αγγίξει ακόμη. Η αντάρα καθάριζε με το σήκωμα της μέρας και φάνηκαν καθαρά στη ρεματιά οι τρεις επιστρατευμένοι εργάτες που άνοιγαν του λάκκους.

Χριστέ μου τι πόνος ήταν εκείνος που φάνηκε να γέρασε σε μια νύχτα τα πρόσωπα αυτών που περίμεναν να μαζέψουν και να θάψουν τα σκοτωμένα κορμιά. Καθένα παιδί μπροστά σ' ένα βαθύ σκαμμένο λάκκο κι οι εργάτες διωγμένοι στο λεπτό από κοντά. Το πολυβόλο των γερμανών έδινε το τέλος και κάθε δροσερό παιδί έπεφτε μέσα στο νιόσκαφτο χώμα, σαν το ολάνθιστο κλαδί που πέρασε σίφουνας και το 'καμε κομμάτια. Μέρρες πολλές πάνω στο δρόμο φαινόταν το αίμα κι ανταριασμένος ουρανός ολόκληρη βδομάδα, δεν άφηνε να πέσει μια σταγόνα νερό να μη χαθεί τάχα η μεγάλη προσφορά των μικρών πατριωτών, που εκλείσανε τα μάτια πριν τελειώσουν το έργο που είχαν αρχίσει σαν σύνδεσμος σ' επαναστατική ομάδα.

Αιώνια Κρήτη, δυνατή, ελεύθερη, αντρομανούσα, τίγρισα, ολοφώτεινη κι αιματοβαμμένη μαζί, προχωρείς και σφραγίζεις τους αιώνες.

Κ.Χρυσουλάκη-Πάτερου

Η λεβεντία και η περηφάνεια του γέροντα Κοντομαριανού που με το αετσιο βλεμμα έκανε το Γερμανό στρατιώτη να χαμηλώσει τα μάτια του, σημάδι νικημένου, πρίχου νικηθεί το Γ Ράιχ. Αγέρωχος βλέπει κατάματα το θάνατο των παλικάριών τού χωριού, που εδώ και σ' όλο το νησί της δόξας ξαναζωντάνεψαν οι καπετάνιοι του 66 και τ' Αρκάδι.

Περίπατος στα Παλιά Χανιά

του Λεωνίδα Μανολικάκη

Είναι δύσκολο στο σημερινό κάτοικο ή επισκέπτη των Χανίων ν' αναπλάσει τη ζωή της πόλης πριν από πενήντα χρόνια, να φαντασθεί πως ήταν τα Χανιά πριν από τους γερμανικούς βομβαρδισμούς του Μάη του 1941, που σώριασαν σε ερείπια το κέντρο του παλιού τμήματος της πόλης και την αρχοντική συνοικία των Ενετών, το Καστέλι. Πολύ λιγότερο μπορεί ο σύγχρονος άνθρωπος να φανταστεί τη ζωή στις αρχές του αιώνα μας ή πριν από 100 χρόνια, όταν μέσα στην πόλη υπερτερούσε το τουρκικό στοιχείο, με συχνές βιαιοπραγίες εναντίον του Χριστιανικού, με τελευταία την πυρπόληση και σφαγή του 1897.

Ο σημερινός οδηγός αυτοκινήτου ή ο οδοιπόρος που επισκέπτονται το Ακρωτήριο σ' έναν άνετο περίπατο, πως να φανταστεί ότι ο Γάλλος περιηγητής Boudouliot κι η συντροφιά του, για να επισκεφθούν τον ίδιο τόπο το 1861, χρειάστηκε να υπερπηδήσουν με τα άλογα των τα εξαιρετικά δύσβατα τότε, ιστορικά Φρούδια, δηλ. τις πλαγιές του Προφήτη Ηλία. Οι συνθήκες της ζωής άλλαξαν, η μορφή της πόλης επίσης, το τοπίο αλλοιώθηκε και τα Φρούδια δεν είναι αυτά που ήταν, σχεδόν δε διασώζουν ούτε το όνομα των.

Μερικές εικόνες από τη ζωή στην πόλη μας τα περασμένα χρόνια, έδωσα στα σημειώματά μου, δημοσιευμένα στο λεύκωμα του Δήμου Χανίων των ετών 1964, 1975, και 1980. Στο τεύχος του 1980 υπάρχει κι αξιόλογη αναδρομή στη ζωή των Χανίων του 1880 από το Στρατή Παπαμανουσάκη.

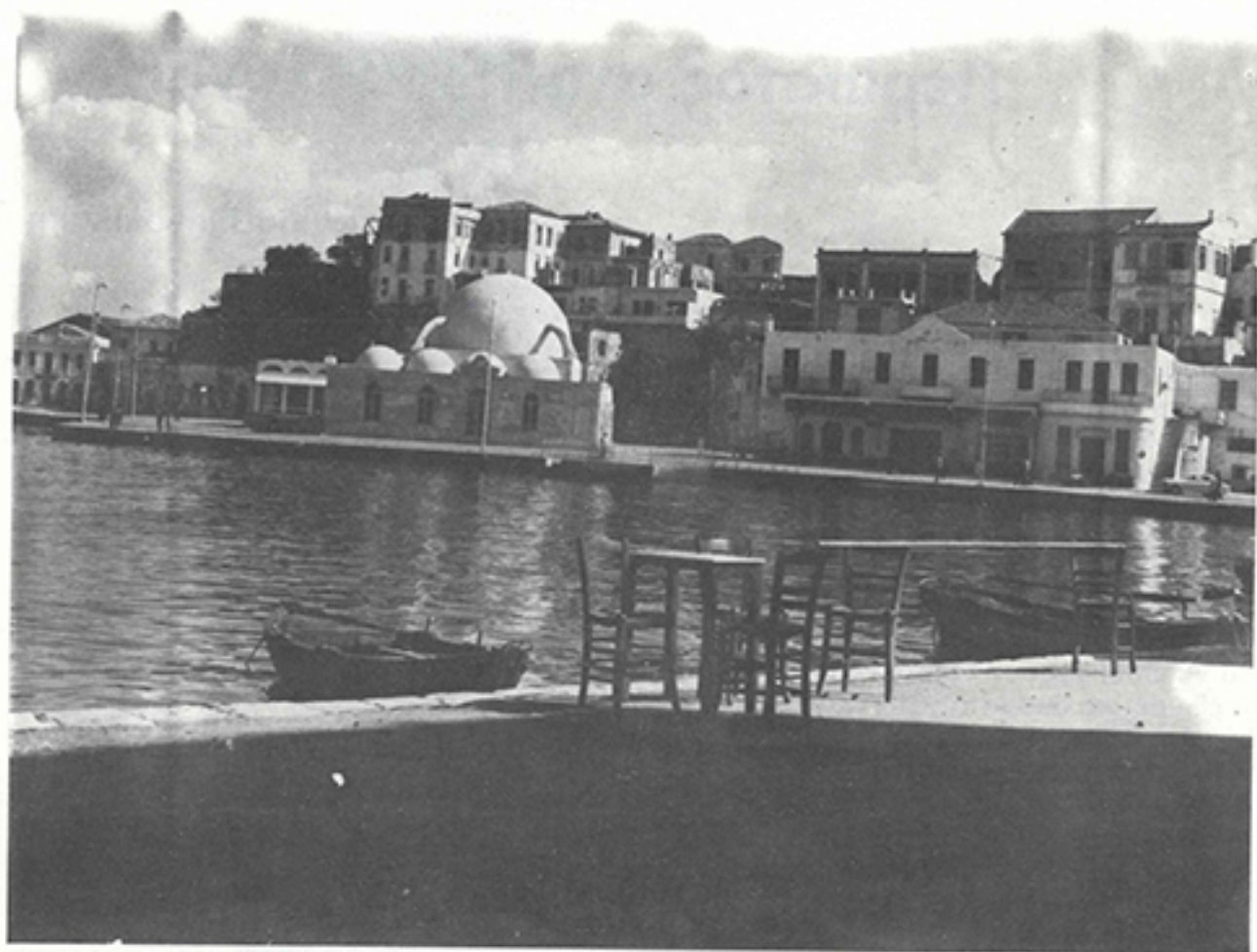
Στο σημερινό σημείωμά μου θα δώσω μερικές ακόμα πληροφορίες, που βασίζονται στις αναμνήσεις του Ιωσήφ Σκαμνή, όσες μου διηγήθηκε το Νοέμβρη του 1968, σε ηλικία 76 χρόνων. Θα περιοριστώ στις αναμνήσεις που αφορούν στους οίκους λατρείας των Τούρκων, τα τζαμιά και τους τεκέδες. Τις αναμνήσεις αυτές θα διασταυρώσω ή θα συμπληρώσω με τις αντίστοιχες πληροφορίες που αναφέρονται στα εξής δημοσιεύματα, παραπέμποντας σ' αυτά μεντο επώνυμο του συγγραφέα:

- 1) Νικολάου Σταυράκη: Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης, Αθήνησι 1890.
- 2) Νικοστράτου Καλομενοπούλου: Κρητικά, εν Αθήναις 1894.
- 3) Κ.Γ. Φουρνάρη: Τα Χανιά μας, εν Χανίοις 1928.
- 4) Γεωργίου Δημοτάκη: Χανιά στο πέρασμα του χρόνου, Αθήναι 1969.
- 5) Παύλου Χιδιρογλου: Ιστορικά τινά του Ναϊμά δια τα μουσουλμανικά τεμένη των Χανίων, Κρητικά Χρονικά, τόμος ΚΑ/1969.

Α) ΤΖΑΜΙΑ

Ο Σκαμνής θυμάται τα εξής:

- 1) Αγίου Νικολάου Σπλάντζιας,
 - 2) Αγά Τζαμί (σι), στην οδό Χατζή Μιχάλη Νταλιάνη, όπου το εργοστάσιο Μαλινάκη σήμερα.
 - 3) Γιαλί τζαμιά στην προκουαία Χανίων, λίγο μετά το Σαντριβάνι, στη γωνιά καθώς στρίβουμε προς το κέντρο Φάρος.
 - 4) Τζαμί Γιουσούφ πασά, ο παλιός φράγκικος ναός του Αγίου Φραγκίσκου, όπου τώρα το αρχαιολογικό μουσείο Χανίων.
 - 5) Αράπ τζαμί (σι) στη σημερινή οδό Χρυσάνθου Επισκόπου. Ήταν τζαμί, κυρίως για τους χαλιχούτες.
 - 6) Τζαμί Τζιτζάρ Κολου, πίσω από τις Χιόνες.
 - 7) Μικρό τζαμί Οβριακής δίπλα στο Χαμάμ σοκάκι, στη σημερινή οδό Σκούφων.
- Αυτά στην περιοχή της πόλης που περικλειόταν μέσα στα βενετσιάνικα τείχη.

Προκυραία Χανίων με το Τζαμί του Κιουτσούκ Χασάν

Έξω από τα τείχη, στους γειτονικούς συνοικισμούς που 'χαν σχηματιστεί, υπήρχαν κι άλλα τζαμιά.

1) Στα δυτικά, στην Καινούρια Χώρα, τη σημερινή πλατεία Βαφέ. Το τζαμί αυτό εξυπηρετούσε τους Τούρκους του Τοπ-Αλτί. Υπάρχει και σήμερα το κτίριο του ως αποθήκη, αφού χρησιμοποιήθηκε στην περίοδο της γερμανικής κατοχής ως δημοτικό σχολείο.

2) Στα ανατολικά, στο Πάνω Κούμ-Καπί (σι), ανάμεσα στους δρόμους Πολ. Πολυχρονίδη, Ζίμπερ και παρόδου Ζίμπερ. Σήμερα χρησιμοποιείται ως οικία της οικογένειας Ανδρικήδη. Η είσοδος του ήταν από την παρόδο Ζίμπερ.

3) Στο Κάτω Κούμ-Καπί (σι), κοντά στο φούρνο Συντζανάκη.

4) Στο Μείντάνι της Χαλέπας.

Τζαμιά είχαν και τα κοντινά χωριά Νταράτσο, Κουνουπιδιανά και Κάτω Σούδα.

Οι Τούρκοι αμέσως μόλις έγιναν κύριοι των Χανίων κατέλαβαν τρεις μεγάλες Φράγκικες εκκλησίες-μοναστήρια, Άγιο Νικόλαο (Σπλάντζιας), Άγιο Φραγκίσκο και μια τρίτη στο Καστέλι και τις μετέτρεψαν σε τζαμιά. Ο τούρκος ιστορικός Ναϊμά (Χιδίρογλου σ.244) περιγράφει τη μετατροπή αυτή και αναφέρει ότι ο Άγιος Νικόλαος ονομάστηκε Χιουγκιάρ τζαμισί (τέμενος του μονάρχου) αφιερωμένο στο Σουλτάνο, ο Άγιος Φραγκίσκος Γιουσούφ τζαμισί, αφιερωμένο στον πορθητή των Χανίων Γιουσούφ Πασά κι η τρίτη εκκλησία αφιερώθηκε στο Μουσά πασά. Ο Φουρναράκης (σ.4) λέγει ότι το τζαμί του Μουσά πασά ήταν ο ναός του Αγίου Κοσμά στο Καστέλι. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτική αποθήκη (Φουρναράκης σ.13).

Ο Δημοτάκης (σ.82-83) υποθέτει ότι το Χιουγκιάρ τζαμισί ήταν μητροπολιτικό τέμενος, επειδή έχει δυο εξώστες που δηλώνουν την ύπαρξη σ' αυτό χότζα και μουφτή (μωαμεθανού αρχιερέα).

Μιναρές Αγιά Τζαμίου (οδός Νταλιάνη)

Το Γιουσούφ τζαμιά αναφέρει κι ο Ναϊμά (Χιδιρογλου σ.244), ενώ ο Δημοτάκης (σ.31) λέει ότι από αυτό το τζαμί γίνονταν οι κηδείες επιφανών Τούρκων. Την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική της κρήνης του, που σώζεται ως σήμερα, τονίζει ο Φουρναράκης (σ.11). Στην ελεύθερη πια Κρήτη, το κτίριο μισθώθηκε από το Χαράλαμπο Σπανδάγο, που εγκατέστησε σ' αυτό βουβό κινηματογράφο με το όνομα «Ιδαιόν Άντρον». Για πολλά χρόνια, ο κινηματογράφος αυτός λειτούργησε εκεί κι αργότερα υπήρξε ανταγωνισμός με τον κινηματογράφο του Πελεκανάκη, που στεγάστηκε στο κτίριο του Χρυσοστόμου. Οι Χανιώτες, χαριτολογώντας, ονόμαζαν τον κινηματογράφο του Σπανδάγου «χυδαίον άντρον». Τώρα το κτίριο του Αγίου Φραγκίσκου στεγάζεται το αρχαιολογικό μουσείο Χανίων, αφού μετά τη γερμανική κατοχή στεγάστηκε σ' αυτό μια στρατιωτική αποθήκη.

Το Αγιά τζαμί (σι) στην οδό Χατζή Μιχάλη Νταλιάνη (πρώην Σχοινοπλοκάδικα), είναι το κτίριο όπου στεγάζεται το πλεκτήριο του Μαρινάκη κι ο μιναρές του είναι ο μόνος που διατηρείται άθικτος ως σήμερα στα Χανιά, γεγονός που επισημαίνει κι ο Δημοτάκης (σ.82).

Το Γιαλί τζαμί(σι) στην προκουμαία, ήταν το τζαμί του Κιουτσούκ (μικρού) Χασάν. Κατά το Φουρναράκη (σ.11) είναι το σπουδαιότερο τζαμί που 'κτισαν γι' αυτό το σκοπό οι τούρκοι στα Χανιά. Ο Δημοτάκης (σ.59) το θεωρεί ως το μόνο κτίριο που οικοδομήθηκε στην πόλη από τους Τούρκους, για να χρησιμοποιηθεί ως τζαμί, αναφέρει, όμως, ως τέτοιο και το τζαμί Χουσεϊν πασά (σ.25).

Το Αράπ τζαμί (σι) στην οδό Χρυσάνθου Επισκόπου είχε είσοδο απέναντι στον εκεί φούρνο κι η έκταση του ήταν μισού τετραγώνου, ανάμεσα σε δυο μικρούς δρόμους (Δημοτάκης σ.77). Το τζαμί κατεδαφίστηκε πριν από τριάντα περίπου χρόνια, όταν διαμορφωνόταν η περιοχή με βάση το νέο σχέδιο της πόλης. Ως τζαμί, το χρησιμοποιούσαν κυρίως οι χαλιχούτες, ενώ ολόκληρη η συνοικία, από τα σκαλάκια του Καστελιού (νότια είσοδος) ως τα παπλωματάδικα, ονομαζόταν «Αράπ τζαμί» (Δημοτάκης σ.76).

Ο μιναρές του τζαμιού του Τζιτζάρ Κολού κατεδαφίστηκε πριν από λίγα χρόνια. Το τζαμί αυτό ήταν μικρό κι ονομάστηκε έτσι, καθώς κι η συνοικία, επειδή από τη θέση αυτή μπήκε στην πόλη ένα αλτζερνικό απόσπασμα (Τζεζαϊρ Κολού), που το διοικούσε ο Αλής Κοναξής

Βρύση στην αυλή του Αγίου Φραγκίσκου (ανήκει στο Τζαμί Γιουσούφ Πασά)

(Δημοτάκης σ.93).

Το Κούμ-Καπί, ιδιαίτερα το πάνω, κατοικούνταν από χαλιχούτες και Τούρκους, φτωχούς στο μεγαλύτερο μέρος των, είχε, όμως δικό του τζαμί (Δημοτάκης σ.93).

Στα τζαμιά λοιπόν που θυμόταν ο Σκαμνής πρέπει να προστεθούν:

- 1) Του Μουσά πασά στο Καστέλι.
- 2) Του Χουσεϊν πασά στην οδό Μουσσούρων, όπου σήμερα το κατάστημα Δερμιτζάκη. Το όνομα του οφείλεται στον ιδρυτή του, πορθητή του Ρεθεμιώτικου κάστρου Χουσεϊν πασά. Είναι ένα από τα δυο τζαμιά (το άλλο της προκυμαίας), που έκτισαν στην πόλη οι Τούρκοι, γι' αυτό το σκοπό. Από το μιναρέ του, ο Χότζας, μαζί με την προσευχή του έδινε το σύνθημα, πρωί-βράδυ, για το κλείσιμο ή άνοιγμα της πόρτας στο Καλέ Καπισί (Δημοτάκης σ.25).
- 3) Το τζαμί του παλιού μοναστηριού Σάντα Μαρία στο Καστέλι (Δημοτάκης σ.73). Ίσως όμως, αυτό το τζαμί νάναι του Μουσά πασά.

4) Ένα τζαμί στην ανατολική άκρη της οδού Σήφακα, όπου σήμερα το κτίριο των Τεχνικών Υπηρεσιών του νομού. Η συνοικία αυτή λεγόταν «Ταχμίσι» (Δημοτάκης σ.81).

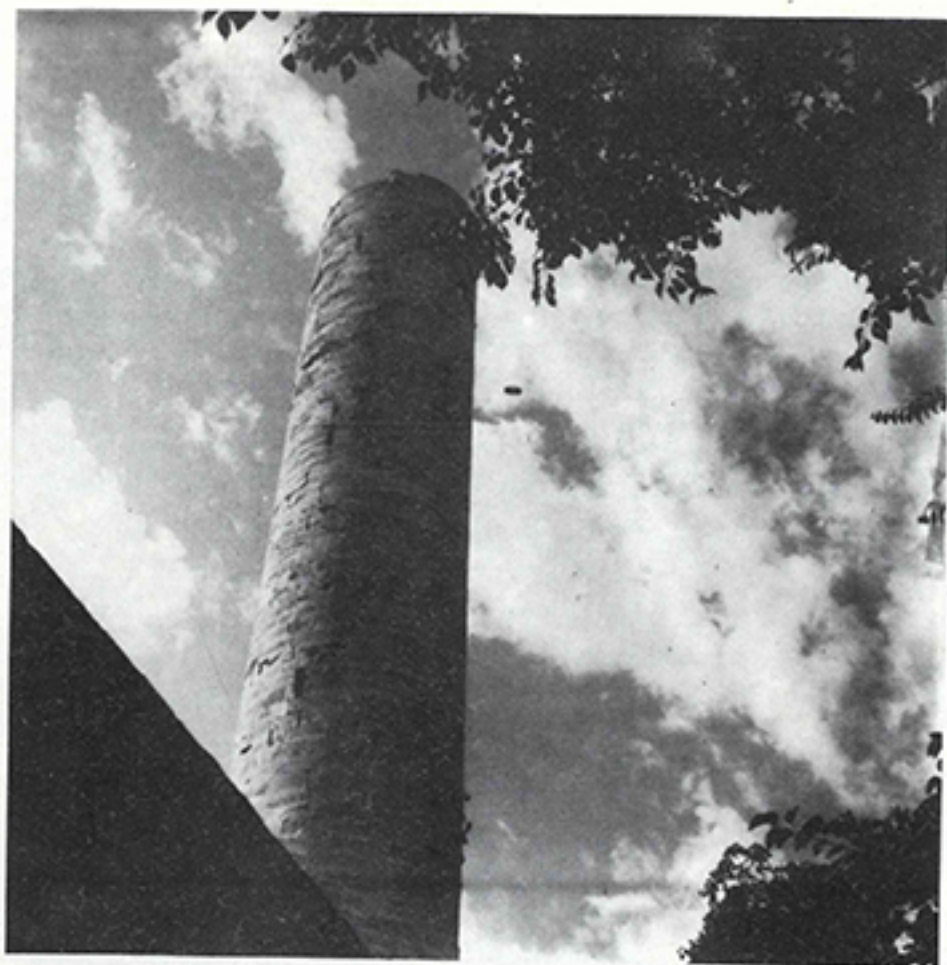
Έτσι, τα τζαμιά μέσα στην παλιά πόλη γίνονται έντεκα ή δέκα, ενώ οι Καλομενόπουλος (σ.258) και Σταυράκης (σημείωση σ.169) αναφέρουν ότι ήταν εννιά.

Τεκέδες

Οι τεκέδες στους Οθωμανούς αντιπροσωπεύουν τα διάφορα τάγματα ή αιρέσεις των Δερβισών του ισλαμισμού. Οπαδοί των ταγμάτων αυτών δεν ήταν μόνο οι Δερβίσες που ζούσαν μέσα στους τεκέδες, αλλά και πολλοί από τις λαϊκές, κυρίως, τάξεις των Τούρκων, που προσηλυτιζόνταν και κατηχούνταν στη μυστηριακή διδασκαλία του τάγματος. Τη μύηση των προσηλυτιζομένων έκαναν οι προϊστάμενοι των τεκέδων, που λέγονταν Σέχηδες ή Μπαμπάδες. Στην Κρήτη τους περισσότερους οπαδούς είχε η αίρεση των Μπετακτσήδων, γι' αυτό και οι τεκέδες των ήταν πλουσιότεροι, με εξαίρεση τον τεκέ στη θέση Μπάρμπου των Χανίων, που ήταν ασήμαντος.

Μιναρές στις Χιόνες

Μινάρές Τζαμιού Γιουσούφ Πασά (Άγιος Φραγκίσκος)

Όλοι οι τεκέδες είχαν κτήματα βακουφικά (αφιερωμένα), από τα οποία εισπραταν τα καθορισμένα τέλη, χωρίς να στερούνται και ιδιόκτητων κτηματικών περιουσιών, όχι, όμως αξιόλογων. Μεγάλο μέρος των εισοδημάτων των αποτελούσαν οι εισφορές των οπαδών των, που πραγματοποιούνταν κυρίως στις εορτές του σεληνιακού μήνα Μουχαρρέμ, όταν οι πιστοί συνέρρεαν στους τεκέδες. (Σταυράκης σ. 205 σημείωση 1).

Ο Ιωσήφ Σκαμνής θυμόταν τους εξής τεκέδες στα Χανιά, στην εσωτερική κι εξωτερική πόλη:

- 1) Τεκές του Χαμάλμπαση (αρχηγού των χαμάληδων). Βρισκόταν στο Καστέλι σε πάροδο απέναντι στο δρόμο προς τη Μεραρχία. Σ' αυτό συγκεντρώνονταν ορισμένες μέρες οι οπαδοί της αίρεσης, έτρωγαν πλούσια φαγητά και γλυκίσματα, ύστερα κάθονταν σε κύκλο, έχοντας στη μέση ένα κι άρχιζαν να κουνούν ρυθμικά τα κορμιά και τα κεφάλια των, βγάζοντας διάφορες κραυγές, ώσπου έπεφταν σε έκσταση.

- 2) Άλλος τεκές βρισκόταν σε πάροδο της οδού Δασκαλογιάννη, κοντά στη λαϊκή πολυκατοικία στη συνοικία Χιόνες. Λειτουργούσε όπως ο προηγούμενος.

- 3) Τεκές των Μεβλεβήδων. Βρισκόταν έξω από τα τείχη, στη συνοικία Βώμ, όπου στεγάζεται σήμερα το ορφανοτροφείο. Ήταν πραγματικό τούρκικο μοναστήρι, όπου ζούσαν μόνιμα Δερβίσες. Είχε προϊστάμενο, περιουσία κι εισοδήματα.

Ο Καλομενόπουλος (σ.258) αναφέρει τρεις τεκέδες Δερβισίων στα Χανιά, ένα μέσα στην πόλη και δυο έξω. Ο Φουρναράκης (σ.11) αναφέρει ως τον πιο αξιόλογο τεκέ, εκείνον των Μεβλεβήδων στο ορφανοτροφείο. Ο Σταυράκης (σημείωση στη σ.169) αναφέρει τρεις τεκέδες Δερβισίων, ένα μέσα στην πόλη και δυο έξω, των Μεβλεβήδων στου Βωμ και των Μπεκτασή στη θέση Μπάρμπου. Στους πίνακες 4 και 19 της Στατιστικής του Σταυράκη, αναφέρεται ένας μόνο τεκές στα Χανιά, του Σεΐχ Σουλεϊμάν Εφένδη με 16 τρόφιμους, αλλά όπως γράφει ο συγγραφέας της στατιστικής (σ.205) υπήρχαν δυο ακόμα, έξω από τα τείχη, των Μεβλεβή και Μπεκτασή, που δεν αναφέρονται στο ειδικό πίνακα 19 (και φυσικά και 4), γιατί οι τρόφιμοι των συμπεριελήφθησαν στη γενική απογραφή.

Για τον τεκέ των Μεβλεβή, ο Χιδίρογλου (εικόνα 2 του πίνακα ΞΓ) αναφέρει ότι ήταν η οικία του Μουφτή των Χανίων.

Ο Δημοτάκης (σ.93) αναφέρει ότι ο Αλής Κοναξής έκτισε στην περιοχή του Τζιτζάρ Κολού τον τεκέ των Καδρήδων. Ίσως αυτός ο τεκές να 'ναι εκείνος που αναφέρει ο Σταυράκης ως τεκέ του Σείχ Σουλεϊμάν Εφένδη κι ο Σκαμνής σε πάροδο της οδού Δασκαλογιάννη.

Ο χρόνος κυλά, οι άνθρωποι φεύγουν, το τοπίο αλλάζει, οι ιστορίες ξεχνιούνται, η ζωή παίρνει άλλη μορφή κι άλλο νόημα. Είναι δύσκολο σήμερα ο σύγχρονος άνθρωπος να φανταστεί τα Χανιά μέσα στα τείχη, χωρίς τους άνετους, δεντροφυτεμένους δρόμους της καινούριας πόλης, χωρίς τις συνοικίες που προστεθηκαν, πολλές μετά τη γερμανική κατοχή. Το ίδιο δύσκολο θα 'ναι σε λίγα χρόνια να φανταστεί την πόλη χωρίς τις πολυώροφες οικοδομές και πολυκατοικίες, να θυμηθεί τις κομψές μονοκατοικίες, διώροφες το πολύ, τους ανθόκηπους και τους δεντρόκηπους, που τις περιβάλλανε, γεμίζοντας με αρώματα τους δρόμους την άνοιξη και χαρίζοντας μια ανθρώπινη ζεστασιά στο τοπίο και μια πρόσχαρη διάθεση, έναν έρωτα ζωής.

Χανιά Φεβρουάριος 1983

Λεωνίδας Γ.Μανολικάκης

Μιναρές του Χιουγκιάρ Τζαμιού (Αγίος Νικόλαος Σπλάντζια)

ΥΠΟΣΧΕΣΗ

στα Χανιά

του Κ.ΧΙΩΤΑΚΗ

Όμορφη πόλη,
άσβηστ' αστέρι,
είσαι η έγνοια μας.

Οι ατέλειωτοι θρύλοι σου
τάϊσαν την καρδιά μας με φως.

Η γαλάζια μορφή σου
στάλαξε στην ψυχή μας
αγάπη και πίστη,
σέβας
στη μάνα που μας ανάθρεψε
με γιασεμιά κι αμπέρια,
με Μαδαρίτικη λεβεντιά
να περπατάμε στη ζωή μ' ευθύνη.

Πόλη της αντρείας.
μύρα τη σκέψη μου
προσκυνητής σου φέρνω,
φιλώ τα καλντερίμια σου,
μεγάλες στράτες της ζωής μου,
σαν άγιο χέρι
στηριγμένο μ' αρχοντιά
στην κορφή του χρόνου.

Στο σίφωνα της λησμονιάς,
στην ασπλαχνιά που σε κουρσεύει,
δεν είσαι μόνη
δίχως δικούς κι αγάπη.

Τις ώρες τούτες της θύελλας,
που όλα συντρίβονται
απ' την εισβολή των καινούριων Θεών
με τις μπουλντόζες,
είμαστε κοντά σου.

Κανένας δε θα μπορέσει
να ξεθεμελιώσει την καρδιά σου,
χρυσή σελίδα της ιστορίας μας.

Πύρινο τείχος η φωνή μας
θα σταματήσει την απληστία
χειρότερη κι απ' τον πόλεμο,
να σε μετρήσει με λίρες.

«Όμορφη κόρη της Κυδωνίας»,
στη σιωπή
νοιώθουμε την αγγούσα σου
και ξεκινάμε
να φράξουμε το δρόμο στη βιασύνη,
πιο φοβερή κι απ' τη φωτιά.

Κ.ΧΙΩΤΑΚΗ

ΤΑ ΕΝΝΙΑ ΧΩΡΙΑ

(Από τη Μάχη της Κρήτης μέχρι την απελευθέρωση)

της Δήμητρας Σπίθα-Πιμπλή

Στο κείμενο αυτό γίνεται και αξιολόγηση των ιστορικών στοιχείων που αναφέρονται στη χρονική περίοδο που αρχίζει με τη Μάχη της Κρήτης και τελειώνει με την απελευθέρωση και αφορούν στην περιοχή την «Εννιά Χωριών» της Κισάμου. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από ζωντανές αφηγήσεις και περιγραφές κατοίκων της περιοχής, που υπήρξαν πρωταγωνιστές σε πολλά από τα γεγονότα της εποχής εκείνης, ή αυτόπτες μάρτυρες. Όλοι διατηρούν ακέραιη τη μνήμη τους κι όσα έχουν αφηγηθεί είναι μαγνητοφωνημένα αυτούσια. Την κάθε αρχική αφήγηση ακολουθεί διάλογος, ύστερα από ερωτήσεις που υποβλήθηκαν για τη διευκρίνιση ορισμένων σημείων και τη διασταύρωση τους με άλλες αφηγήσεις.

Οι αφηγήσεις και οι απαντήσεις στις ερωτήσεις δεν έχουν καμιά τάση υπερβολής και χαρακτηρίζονται από θάρρος και υπευθυνότητα, από την ωριμότητα της ηλικίας και την ειλικρίνεια των απλών ανθρώπων των χωριών μας, που πιστεύουν ακόμη πως εκτελούν για άλλη μια φορά το καθήκον τους, βοηθώντας στο να γραφτεί η αληθινή ιστορία του τόπου τους.

Η αφήγηση και η μαγνητοφώνηση έγινε χωριστά για τον καθένα, για να γίνει μετά η αξιολόγηση και η συγκριτική μελέτη μεταξύ των διαφόρων αφηγήσεων. Το πιο σημαντικό από τη μελέτη αυτή είναι ότι δεν υπάρχουν αξιολογικές διαφορές σ' αυτά που μου διηγήθηκαν οι άνθρωποι που μίλησα μαζί τους. Στην περιγραφή των ιστορικών γεγονότων δεν υπάρχουν αντιφάσεις, ο ένας συμπληρώνει τον άλλο κι έτσι μπορώ να ισχυριστώ πως τα συμπεράσματα απ' αυτή τη μελέτη θάνατι αντικειμενικά και θάνατι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν από τον ιστορικό του μέλλοντος, εκείνον που θα γράψει την επίσημη ιστορία μας χωρίς ζωντανά ντοκουμέντα, γιατί τότε δεν θα υπάρχουν.

Η έρευνα για την ιστορία των Εννιά Χωριών στη συγκεκριμένη αυτή περίοδο, δεν τέλειωσε. Η απόσταση των χωριών αυτών από τα Χανιά και η πληθώρα των στοιχείων που χρειάζεται αυτός που θέλει να καταπιαστεί σοβαρά με το θέμα, απαιτούν χρόνο πολύ και υπομονή μεγάλη. Γιαυτό και το κείμενο αυτό θάχει ατέλειες, δε θάνατι πλήρες, θάνατι κά-
τι σαν «πρόδρομη ανακοίνωση».

Ο περιορισμός του χώρου του «Λευκώματος» του Δήμου Χανίων, με υποχρεώνει σ' αυτή τη φάση να δώσω στη δημοσιότητα μόνο ένα θέμα της έρευνας που άρχισα. Σαν πιο κατάλληλο για το σκοπό που καλύπτει η έκδοση του Λευκώματος, διάλεξα τις εξορμήσεις των Γερμανών στα Εννιά Χωριά τον Αύγουστο του 1944, με όλες τους τις συνέπειες. Αναγκαστικά μένουν έξω από το κείμενο αυτό άλλα κεφάλαια, το ίδιο ενδιαφέροντα, που θα αποτελέσουν-μαζί με τα νέα στοιχεία που θα προκύψουν από τη συνεχιζόμενη έρευνα- μια ολοκληρωμένη μελλοντική δημοσίευση.

Ο σκοπός της «πρόδρομης» αυτής αναφοράς είναι διπλός: Πρώτα έρχεται η απότιση φόρου τιμής προς τα Εννιά Χωριά, με την ευρύτερη διάδοση των πρόσφατων ιστορικών στοιχείων της περιοχής. Δεύτερος σκοπός, το ίδιο σημαντικό είναι η πρόκληση προς κάθε κατεύθυνση για την εκδήλωση μεγαλύτερου ενδιαφέροντος για την καταγραφή και αξιολόγηση όλων των γεγονότων που συνδέονται με την πρόσφατη ιστορία μας, όσο υπάρχει ακόμη καιρός, όσο ζουν ακόμη εκείνοι που αποτελούν τη ζωντανή πηγή για όσα συνέβησαν στον τόπο μας την εποχή εκείνη.

Στην πρόκληση αυτή καλούνται να πάρουν θέση όλοι όσοι νοιάζονται για αυτόν τον τόπο.

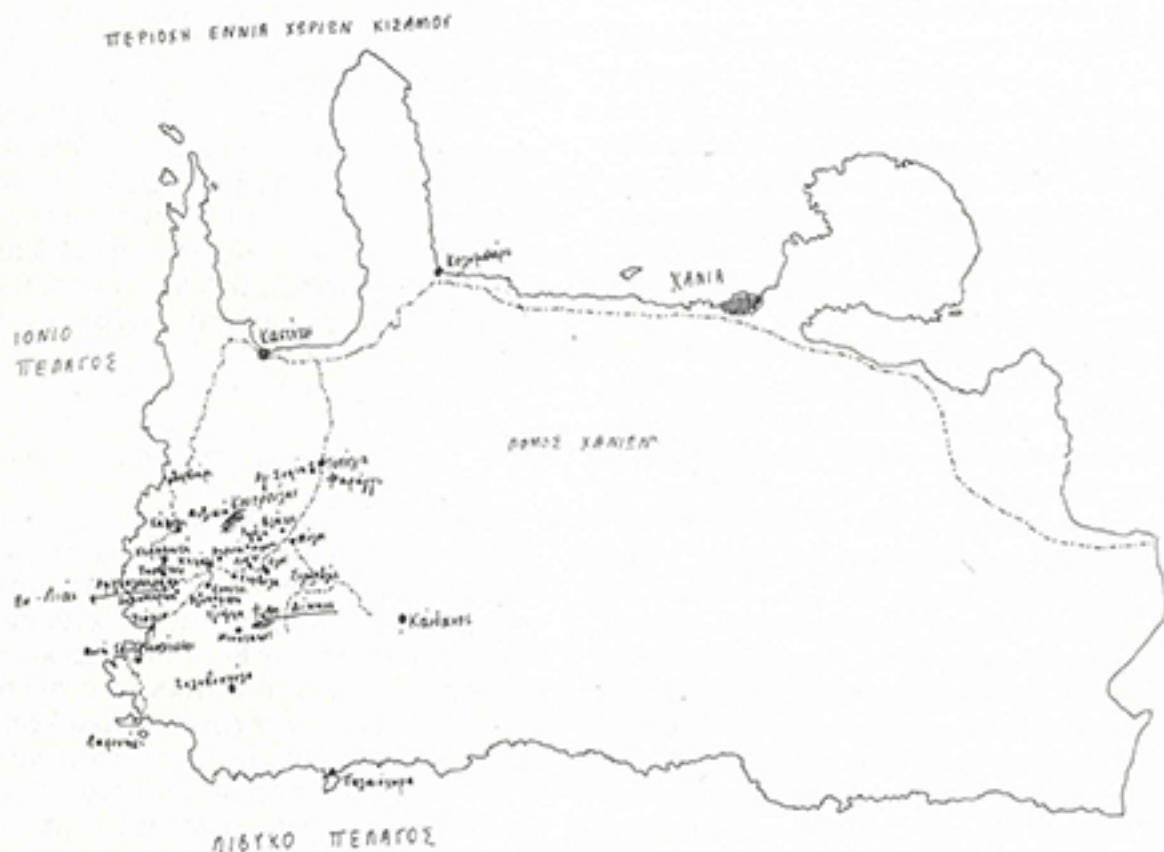
Θέση των «Εννιά Χωριών»:

Με το όνομα αυτό εννοούμε μια μεγάλη ορεινή περιοχή, που βρίσκεται στη νοτιοδυτική γωνιά της Κρήτης και ορίζεται από τις κορυφογραμμές των βουνών «Αι Δίκιος» και «Κουτρούλης» και με δυτικά όρια την παραλία από Λαφονήσι μέχρι το χωριό Σφηνάρι. Τα χωριά που βρίσκονται στο τρίγωνο αυτό είναι πολύ περισσότερα από εννιά, τό όνομα όμως φαίνεται πως έχει σχέση με την αρχαία πόλη «Ινναχώριον» κι όχι με τον αριθμό των χωριών.

Μπαίνοντας στην περιοχή, μετά το Τοπολιανό φαράγγι, συναντούμε τους «Μύλους», για ν' αφήσουμε δεξιά και αριστερά το «Βλάτος», τη «Ρογδιά», τη «Λίμνη» και τις «Στροβλές», να περάσουμε από το «Ελος» και, μετά του «Καυμένου το Σελί», να μπορούμε στη δεύτερη λαγκαδιά με τα χωριά «Λούχι»,

«Περβόλια», «Κεφάλι», «Αερινός», «Παπαδιανά», «Βάθη», «Τζιτζιφιά», «Πλοκαμιανά», «Σημαντηριανά» και τη μικρή γειτονιά «Θεοδωριανά». Πίσω από τον «Αι Λια», το «Αμυγδαλοκεφάλι», η «Κεραμωτή», ο «Κάμπος», η «Μελισσιά» και το «Σφηνάρι» καλύπτουν τη ΒΔ άκρη των Εννιά Χωριών, ενώ η ΝΔ τελειώνει στο «Στόμιο», τη «Χρυσοσκαλίτισσα» και το «Λαφονήσι». Περιοχή ορεινή και δύσβατη, με φαράγγια, χαράδρες και απότομες α-

κτές, μ' ένα ορίζοντα από τις κορφές που πιάνει τα Αντικύθηρα, τα Κύθηρα και τον Ταΰγετο ακόμη-όταν υπάρχει διαύγεια στην ατμόσφαιρα-για να καλύψει μια τεράστια έκταση του Λιβυκού πελάγους, περιοχή κατάλληλη για τον έλεγχο όλου αυτού του θαλάσσιου και εναέριου χώρου δεν μπορούσε να μείνει έξω από το στρατιωτικό ενδιαφέρον του κατακτητή, κι οι ανύποπτοι κάτοικοι της περιοχής-αγρότες και κτηνοτρόφοι στο μεγαλύτερο ποσοστό-είδαν γρήγορα το εν-

μένες ανταρτικές ομάδες και εκτεταμένο αριστερό αντιστασιακό κίνημα. Η δεύτερη αιτία είναι ο σκοτωμός σε ενέδρα στις 27 Ιουλίου στο φαράγγι προς το Στόμιο ενός Γερμανού στρατιώτη, ενώ μετέφερε -μαζί με έναν άλλο συνάδελφο του- τα πλυμένα ρούχα των ανδρών του φυλακίου του Στόμιου και μια κινηματογραφική μηχανή και ταινίες, που προορίζονταν για την ψυχαγωγία τους. Σκοπός αυτών που έστησαν την ενέδρα -που δεν φαίνεται νάταν πάνω από δυο, ή το πολύ τρεις- ήταν η αρπαγή του μεταφερομένου υλικού, για το οποίο οι πληροφορίες δεν μας ξεκαθαρίζουν απόλυτα αν αυτοί που επετέθηκαν στους Γερμανούς, υποψιάζονταν πως υπήρχε, εκτός από τα ρούχα και άλλο υλικό -οπλισμός, παταρίες- που τελικά αποδείχτηκε πως ήταν μια άχρηστη για αυτούς κινηματογραφική μηχανή. Γεγονός είναι ότι ο ένας από τους δυο Γερμανούς δε θέλησε να παραδοθεί, αλλά χρησιμοποίησε το γαϊδάρο που ήταν φορτωμένα τα ρούχα για προκάλυψη και ετοιμάστηκε να αμυνθεί, οπότε τον σκότωσαν οι δικοί μας. Η τρίτη αιτία είναι η μάχη στο Τοπολιανό φαράγγι, που έγινε στις 8 Αυγούστου 1944. Μια μεγάλη γερμανική φάλαγγα αυτοκινήτων και θωρακισμένων και με άγνωστο αλλά μεγάλο αριθμό στρατιωτών, γύριζε από την περιοχή των Εννιά Χωριών προς τα Χανιά, πιθανώς ύστερα από αποστολή ανεφοδιασμού των γερμανικών φυλακίων της περιοχής. Ο ΕΛΑΣ είχε πληροφο-

διαφέρον αυτό να μεταφράζεται σε έργα, όπως θα δοθεί η ευκαιρία να περιγράψω σε άλλα κεφάλαια αυτής της έρευνας.

Οι γερμανικές εξορμήσεις και η καταστολή των Εννιά Χωριών:

Για τα Εννιά Χωριά υπάρχουν δυο σημαντικές ημερομηνίες, που δεν απέχουν και πολύ η μια από την άλλη. Η μια είναι η 13η Αυγούστου 1944 και η άλλη η 29η Αυγούστου

Περβολία

του ίδιου χρόνου. Τα γεγονότα που συνδέονται με τις μέρες αυτές, είναι βαθιά χαραγμένα στη μνήμη αυτών που τάξησαν, αλλά ακόμη κι αυτών που δεν τάξησαν από κοντά -γιατί δεν βρίσκονταν εκεί τις μέρες εκείνες- μα βρέθηκαν μέσα στην ακτίνα των αποτελεσμάτων τους, αφού έχασαν αγαπημένα πρόσωπα, συγγενείς, φίλους, γνωστούς και χωριανούς και μάλιστα λίγο καιρό πριν τελειώσει ο πόλεμος, πριν φύγουν οι κατακτητές από την περιοχή αυτή.

Από την αξιολόγηση των πληροφοριών που μπόρεσα να συγκεντρώσω, πηγαίνοντας κατ' επανάληψη και μόνο για αυτό το σκοπό στα Εννιά Χωριά κατά το πρώτο δίμηνο του 1983 -θα μπορούσα να καταλήξω στο συμπέρασμα πως οι αιτίες για αυτή την καταστροφή είναι τρεις: η πρώτη είναι οι πληροφορίες των Γερμανών-από καταδότες-ότι στην περιοχή και κυρίως στα χωριά Κούνενι -σημερινή Βάθη- και Λίμνη, υπήρχαν οργανω-

Βάθη ή Κούνενι

Δεξιά στην πλαγιά το χωριό Παπαδιανό.

ρηθεί την έξοδο της γερμανικής φάλαγγας και την κατεύθυνση της προς τα Εννιά Χωριά κι έδωσε εντολή συγκεντώσεως των δυνάμεων του στο Τοπολιανό φαράγγι, με σκοπό να χτυπήσει τους Γερμανούς κατά την επιστροφή τους προς τα Χανιά. Οι αντάρτες έπιασαν τα υψώματα πάνω και γύρω από την «Αγιά Σοφιά», καθώς και της απέναντι πλευράς του φαραγγιού. Το σχέδιο ήταν ν' αφήσουν τη γερμανική φάλαγγα να μπει ολόκληρη στο ίσωμα που είναι ακριβώς κάτω από την Αγιά Σοφιά και μετά να τη χτυπήσουν, αφού θα εδίδετο το σύνθημα από τον επί κεφαλής καπετάνιο, τον Τσαμαντή.

Γειτονιά στο Κεφάλι
όπου και ο Πύργος

Όμως τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με το σχέδιο. Κάποιος ανυπόμονος αντάρτης άρχισε να πυροβολεί μόλις έφθασαν στο ίσωμα του δρόμου τα πρώτα αυτοκίνητα της φάλαγγας, η ενέδρα αποκαλύφτηκε άκαιρα, οι πυροβολισμοί εγενικεύτηκαν και οι Γερμανοί σταμάτησαν πίσω από το επικίνδυνο σημείο, κατέβηκαν από τα αυτοκίνητα και ακροβολίστηκαν πολύ γρήγορα στα γύρω υψώματα, με σκοπό να περικυκλώσουν τους αντάρτες. Από την έγκαιρη εκτίμηση της κατάστασης που δημιουργήθηκε, αποσοβήθηκε ο κίνδυνος παγιδεύσεως των ανταρτών, οι οποίοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την περιοχή την τελευταία στιγμή, αφού έχασαν ένα συμπολεμιστή τους. Οι Γερμανοί, παρά το πρόωρο της επίθεσης, είχαν αρκετές απώλειες που μερικοί τις ανεβάζουν στους 17 νεκρούς, αν και σ' αυτό δε συμφω-

νούν όλοι. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο περιβόητος αρχηγέσταπιτης του Έλους Βάλτερ, που είχε κατατρομοκρατήσει την περιοχή των Εννιά Χωριών.

Μια δυο μέρες πριν από τη μάχη και εξ' αιτίας των πληροφοριών ότι θα περνούσε προς τα Εννιά Χωριά μια μεγάλη γερμανική φάλαγγα, έγιναν συζητήσεις μεταξύ των διαφόρων παραγόντων της Αντίστασης της περιοχής, καθώς και άλλων περιοχών, ως προς την σκοπιμότητα αυτής της μάχης κι από τα στοιχεία που έχω στη διάθεση μου, δε φαίνεται να υπήρχε ομοφωνία για άμεση δράση. Ο ελλειπής οπλισμός των ανταρτών σε σύγκριση με τον οπλισμό των Γερμανών και ο φόβος για αντίποινα εναντίον των κατοίκων της περιοχής, είχαν προκαλέσει ορισμένες επιφυλάξεις, που τελικά δεν επηρέασαν την εξέλιξη των γεγονότων.

Ύστερα από τα γεγονότα αυτά, ο κόσμος των Εννιά Χωριών βρισκόταν σε μια κατάσταση συνεχούς συναγερμού. Κανείς σχεδόν από τους άντρες δεν κοιμόταν στο σπίτι του το βράδυ και η προσοχή όλων ήταν προς το δρόμο, για να εισημάνουν έγκαιρα την εμφάνιση γερμανικών αυτοκινήτων, που οπωσδήποτε τα περίμεταν, μόνο που δεν ήξεραν πότε. Μετά τις πρώτες μέρες, που πέρασαν σε ηρεμία, μερικοί ξεθαρεύτηκαν και ξαναγύρισαν στα σπίτια τους. Η κούραση από τις ταλαιπωρίες κι ένας δυνατός βοριάς που ξέσπασε κατά τις 11 ή 12 Αυγούστου, ανάγκασε πολλούς ακόμη να καταφύγουν στα σπίτια τους.

Κι έτσι, στις 13 Αυγούστου τα ξημερώματα 3 έως 4 η ώρα όταν οι Γερμανοί είχαν κυκλώσει όλα τα χωριά της περιοχής, όσοι είχαν μείνει στα σπίτια τους εκείνη τη νύχτα, ήταν αδύνατο πια να ξεφύγουν. Οι Γερμανοί είχαν αφήσει τα αυτοκίνητα και τα θωρακισμένα στο «Διαμάντη», στη διακλάδωση του δρόμου προς του Κούνενι, κι από κει έπιασαν τις πλαγιές και κύκλωσαν τα χωριά Κεφάλι, Θεοδωριανά, Παπαδιανά, Κούνενι, Πλοκαμιανά. Μέσα στον κλοιό είχε μπει μια τεράστια περιοχή γύρω από τα χωριά αυτά κι έτσι πολύ λίγοι ήταν εκείνοι που μπόρεσαν να βρουν διέξοδο και να βγουν έξω από το κλοιό. Οι άνθρωποι του χωριού ξυπνούν νωρίς το πρωί κι εκείνη την ώρα καθένας ετοιμαζόταν να πάει στο χωράφι του ή στα ζώα του. Μερικοί δεν κατάλαβαν τι είχε γίνει και σαν κάθε μέρα, ξεκίνησαν για τη δουλειά τους, από την οποία πολλοί δεν ξαναγύρισαν....

Ο Δημοσθένης Πιμπλής πιάστηκε στις «Στέρνες», μια μικρή λαγκαδιά έξω από τα Θεοδωριανά, ο αδελφός του Επαμεινώνδας σκοτώθηκε επί τόπου από τους Γερμανούς στο «Ξεροκάμπι», αρκετά πάνω από το χωριό την ώρα που προσπαθούσε να κρυφτεί για να μην τον πιάσουν οι Γερμανοί που πλησίαζαν, ο Βασίλης Πιμπλής πιάστηκε κοντά στο κεντρικό δρόμο, ο Μιχάλης Κουγчуλάκης πιάστηκε στο σπίτι του, ο Παπά-Αντώνης Τωμαζινάκης -παιδί τότε 14 χρονών- πιάστηκε στο αλώνι πάνω από το σπίτι του τη στιγμή που επιχειρούσε να απομακρυνθεί από το Κούνενι, το χωριό του, ο Λευτέρης Σκαλίδης κι ο Μανώλης Κοντοπυράκης πιάστηκαν στο δρόμο προς το γυαλό, που πήγαιναν για να φυλάξουν τις αλικιές, κι όλοι οι άλλοι -κάπου 80 με 100- πιάστηκαν εδώ κι εκεί, στα σπίτια τους, στους δρόμους, στα χωράφια. Από όλα τα χωριά το μόνο που κυκλώθηκε πολύ στενά, που ερευνηθήκε από σπίτι σε σπίτι, ήταν το Κούνενι. Από κει πιάστηκαν οι πιο πολλοί νέοι, παιδιά, γέροντες και γυναίκες ακόμη. Όποιον κι αν συναντούσαν οι Γερμανοί, τον έπαιρναν μαζί τους. Μέσα στο πανδαιμόνιο εκείνου του πρωινού, τα γαυγίσματα των σκύλων και τους πυροβολισμούς των Γερμανών για να τρομοκρατήσουν ακόμη περισσότερο τον κόσμο, η γυναίκα του Γιώργη Σταυρουλάκη έκρυψε τα 3 παιδιά της στον αχυρώνα, για να τα γλυτώσει από τα νύχια των βαρβάρων. Σε λίγη ώρα, ύστερα από μια πρωτοφανή λεηλασία όλων των σπιτιών, κι αφού έσπασαν πιθάρια και βαρέλια, κασσέλες κι ότι άλλο υπήρχε μέσα στα σπίτια, έρριξαν βενζίνη κι έβαλαν φωτιά σ' ολόκληρο το χωριό κι έκαψαν μαζί ζωντανά και τα τρία παιδιά των Σταυρουλάκηδων, που τάχε βάλει η μάνα τους στον αχυρώνα για να τα γλυτώσει!... Όλο το χωριό ελαμπάδιασε, μαύροι καπνοί σκέπασαν τον ουρανό κι από μακριά μπορούσε κανείς να νοιώσει την «τσίκνα» και τη «λινιά» από τα λάδια και τα ρούχα που καίγονταν. Οι άνθρωποι πιάστηκαν ή έφυγαν, οι σκύλοι έφυγαν κι αυτοί ουρλιάζοντας λυπητερά και μόνο οι γάτες έτρεχαν εδώ κι εκεί μ' ένα κλασιάρικο νιαούρισμα. Το χωριό καταστράφηκε και κανείς πια δεν είχε δικίωμα να το κατοικήσει.

Απ' όσους πιάστηκαν στο Κούνενι, ο μόνος που μπόρεσε να ξεφύγει αμέσως σχεδόν μετά τη σύλληψη του, ήταν ο Αντώνης Χατζογιαννάκης. Αφού προτείνει στο Μιχάλη Κουγчуλάκη να χτυπήσουν το Γερμανό που

τους συνόδευε με μια πέτρα στο κεφάλι κι αμέσως να φύγουν, κι αφού ο Μιχάλης έκρινε την ενέργεια αυτή επικίνδυνη, προσποιήθηκε πως είχε άμεση ανάγκη ν' αποπατήσει και χωρίς καθυστέρηση κατέβασε τα παντελόνια του και κατευθύνθηκε προς το μύλο, όπου και πήρε την κατάλληλη θέση. Ο Γερμανός που τον συνόδευε φαίνεται πως ανακατεύτηκε από το θέαμα και τη μυρωδιά, κι αφού τον έβρισε με τις λέξεις «σάϊζε-σασκραμέντο» τον παράτησε. Αμέσως μετά ανέβηκε σ' ένα πλάτανο και περίμενε ώσπου έφυγαν οι Γερμανοί κι έτσι γλύτωσε. Όλοι οι υπόλοιποι οδηγήθηκαν στου «Διαμαντή» που περίμεναν τα αυτοκίνητα. Εκεί οδηγήθηκε επίσης ο Δημοσθένης Πιμπλής κι ο ξάδερφος του Βασίλης Πιμπλής, οι μόνοι που πιάστηκαν μακριά από το Κούνενι. Κάποια στιγμή ακούστηκε ο πρώτος να λέει: «Ε κι ήντα μας ήβρε, δε θα ξαναδούμε πια τα κοπέλια μας...»

Τα αυτοκίνητα γέμισαν με συλληφθέντες και Γερμανούς μαζί κι η φάλαγγα ξεκίνησε για τα Χανιά, για ένα δρόμο χωρίς επιστροφή για δέκα από τους συλληφθέντες.

Ο Παπά-Αντώνης Τωμαζινάκης -παιδί τότε 14 χρόνων- συνεχίζει την αφήγηση του:

Η φάλαγγα με τα 16 ή 17 αυτοκίνητα στάμπησε στου Κοντόγιαννη στο Έλος εκεί που ήταν το φυλάκιο της Γκεστάπο, περίπου στις 5 η ώρα το απόγευμα. Εμείς μείναμε στ' αυτοκίνητα και μια ομάδα Γερμανών ανέβηκε στη Λίμνη και έκαψε το χωριό. Αμέσως μετά ξεκινήσαμε και φθάσαμε στα Καλουδιανά. Μας έκλεισαν στη φάμπρικα των Μπαντουράκηδων που είναι προς τον Κουρφαλώνα κι εκεί έγινε το πρώτο ξεκαθάρισμα. Ήρθε κι ο διοικητής του Καστελιού κι άφησαν ελεύθερους τους πιο ηλικιωμένους, όπως τον Παρτσαλαναγνώστη, τον Κοχυλομανώλη, τον Κοντοπυρομανώλη και αρκετούς άλλους, μόνο που ο Κοντοπυρομανώλης δε στάθηκε τυχερός. Είχε ξεχάσει δυο σακκούλια μέσα στη φάμπρικα και γύρισε να τα πάρει, μα όταν θέλησε να ξαναβγει ο φρουρός δεν τον άφησε κι έτσι οδηγήθηκε κι αυτός στην Αγιά όπου εκτελέστηκε αργότερα μαζί με τους άλλους.

Στην Αγιά φθάσαμε νύχτα και μας βάλανε σ' ένα θάλαμο μαζί όλους τους Εννιαχωριανούς, χωρίς φαί, χωρίς κουβέρτες, χωρίς τίποτα. Μείναμε νηστικοί 48 ώρες, αλλά ούτε και να κοιμηθούμε δεν μπορούσαμε γιατί δεν χωρούσαμε τόσο πολλοί στο θάλαμο. Μένανε όρθιοι ή καθισμένοι και χρησιμο-

Στις 29 Αυγούστου λίαν πρωί ήρθε ένας Γερμανός στο θάλαμο με διερμηνέα και μας είπε: παιδιά, όποιος ακούει τ' όνομα του να παίρνει τα πράγματα του και να βγαίνει έξω. Από το θάλαμο μας φώναξαν δέκα, που βγήκαν έξω ένας-ένας. Εμείς που μείναμε μέσα, είχαμε την εντύπωση ότι φύγανε και γυρίσανε στα σπίτια τους. Μετά λίγες μέρες, μια γυναίκα πρόσφυγα από τα Περβόλια, που είχε τον άντρα της μέσα στην Αγιά φυλακισμένο, του έστειλε ένα σακκούλι με τρόφιμα. Μέσα στο λαιμό ενός βρασμένου κόκαρα είχε το απόκομμα της εφημερίδας «Παρατηρητής», όπου διαβάσαμε τα ονόματα των εκτελεσθέντων.

Ήταν οι 25 και μέσα σ' αυτούς οι 10 εννιάχωριοι που πήραν από το θάλαμο μας και που εμείς νομίζαμε πως είχαν πάει στα σπίτια τους. Τόσο πιστεύαμε πως τους είχαν αφήσει ελεύθερους, που εγώ διαμαρτυρήθηκα γιατί δεν ήμουν ανάμεσα τους... Τότε μας είπε κάποιος κρατούμενος Περβολιανός, την ώρα που συναντηθήκαμε στο προαύλιο: όταν ακούτε να φωνάζουν ονόματα ως αποδιαφωτίζει (τα ξημερώματα) ή όταν σουρουπώνει (το βραδάκι), τότε αυτούς τους πάνε για εκτέλεση. Όταν ακούτε να φωνάζουν ονόματα κατά τις 10 η ώρα, που ο ήλιος έχει πεταχτεί δυο τρεις οργιές απάνω, τότε αυτοί γυρίζουν στα σπίτια τους.. Την ίδια μέρα της εκτελέσεως, στις 29 Αυγούστου, μας έφεραν δυο καινούργιους Εννιάχωριανούς, το γιατρό Γιώργη Βιδαλάκη και τον Παπά Θεόφιλο, που τους άφησαν αργότερα. Εμάς μας άφησαν στις 27 Σεπτεμβρίου, τότε που ο πόλεμος πήγαινε πια προς το τέλος του και γιαυτό φαίνεται δε μας εκτέλεσαν. Ο Βασίλης Πιμπλής πέθανε λίγες μέρες μετά εξ αιτίας των κακουχιών που πέρασε στην Αγιά.

Ο τότε επίσκοπος Κυδωνίας και Αποκορώνου Αγαθάγγελος Ξηρουχάκης, μας βοήθησε πάρα πολύ, φρόντισε για τη βελτίωση του συσσιτίου και για την αποφυλάκιση μας.

Η αφήγηση του Παπά-Αντώνη νομίζω πως δεν χρειάζεται σχόλια, θα πρέπει όμως ν' ασχοληθώ για λίγο με τη δεύτερη σημαδιακή ημερομηνία των Εννιά Χωριών την 29 Αυγούστου 1944. Την ημέρα αυτή, εκτός από τις εκτελέσεις που έγιναν στην Αγιά έγινε και η δεύτερη μεγάλη εξόρμηση των Γερμανών στα Εννιά Χωριά. Στην εξόρμηση αυτή έλαβαν μέρος και ταγματασφαλίτες με γερμα-

ποιούσαμε για αποχωρητήριο ένα βαρέλι που ήταν τοποθετημένο σε μια γωνιά. Για συσσίτιο μας έδιναν ροβίθια μόνο κάθε μεσημέρι κι από νερό είχαμε δικαίωμα μόνο ένα κιλό την ημέρα ο καθένας, που το πέρναμε σ' ένα κονσερβοκούτι με τη σειρά. Αλλοίμονο σε όποιον πήγαινε να ξαναπάρει. Πολλές φορές μας έστελναν τρόφιμα οι δικοί μας και αυτά μας βοηθούσαν, αλλά μέσα στη φυλακή είχαμε και Ρώσους αιχμάλωτους του πολέμου που είχαν ξεβγεί από την πείνα και μας έπαιρναν το φαί από τα σακκούλια. Βγαίναμε ορισμένες ώρες στο συρματοπλεγμένο περίβολο κι εκεί βλέπαμε και τους βαρυποινίτες που έφερναν πάντα με συνοδεία για να πλυθούν. Ήταν από την άλλη Ελλάδα κι ήταν ακόμη και ισοβίτες από πριν τον πόλεμο, που τους βρήκε η Κατοχή εκεί. Εκείνοι μας είπαν πως οι σκοτωμένοι είναι πάνω από χίλιοι. Η ζωή μας ήταν άθλια, πείνα, δίψα, ψείρα και κακομοιριά κι ακόμη κακοποίηση αν παραβαίναμε τις διαταγές, σαν κι αυτή του περιορισμού του νερού.

Λιμνη (Γκιτονιά)

Δυο μέρες μετά που πήγαμε στην Αγιά, μας μίλησαν στο προαύλιο και μας είπαν ότι μας συνέλαβαν εξαιτίας του φόνου του Γερμανού που έγινε στο φαράγγι προς το Στόμιο στις 27 Ιουλίου κι επειδή είχαμε στο χωριό κομμουνιστές. Τα ίδια μου είχε πει κι ο Γερμανός που μ' έπιασε τη μέρα που έκαψαν το Κούνενη. Μας είπαν ακόμη να υπακούμε κι ότι όποιος δεν βρεθεί ένοχος θ' αποφυλακιστεί.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Όπως ήδη γνωστό, επιτελέσθησαν την 29. Αυγούστου 1944 25 κομμουνιστικές αντί του εν Χανίοις υπό κομμουνιστών δολοφονηθέντος ενωμοτάρχου Χωροφυλακής, του Τμήματος Ασφαλείας, Τζιζιράνη Ούτσι είναι τα κάτωθι πρόσωπα:

1. Δημήτριος Κοκκινομαγούλας του Ιωάννου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1915, δρῶν κομμουνιστής.
2. Γεώργιος Βαρδάκης του Ιωάννου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1886, δρῶν κομμουνιστής.
3. Κώστας Φουντουλάκης του Αντωνίου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1913, δρῶν κομμουνιστής.
4. Βασίλειος Σαλμανής του Αριβιτέρου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1883, δρῶν κομμουνιστής.
5. Σπύρος Βαρδάκης του Γεωργίου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1922, δρῶν κομμουνιστής.
6. Ηλίας Βαμβακάρης του Ιωάννου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1894, δρῶν κομμουνιστής.
7. Κωνσταντίνος Μανωλιδάκης του Δεωνίδου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1903, δρῶν κομμουνιστής.
8. Μάρκος Δαμπρίδης του Δάμπρου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1913, δρῶν κομμουνιστής.
9. Σταθρος Παναγιωτάκης του Ιωάννου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1918, δρῶν κομμουνιστής.
10. Ιωάννης Αβρονιδάκης του Εμμανουήλ, εκ Χανίων, δρῶν κομμουνιστής.
11. Εμμανουήλ Δουραντάκης του Ιωάννου, εκ Χανίων, γεννηθείς το 1906, δρῶν κομμουνιστής.
12. Κωνσταντίνος Μαρκιτάκης του Γεωργίου, εκ Κοκκινίας Κισσάμου, γεννηθείς το 1903, δρῶν κομμουνιστής.
13. Ροδόσος Κούνδουρας του Ανδρέου, εκ Νεαπόλεως, γεννηθείς το 1811, δρῶν κομμουνιστής.
14. Ελευθέριος Σκαλιδάκης του Εμμανουήλ, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1922, δρῶν κομμουνιστής.
15. Νικόλαος Στεφανάκης του Ιωάννου, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1809, δρῶν κομμουνιστής.
16. Στυλιανός Τεκάκης του Ιωάννου, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1869, δρῶν κομμουνιστής.
17. Δημοσθένης Πιμπλής του Βασιλείου, εκ Θεοδωριανών, γεννηθείς το 1881, δρῶν κομμουνιστής.
18. Ιωάννης Γεωργιάδης του Τζανή, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1881, δρῶν κομμουνιστής.
19. Γεώργιος Χατζιωγιαννάκης του Μιχαήλ, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1882, δρῶν κομμουνιστής.
20. Αντώνιος Βαϊδομαρκάκης του Παναγιώτου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1899, δρῶν κομμουνιστής.
21. Εμμανουήλ Κοντοπιδάκης του Αντωνίου, εκ Περιβολίων, γεννηθείς το 1899, κομμουνιστής συμμορίτης.
22. Μιχαήλ Κοχυλάκης του Στυλιανού, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1904, κομμουνιστής συμμορίτης.
23. Επιμενίδης Βασιλιάδης του Χρήστου, εκ Κούνεσι, γεννηθείς το 1900, κομμουνιστής συμμορίτης.
24. Νικόλαος Φουφονιδάκης του Ιωάννου, εκ Φοιν, γεννηθείς το 1921, κομμουνιστής βοηθός των συμμοριτών.
25. Αθανάσιος Φραγκιαδάκης του Γεωργίου, εκ Φλωρίων, γεννηθείς το 1922, δρῶν κομμουνιστής.

Ο ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

νικές στολές, γεγονός που αποδεικνύεται από τις συζητήσεις τους στα ελληνικά, όπως τις άκουαν οι πιο πολλοί από κείνους που βρέθηκαν κοντά τους, κρυμμένοι σε διάφορα σημεία της περιοχής και που σήμερα το λένε με απόλυτη πεποίθηση και ευθύνη για τη μαρτυρία τους

Στο Κούνενι δεν υπήρχε κανείς κι όσοι βρέθηκαν τρυγύρω στα χωράφια οδηγήθηκαν στα Πλοκαμιανά κι έμειναν περιορισμένοι για ολόκληρη την μέρα.

Πολλοί Γερμανοί προχώρησαν προς τις κορφές του «Κουτρούλη» κι από κει τράβηξαν δυτικά, προς το «Σελί» και τα «Λαγγά», ενώ άλλοι πήγαν με τα αυτοκίνητα στα πίσω χωριά Κάμπος και Κεραμωτή κι από κει ανέβηκαν προς το βουνό, ψάχνοντας κάθε σημείο της περιοχής.

Σ' αυτή την εξόρμηση δεν έγιναν πολλές συλλήψεις, κι αυτοί που πιάστηκαν αφέθηκαν ελεύθεροι είτε το ίδιο βράδυ, όπως στα Πλοκαμιανά, είτε μετά από λίγες μέρες στην Αγιά. Οι Γερμανοί όμως σκότωσαν επί τόπου χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο, 4 άνδρες που συνάντησαν στο διάβα τους. Τα ονόματα τους είναι: Γιάννης Εμ. Τωμαδάκης και Γιώργος Βασ. Σκυλουράκης από τον Αερινό, Γιώργος Αντ. Χαιρετάκης από το Αμυγδαλοκεφάλι, Αριστοτέλης Φτυλιτάκης από τα Παπαδιανά.

Ο ανεξήγητος φόνος ή μάλλον η δολοφονία αυτών των ανθρώπων έχει δημιουργήσει πολλά ερωτηματικά τουλάχιστο για τους 4, γιατί υπάρχει και 5ος ο Αθανάσιος Κορδάκης, που πυροβολήθηκε την ώρα που έτρεχε για να φύγει, ενώ οι άλλοι 4 κυριολεκτικά εκτελέστηκαν εν ψυχρώ.

Δεν φαίνεται νάναι και πολύ αβάσιμες οι υποψίες μερικών, ότι η δολοφονία των τεσσάρων έγινε από ταγματοφύλακες που συνόδευσαν τους Γερμανούς, κι αυτό στηρίζεται στο γεγονός ότι οι Γερμανοί είχαν την ευκαιρία και τη δυνατότητα να εκτελέσουν αρκετούς εκείνη την μέρα κι όμως δεν το έκαναν.

Πριν κλείσω την ιστορία των γερμανικών εξορμήσεων στα Εννιά Χωριά τον Αύγουστο του 1944, θα πρέπει να αναφερθώ και σε μια δεύτερη ενέδρα που είχαν στησει οι αντάρτες στη «γαλαρία» στις 13 Αυγούστου. Με την είδηση ότι πέρασε η γερμανική φάλαγγα τη νύχτα προς τα Εννιά Χωριά, μια πολύ μεγάλη δύναμη ανταρτών συγκεντρώθηκε από το πρωί στις πλαγιές του φαραγγιού και περίμενε την επιστροφή της γερμανικής φάλαγγας. Όλοι ήταν έτοιμοι για τη μάχη όταν

διαπίστωσαν πως πάνω στα αυτοκίνητα ήταν μαζί με τους Γερμανούς και οι εννιάχωριανοί συλληφθέντες, που οδηγούνταν προς τα Χανιά. Αυτή η διαπίστωση ματάωσε τελικά την επίθεση και η φάλαγγα πέρασε ανενόχλητη προς τη γαλαρία, για να φθάσει τη νύχτα στην Αγιά.

Το κάψιμο του Κούνενι και της Λίμνης, καθώς και η εκτέλεση των εννιάχωριανών στην Αγιά, έδωσαν την αφορμή στη λαϊκή ποιήτρια Κοχυλοδημήτρα να από το Κούνενι, να φτιάξει το παρακάτω λαϊκό ποίημα, που διατηρήθηκε από στόμα σε στόμα μέχρι σήμερα χωρίς νάναι πουθενά γραμμένο και που μου τό είπε η Πολυξένη Κογχυλάκη:

«Στις 13 τον Αύγουστο, μια Κυριακή πρωιά
εκάψανε το Κούνενι, κρίμας τα μεγαλεία.
Εκάψανε τα σπίθια μας κι όλα τα καφενεία,
εκάψανε και το σταθμό και τα ταχυδρομεία.
Τρία παιδιά εκάψανε, βενζίνα των ερίξαν,
σαν το κερί καήκανε, σαν του δαυλούς γενήκαν.
Επήρανε τους άντρες μας και στην Αγιά τους πάνε,

για να τους βασανίσουνε εκεί για να τους φάνε.
Ως τρέμει το πευκόφυλλο ετρέμανε οι καυμένοι,
εφύγαν απ' τα σπίθια τους κι ήτονε λυπημένοι.
Ως είναι τα δεντρά στη γη τα βαρυφορτωμένα,
έτσι απελπιστήκανε πως δεν ξαναγαέρναν.
Ανάθεμα σε 'σένα Αγιά και να γενείς λειβάδι,
με τσοι χιλιάδες κρητικούς που έβαλες στον 'Αδη

Να γίνεις χάος αδιάβατο, μια τεράστια λίμνη
και κείνουσας που σκότωσες αιώνια 'τους η μνήμη.

Το Κούνενι εκάψανε κι είν' οι προδότες αιτία,
που νάχουνε τ' ανάθεμα κι όλη την αμαρτία.
Πρώτο ετουφεκίσανε τον Κοχυλομιχάλη,
τον Τεκοργινωστελινό και το Βασιλειάδη,
ύστερα τουφεκίσανε το Χατζογιαννογιώργη,
το Στεφανάκη Νικολή και το Σκουρμουλαντώνη,
το Δημοσθένη τον Πιμπλή, το Δόκο το Μανώλη,
το Σκαλιδάκη το μικρό, που το πονέσαν όλοι.

Από το ποίημα αυτό λείπει το όνομα του Ιωάννη Γεωργίλα—Τζανόγιαννη—από το Κούνενι. Φαίνεται πως κάποιος στίχος από το ποίημα, δε σώθηκε στα χρόνια που πέρασαν από τη λαϊκή παράδοση.

Πριν κλείσει το κεφάλαιο αυτό, είναι ανάγκη να προσπαθήσει κανείς να δώσει μια απάντηση σε δυο ερωτήματα: πως έγινε η επιλογή από τους Γερμανούς των 10 που εκτελέστηκαν στην Αγιά, ανάμεσα στους τόσους που είχαν συλλάβει και γιατί έκαψαν μόνο το Κούνενι και τη Λίμνη, ανάμεσα στα τόσα χωριά της περιοχής;

Για το πρώτο ερώτημα, υπάρχει μια βασική πληροφορία ότι οι Γερμανοί έδωσαν στο διοικητή ασφαλείας Χανίων ένα κατάλογο με 100 ονόματα, από τον οποίο αυτός ξεχώρισε τα 25. Αν αυτό αποδειχθεί κάποτε αληθινό, το συμπέρασμα θάναυ ότι οι συλληψείς των εννιάχωριανών μπορεί νάταν τυχαίες, η επιλογή για αυτούς που εκτελέστηκαν δεν ήταν καθόλου τυχαία. Το επίσημο αιτιολογικό για την εκτέλεση των 25 -εις αντίποινα του δολοφονηθέντος ενωματάρχου Χωροφυλα-

κής Τμήματος Ασφαλείας Τζεϊράνη- μπορεί να συσχετιστεί με αυτή την πληροφορία.

Για το δεύτερο ερώτημα, αυτά που ξέρουμε είναι αυτά που είπαν οι ίδιοι οι Γερμανοί στους συλληφθέντες, ο φόνος δηλ. του Γερμανού στο φαράγγι του Στόμιου και η ύπαρξη αριστερού αντιστασιακού κινήματος στην περιοχή. Ούτε, όμως, το Κούνενι ούτε η Λίμνη ήταν τα πιο κοντινά χωριά στο χώρο του επεισοδίου, ούτε τα μόνα χωριά με οργανωμένα Αντίσταση. Αυτό που μπορεί κανείς να υποθέσει είναι πως τα χωριά αυτά προδόθηκαν σαν βασικά «κέντρα» αντίστασης, η Λίμνη με τον Παπά Σπύρο και το δάσκαλο Μασούρη και το Κούνενι με τους Κογχυλάκηδες και άλλους.

ΔΗΜΗΤΡΑ ΣΠΙΘΑ—ΠΙΜΠΛΗ
ΧΑΝΙΑ

ΕΞΩ ΟΙ ΒΑΣΕΙΣ

της Πην.Ντουντουλάκη

Ιούλης,
Έρθε καλοκαίρι
κι όμως
οι φορτωμένες μουριές
και τ' αμπέλια
δεν είναι σαν πριν.
Τούτοι οι καιροί
γινήκανε
αγέλαστη σήραγγα
πορεία δίχως τέλος
στο μέταλλο.

Έρχεται χειμώνας
κι άλλαξ' η γεύση
του κρασιού
το βλογημένο τσουκάλι
δεν ευωδιάζει
του χωριού τα σπιτία
κρύβουν τον ασβέστη τους
σκεπάζουν μ' αλουμίνιο
την καρδιά τους.
Έρχεται ο χειμώνας
κι η βροχή
δε φέρνει την οσμή
της γης
μόνο βρωμά
τσιμέντο και μπαρούτι.

Το χώμα βράζει.
 Ανθοδένουνται
 οι σφάκες
 οι πασχαλιές
 ανοίγουν ένα πρόσωπα χλωμό
 σκορπάνε τα λευκά τους
 λυτρωτικά
 οι μικρές μαργαρίτες
 κι όλα μαζί φωνάζουν
 τις ώρες
 που οι μηχανές σωπαίνουν
 και κυριεύει τον κόσμο
 το τραγούδι των τζιτζικιών
 σαλεύοντας
 πολύχρωμα λάβαρα
 κόντρα στα ύπουλα μάτια
 κόντρα στα χέρια
 που δίνουν χαρτιά
 κι αρπάζουν χρυσάφι
 κόντρα στο θάνατο
 που πνέει μπόχα
 και δηλητήριο
 που τραγουδά δοξαστικό
 στο αίμα
 πάνω απ' το θυμάρι
 τ' Ακρωτηριού.

Έξω οι βάσεις!
 Έξω
 το φτιασιδωμένο τραγούδι τους.
 Έξω από μας
 η στήλη του καπνού
 που θα ρουφήξει
 του νησιού το αίμα.
 Έξω απ' τους δρόμους μας
 έξω απ' τα χωριά μας
 έξω απ' τη θάλασσα
 έξω απ' τον ουρανό
 και τούτα τα βουνά
 και τον αγέρα
 να νοιώσουμε πάλι
 την ανάσα των λουλουδιών
 τα βράδυα που μοιράζουμε
 τ' αρμυρό ψωμί
 στ' αυλιδάκι
 με τις άσπρες γλάστρες.
 Να μεγαλώσουν τα παιδιά
 δίχως ίσκιους
 δίχως εκρήξεις και θρήνους
 ν' αναθραφούνε
 με το κελάηδημα των πουλιών
 μακριά από νέφη
 μακριά από σίδερα
 και φωτιές

ΣΗΛΠΗΓΗ — ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΑΙΝΑΧ

Η Σηλπηγή και ο Αθηναίος
 ήταν φίλοι και συγγενείς.
 Ο Αθηναίος ήταν ένας
 πολύ πλούσιος άνθρωπος.
 Ο Σηλπηγής ήταν ένας
 φτωχός άνθρωπος.
 Ο Αθηναίος είχε πολλή
 γη και πολλή περιουσία.
 Ο Σηλπηγής είχε λίγη
 γη και λίγη περιουσία.
 Ο Αθηναίος ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Σηλπηγής ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.

Ο Αθηναίος ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Σηλπηγής ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Αθηναίος ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Σηλπηγής ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.

Ο Αθηναίος ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Σηλπηγής ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Αθηναίος ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.
 Ο Σηλπηγής ήθελε να
 γίνει πλούσιος ακόμα
 περισσότερο.

χτίζοντας ένα κόσμο
καθαίο
να γίνει ο τόπος τούτος
μια κερήθρα
κι οι άνθρωποι
μονιασμένο μελισσουριό.

Έξω οι βάσεις!
Με της καρδιάς μας
τα χρώματα
να ζωγραφίσουμε
το ουράνιο τόξο
απ' άκρη σ' άκρη
πάνω απ' το νησί.
Να διώχνει
πειρατές και σειρήνες
να ξημερώνει
τα σκυθρωπά βράδια μας
ν' απλώσει ένα γύρο
στην καρδιά μας
Ειρήνη
και Φως.

«Οι σύντεκνοι»

Έργο της Πόπης Νιουντουλάκη

«ΑΜΠΕΛΙΤΣΑ»: Ένα ενδημικό δέντρο της Κρήτης

του Ευτύχη Πρωτοπαπαδάκη

Κάτι που ίσως δεν ξέρουν πολλοί είναι ότι οι «Κατσούνες», δηλ. τα μπαστούνια που χρησιμοποιούν οι βοσκοί στην Κρήτη, γίνονται από βλαστούς που παίρνουν από κατσοπρίνια, αγριελιές αλλά προ πάντων από αμπελιτσές.

Οι καλλίτερες και κομψότερες «κατσούνες» γίνονται από την αμπελιτσά γιαυτό είναι και πολύ ακριβότερες. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα μπαστούνια αυτά των βοσκών έχουν γίνει περιζήτητα από τους τουρίστες και πωλούνται τώρα στα καταστήματα τουριστικών ειδών. Η αμπελιτσά είναι δένδρullo που έχει ύψος 3-5 μέτρα και είναι ενδημικό της Κρήτης, δηλαδή είναι φυτό το οποίο απαντά αποκλειστικά στο νησί μας γιαυτό στη βιβλιογραφία αναφέρεται και σαν «αμπελικέα η Κρητική» (ABELICEA GRETICA).

Τη συναντάμε στις ψηλές κορυφές των Λευκών Όρεων και της Δείκτης. Γενικά την αμπελιτσά την βρίσκουμε κοντά στα φαράγγια και σε θέση που δεν έφτασε το καταστρεπτικό χέρι του ανθρώπου ακόμα. Για να φτιάξουν τα μπαστούνια από αμπελιτσές προτιμούν τους βλαστούς που είναι κοντά στη ρίζα και που τους λένε «ριζίτες» και στη συνέχεια με την βοήθεια της φωτιάς φτιάχνουν την λαβή (κουλούρι) του μπαστουνιού.

Η αμπελιτσά ανθίζει κατά τους μήνες Μάρτιο έως και Μάιο και τα άνθη της είναι λευκά.

Στα Λευκά Όρη ανάλογα με το υψόμετρο υπάρχουν διάφοροι «δαζικοί σχηματισμοί» δηλαδή διάφορες «φυτοκοινωνίες». Έτσι σ' ένα υψόμετρο 1.200-1.800 μέτρων συναντάμε τις «φυτοκοινωνίες» του ζυπαρισσιού (*Cypressus Sempervirens*) και του Ασφένταμνου (*Acer Sempervirens*). Η Αμπελιτσά προτιμά την φυτοκοινωνία του Ασφένταμνου γιαυτό στα Λευκά Όρη συναντάται πάντα σε συνδυασμό μ' αυτόν.

Ο Ασφένταμνος είναι γνωστός για το πολύτιμο ξύλο του με το οποίο οι χωρικοί έφτιαχναν αρδάχτια για τον αργαλειό, καθώς επίσης και γουδιά, κουτάλες και άλλα αντικείμενα του σπιτιού τους.

Στη φυτοκοινωνία του Ασφένταμνου διακρίνουμε πέντε φυτικά είδη:

1. Αμπελιτσά (*Zelkova abelicea*) που είναι ενδημικό της νήσου Κρήτης και είναι σχετικά σπάνιο.
2. Ασφένταμνος (*Acer Sempervirens*)
3. Κάρον (*Carum multiflorum*)
4. Κυνόσυρος (*Cynosurus elegans*)
5. Θυμέλαια (*Thymelea tartonraira*)

Ο Ασφένταμνος και το Κάρον είναι είδη που απαντώνται στην Ανατολική Μεσόγειο ενώ ο Κυνόσυρος και η Θυμέλαια είναι είδη που απαντώνται σ' ολόκληρη τη Μεσόγειο.

Ο συνδυασμός *Zelkova abelicea* & *Acer sempervirens* παρατηρείται στον όγκο των Λευκών Όρεων και καταλαμβάνει το δυτικό τους

μέρος και ειδικώτερα τις τρεις βουνοκορφές του Μελινταίου, του Βοκινού, πάνω από το φαράγγι της Σαμαριάς και τις Δυτικές Πάχνες, δηλ. την καρδιά του ορεινού όγκου.

Σχετικά με την φυτοκοινωνιολογική οργάνωση αυτών των συνδυασμών φαίνεται ότι δείχνουν μια ελαφρά προτίμηση στις νοτιοδυτικές πλευρές των Λευκών Όρεων.

Όσον αφορά την βιολογία και οικολογία αυτός ο φυτικός συνδυασμός συναντάται σε ασβεστολιθικά σκούρα γκρίζα εδάφη όπου το φαινόμενο της Karstification είναι πολύ προχωρημένο και το έδαφος εκεί έχει αναπτυχθεί κανονικά με μια σχετική αφθονία σε οργανική ουσία που προέρχεται από την αποσύνθεση του φυλλικού συστήματος των δένδρων και θάμνων που υπάρχουν σ' αυτό το επίπεδο.

Όσον αφορά τις κλιματικές συνθήκες ο συνδυασμός *Zelkova Aceretum Sempervirens* προτιμά τις πιο κρύες και υγρές πλαγιές του όγκου των Λευκών Όρεων. Σχετικά με τις βιογραφικές συγγένειες οι φυτοκοινωνιολογικές πληροφορίες είναι πολύ σημαντικές. Έτσι η Αμπελιτσά (*Zelkova abelicea*) είναι ένα δένδρο που ανήκει σ' ένα γένος που περιλαμβάνει δυο είδη: Την Αμπελιτσά και το *Zelkova Grenata* που είναι το περισσότερο γνωστό στην Ευρώπη γιατί συχνά καλλιεργείται σαν καλλωπιστικός θάμνος· αυτό το δεύτερο είδος είναι ενδημικό των υψηλών οροπεδίων της Περσίας.

Το είδος όμως *abelicea* που είναι ενδημικό της Κρήτης είναι σπάνιο και δεν συναντάται έξω από μερικά σημεία αποικισμού των δύο μεγάλων ορεινών Κρητικών όγκων δηλ. των Λευκών Όρεων και της Δείκτης.

Αυτός ο χαρακτηριστικός διαχωρισμός αρκεί για να στηρίξουμε την παλαιότητα αυτής της φυτικής ομάδας. Οι συνδυασμοί *Zelkova ampelicea* και *Acer Sempervirens*, που είναι δενδρώδεις ή θαμνώδεις σχηματισμοί, φύονται σε υψόμετρα πάνω από τα ανώτατα όρια που φύονται τα δάση των Κυπαρισσιών.

Στον ορεινό όμως όγκο της Δείκτης η *Zelkova ampelicea* βρίσκεται σε συνδυασμό με το *Asclepiadacees Voisne* *Aprocynacee* που θεωρείται είδος της νοτιοδυτικής Ασίας.

Βασικός με κατσούνα από άμπελιτσά

Αυτός ο συνδυασμός δεν συναντάται στα Λευκά Όρη αλλά μόνο στην Δείκτη και ειδικότερα στις κορυφές του Αφέντη Χριστού, κοντά στην κοιλάδα που κατεβαίνει στο χωριό Μάλλες και σ' ένα υψόμετρο 1.600 μέτρων.

Αυτή η μεγάλη κοιλάδα που κατεβαίνει στις Μάλλες είναι το μόνο μέρος όπου μπορούμε να συναντήσουμε αυτό το συνδυασμό που αρχίζει να εμφανίζεται από ένα υψόμετρο 1.550 μέτρων και άνω και εξαφανίζεται μετά τα 1.800 μέτρα καθώς αντικαθίστανται προοδευτικά από άλλους φυτικούς σχηματισμούς που αποτελούνται από τα φυτά *Ervum* και *Arenarietum Saponarioidis* (είναι γνωστό με το όνομα μελιγόνι).

Αξίζει τέλος να σημειώσουμε ότι η μελέτη των ενδημικών φυτών της Κρήτης όσων έχουν σωθεί από τον αφανισμό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ιστορία της χλωρίδας της Κρήτης ακολουθεί σε αρχαιότητα κατά κάποια περίεργη σύμπτωση, την ιστορία των κατοίκων της, που χάνεται αυτή στα βάθη των αιώνων. Γιαυτό θα πρέπει παράλληλα με το ενδιαφέρον των ξένων βοτανολόγων, που εκδηλώνεται έντονα για τα ενδημικά φυτά της Κρήτης, να υπάρξει και η δική μας μέριμνα για αυτά τα ζωντανά απομεινάρια της μακραίωνης ιστορίας μας πάνω σε τούτο το νησί.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

BALDACCII, A (1903) Itinerari fitogeographici del mio secundo Viaggio in Greta (1899) Mem. Reale Accad. sci BOLOGNA 5: 253-274

CONTANDRIOPOULOS, J. (1962) Recherches sur la flore endemique de la Corse et sur ses origines. These Marseille.

RIKLI, M, RUBEL, E, SAMUELSON, G, STEINER (1923) uder Flora und vegetation Von Kreta und Griechenland. Vierteljahrsschrift des Naturforschenden Gesellschaft in Zurich 68, 1-2: 103-227

MILLIS, J.C. (1936) Some further Studies in Endemism proc. Lin. Soc. LONDON.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΓΕΩΠΟΝΟΣ

Zelkova cretica Spach., *Abeliera cretica* Sm.

Zelkova ή *Abeliera* - *Zelkova* ή *Abeliera* καταλαμβάνει το δεικνύει

ΤΟ ΜΠΛΟΚΟ

(Μνήμες ενός αετόπουλου)

του Χαράλ. Σκριβιλιωτάκη

Η παρακάτω ιστορία είναι εκ του φυσικού. Ένα περιστατικό, μιας κάποιας μουντής ημέρας, στα χρόνια του ζόφου και του τρόμου. Τότε που η ανθρώπινη ζωή είχε πέσει σ' ανυποληψία και που μέτραγε όσο οι πενταροδεκάρες. Που κάθε άρνηση στον εχθρό περνούσε για προδοσία και που η ίδια η προδοσία κουκουλοφορεμένη και μη, αποτέλεσε ορόσημο αποθέωσης για 40 χρόνια μετά, ως σήμερα. Τέτοια περιστατικά και άλλα διάφορα, είχαμε δει κι ακούσει, όλοι όσοι περάσαμε έντιμα, απ' το καμίνι της φωτιάς των ημερών εκείνων. Μικρότερα, μεγαλύτερα, από ασήμαντα ως σπουδαία. Άλλα ξεχάστηκαν με την απόσταση του χρόνου, άλλα κρατούνται ζωντανά, γιατί μας σημάδεψαν σε κάποια φάση, στο ξετύλιγμα του κουβαριού της ζωής.

Έτσι κι αυτό κρατιέται ζωντανό στη μνήμη γιατί περπατάει με κάποιες επιλογές και διαφοροποιήσεις. Για την ενεργοποίηση στο απολιτικό παιδί, σε μερικά παιδιά, σ' όλα τα παιδιά της σκλαβωμένης γης...

Στέκι μας τα Σχοινοπλοκάδικα. Λημέρια μας τα χαλάσματα με τις χαρακτηριστικές ονομασίες τους. Της Παρδαλίνας, οι Θόλοι, τα Μπεντένια και το μισοκατεστραμένο εργοστάσιο του Μαλινάκη, με το Μιναρέ του. Όλος ο δρόμος απ' την αρχή του (περιοχή Σπλάντζιας) μέχρι το τέλος του (Κάτωλας), με τα στενά που τον έκοβαν κάθετα, ένοιωθε καθημερινά, έντονα την παρουσία μας. Παιδιά, χαλάσματα, πείνα και ξυπολησιά στους παγωμένους δρόμους και καρδιές...

Όλοι οι πιτσιρικάδες από 8-11 χρονών, μια συντροφιά. Τότε τη λέγαμε συμμορία. Τη μικρή, γιατί είχαμε και τη μεγάλη. Από 12-16 χρόνων... υπερήλικες. Δεν είχαν όμως τη δραστηριότητα και τη σύμπνοια τη δική μας. Φορές και φορές σε παιχνίδι ή σε αναζήτηση... τροφής γινόμαστε χαρμάνι. Κι η μοιρασιά δίκαιη. Η μεγάλη το μεγάλο κομμάτι κι η μικρή... το υπόλοιπο.

Μανταρίνια άγγουρα, λαχανογούλια από τους κήπους στα Μεζαρλίκια και το Συνοικισμό, αποφάγια απ' τους στρατώνες, χαρούπια και... αίμα...

Αγάντα να μείνουμε ορθοί...

...Πουλούσαμε σε λογής-λογής ανθρώπους, πέτρες και ξύλα από τα χαλάσματα, για λίγα... τσιγάρα. Χωρίς τίτλους και ταφτάδες ιδιοκτησίας, κάναμε τη δική μας κατοχή στο ερείπιο του βομβαρδισμού και φορτώναμε τις σούστες. Χιλιάδες πεινασμένοι, μετόχια

γκρεμισμένα, μικρονοικοκυραίοι που έψαχναν για απάγγειο και τζάκι. Όλα γύρευαν να σταθούν όρθια. Ο σεισμός που έφεραν τα στούκας και η σκλαβιά, τάχε γκρεμίσει όλα. Σπίτια και κουράγιο. Με τη λάσπη και την ψυχή, με χέρια πούχαν σφίξει στο παρελθόν τουφέκια και γυναικείο κόρφο, με την ίδια ευλάβεια. Με χωρίς χέρια αλλά μόνο με τα δόντια, έχτιζαν, σήκωναν ότι μπορούσαν όρθιο. Από σπίτι μέχρι πίστη...

...Όσοι απόμειναν στη πολιτεία, παιδιά, γέροι και γριές, έδιναν κάθε στιγμή το παρών στην επιβίωση. Νιτερέσα κάθε μορφής, μικροδουλειές, θελήματα, για τους πιτσιρικάδες. Αμολυτοί στα χόρτα, στους χοχλιούς, στις μάντρες των στρατώνων, για περίσσειμα από τις караβάνες οι κάπως μεγαλύτεροι...

...Οι δρόμοι, οι γειτονιές, η πόλη ολάκερη, κραυγές πεινασμένων. Τσακάλια που ψάχναμε τα νυχτερινά σκουπίδια των Γερμανών και βρίσκαμε μέσα... την απόγνωση. Με παγωμένα μουσούδια και άδεια στομάχια. Με κοιλιές πρισμένες και βαθουλωμένα μάτια.

...Βάστα καρδιά μην πέσουμε...

...Δεν έμπαινε ήλιος στο στενό μας. Του έφραζε στην μπασιά ο Γερμανικός στρατώνας του Γυμνασίου Αρρένων, με το συρματοπλεγμένο δρόμο του και η σκιά του Γ Ράιχ. Λέγαμε...

Πως ποτέ πια δεν θα φέξει. Πως δεν θ' ακουστεί ξανά το κλάμα του μωρού για τα κανούργια δόντια.

Λέγαμε...

Δεν θα ξανάρθει αυγή. Να δούμε στην αυλόπορτα τον άντρα-δουλευτό, να ξεπροβοδίζει η σύζυγος μ' ένα φιλί για κατευόδιο.

Λέγαμε...

Πως λίγο ακόμη και θα σκοτεινιάζε σ' όλη την πλάση. Πως η ασитία, θα μας σφάλιζε τα μάτια, σαν την κακιά μητριά.

Λέγαμε ακόμα...

Πως δεν θα προλάβουμε να μεγαλώσουμε. Μας τα πήραν όλα βίαια, μας άφησαν γυμνούς.

Μας κούρσεψαν το λιγοστό ψωμί και το χαύνο ύφος της προπολεμικής εξαθλίωσης.

Μας έσπαζαν τα ξυλίκια στις πλάτες και μας έδειξαν τα τουφέκια.

Μας πέταξαν τα πάνινα τόπια από τα πόδια και μας κύλησαν χειροβομβίδες.

Όμως εμείς νοιώθαμε ακόμα μικροί, όλη η συμμορία.

Ο Χαλές, ο Μαρίνος, το Γκαβό, ο Τάτσης, η Νταντάνα, ο Σπιθόλιωντας, η Μαϊμού, ο Σαλιάρης κ.α.

...Έτσι φτάσαμε στο φθινόπωρο του 42.

...Ένα παγωμένο απόγευμα, μας αμόλυσαν στους δρόμους... για ζέσταμα με τρέξιμο. Στα ετοιμόρροπα σπίτια μας θρονιασμένη η παγωνιά συναδερφή της πείνας. Τα ρούχα χλιομπάλωτα, πολύχρωμα κουρέλια. Το μόνο ζωντανό, η μόνη ελπίδα, το ζεστό νεανικό μας αίμα. Κυκλοφορία λοιπόν. Με τρέξιμο, με παιχνίδι, με τρίψιμο.

Σε κάποια αμπάρζα ή κάποιο κυνηγητό, ασυνείδητα αντιληφθήκαμε μια αυξημένη κυκλοφορία στο στενό μας.

Παράξενο.

Ρεμπούμπλικες βαθειά χωμένες, σε ξουρισμένα κεφάλια. Καπαρντίνες μακριές πούκλειναν ως το λαιμό. Απλανή, άψυχα μάτια. Κόσμος αλλόκοτος. Κόσμος πολύς. Εμείς ως τα τότε πιστεύαμε πως μας είχαν ξεχάσει άνθρωποι και Θεός. Ναι. Τότε κι Αυτός δεν ή-

ταν με τα πεινασμένα παιδιά. Με τους χαροκαμμένους. Ακούγαμε τις μαννάδες μας, να τον καλούν κάθε βράδυ στις προσευχές τους. Δεν τον βλέπαμε όμως. Αντίθετα βλέπαμε τις ίδιες, από αυγή-αυγή, στο πλύσιμο, στα χόρτα, στο μπάλωμα, στο μαγερείο, στ' αμώνι. Σφυρηλατούσαν εκεί το δικό μας αύριο, προσφέροντας το δικός του παρών. Δίχως αγκούσα, στην ανηφόρα τους.

...Κάποιος μεγάλος φώναξε. Μπλόκο.

Είχαμε ακουστά, για τέτοιου είδους φρίκη. Δεν είχε τύχει να δούμε...

—Γιατί στη γειτονιά μας; αναρωτηθήκαμε. Τι γύρευαν; Τότε δεν είχαμε ακόμα κρύψει όπλα και πυρομαχικά στα χαλάσματα. Τη γύμνια μας μόνο κρύβαμε, στο έρημο στενό μας και όσο αίμα μας απόμεινε για ζεστασιά. Όταν πια λαχανιάζαμε κι ανήμποροι να συνεχίσουμε, καίγαμε τα μισοσαπιμένα ταβανόσανιδα, από τα γκρεμισμένα σπίτια. Τίποτα δεν είχαμε να μας πάρουν...

Πες ο ένας, πες από κάποιο παράθυρο μάθαμε.

Τις ξόβεργες του, ο έρωτας, είχε στήσει, απ' τα μαθητικά τα χρόνια, σε δυο ωραίους νέους. Στο δρόμο μας καθότανε η νιά.

Πείνα, δίψα, φασισμός κι ανέχεια, αυτός εκεί. Ο φτερωτός θεός με την κατοχική φαρέτρα του, συνέχιζε το αιώνιο παιχνίδι του. Σκοπούσε ζαβολιές και βέλη. Αντί να φέρει, απ' τους ευτυχισμένους κόσμους του λίγες σταφίδες ή μια μπουκιά χαρουπόψωμο.

...Ένας έρωτας αμόλυντος. Μια δυνατή αγάπη που ταίριαζε απόλυτα στην νέα, την τρισεύγενη, την πιο καλόκαρδη κι όμορφη κοπελούδα. Αυτός ψηλός ευγενικός, όμορφο παλικάρι. Σεμνός και σοβαρός. Υπεύθυνος και ντρέτος. Ένας κυνηγημένος. Οργανωμένος απ' αρχής στην Εθνική Αντίσταση. Σπουδαίος και επικηρυγμένος...

Το μέγεθος της αγάπης του, η πίστη στον αγώνα και η παληκαριά του, πρόκληση στους προδότες...

Απέναντι στο σπίτι της νέας, δυο συγγενείς, τρεις γειτόνισες κι οι νέοι, βεγγέρα προπολεμική.

Κουβέντιαζε η συντροφιά. Για το χτικιό που έπεσε στη χώρα. Για τα δεινά του κόσμου. Για τη φτώχεια και το πλιγούρι του δελτίου. Όλοι κάτι έλεγαν ή συμπλήρωναν. Οι νιοί αμίλητοι, κυττάζονταν στα μάτια. Σ' ένα διάλογο καρδιάς. Σε χώρους ψηλότερα απ' αυτούς. Σε μια μαγεία σιωπής... Όταν έπρεπε

να μιλήσει από τα χείλη του έβγαιναν με-
στές, αποφασιστικές κουβέντες...

Το χρέος, τόνιζε διαρκώς. Το χρέος γι' αντι-
σκάρι στον κατακτητή. Γι' αντίσταση. Μην
σκύψουμε το κεφάλι, μην σκλαβωθεί, απόσω-
νε η αντρικία φωνή του, η ψυχή μας, μη γο-
νατίσουμε. Γυμνοί, πεινασμένοι, το χρέος α-
μετακίνητο. Να σταθούμε ολόρθοι, με το μάτι
μπροστά, μ' ολάνοιχτα αν χρειαστεί τα στή-
θια στα βόλια του εχθρού.

Τότε εσώπαιναν όλοι. Έλαμπε από θαυμα-
σμό πιότερο απ' όλους η νιά... και τα βρεμέ-
να μάτια της, έβλεπαν στο πρόσωπο του ξα-
στερωμένο το αύριο.

...Κάτω στο δρόμο λουπά, γεμάτοι μουγγα-
μάρα έπιαναν θέσεις, ένας-ένας. Ακίνητοι.
Άνθρωποι σκοτεινοί, χαφιέδες, γκεσταπίτες
με τα πολιτικά. Δίπλα στα πόδια τους, ίδια
ακίνητα μ' αυτούς, σκεπασμένα με σακκιά,
πούχαν το σήμα του αγκυλωτού κάτι παρά-
ξενα σχήματα. Έμοιαζαν, με αλογάκια του
θεού, στις παιδικές εκτιμήσεις μας. Σύνερ-
γα του θανάτου, είπε ένας μεγαλύτερος.
Οπλοπολυβόλα.

Βλέπαμε, με τις άκριες των ματιών, καθώς
παίζαμε. Καθώς καμωνόμαστε, πως παίζαμε.
Πριν αρχίσει ο φόβος να μας παραλύει τα πό-
δια. Όσο να δέσουν ακέραια το στόχο τους,
έδειχναν μια αδιαφορία, στα ουρλιαχτά και
τα τρεχάματα μας. Βοήθαγε το σχέδιο τους.
Έχοντας κάλυψη το παιχνίδι μας, σκεφτήκα-
με να το ερευνήσουμε. Αλλάξαμε 2-3 λέξεις
μεταξύ μας... και αυτόματα βρεθήκαμε σ' όλο
το μήκος του δρόμου. Μπήκαμε από το ολά-
νοιχτο παράθυρο του εργοστασίου του Μα-
λινάκη (μιναρές) και περάσαμε πίσω από τα
ποδηλατάδικα (οδός Τσουδερών). Ίδια κατά-
ταξη και κει. Κάθε 3 μέτρα μια ρεμπούμπλι-
κα και παρά πόδας... τα σακκιά. Παντού ζω-
σμένοι. Όλο και στένευε ο κλοιός. Η κατά-
σταση γενικά, πολύ κρίσιμη... Δυο κουβέντες
πνιχτές, ανακορακίστικα, ένα νεύμα... κι η πο-
νηριά σ' αποθέωση. Καυγιάς τρικούβερος με
μιας. Σύννεφο οι ψευτογροθιές. Το κλάμα μύ-
ξικο, σε κακοφωνία μοιρολογιού, έλεγε...
Ερωτόκριτο.

Τάμαθες Αρετούσα μου, τα θλιβερά μαντάτα
έκαναν σύναξη οι εχθροί, στην εδική μας
στράτα,
πείτε στο νιό το ζηλευτό, πούχει κρυφό
καμάρι,
πως ήρθ' αρίφνητος εχθρός, θα μπει για να
τον πάρει.

...Βγήκαν κυράδες στα μπαλκόνια. Η φασα-
ρία ήταν παραφωνία. Μόλις είδαν, κατάλα-
βαν... Βρήκαν τρόπο να ειδοποιήσουν, από
τις μεσοτοιχίες και τις συνεχόμενες
ταράτσες.

Μπήκαν ψύλλοι στ' αυτιά των Γερμανών. Τα
δειλά ανοίγματα των παραθύρων και τα γρή-
γορα κλεισίματα, σε συνάρτηση με τον καυ-
γά και τα μιξοκλάματα μας, κατάλαβαν...

Μας έδωξαν, μ' ευγενικές κλωτσιές στα πι-
σινά κι ήρεμα αγριεμένοι.

—Βεκ, φλαχ φλούγκτεν, γκάριζαν...

—Γιαβόλ καμαράτ, γιαβόλ ούντερ οφίτιαρ,
παλιόσκυλα συμπληρώναμε ελληνιστί...

.... Άλλοι στα σπίτια μας, με τα μάτια κολλη-
τά στις γρίλιες και τη ψυχή μας στο δρόμο.
Άλλοι στα χαλάσματα, τουρτουρίζοντας,
από το ρίγος του φονικού που περιμέναμε...

...Η διαφυγή ήταν αδύνατη πια για το παλι-
κάρι. Φτάσαν πολλοί. Γέμισε ο δρόμος τρό-
μο, πέταλα, καπαρντίνες, στολές των ες-ες
και Ελληνάδες. Παραμερίστηκαν τα σακκιά
και αποκαλύφθηκαν οι πεινασμένες κάννες,
έτοιμες να ξεράσουν καφτό μολύβι κι
όλεθρο.

Όλοι βλέπαμε. Με ολάνοιχτα γουρλωμένα
μάτια και κρύο ιδρώτα. Έκαναν το «ντου».
Όπλα στα χέρια, πέταλα στα στήθια, αφροί
λύσσας στα στόματα... Πάγωσε το προχωρη-
μένο σούρουπο... Κράτησε την ανάσα του ο
δρόμος. Οι χτύποι στις καρδιές μας, ταμ-
πούρλα σ' ορχήστρα εγχόρδων, σε συναυ-
λία εκτελεστικού αποσπάσματος...

...Λίγα λεφτά μετά, που σε μας, φάνηκαν α-
τέλειωτα... γέμισε η μπασιά της διάπλατης
ανοιχτής πόρτας, ανδρεία. Τεράστιος, ολόρ-
θος, σαν αρχάγγελος απ' την στρατιά των
χερουβείμ, βαστιότανε αναμάσκαλα από
δυο, δεξιά κι αριστερά, ντερέκια Γερμανούς.
Γαλήνιος, μ' ένα αδιόρατο χαμόγελο πίκρας
κοίταζε ευθεία μπροστά. Σα νικητής. Μια μι-
κρή λιμνούλα στα λίγα δευτερόλεπτα που
στάθηκε στην πόρτα, σχηματίστηκε, γύρω
στα πόδια του, ...με πιόσιμο νερό. Το ντεπό-
ζιτο της ταράτσας, που γύρεψε κρυφώνα της
τελευταίας στιγμής, ήταν ολόγιομο.

...Τον πήραν σέρνοντας και τις κατάρες μας.
Δεν είχε νόημα που νοιώθαμε να μας πονούν
από το σφίξιμο οι γροθίτσες μας. Ούτε άλ-
λαζε τίποτα στην κατάσταση, που η οδύνη
μας έφερνε αναγούλα. Και που ματώσαμε τα
χείλη από οργή. Όμως δεν κλάψαμε. Αφού
δεν μπορούσαμε να βοηθήσουμε αυτόν στη
δεδομένη στιγμή, βοηθήσαμε συνειδητά
τους εαυτούς μας...

Καταχωνιάσαμε αυτόματα τις ελάχιστες επιφυλάξεις και μεταβάλαμε τις σκέψεις, για ζωή, για θάνατο, για λευτεριά, για τον αγώνα. Πήραμε όρκο όλοι μας, σιωπηλά και με επίγνωση πως θα πολεμούσαμε το φασισμό και τη φρίκη του, με τα σπασμένα ξυλίκια μας, με τα σχισμένα βιβλία και τους χυμένους νερομπογιάδες μας, Πως θα μεταλλάξουμε το φόβο σε τραγούδι αγώνα.

Στο δρόμο μας έπεσε ένας και σηκώθηκε μια γειτονιά παιδιά. Αύριο τα παιδιά θα είναι άνδρες. Από φυντάνι ανθίζει ο καρπός. Αν μπορούν ας ξεριζώσουν το φυντάνι από τη γη οι δολοφόνοι του κόσμου.

Ανοιχτήκαμε στο ξάγναντα, στις δημοσιές, στις πλατείες. Στα στενοσόκκακα και στα συρματοπλέγματα. Η συμμορία έγινε ομάδα Κέντρου Πόλης. Τα παρατσούκλια ξεχάστηκαν και έγιναν τώρα, ο συναγωνιστής Μιχάλης, ο συναγωνιστής Πέτρος, Σπύρος, Γιάννης, Αναστάσης κ.λ.π.

Πήραμε τα χαρτόνια από τα σκόρπια βιβλία και τα κάναμε τηλεβόες. Τα πινέλα των παιδικών ζωγραφιών γράφαν στους τοίχους τις νύχτες, ΖΗΤΩ Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ. Τα σπασμένα ξυλίκια στις πλάτες μας έγιναν πυγολαμπίδες πούδειςαν αχνά, στο σκοτάδι το ΔΡΟΜΟ.

Σαλπίσαμε στους αγέρες, στα πέρατα της Ελλάδας, την απόφαση μας, να βοηθήσουμε. Να γίνουμε το δεξί χέρι της ΕΠΟΝ...

...Το Παλικάρι, μετά από λίγο καιρό, το μπάρκαραν μαζί μ' άλλους κρατούμενους για τα στρατόπεδα του ναζισμού. Το βούλιαξε στη θάλασσα αυτόνδρο, ο συμμαχικός παράγων. Χάθηκαν τότε πολλοί μαζί το Κυπαρίσσι...

...Χρόνια δεμένη στην ανάμνηση η κοπελιά, μάζευε στάλα-στάλα τα δάκρυα της. Τάκανε ποταμό κι έφτασε στην Αμερική. Παντρεύτηκε και χάθηκε σε περιβάλλον ξένο. Οδύνη η ανάμνηση. Ξερίζωσε τη φύτρα της. Ζει ακόμα. Κάπου κοντά στη 60 μα πάντα στη θύμησή μας ΝΙΑ.

ΧΑΡ ΣΚΡΙΒΙΛΙΩΤΑΚΗΣ

Ωδή στον Κώστα Χιωτάκη

του Γρηγ. Γεωργουδάκη

Είπες... χίλιες φορές να ζούσα
τον ίδιο δρόμο θάπαιρνα...

Μαδαρόστρατα σκληρή ο δρόμος σύντροφε
φωτιά κι ατσάλι
κι η κατσιφάρα από κοντά
κι ένα νυχάτο συρματοπλεγμα
κι ο πόνος και τα βάσανα
να ροβολούν από τριγύρω...

Και συ μες στο αλύπητο φως
βαστώντας το
να μάχεσαι με χίλιους αντρωμένους
ενάντια στην μιζέρια
και τον πόνο του κόσμου.
Δίπλα με την ειρήνη
πούρλιαζε δαγκάνοντας
το ματωμένο χώμα
με τη δημοκρατία
που κλωτσούσε μέσα στην κοιλιά
τ' αγώνα σας

Ο αδέχαστος κοινωνικός παράγωντας, γιατρός, λογοτέχνης Κ.ΧΙΩΤΑΚΗΣ γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1914. Μεγάλωσε στα Χανιά, όπου τέλειωσε δημοτικό και γυμνάσιο. Τέλειωσε την ιατρική στο πανεπιστήμιο της Αθήνας. Με την κατάρρευση του Αλβανικού, υποχωρώντας συνεχώς από το μέτωπο της Μακεδονίας, μετά την εισβολή της Γερμανίας, κατέβηκε στην Κρήτη. Πήρε μέρος στη μάχη της Κρήτης, πιάστηκε αιχμάλωτος στο στρατιωτικό νοσοκομείο Χαλέπας μαζί με τους βαριά αρρώστους και τραυματίες. Απόδρασε το Γενάρη του 42. Συνδέθηκε με το ΕΑΜ κι αργότερα εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ. Πιάστηκε το 47 κι εκποτίστηκε στη Λήμνο. Συνέχισε την εξορία στο Μακρονήσι κι Αη-Στράτη. Εκλέχτηκε βουλευτής της ΕΔΑ το 58-61 και 63 και δημοτικός σύμβουλος στα Χανιά τρεις φορές. Στη δικτατορία στήλθηκε εξορία στο Παρθένι Λέτρου. Ήταν μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών. Έχει γράψει δεκατέσσερα λογοτεχνικά βιβλία - μυθιστορήματα, διηγήματα, ποιήματα, θέατρο - είχε τιμηθεί με 9 βραβεία σε πανελλαδικούς λογοτεχνικούς διαγωνισμούς.

για το σοσιαλισμό
που αχνορόδιζε σε μαρκρινό ορίζοντι.
Μέσα στα μπαρουτόβολα σου
ανθρωπιά κι αγάπη
και το δικό σου αίμα.
Ύμνος στον άνθρωπο η ζωή σου
και τιμή και δόξα κι ουρανός πλατύς.
Τάλλα τα λόγια...
τα λεν τα μάτια των συντροφών σου
τα λέει ο ήλιος σου αντίκρυ απ' το καντήλι
και δυο περιστεράκια κατάσπρα
απάν απ' το προσκέφαλο σου.
Τα λεν, κάτι γριούλες γιατρέ, στα στενά
στις φτωχογειτονιές
αντίκρυ του πελάγου
το λέει η μοναξιά στο προσκεφάλι
του φτωχού σου αρρώστου
τα λεν παν απ' τα λασπονέρια οι ανήμποροι.
Και τώρα δώδεκα παιδιά σου όμορφα γεννοβολούν
λέξεις και φράσεις
και συνεχίζουν την κουβέντα
τα τραγούδια σου
που μ' ήλιο κι ανεμώνες κατηφορίζουν
απ' τη Μαδάρα και μες σπ' τα φτωχόσπιτα.

Τα λεν, χίλιες ζευγαρωτές απονομές, Αγωνιστή
από μικρά διαμάντια
το λέει ένα φως ζεστό γύρω απ' τα βήματα σου
κι ο πόνος πούγινε αγάπη και τραγούδι
και η ζωή
που ψήλωνε μέσα στην αγκαλιά σου.

Έφυγες δάσκαλε
μα οξ' απ' τα μάρμαρα
είν' η φωνή σου και τα λόγια
πλάι στα δικά μας βήματα
η πράξη και τ' άρματα σου
και συ
μεγάλος ωραίος και σίγουρος
ν' απλώνεις την αγάπη σου
από τους προμαχώνες.

Όταν χτίσουμε τους όμορφους κήπους
που μόχθησες
η μορφή σου θάναι εκεί.
Έχουμε ανάγκη το παρών σου
να σου λέμε: καλημέρα σύντροφε και δάσκαλε
καλημέρα γιατρέ κι ανθρωπιστή
καλημέρα ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ
να παίρνουμε κουράγιο.

Καλημέρα.

Γρ.Γεωργουδάκης

22.11.81-15.12.81

Το Φραγκοκάστελο Σφακίων

του Μιχάλη Ανδριανάκη

Επιμελητή Αρχαιοτήτων

Ο μεγάλος κάμπος στα ανατολικά όρια της επαρχίας των Σφακίων, με την απέραντη ομορφιά του τοπίου, τα μνημεία και την ιστορία του, αποτελούν ίσως μοναδικό σε αξία τόπο για τη χώρα μας. Μια σύνθεση των διαφόρων γνωστών και αγνώστων στοιχείων σε σχέση και με τα προβλήματα προστασίας και αξιοποίησης του χώρου, πιστεύω ότι αποτελεί προσφορά στη συνολική κατανόηση και αντιμετώπιση του θέματος.

Οι πληροφορίες μας για την περιοχή του Φραγκοκάστελου, είναι στ' αρχαία χρόνια ακόμη πιο περιορισμένες από τις λίγες, που υπάρχουν για το τμήμα αυτό της Δυτικής Κρήτης. Εκτός από μια μικρή πρόσφατη ανασκαφή στο ναό του Αγίου Νικήτα κι εντοπισμούς επιφανειακών αρχαιολογικών ενδείξεων, δεν έχουν γίνει ούτε εδώ συστηματικές έρευνες. Είναι όμως αναμφισβήτητο γεγονός, ότι μιά τόσο εκτεταμένη και εύφορη πεδινή έκταση θα πρέπει να είχε τραβήξει την προσοχή των κατοίκων της νοτιοδυτικής Κρήτης.

Οι ενδείξεις για κατοίκηση της περιοχής του Φραγκοκάστελου αρχίζουν από τη Μινωική εποχή, σύμφωνα με τις επιφανειακές έρευνες του Μ. HOOD, κοντά στο εκκλησάκι της Αγίας Πελαγίας. Πιθανώτατα την εποχή αυτή υπήρχαν αγροικίες και όχι οργανωμένοι οικισμοί. Επιφανειακά όστρακα ανάμεσα στη μικρή μονή του Αγίου Χαράλαμπου στην εκκλησία του Αγίου Νικήτα, χρονολογούνται από τα ελληνιστικά μέχρι και τα νεώτερα χρόνια. Γύρω από την παλαιοχριστιανική βασιλική του «Αστράτηγου», λείψανα κτισμάτων και όστρακα δείχνουν έντονη κατοίκηση της περιοχής από τους 6ο-7ο αιώνα μ.Χ. και μετά. Το ίδιο θα πρέπει να συμβαίνει και γύρω από την παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Νικήτα, όπου η έρευνα αποκάλυψε ότι, παρά το επίπεδο της περιοχής, υπάρχει επίχωση 0,60-0,70 μ. Οι δύο βασιλικές, δείγματα ακμής κάποιου οικισμού-και όχι μεμονωμένα κτίσματα-φαίνεται να ερημώθηκαν σταδιακά για άγνωστους λόγους, μέχρι περίπου το 14ο αιώνα, οπότε στη θέση των α-

Φραγκοκάστελο Σφακίων. Η εκκλησία του Αγίου Νικήτα και τα ερείπια της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής. Στο βάθος ο Παταριανός

Φραγκοκάστελο. Βασιλική Α' (Αγίου Νικήτα). Το ψηφιδωτό δάπεδο του μεσαιωνικού κτιρίου (κατά τις ερμηνείες)

ψίδων τους κτίζονται και τοιχογραφούνται οι μονόχωρες εκκλησίες του Αγίου Νικήτα και του Μιχαήλ Αρχάγγελου (Αστράτηγου) αντίστοιχα. Η πληροφορία για κάποια «Μονή του Αγίου Νικήτα», που παραχωρείται από τον Αλέξιο Γ Κομνηνό στα 1196 στη Μονή της Πάτμου δεν φαίνεται ν' αναφέρεται στον ομώνυμο ναό της περιοχής, μια και αυτός κτίστηκε πολύ αργότερα, ενώ δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι προϋπήρχε στην ίδια θέση άλλο κτίσμα, εκτός της βασιλικής. Στη δεκαετία του 1370 μαθαίνουμε ότι κτίζεται το Φρούριο του SAN NIGHITA από τους Ενετούς (παρά την έμπρακτη αντίδραση των κατοίκων Πατισιανού και του Καψοδάσου) για προστασία της περιοχής από τους πειρατές, αλλά και ελέγχου της. Το φρούριο δεν φαίνεται να εξυπηρετεί το σκοπό του, εξαιτίας της αντίδρασης των κατοίκων. Ακόμη και το όνομα CASTEL SAN NIGHITA που δόθηκε από τους Ενετούς υποχώρησε στη ονομασία Φραγκοκάστελο των ντόπιων· στους χάρτες σημειώνεται CASTEL FRANGO. Κάποιο ρόλο φαίνεται ότι έπαιξε στα 1645, όταν τα Χανιά καταλαμβάνονται από τους Τούρκους. Θα ξανακουστεί στα χρόνια της επανάστασης του Δασκαλογιάννη· εκεί στρατοπευδεύει ο τουρκικός στρατός κι εκεί γίνεται η παράδοση του αρχηγού των επαναστατών και των Σφακιανών προκρίτων. Στα χρόνια της επανάστασης του 1821 ο πρόσφυγας μοναχός Γρηγόριος ανακαινίζει το μικρό ναό του Αγίου Χαράλαμπου ανατολικά από το Φραγκοκάστελο και τον μετατρέπει σε Μονή, όπου ζει και η μοναχή-γιατρός Μαγδαληνή. Στα 1828 έρχεται για ενίσχυση των επαναστατών της Κρήτης ο Βορειοηπειρώτης Χατζή-Μιχάλης Νταλιάνης, ο οποίος στρατοπεδεύει στο Φραγκοκάστελο. Παρά τις αντιρήσεις των Σφακιανών για την ακαταλληλότητα του εγκαταλλειμένου και μισοερείωμένου φρουρίου και την αδυναμία του τόπου για μάχη εξαιτίας της επιπέδου μορφής του και της έλλειψης αμυντικών θέσεων, ο Χατζή-Μιχάλης κλείνεται στο Φραγκοκάστελο με το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεων του. Στην άνιση και ηρωϊκή μάχη, που θα συνεχιστεί με τη στενή πολιορκία του φρουρίου από τις 18 μέχρι τις 24 του Μάη, θα σκοτωθεί ο Χατζή-Μιχάλης και πολλοί από τους πολεμιστές του. Οι υπόλοιποι παραδίνονται και οι τρεις πύργοι του φρουρίου ανατινάσσονται από το Μουσταφά Ναϊλή Πασά. Το φρούριο θα επισκευαστεί για μια ακόμη φορά το 1866 από τον ίδιο το Μουσταφά.

Φραγκοκάστελο, Βασιλική Α' Χρτομέτρη φηφιδου του δα-
μεδου μεσαιου κλίτους. Μοινοδρειδες κοσμημα και ανθε-
μο

Φραγκοκάστελο Βασιλική Α' Βόρειο κλίτος, Τράνος άνεμο-
ος σε ελατούς.

Στον επίπεδο κάμπο του Φραγκοκάστελου η εμφάνιση ενός περιέργου φυσικού φαινομένου κατά τις τελευταίες μέρες του Μάη, θα συνδεθεί από τους ντόπιους με τις ψυχές των νεκρών της μάχης εκείνης. Οι «Δροσουλίτες» είναι από τους πιο αγαπημένους θρύλους του Κρητικού λαού και θα κινήσουν το ενδιαφέρον και σε πολλούς επιστήμονες.

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ:

Η Παλαιοχριστιανική βασιλική του Αγίου Νικήτα: Ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο της τρικλίτης ξυλόστεγης με παστοφόρια μικρών διαστάσεων, τα οποία αφήνουν την αψίδα του ιερού να προεξέχει. Το μεσαίο κλίτος έχει πλάτος 4,71 μ. και το βόρειο 2,30 μ. Το νότιο έχει καταστραφεί σε μεγάλη έκταση εξαιτίας της χαμηλής επίχωσης και της πιθανής χρησιμοποίησης τους υλικού στην κατασκευή του φρουρίου. Το μεσαίο κλίτος ορίζεται από χαμηλούς κτιστούς στυλοβάτες με μεγάλες λαξευτές αμμόπετρες, στα σημεία όπου υπήρχαν κίονες, πάνω στις οποίες διατηρείται σε καλή κατάσταση το κονίαμα στερέωσης των βάσεων. Έτσι μπορούμε να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τη θέση και τη μορφή των κιονοστοιχιών. Το ιερό βήμα χωρίζεται από τον κυρίως ναό με χαμηλό διάφραγμα, του οποίου η θέση και οι διαστάσεις προσδιορίζονται από διακοπή του δαπέδου σε πλάτος 0,15 μ. Ο μεταγενέστερος ναός του Αγίου Νικήτα καταλαμβάνει το χώρο του κυρίως ιερού βήματος και έχει καταβληθεί προσπάθεια κατά τη διάνοιξη του θεμελίου του για τη μικρότερη δυνατή φθορά του ψηφιδωτού δαπέδου, το οποίο φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε και για το μεταγενέστερο ναό. Στο κέντρο του σώζονται οι τρεις από τις τέσσερις βάσεις του κιβωρίου της Αγίας Τράπεζας. Οι βάσεις φαίνεται ότι έχουν χρησιμοποιηθεί σε δεύτερη χρήση γιατί είναι ανόμοιες μεταξύ τους και έχουν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σκεπαστεί από την προετοιμασία του ψηφιδωτού δαπέδου* εξέχουν μόνο κατά την επιφάνεια έδρασης των κίωνων.

Το ανατολικό τμήμα του βόρειου κλίτους χωρίζεται από το υπόλοιπο με τοίχο και διαμορφώνεται με τον τρόπο αυτό σε παστοφόριο διαστάσεων 2,25 x 1,30. Η είσοδος γινόταν μόνο από την πλευρά του ιερού. Ο εξωτερικός τοίχος του βόρειου κλίτους, κτισμένος από ακατέργαστες πέτρες με παρεμβολή άφθονου κονιάματος με διακοσμητικά μι-

Φραγκοκάστελο. Βασιλική Β' (Αγίου «Ασπράγγου»). Άποψη των ερειπίων από νότια.

Φραγκοκάστελο. Βασιλική Β' Άποψη του εσωτερικού του ναού από δυτικά. Ο ψηλός τοίχος ανήκει στο ναό του Μεγάλου Ασπράγγου.

στρίσματα, σώζεται σε μερικά σημεία σε ύψος μέχρι δύο μέτρα. Το δυτικό τμήμα του ναού δεν έχει ανασκαφεί ακόμα και καλύπτεται από επίχωση, ύψους περίπου 0,70 μ. Σημειώνεται ότι στην περιοχή της βασιλικής η επίχωση, παρά το επίπεδο της πεδιάδας, είναι αρκετή και ασφαλώς παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον για τη γνώση της Παλαιοχριστιανικής περιόδου του τόπου, η διεξαγωγή συστηματικής ανασκαφικής έρευνας γύρω από το ναό για τον εντοπισμό του οικισμού.

Από τα γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη σώζονται: Τρεις απλοποιημένες ιωνικές βάσεις κίωνων, επεξεργασμένες με οδοντωτό εργαλείο. Δύο απλά επιθήματα σε δεύτερη χρήση σαν υφαψίδια στην καμάρα του ναού του Αγίου Νικήτα. Στηρίζονται πάνω σε δυο ακέριους αράβδωτους κίονες εντοιχισμένους στους τοίχους του ναού και έχουν στις στενές πλευρές σταυρό με πλατυσμένες στα άκρα τις κεραίες. Εκτός από ένα ολόκληρο ακόμη και μερικά τμήματα από κίονες, βρέθηκε και ένα κομμάτι από πλαίσιο μαρμάρινου θωρακίου, πολύ καλής επεξεργασίας. Από τη βασιλική του Αγίου Νικήτα πιθανώς προέρχονται και τα τέσσερα εκφυλισμένα ιωνικά κιονόκρανα, με σταυρό στις μακρές πλευρές, που έχουν εντοιχιστεί στην πρόσοψη του ναού της κοντινής μονής του Αγίου Χαράλαμπου, όπου υπάρχουν και άλλα κομμάτια από μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη.

Το ψηφιδωτό δάπεδο του κεντρικού κλίτους είναι χωρισμένο κατά μήκος σε τρεις ζώνες, από τις οποίες η μεσαία είναι πλατύτερη. Κάθε ζώνη χωρίζεται σε διάχωρα, στα οποία κυριαρχούν μαιανδροειδές κόσμημα, εναλασσόμενες ταινίες από ρόμβους, κλπ. Το μεσαίο διάχωρο καταλαμβάνει ταινίες αυτοσυμπλεκόμενες σε κύκλους και τετράγωνα με κύκλους, ενώ τα κενά συμπληρώνονται με επάλληλους μισούς ρόμβους με πλευρές από ταινίες και ρόμβους. Τα διάχωρα στο βόρειο κλίτος συμπληρώνονται με απλούστερα σχέδια και κυρίως τρίγωνα εγγεγραμμένα σε ορθογώνια, τετράγωνα κλπ. Ένα διάχωρο επίσης καταλαμβάνουν ελίσσόμενοι βλαστοί ανάμεσα στους οποίους εικονίζεται ένας μαύρος τράγος που βόσκει.

Η επικράτηση των γεωμετρικών σχεδίων στο ψηφιδωτό της βασιλικής του Αγίου Νικήτα, η απλότητα του σχεδίου και η έντονη σχηματοποίηση, ακόμη και της παράστασης της αίγας, η απλοποίηση στις μορφές των μαρμάρινων, γλυπτών αρχιτεκτονικών μελών (βάσεις κίωνων, επιθήματα, κιονόκρανα) καθώς και η αδρή επεξεργασία των βάσεων

με οδοντωτό εργαλείο, κατατάσσουν το μνημείο στα όψιμα επαρχιακά δείγματα του β' ήμισυ του 6ου αιώνα, εποχή ακμής, όπως φαίνεται από το πλήθος των μνημείων και την πυκνότητα της κατοίκησης των νοτιοδυτικών παραλιών της Κρήτης.

Η βασιλική του Αγίου Αστράτηγου: Η δεύτερη παλαιοχριστιανική βασιλική της περιοχής του Φραγκοκάστελου, βρίσκεται περίπου 1300 μ. βορειοδυτικά από το φρούριο. Είναι κτισμένη στο μέσο μιας συστάδας από σύγχρονα της ερείπια, η οποία καταλαμβάνει μια αρκετά σημαντική έκταση.

Οι τοίχοι της βασιλικής σώζονται σε αρκετά μεγάλο ύψος και έκταση. Το εσωτερικό της έχει επίχωση περίπου 1,50 μ και καλλιεργείται ακόμη και σήμερα. Έχει μήκος περίπου 24,60 μ., πλάτος 12,40 μ., χορδή της πεταλόσχημης αψίδας 3,40 και ακτίνα 3,20 μ. Με μικρές τομές είχαν εντοπιστεί από το γράφοντα στα 1973 οι θέσεις των στυλοβατών που χωρίζουν τα κλίτη και τα ανοίγματα ανάμεσα στον κυρίως ναό και το νάρθηκα. Το βόρειο κλίτος έχει πλάτος 2,70 μ. περίπου και το κεντρικό 5,70 μ.. Στο διαχωριστικό τοίχο ανάμεσα στα πλάγια κλίτη και το νάρθηκα υπάρχουν ανοίγματα επικοινωνίας πλάτους περίπου 1,10 μ. ενώ το μεσαίο φαίνεται να επικοινωνούσε με δίοδο τοξωτή με ανοίγματα πλάτους 1,90 μ. περίπου.

Από τα γλυπτά, μαρμάρινα μέλη της βασιλικής βρέθηκαν στο χώρο κίονες και βάσεις, καθώς και ιωνικό κιονόκρανο όμοιο μ' εκείνα, που είναι εντοιχισμένα στο ναό του Αγίου Χαράλαμπου. Σε επαφή με τις παρειές της αψίδας του ιερού της βασιλικής, είναι κτισμένο το μονόχωρο, τοιχογραφημένο εκκλησάκι του Μιχαήλ Αρχάγγελου (Άγιος Αστράτηγος), σε ερείπια σήμερα. Διασώζονται ελάχιστα ίχνη τοιχογράφησης, ενώ για τη στήριξη του σφενδονίου της καμάρας, έχει χρησιμοποιηθεί ανεστραμμένη ιωνική βάση, στηριγμένη επάνω σε κίονα από λευκό μάρμαρο με στακτωπές ραβδώσεις. Κατά τις μαρτυρίες των ντόπιων, έχουν αποκαλυφθεί πολλές φορές τμήματα ψηφιδωτού και ψηφίδες, από το δάπεδο της βασιλικής. Η έρευνα του μνημείου και των ερειπίων, που το περιβάλλουν, παρουσιάζει επίσης αρκετό ενδιαφέρον, λόγω και της καλής κατάστασης διατήρησης του χώρου.

Στην ευρύτερη περιοχή του Φραγκοκάστελου επίσης έχουν εντοπιστεί σκόρπιες ενδείξεις (βλέπε σχετικό άρθρο του γράφον-

Οδηγός του 34
Οδηγός του 34
Οδηγός του 34

τος στο «Λεύκωμα» του Δήμου Χανίων το 1982) και λείψανα αρχαίων, τα οποία πιθανότατα οδηγούν στην αναζήτηση μιας ακόμη βασιλικής.

Η εκκλησία του Αγίου Νικήτα: Στο χώρο του ιερού βήματος της βασιλικής είναι κτισμένο το μονόχωρο καμαροσκέπαστο, τοιχογραφημένο εκκλησάκι του Αγίου Νικήτα. Η αρχιτεκτονική του είναι εντελώς απλή με μοναδικά διακοσμητικά στοιχεία ένα ανακουφιστικό τόξο πάνω από την είσοδο, ένα δίλοβο απλό παράθυρο με διαχωριστικό μαρμάρινο αμφίκιονα της βασιλικής σε δεύτερη χρήση και μια ζώνη από οριζόντια τούβλα, τοποθετημένα στο σημείο διαχωρισμού του κυλίνδρου από το τεταρτοσφαίριο της κόγχης. Επίσης εσωτερικά έχουν εντοιχιστεί στους πλάγιους τοίχους δυο ολόκληροι κίονες, που στηρίζουν δυο παλαιοχριστιανικά επιθήματα, σε δεύτερη χρήση σαν υφαψίδια του σφενδονίου της καμάρας. Από τον κρυμμένο κατά το μεγαλύτερο ποσόστο του κάτω από επιχρίσματα διάκοσμο, διακρίνονται αμυδρά ίχνη των παραστάσεων της Ανάλυψης στην καμάρα του ιερού, της Κοίμησης στο βόρειο τοίχο και ιερarχών στην κόγχη. Από τη μορφή του (αρκετά επισκευασμένου σε μεταγενέστερα χρόνια) ναού και την τεχνοτροπία των υπολειμμάτων του τοιχογραφικού διάκοσμου, μπορούμε κατά προσέγγιση να τον χρονολογήσουμε στις αρχές του 14ου αιώνα. Το γεγονός επιβεβαιώνεται και από τη χρήση του ονόματος του ναού και για την γύρω περιοχή ήδη στην αναφορά των Ενετών προς την κυβέρνηση στα 1340 («in loco vocato santo Nichetaß δηλ. σε τόπο ονομαζόμενο Άγιο Νικήτα).

Η εκκλησία του Αγίου Νικήτα έχαιρε ιδιαίτερης τιμής από τους κατοίκους των Σφακιών, οι οποίοι κατά την ημέρα της γιορτής στις 15 Σεπτεμβρίου συγκεντρωνόταν σε μεγάλο πλήθος. Κατά την ημέρα αυτή γινόταν και αθλητικοί αγώνες ανάμεσα στους άντρες (σκοποβολή, ιπποδρομία, πεζοδρομία, βόλι, πάλη, χορός κλπ) με έντονο το στοιχείο του συναγωνισμού. Η παράδοση γύρω από τις γιορτές αυτές είναι πλούσια σε γεγονότα και θρύλους, ενώ η λαϊκή μούσα έχει κρατήσει τη μνήμη τους σε τραγούδια:

«Θέλεις να δεις και να χαρείς όμορφα παλικάρια,
και δυνατά και τρομερά ως είναι τα λιοντάρια;

Φραγκοκαστέλο. Βασιλική ΒΙ. Ο βόρειος τοίχος της Βασιλικής εσωτερικά

Φραγκοκαστέλο. Βασιλική ΒΙ (Αγίου «Ασπράγγου») Ανα-
στή των Ενετών από νότο.

‘Αμε στο Φραγκοκάστελο νάναι τ’ Άγιου Νικήτα,
να πιστευτείς όσ’ άκουγες και από πολλούς
εγροίκας.

...(Παραλλαγή Γρ. Παπαδοπετράκη).

Στο χώρο επίσης ανάμεσα στον Άγιο Νικήτα και τη μονή του Αγίου Χαραλάμπου, κατά παράδοση ζωντανή μέχρι τις μέρες μας, εμφανιζόταν στα τέλη του Μάη στις πρωινές ώρες, σκιές ανθρώπων, που θύμιζαν πολεμιστές σε δράση. Οι Σφακιανοί μάρτυρες της ηρωικής μα και μάταιης μάχης ανάμεσα στον τουρκικό στρατό και το Χατζή-Μιχάλη Νταλιάνη θεώρησαν τους «Δροσουλίτες» σαν τις ψυχές των σκοτωμένων, που κάθε χρόνο επανέρχονται στον τόπο της θυσίας και υπενθυμίζουν ίσως στους ντόπιους το παράπονο για τον άδικο χαμό τους.

Φραγκοκάστελο: Από το 1340 ήδη οι Ενετοί φεουδάρχες των Χανίων ζητούν από την Κυβέρνηση να κτιστεί κοντά στην εκκλησία του αγίου Νικήτα, από την οποία έχει ονομαστεί και όλη η περιοχή, ένα φρούριο για να προστατέψει αφενός από τις επιδρομές των πειρατών και αφετέρου από τους ανήσυχους και ανυπότακτους κατοίκους των γύρω χωριών. Η αίτηση απορρίπτεται δυό φορές, ενώ γίνεται αποδεκτή στα 1371 και μέχρι το 1374 έχει ολοκληρωθεί η κατασκευή του. Για την οικοδόμησή του θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκε το έτοιμο υλικό από τα ερείπια των εγκαταλειμμένων οικισμών της πεδιάδας. Για τον καλύτερο έλεγχο επίσης της επίπεδης έκτασης γύρω από το φρούριο, θα πρέπει να ισοπεδώθηκαν τα υπολείμματα αρχαίων σε μεγάλη ακτίνα, ώστε να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν για κάλυψη πιθανού εχθρού. Αυτός είναι και ένας βασικός λόγος, για τον οποίο οι επιφανειακές αρχαιολογικές ενδείξεις γύρω από το φρούριο είναι εξαιρετικά περιορισμένες, αν και η ύπαρξη δυό βασιλικών και άλλων στοιχείων, αποτελούν σαφέστερες αποδείξεις για κατοίκηση του τόπου. Στην οικοδόμηση του Φραγκοκάστελου έπαιξαν σημαντικό ρόλο οι οικογένειες των QUERINI και των DOLFIN. Η αρχική ονομασία, που δόθηκε από τους Ενετούς «φρούριο του Αγίου Νικήτα» δεν κατάφερε να επιβιώσει στους εχθρικούς στην όλη προσπάθεια κατοίκους της περιοχής, οι οποίοι θα τ’ οναμάσουν Φραγκοκάστελο. Το φρούριο, παραμελημένο για αρκετά χρόνια, ανακαινίζεται για μια φορά από τον προβλεπτή NICOLO DONA (1593-1597), εξαιτίας του επικείμενου Τουρκικού κινδύνου. Φαίνεται όμως ότι και πάλι έχει ανάγκη από επισκευές, τις οποίες φροντίζει ο

Το Φρούριο Φραγκοκάστελο, όπως φαίνεται από τη θάλασσα (Φωτογραφία 1978).

Το Φραγκοκάστελο, όπως φαίνεται από τη θάλασσα. Ο μεγάλος πύργος ανάγει στην αρχική φάση του κτιρίου.

ANDREA CORNER. Κατά τη διάρκεια της κατάληψης της Κρήτης από τους Τούρκους, το Φραγκοκάστελο, παρά τις αμυντικές του αδυναμίες, θα αντισταθεί αρκετά χάρη στη φρουρά και την οικογένεια των Παπαδόπουλων, που το υπερασπίζονται. Στα χρόνια της Ενετοκρατίας το Φραγκοκάστελο με τα γειτονικά χωριά Πατσιανό και Καψοδάσος θα αποτελέσει μικρή χωριστή περιφέρεια.

Στη σημερινή του μορφή το Φραγκοκάστελο, αν και δεν διαφέρει σε σύγκριση με απεικονίσεις του των χρόνων της Ενετοκρατίας, είναι κατά το μεγαλύτερο μέρος του ανακατασκευασμένο στα 1866. Αν και ο GEROLA θεωρεί την εκτεταμένη αυτή επέμβαση σαν απλή τοπική παράδοση και δέχεται ότι το μεγαλύτερο μέρος του φρουρίου ανάγεται στην Ενετοκρατία, εντούτοις ο καθαρισμός, που έγινε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία στα 1973 έδειξε το αντίθετο. Το φρούριο έχει ορθογώνια κάτοψη με πύργους στις τέσσερις γωνίες, από τους οποίους ο ΝΔ είναι μεγαλύτερος και διαφέρει κάπως από τους άλλους. Αυτός είναι και ο μόνος, που σώθηκε ακέραιος. Είναι τριώροφος και το εσωτερικό του διαμορφώνεται με σταδιακή κατά όροφο μείωση του πάχους των τοίχων και αντίστοιχη αύξηση της επιφάνειάς των χώρων. Η μείωση αυτή επιτυγχάνεται από την ύπαρξη στους τοίχους τυφλών αψιδωμάτων αρκετού πάχους. Τα πατώματα ήταν ξύλινα και το τελευταίο διαμορφώνεται σε δώμα με οδοντωτές πολεμίστρες. Η είσοδος στον πύργο γίνεται από το εσωτερικό της δυτικής πλευράς στο ισόγειο και με τη βοήθεια κτιστής τοξωτής σκάλας από τη βόρεια πλευρά στον πρώτο όροφο. Κατά τον καθαρισμό διαπιστώθηκε στρώμα καταστροφής από πυρκαϊά. Στο τμήμα της ανατολικής πλευράς του μεγάλου πύργου, που εξέχει, είναι εντοιχισμένο οικόσημο της οικογένειας των QUERINI. Οικόσημο της ίδιας οικογένειας επίσης καθώς και των DOLFIN περιέβαλε, χαμένα σήμερα, πιθανώς άλλα δύο οικόσημα, πάνω από την κύρια είσοδο, η οποία σήμερα έχει διευρυνθεί αρκετά από μεταγενέστερες επεμβάσεις, αν τη συγκρίνουμε με την ανάλογη στην απεικόνιση του φρουρίου από το R.MONANNI στα 1631. Τα οικόσημα πλαισιώνονται από γλυπτό πλαίσιο το οποίο περιβάλλει μια ακόμη πλάκα με απεικόνιση του Λέοντα του Αγίου Μάρκου, τοποθετημένη πάνω από τις προηγούμενες. Οι υπόλοιποι πύργοι και οι ευθύγραμμες πλευρές του τείχους, έχουν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους ανακατασκευαστεί, όπως συμβαίνει και

Ενετικά οικοδομικά στη θέση της αρχικής πόλης του Φρανκκάουερ

Εσωτερική όψη του Φραγκοκάστρου. Ο Ν.Δ. Πύργος
ή σκόλο, τα καταλύματα, ο Φούρνος.

με τα εσωτερικά κτίσματα του φρουρίου, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Σε πολλά σημεία διακρίνονται τα αρχικά θεμέλια, αρκετά παχύτερα από τους σημερινούς τοίχους. Στην εκτεταμένη επέμβαση αυτή οφείλονται και οι ανοιγμένες στο πάχος των τοίχων πολεμίστρες για πυροβόλα όπλα, κατά μήκος του φρουρίου. Από τους τρεις, όμοιους στο μέγεθος και την κατασκευή, πύργους, σώζεται καλύτερα ο ΝΑ, του οποίου διατηρείται και μέρος από το θόλο του ισογείου. Η εσωτερική προς το φρούριο πλευρά τους δεν διαμορφωνόταν σε γωνία για το λόγο ότι στην πλευρά αυτή ήταν τοποθετημένες οι πόρτες τους. Τα κτίσματα κατά μήκος εσωτερικά του φρουρίου οφείλονται σε Τουρκική ανακατασκευή πάνω στα αρχικά θεμέλια και κατά το μεγαλύτερο μέρος τους έχουν ανακατασκευαστεί κατά τις πρόσφατες αναστηλωτικές εργασίες. Προοριζόταν για χώροι εξυπηρέτησης των στρατιωτών και σταυλισμού. Δίπλα στη σκάλα ανόδου στο ΝΔ πύργο είχε κατασκευαστεί μεγάλος φούρνος.

Αν και στις παλιότερες απεικονίσεις του Φραγκοκάστελου, η εκκλησία του Αγίου Μάρκου τοποθετείται μέσα στο φρούριο, φαίνεται ότι στην πραγματικότητα ήταν κτισμένη περίπου 10 μέτρα, έξω από τη νότια πλευρά του, όπως συμπεραίνουμε από τα θεμέλια, με ελάχιστα ίχνη τοιχογραφιών που σώζονται.

Το Φραγκοκάστελο, όπως συμβαίνει με τα παλιότερα φρούρια της Κρήτης, ακολουθεί τις πριν από την αξιοποίηση της πυρίτιδας οχυρωματικές αντιλήψεις. Έτσι οι τοίχοι του είναι κάθετοι, χωρίς ενίσχυσή τους με τη μορφή συνεχόμενης αρτηρίδας και οι γωνίες του ορθές, μειώνοντας με τον τρόπο αυτό την αντοχή του και την αμυντική ικανότητα. Τα τελευταία χρόνια το φρούριο αναστηλώνεται από την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Η μορφή και η θέση του Φραγκοκάστελου μέσα στον επίπεδο, ακατοίκητο κάμπο, δίπλα σε μιας απέραντης ομορφιάς παραλία, με την πλούσια ιστορία και το θρύλλο των Δροσουλιτών, συνθέτουν ένα μοναδικό σύνολο, το οποίο όμως δημιουργεί τεράστιες ευθύνες στην Πολιτεία και τους κατοίκους της περιοχής να διαφυλάξουν.

Η Μονή του αγίου Χαραλάμπου: Ανατολικά από το φρούριο και νότια από την εκκλησία του αγίου Νικήτα σώζεται, σε κακή κατάσταση τα τελευταία χρόνια, η μικρή Μονή του Αγίου Χαραλάμπου. Μια χονδροειδής επέμβαση των τελευταίων χρόνων, έχει κυριολεκτικά εξαφανίσει το

Φραγκοκάστελο, Μονή Αγίου Χαραλάμπου. Άποψη του 1978 από τον αγίο Νικήτα. Σήμερα η Μονή έχει «εξαφανιστεί» πίσω από τα όγκους θεμελιών του Ινστιτούτου Υποτροπικών και Είδους Κανίων.

Φραγκοκάστελο, Μονή Αγίου Χαραλάμπου. Το καθολικό της Μονής.

μνημείο, πίσω από ένα όγκο θερμοκηπίων και περιόρισε αισθητά τις δυνατότητες για προστασία και ανάδειξή του.

Αρχικά υπήρχε ένα μονόχωρο καμαροσκέπαστο εκκλησάκι, το οποίο επεκτάθηκε με την προσθήκη ενός ακόμη κλίτους βόρεια. Ο Γ. Παπαδοπετράκης μας πληροφορεί ότι στα χρόνια της Επανάστασης του 1821 εγκαταστάθηκε εδώ ο πρόσφυγας Μοναχός Γρηγόριος και η Μοναχή-γιατρός Μαγδαληνή, χάρη στις φροντίδες των οποίων διοργανώθηκε το μοναστήρι. Από τα μορφολογικά στοιχεία της επέκτασης του ναού προς τα δυτικά, με διπλασιασμό της και τη χρονολογία κατασκευής του τέμπλου (δεκαετία του 1830) συμπεραίνουμε και την εποχή της τελικής διαμόρφωσης του συγκροτήματος. Η πρόσοψη της εκκλησίας, ενιαία και για τα δυό κλίτη, διαμορφώνεται με λαξευτό πλαίσιο κλιμακωτά και επιστέφεται από μονόλοβο, λαξευτό καμπαναριό. Ξαν διακοσμητικά στοιχεία έχουν χρησιμοποιηθεί κιονόκρανα από τις κοντινές παλαιοχριστιανικές βασιλικές. Στη διαμόρφωση του μνημείου και τα επιμέρους αρχιτεκτονικά του στοιχεία, μπορούμε να διακρίνουμε τις τάσεις που επιβιώνουν από την Τέχνη της Ενετοκρατίας στους κατοπινούς αιώνες στη λαϊκή Αρχιτεκτονική της Κρήτης. Σύγκριση της όψης του ναού της Μονής με την ανάλογη στο Πίσω Μοναστήρι του Πρέβελη, σε κοντινή απόσταση, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να έγιναν από τον ίδιο τεχνίτη. Το ίδιο ισχύει και για το εσωτερικό του ναού, όπου ο χωρισμός δυό κλιτών με μεγάλα τόξα, στηριγμένα σε μεγάλο κτιστό κίονα, είναι αρκετά αναλογος και στις δυό περιπτώσεις. Εξάλλου γνωρίζουμε ότι την ίδια εποχή στη Μονή Πρέβελη κτιζεται το νέο καθολικό, σε αντικατάσταση του παλιού, μονόχωρου. Παρόμοιες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για τα τέμπλα των δυό ναών, για τα οποία θα πρέπει να υποθέσουμε κοινό τεχνίτη, ή κοινό εργαστήριο, στην ίδια ομάδα μπορεί να περιληφθεί και το τέμπλο του ναού της Μεταμόρφωσης στους Κομητάδες και πιθανώτατα και μερικά ακόμη στην περιοχή των Σφακιών. Η επιμελημένη κατασκευή τους και τα επιμέρους μορφολογικά στοιχεία και η τεχνική της εκτέλεσης, συνδέουν την ομάδα αυτή με την καλή παράδοση στον τομέα της ξυλογλυπτικής στην Κρήτη κατά τους τελευταίους αιώνες της Ενετοκρατίας. Το ίδιο ισχύει και για τις σύγχρονες Δεσποτικές εικόνες του

Φράγκοκαστελο, Μονή Αγίου Χαραλάμπου: Μερική άποψη του τέμπλου του θρόνου κλίτους

Φραγκοκάστελο, Μονή Αγίου Χαράλαμπου. Τό καλό της
Μονής (Φυτοκόμ. 1978)

τέμπλου-έργα ενός άγνωστου, αλλά πολύ παραγωγικού ζωγράφου-οι οποίες, παρά το προχωρημένο της εποχής και τη γενικότερη κατάπτωση στον τομέα της Τέχνης κατά την Τουρκοκρατία, συνεχίζουν κατά κάποιον τρόπο την παράδοση της Κρητικής Σχολής ως προς την άψογη τεχνική, την εικονογραφία, αλλά και τεχνοτροπικές λεπτομερείες. Τον ίδιο ζωγράφο συναντούμε και σε αρκετές εικόνες της Μονής Πρέβελι, αλλά και σε μερικές εκκλησίες των επαρχιών Αγίου Βασιλείου και Σφακιών. Η ύπαρξη στην απομονωμένη αυτή περιοχή της Κρήτης μιας τόσο καλής Παράδοσης στο χώρο της εκκλησιαστικής Τέχνης κατά τους 18ο και 19ο αιώνες (οπώς διαπιστώθηκε από το γράφοντα σε συστηματική καταγραφή, που έγινε το 1977) δείχνει και στον τομέα αυτό το υψηλό πολιτιστικό της επίπεδο, οπωσδήποτε συνδεδεμένο με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής.

Η εκκλησία περιβάλλεται από περίβολο με πολεμίστρες στην ανατολική του πλευρά, ο οποίος κλείνει δυτικά με ένα δυόροφο κτίσμα σε σχήμα Γ κεφαλαίο, όπου στεγαζόταν οι εγκαταστάσεις της Μονής. Το κτήριο-ένα από τα λίγα στην επαρχία Σφακιών, που σώθηκε απείρακτο -αν- και σε κακή κατάσταση τα τελευταία χρόνια-αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα της τοπικής λαϊκής αρχιτεκτονικής, όπως διαμορφώθηκε από τα χρόνια της Ενετοκρατίας. Το ισόγειο αποτελείται από το χαρακτηριστικό για τα Σφακιά σκεπαστό εξώστη, διαμορφωμένο στην όψη του από δυό τοξωτά ανοίγματα. Ο υπόλοιπος χώρος του ισόγειου είναι διαρρυθμισμένος σε μία κάπως μεγαλύτερη αίθουσα και μικρά κελλιά.

Ο όροφος διαγράφει ακόμη πιο έντονα το σχήμα του Γ κεφαλαίου με την ύπαρξη του δώματος του ισόγειου σκεπταστού εξώστη. Τα φωτιστικά ανοίγματα στον όροφο είναι περισσότερα. Η στέγαση και τα μεσοπατώματα γίνονται με δοκάρια και «λεπίδα». Στο μεσοπάτωμα τα κενά ανάμεσα στα δοκάρια καλύπτονται με ακατέργαστα ξύλα («σκιζες»), ενώ στον όροφο με καλάμια. Οι εξωτερικές επιφάνειες των τοίχων καλύπτονται από λεπτό στρώμα πατητού κονιάματος με πτυχώσεις στις θέσεις για τις υδρορόες. Οι όγκοι του κτίσματος και οι επιφάνειες είναι οργανωμένοι σε εντελώς λιτή γραμμή, σύμφωνα με την παράδοση, που έχει επικρατήσει από τα χρόνια της Ενετοκρατίας και μετά. Προς νότο του κεντρικού κτίσματος σώ-

ζεται το «φουρνόσπιτο» με τη χαρακτηριστική, μεγάλη καμινάδα του. Λίγο δυτικότερα από το κεντρικό κτίσμα της Μονής σώζεται ένα ερειπωμένο καμαρόσπιτο, ενώ νότια υπάρχει το μεγάλο αλώνι.

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η μέχρι πριν από λίγα χρόνια απείρακτη αυτή γωνιά της Δυτικής Κρήτης, τελευταία καταστρέφεται και υποβαθμίζεται διαρκώς από την απρογραμμάτιστη «ανάπτυξη» της. Χωρίς να αναφερθούμε σε λεπτομέρειες, θα πρέπει όμως να επισημάνουμε ορισμένα πράγματα, τα οποία οριοθετούν το πρόβλημα και ταυτόχρονα περιέχουν και τη λύση του. Ξεκινώντας από τη γενική διαπίστωση ότι η περιοχή του Φραγκοκάστελου αποτελεί Εθνικό Κεφάλαιο, όπου υπάρχει ένας μοναδικός συνδυασμός φυσικού κάλλους, μνημείων και Ιστορίας, αλλά και απέραντης, εύφορης γεωργικής γης, σημειώνουμε μερικές αντιφάσεις γύρω από την επιθυμία όλων για ανάπτυξη της.

Στο παρελθόν έγιναν ορισμένες βασικές παραλείψεις από τη Πολιτεία πάνω σε θέματα συνολικού προγραμματισμού, παράλληλα με λανθασμένες «αναπτυξιακές» αντιλήψεις, που αφέθηκαν εντελώς στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και είχαν συνέπεια την δημιουργία σε ολόκληρη την Ελλάδα μιας φοβερής κατάστασης, μοναδικής για χώρα Ευρωπαϊκή. Οι προεκτάσεις του προβλήματος σε δεκάδες τομείς και κύρια στο σωστό προγραμματισμό της ανάπτυξης σε Εθνική κλίμακα και της Χωροταξίας αποτελούν διαπιστώσεις, που ενώ στο παρελθόν αποτελούσαν απλές διαπιστώσεις-καταγγελίες, σήμερα μας φέρνουν πιεστικά αντιμέτωπους με την ανάγκη εξεύρεσης λύσεων. Είναι παράλογο και ασύμφορο, ιδιαίτερα σύμφωνα με τις σημερινές αντιλήψεις στα θέματα αυτά, να συνεχιστεί η μετατροπή της τεράστιας αυτής έκτασης (εύφορης γεωργικής γης και με σημαντική αξία σαν τόπου) σε ένα άθλιας μορφής σύνολο από πρόχειρες οικογενειακές επιχειρήσεις τουρισμού, αμφίβολης βιωσιμότητας και αποπροσανατολιστικές για την τοπική αλλά και την Εθνική Οικονομία.

Με γνώμονα την αναγκαιότητα της ανάπτυξης των παραγωγικών δραστηριοτήτων της εκτεταμένης αυτής πεδιάδας, αλλά και της προστασίας της Πολιτιστικής και Ιστορικής κληρονομιάς και του Περιβάλλοντος,

θα πρέπει να γίνει ένας υπεύθυνος προγραμματισμός αξιοποίησης του χώρου. Χρειάζεται όμως από μεν την Πολιτεία μια αποφασιστική και υπεύθυνη συνολικά στάση και από τους πολίτες μια αλλαγή της νοοτροπίας της υποταγής του γενικού και μακροπρόθεσμου συμφέροντος (ακόμη και των ιδίων) στο ατομικό και μικροπρόθεσμο, όπως γίνεται μέχρι τώρα. Θα πρέπει να αναπτυχθεί το θέμα της γεωργικής, αλλά και της τουριστικής, εκμετάλλευσης του τόπου μέσα στα πλαίσια της Συνεταιριστικής οργάνωσης, ώστε οι συνθήκες να είναι καλύτερες, οι δυνατότητες ακόμη μεγαλύτερες και ο όρος της προστασίας του χώρου και του σωστού προγραμματισμού των δραστηριοτήτων, να τηρηθεί.

Είναι απαράδεκτο για μια χώρα, που θέλει να θεωρείται πολιτισμένη (και είναι θέμα Ιστορικής ευθύνης όλων) η παθητική στάση απέναντι σε παρόμοια θέματα, τη στιγμή μάλιστα, που η πείρα των τελευταίων χρόνων στον τόπο μας, θα πρέπει επιτέλους κάποτε να μας διδάξει.

Χανιά 2 Μαρτίου 1983
Μιχάλης Γ. Ανδριανάκης.
Επιμελητής Αρχαιοτήτων.

Οι εργασίες από την Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Κρήτης για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων της περιοχής του Φραγκοκάστελου, είχαν αρχίσει και προγραμματιστεί τα τελευταία χρόνια. Ήδη έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές στερεωτικές και εργασίες καθαρισμού του φρουρίου και ανασκαφής, διαμόρφωσης και συντήρησης του ψηφιδωτού δαπέδου στην Παλαιοχριστιανική Βασιλική του Αγίου Νικήτα.

Οι εργασίες έγιναν με την επιβλεψη του γραφοντα. Η αποτύπωση του ανασκαμμένου ψηφιδωτού δαπέδου έγιναν από την ειδική Συντηρήτρια ψηφιδωτών κ. Πηνελόπη Στελλάκη-Λιονουδάκη. Θα πρέπει να καταγγελθεί όμως στο σημείο αυτό η αχαρήτηρη στάση ορισμένων «αγνώστων», οι οποίοι κατέστρεψαν την περιφραγή της βασιλικής λυγίζοντας τους σιδερένιους πασσάλους, έκαψαν τα ξύλα, που υπήρχαν στο φρούριο για την αναστήλωση των πορτών και την ξυλεία, που είχε αφαιρεθεί από τα δώματα της Μονής του Αγίου Χαράλαμπου, όταν συνεργείο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας με χρηματοδότηση του ΕΟΤ, αρχισε επείγουσες στερεωτικές εργασίες στο ετοιμόρροπο αυτό μνημείο.

Μετά από αυτά και επειδή είναι αδύνατη η συνέχιση των εργασιών κάτω από συνθήκες απειλής της ζωής των εργαζομένων, τα μνημεία του Φραγκοκάστελου έχουν αφαιρεθεί στην τύχη και στο έλεος των σημερινών ιδιοκτητών της περιοχής. Ιδιαίτερα η κατάσταση της μονής του Αγίου Χαράλαμπου, είναι απελπιστική ενώ οι κίνδυνοι για τα ψηφιδωτά του Αγίου Νικήτα, δεν είναι μικρότεροι από τη χρησιμοποίηση του χώρου σαν μάντρας προβάτων.

«ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ ΕΝΟΣ ΨΑΡΟΚΑΪΚΟΥ»

της Αιμιλίας Κλάδου-Μπλέτσα

αρχιτέκτονας-μηχανικός

Το χτίσιμο των μικρών σκαφών άριστα διαδεδομένο στο Αιγαίο τον περασμένο αιώνα (1) συνεχίζει σχεδόν τον ίδιο τρόπο ναυπήγησης από τα βυζαντινά χρόνια (2) με ιδιομορφίες και παραλλαγές συνήθως στην ορολογία και την προέλευση των υλικών,

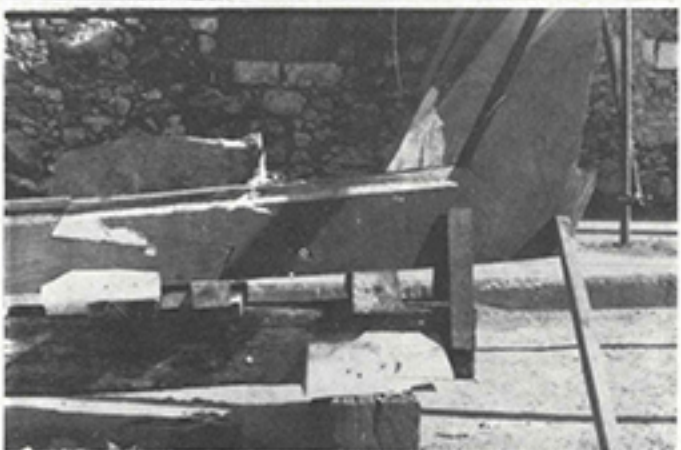
Η ναυπήγηση μικρών σκαφών για ψάρεμα και αναψυχή στη μεσαιωνική πόλη των Χανίων (3), αποτελεί σήμερα ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδοσιακά επαγγέλματα που έχουν απομείνει (4), αν όχι το πιο χαρακτηριστικό που κύρια το επαγγέλλονται δυο αφέλφια, οι караβομαραγκοί Θόδωρος και Χάραλαμπος Καραζεπούνης ή Κοκκινάκια όπως είναι ευρύτερα γνωστοί.

Η παρακολούθηση της ναυπήγησης, χτισίματος, ενός τέτοιου σκάφους και η περιγραφή του από τον Θόδωρο Καραζεπούνη αποτελεί το θέμα τούτης της μελέτης.

...Το χτίσιμο ενός σκάφους αρχίζει με τα ξύλα που χρειάζονται. Τα ξύλα είναι δυσκολόβριστα. Για ένα σκάφος χρειάζονται φυσικές καμπύλες κλίσεις, στα ξύλα, και σήμετα τα περισσότερα υλοτομούνται ίσια.

Γιαυτό τα ξύλα παραγγέλλονται στη Σάμο, συνήθως από πεύκα, και εκεί ο υλοτόμος είναι ειδικευμένος στο κόψιμο τους για να χρησιμοποιηθούν για τη ναυπήγηση. Αλλά και από την Κρήτη χρησιμοποιούνται ξύλα ευκάλυπτου, πεύκου, μουνριάς, δρυγιάδος κλπ. Μετά την αγορά και συγκέντρωση των ξύλων αρχίζει το ξεκίνημα του χτισίματος που είναι το σκάρωμα. Το σκάρωμα ξεκινά από τα ποδοστάματα (5) του σκάφους πλώριό και πρυμνιό. Κόβονται ξεγυρίζονται, παίρνουν το σχήμα της πλώρης και της πρύμνης (6) και δέχονται πάνω τους τις παρέλες (ματησιές) εικ.1, 2. Μετά τα ποδοστάματα διαλέγεται το κατάλληλο ξύλο για την ετοιμασία του σύψωμου που τοποθετείται μέσα από το ποδόσταμο. Ποδόσταμο και σύψωμο ενώνονται με τζαβέτες (βίδες).

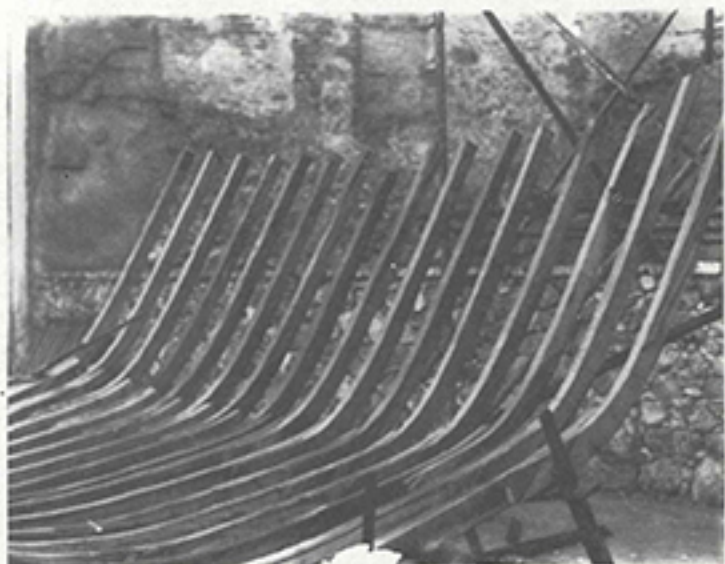
Ετη συνέχεια αρχίζει η ετοιμασία της καρίνας για να ολοκληρωθεί έτσι με τα ποδοστάματα, το σύψωμο και την καρίνα και να στηθεί ο άξονας του σκάφους (εικ.3) και να τελειώσει η πρώτη φάση του χτισίματος το σκάρωμα. Κατόπιν ξύλα πεύκου, ευκάλυπτου ή μουνριάς κόβονται σε πλάκες για την ετοιμασία των σκαρμών, που είναι τα στραβόξυλα που τοποθετούνται στις πλευρές του σκάφους, και ακόμη των στρώσεων που τοποθετούνται στα ύφαλα.

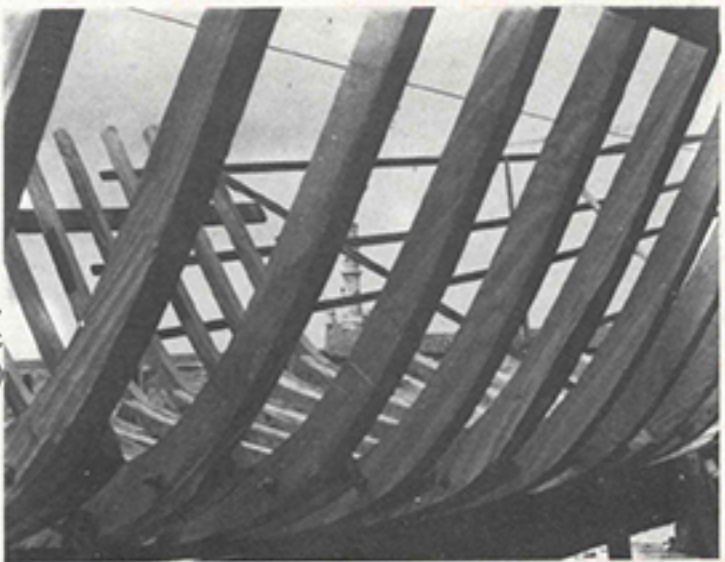
Στις ξύλινες πλάκες σηματοδοτούνται οι σκαρμοί και οι στρώσεις και κόβονται κατάλληλα στην κορδέλλα (εικ.4).

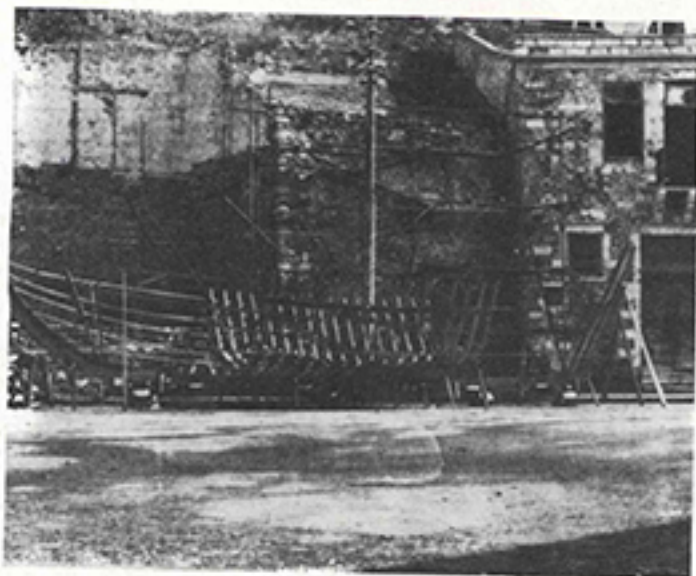
Χρειάζεται εμπειρία και προσοχή στο κόψιμο γιατί υπάρχουν και παραστέματα.(εικ. 5)

Πλανιάρονται και αρχίζει το μονταρισμα τους. Δένονται το ένα ξύλο με το άλλο (σκαρμός με στρώση), με ανοξείδωτες τζαβέτες (βίδες) (εικ. 6) και δημιουργούν τους νομούς.

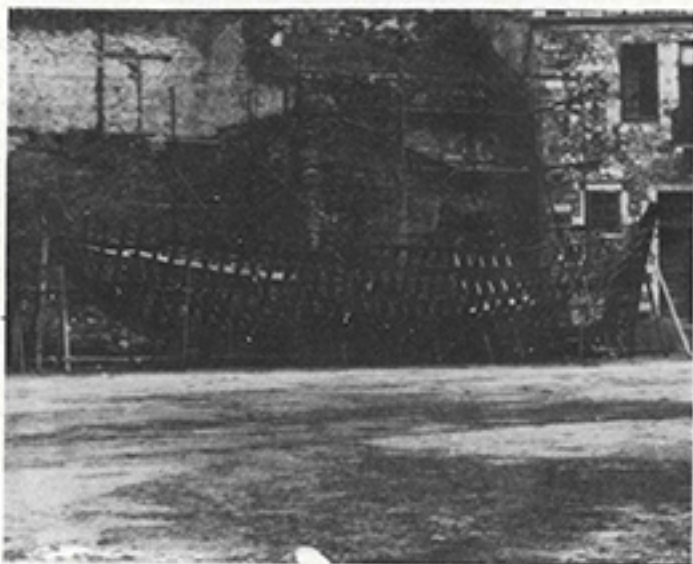
Μετά το μοντάρισμα οι νομοί τοποθετούνται στην καρίνα (εικ. 7) και ζυγιάζονται.

Δένονται μεταξύ τους με τις φόρμες (εικ. 8) για να κρατηθούν μέχρι την ολοκλήρωση των πλευρικών τοιχωμάτων του σκάφους.

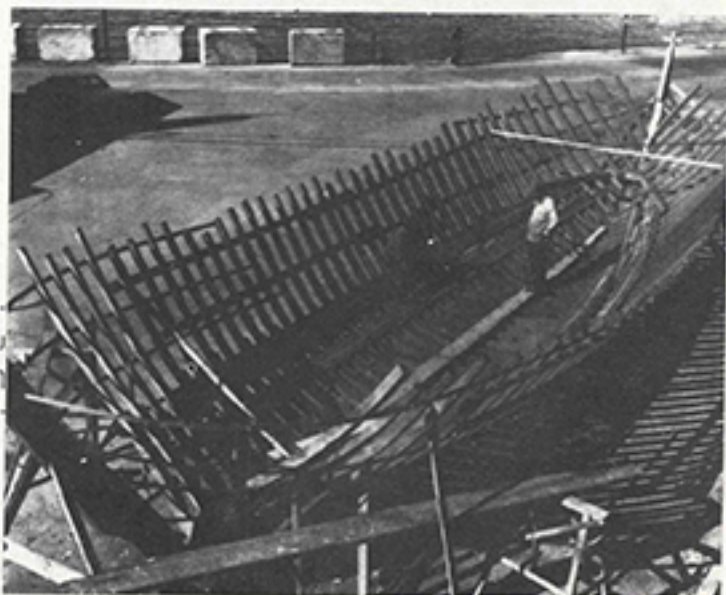
Με το στήσιμο του σκαριού (εικ. 9) ξεκινά το φορμάρισμα του σκάφους.

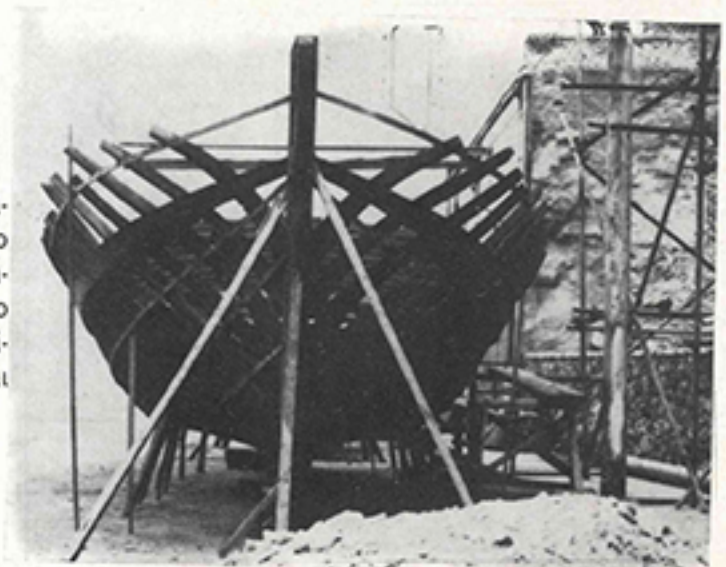
Φαίνεται στην εικ. 10 ένα κομμάτι από την καρίνα με τους νομούς, και ανριγμένο πάνω της τον Ασό όπου τοποθετείται το πρώτο μαδέρι του πετρώματος που λέγεται τουρέλο.

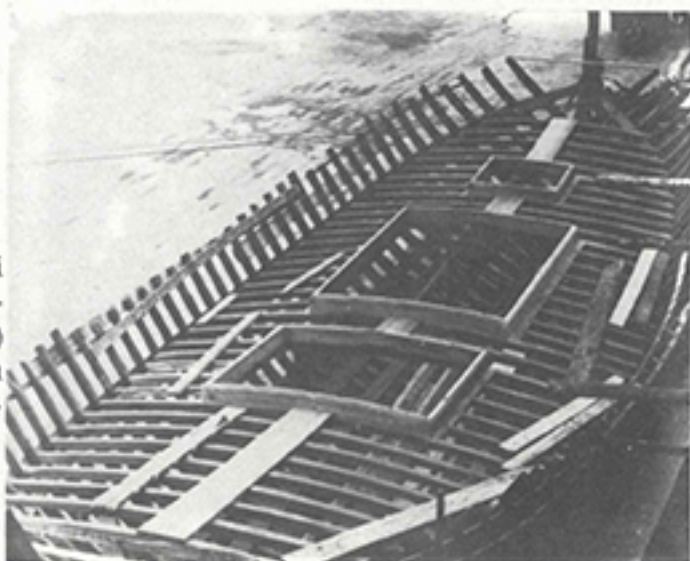
Στο εσωτερικό του σκάφους αντίστοιχα της καρίνας, τοποθετείται το σοτρόπι που πάνω του συνδέονται καρίνα και νομείς, με τζαβέτες. Στη συνέχεια τοποθετούνται οι στραγαλιές του σκάφους και οι λούροι (εικ. 11).

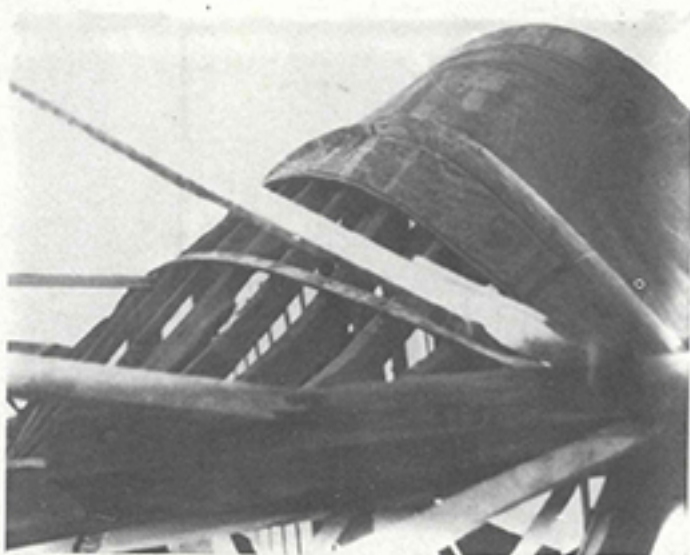
Με την τοποθέτηση τους τελειώνει το εσωτερικό και αρχίζει η εργασία του εξωτερικού, με το βιάρισμα που δίδει την κοψιά του σκάφους. Πάνω σ' αυτό σηκώνεται με στρατζόλα (εργαλείο) το πρώτο μαδέρι που λέγεται ζωνάρι (εικ. 12) αντίστοιχα από το ζωνάρι εσωτερικά τοποθετείται ένα μαδέρι που λέγεται λούρος.

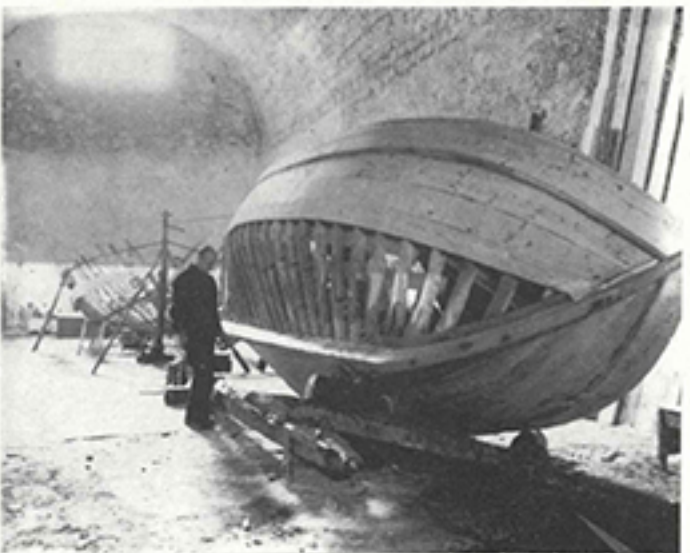
Πάνω στο λούρο και εφόσον έχει ήδη χωρισθεί το σκάφος στα διαμερίσματα του, αρχίζει η εργασία των καμαριών του καταστρώματος (εικ. 13) και με το τέλειωμα τους αρχίζουν τα τρυπητά. Τα τρυπητά είναι το κλειδί που δένει τη στραβοξυλεία του σκάφους.

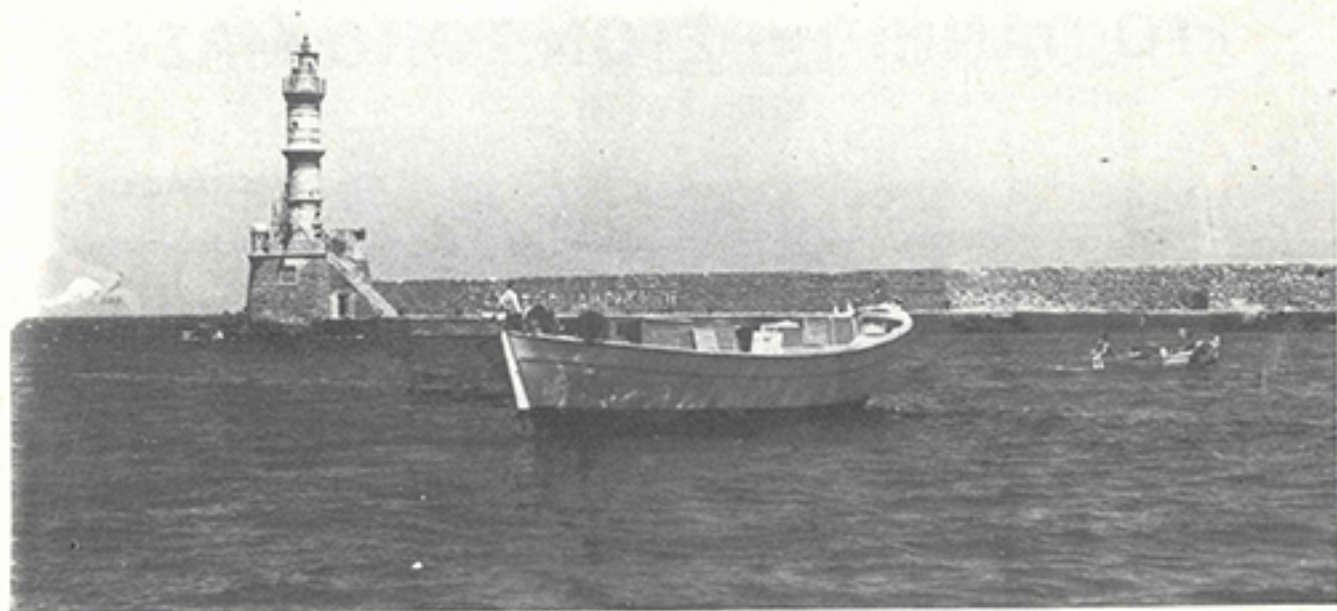

Πάνω από τα τρυπητά τοποθετούνται τα παραπέτα (εικ. 14) που ορίζουν και το τελικό ύψος του σκάφους. Αντίστοιχα τοποθετείται εσωτερικά ένας λούρος. Πάνω από τα παραπέτα και το λούρο τοποθετούνται οι κουπαστές του σκάφους.

Μετά τις κουπαστές αρχίζει η τρίτη φάση του χτισίματος το πέτσωμα. Πρώτα το πέτσωμα του καταστρώματος και στη συνέχεια το εξωτερικό πέτσωμα (εικ. 15). Με το τέλειωμα του πετσώματος τοποθετούνται πάνω από τις κουπαστές οι καστανιόλες (ντάκοι) και έξω από αυτές το μπαστιγάλιο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλέπε Ελληνική εμπορική ναυτιλία (1453-1850)
«Το χτίσιμο του καραβιού» σελίς 104-107
Έκδοση Εθνικής Τράπεζας Ελλάδας 1972
2. Βλέπε Φαίδωνος Κουκουλέ Βυζαντινός βίος και Πολιτισμός
Ο Ναυτικός βίος. Κατασκευή και μέρη του πλοίου
Τόμος Ε σελίς 345-353
- 3) Βλέπε «Στο Λιμάνι των Χανίων. Καρνάγια και караβομαραγκοί αργοπεθαίνουν»
Εφημερίδα Χανιώτικα Νέα, φύλλα Σαββάτου και Κυριακής 15,16 Νοεμβρίου 1980.
- 4) Ο Νικόδημος μας δίνει μια λεπτομερή περιγραφή για το χτίσιμο των καραβιών
στις αρχές του 19ου αιώνα.
Κ.Νικόδημος «Υπόμνημα της νήσου Ψαρών» τόμος Α
Αθήνα 1862 σελ. 69-72.
- 5) Πρόκειται για τα ποδοστήματα των Βυζαντινών.
Βλέπε Φαίδωνος Κουκουλέ Βυζαντινός βίος και Πολιτισμός τόμος Ε
Ο Ναυτικός βίος κλπ. σελίς 346.
- 6) Ως παραπάνω σελίδα 352
- 7) Ως παραπάνω σελίδα 346
- 8) Ως παραπάνω σελίδα 353

«ΤΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ» (Μελέτη)

του Σταμάτη Α. Αποστολάκη

δασκάλου λαογράφου

«Ἄπας γηγενὴς σκιρτάτω τῷ πνεύματι
λαμπαδοχοούμενος, πανηγυρίζετο
δε αὐλῶν Νῶν φύσις, γεραίρουσα τὴν ἱερὰν
πανηγύριν τῆς Θεομήτορος,
καὶ βοάτω· Χαίροις παμμακάριστε, Θεο-
τόκε, ἀγνή, ἀειπάρθενε!»

«Πάντα στοὶ τρεῖς τοῦ Νοεμβρίου
καὶ στὶ εικοσιτρεῖς τ' Ἀπρίλη,
πανηγυράκι γίνεται,
στ' Ἀϊ-Γιωργίου τὴ χάρη...»
(Ι.Παπαρηγοράκης: «Κρητικὰ Ριζίτικα Τραγούδια» σ.262)

1. Εἰσαγωγή

Εἶναι πανηγύρι στὸν τόπο μας, θρησκευτικὴ εορταστικὴ συνάθροιση τοῦ λαοῦ, ἀφιερωμένη συνήθως σὲ ἐπαίτιο μνήμης ἁγίου, τῆς Παναγίας ἢ τοῦ Χριστοῦ, με συνακόλουθα τῆς το συμπόσιο καὶ τὸ χορό.

Στα ἀρχαῖα χρόνια, γίνονταν, ἐπίσης, τέτοιες εορταστικὲς ομηγύρεις με χαρακτήρα κι ἐδῶ θρησκευτικό, σὲ ὀρισμένες χρονικὲς περιόδους (1) Σ' ἐκεῖνα τὰ πανηγύρια, τελούνταν θυσίες, ἀγῶνες, μουσικὲς πομπές, χοροὶ καὶ συμπόσια. Χαρακτηριστικό κι ἐδῶ, ὁ πολὺς κόσμος ποὺ συγκεντρωνόταν.

Στα χριστιανικὰ χρόνια καὶ πάλιν ἡ πανηγύρις εἶναι μεγάλη συρροή πιστῶν με ἐπισημότητα καὶ εὐλάβεια, σὲ δεσποτικὲς, θεομητορικὲς ἢ ἁγίων καὶ μαρτύρων εορτές, ποὺ εἶναι πολιοῦχοι πόλης, κωμόπολης ἢ χωριοῦ, ὅπου στὸ ναό τοῦ γίνεται ἡ εορτή (π.χ. Τήνος-Παναγία, Μέλαμπες-Τέσσερες Μάρτυρες, κλπ) Καὶ εἶναι τοῦτος ὁ ἱερός χώρος, συχνά ὁ τόπος προσκυνήματος τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, ἢ ἐκεῖ υπάρχουν ἅγια λείψανα τοῦ (π.χ. Θεο/νίκη-Ἀγ. Δημήτριος, Πάτρα-Ἀγιος Αντρέας, Αἰγίνα-Ἀγιος Νεκτάριος, κλπ.).

Στα νεώτερα χρόνια τὸ πανηγύρι ἀπόκτησε καὶ τὴν οικονομικὴ πλευρά, ἢ μόνον αὐτὴ καὶ τότε κατέληξε σὲ καθαρὴ ἐμποροπανήγυρη ἢ ζωοπανήγυρη, ποὺ γίνεται περιοδικὰ ἢ ετήσια, σὲ πολλὰ μέρη τῆς πατρίδας μας. (2)

Μία τέτοια προέκταση συνάθροισης πανηγυρικῆς, πολυήμερης, με ἐμπορικὸ καὶ ψυχαγωγικὸ σκοπό, ἐκτός ἀπὸ τὴν ευρύτερης σημασίας προβολὴ τῆς πατρίδας μας, μπορούμε, θαρρῶ, νὰ δούμε στὸ θεσμό τῆς Δ.Ε.Θ. κάθε Σεπτέμβρη στὴ συμπρωτεύουσα, σὲ διεθνή μάλιστα ἐπίπεδα ἢ σὲ στενότερα ὅπως στὶς ἐμπροπανηγύρεις τοὺς Ἀργούς Ορεστικοῦ, τῆς Λάρισσας, τῶν Βουκολιῶν, στὸν τόπο μας κ.α.

Στα σύγχρονα φεστιβάλ, κυριαρχεῖ ὁ ψυχαγωγικὸς τομέας τῶν συνάξεων αὐτῶν, γιὰ τὸ ευρύτερο κοινό, ἀπ' ἀφορμὴ καὶ σ' ἀνάμνηση ἐπετείων μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, ὡς εἶναι τὸ φεστι-

βάλ της Μάχης της Κρήτης, κάθε Μάϊο, στα Χανιά!

Επίσης κομματικές εκδηλώσεις, όπως τα φεστιβάλ των νεολαιών των κομμάτων ή διαφόρων πολιτιστικών φορέων, ως Δήμων, Οργανώσεων, Συλλόγων κλπ., κυρίως στο διάστημα του καλοκαιριού.

Τα τελευταία μάλιστα χρόνια και οι **Συναντήσεις** των διαφόρων χωριών, επαρχιών, κλπ. προσφέρουν εκτός του καθαρά ψυχαγωγικού προγράμματος των και ευκαιρίες σύσφιξης σχέσεων, αναθέρμανσης της αγάπης για την ιδιαίτερη πατρίδα και προσπάθειας

Στην Αγία Σοφία στον Αποκόρωνα! Εσπερινός της εορτής για τη λύση προβλημάτων της γενέθλιας γης.

Σαν τέτοιες μπορούμε ν' αναφέρουμε ενδεικτικά. Την Α! Συνάντηση Καμpanού, το 1976, τις Συναντήσεις, κάθε χρόνο των Αποκορωνιωτών, Λακκιωτών, Σφακιανών (Στη Θυμιανή Παναγία), και όλως ιδιαίτερα την Α! Συνάντηση των απανταχού της γης Κισαμοσελινιωτών, που ορφάνωσε η Ιερή Μητρόπολη Κισάμου και Σελίνου με τον εμπνευσμένο Ποιμενάρχη της Σεβασμιώτατο κ.κ.Ειρηναίο Γαλανάκη, τον Αύγουστο του 1981.(3)

2. Το πανηγύρι στον τόπο μας

Το πανηγύρι όμως στον τόπο μας, για να ξαναγυρίσουμε στη βάση του θέματος μας, σημαίνει κύρια: θρησκευτική εορτή, που συνήθως την ακολουθούν, κοινά τραπέζια και διασκέδαση. Κι όλα τούτα

Στον Αϊ Βασίλη στ' Αργαστήρι—Καμpanό, Σελίνου Πρωτοχρονία του 1976!

μ' ένα βαροφορτωμένο λαογραφικό ερματισμό που ζει κι ανανεώνεται, αιώνες τώρα, μέσα στα γενικότερα πλαίσια του ήθους των ανθρώπων μας.

Αυτόν τον λαογραφικό θησαυρό του πανηγυριού στον τόπο μας ιδιαίτερα, θα προσπαθήσω, όσο η δύναμη μου με συντρέπει, να σας παρουσιάσω!

Από μέρες, συζητά με φίλους, γειτόνους, χωριανούς. Βρίσκει, αναρρωτώντας, τους «ταμμένους στη χάρη τ' αγίου» και με τους δι-

Ας παρακολουθήσουμε λοιπόν από κοντά, έναν συντοπίτη μας, που προετοιμάζεται και στη συνέχεια ξεκινά, για κάποιο από τα θρησκευτικά πανηγύρια μας!

κούς και φίλους, ξεκινούν πεζοί ή με ζώα ή με αυτοκίνητα, όπως τώρα τελευταία, για τον τόπο που βρίσκεται η εκκλησία. Όλοι μαζί, αποτελούν απ' εδώ και πέρα, μια παρέα, μια φιλική συντροφιά, μ' όλα τα συνακόλουθα της (αλληλοβοήθεια, αλληλοεξυπηρέτηση, αλληλοϋποστήριξη κλπ. σχετικά.)

Στη συντροφιά, παρατηρείς τους «ταμμένους» που πάνε ξυπόλυτοι, κι ας είναι μακρινός ο δρόμος και κακοτράχαλος. Η χάρη του αγίου των, του φίλου των, Αυτού που τους έκανε καλό, τ' αξίζει!

Έχει τη θέση της εδώ η μαρτυρία προσκυνητή που παρακολούθησε στην εορτή τ' Αϊ-Γιαννιού στον Γκιώνα (29 Αυγούστου) το κατέβασμα ταμμένης μάνας να πάει ξυπόλυτη και στα δόντια της να 'χει κρεμασμένο το παιδάκι της, που τό 'ταξε στη χάρη Του, και της έγινε καλά!

Δεν έχουμε το χώρο, για διηγήσεις από το ατέλειωτο σχετικό αποθησαυρισμένο υλικό, της τελευταίας εικοσπενταετίας, Ίσως άλλη φορά δοθεί ευκαιρία για παρουσίαση μέρους του.

Και πάλι τώρα, στους πανηγυριώτες: Συνεχίζουν το δρόμο τους, συχνά με το τάξιμο τους, στον φίλο τους τον άγιο, γιατί έτσι αισθάνονται, που μπορεί να είναι: ένας άρτος ζυμωτός κι όχι «Χανιώτικος», μια κεροδεσιά, μια οκά λιβάνι, μια λαμπάδα τουμπογιού των, μια μπουκάλα λάδι για τα καντήλια, χρήματα που αφήνουν στην εικόνα του αγίου κανένα ασημένιο ομοίωμα μέλους του σώματος,

Ύστερ' από τον εκκλησιασμό, στα πανηγύρια μας, ακολουθεί πλούσιο φαγοπότι για κάθε πανηγυριώτη! (φωτογρ. Σταμ. Α.Αποστολάκη)

που το «περνούν» στην κλωστή που κι άλλα πολλά υπάρχουν, εκεί στη θαυματουργή εικόνα του κλπ.

Και, να τους τώρα φτάνουν έξω από την εκκλησία. Κοπέλες τους περιμένουν στην είσοδο, με τα μικρά ορθογώνια χαρτάκια του εράνου στα χέρια: «υπέρ ανεγέρσεως του ιερού ναού...» ή «υπέρ αποπερατώσεως του ιερού ναού...», καθώς γράφουν.

Καρφίτσωνονται στο πέτο του πανηγυριώτη, και το σημειώνουμε, πως δεν βαρυγκομά κανείς, γι' αυτόν τον απρόσμενο έρανο. Μάλιστα, αν παραβλεφτεί κάποιος με τον συνωστισμό, και δεν το βάλουν το «μαρτυρικό» αυτό του εράνου, στεναχωρημένος φροντίζει να... διορθωθεί η παράλειψη. Χαρακτηριστική λεπτομέρεια από την ψυχολογία του

πανηγυριώτη! Τούτο, το ενδεικτικό της συμμετοχής μας στον έρανο, το αφήνουμε στο πέτο μας, όπως το αντίστοιχο της βάπτισης, όλη τη μέρα της γιορτής.

Σημειώνουμε και πως κάποτε το πράγμα παραγίνεται με τους εράνους αυτού του είδους, κι αναγκάζονται οι επιτροπείς της εκκλησίας, στην αναγγελία του πανηγυριού, στον τοπικό τύπο, να σημειώνουν πως: «οι πάσης φύσεως έρανοι απαγορεύονται».

Στην είσοδο της εκκλησίας, αγοράζουν κεριά και προχωρούν μέσα για να προσκυνήσουν με θρησκευτική ευλάβεια τις εικόνες του τέμπλου και ιδιαίτερα, του αγίου που εορτάζει σήμερα.

Αυτή η εικόνα ξεχωρίζει, γιατί από χθές τ' απόγευμα, και πριν από τον εσπερινό, είναι στολισμένη με την φροντίδα των κοριτσιών του χωριού, με λουλούδια, περιγυρους από δάφνες και γιρλάντες.

Ανάβουν το κεριά τους, δίνουν στον επιτρόπο τα δώρα τους (άρτους, ταξίματα κλπ.) και με κατάνυξη, από κάποια θέση, παρακολουθούν, τη Θ.Λειτουργία, ως το τέλος.

Παρατηρούν την εορταστική όψη της εκκλησίας, τις κερυοδεσίες που είναι τυλιγμένες, την όλη διακόσμηση εσωτερικά και εξωτερικά.

Στο τέλος, γυρίζεται η λιλανεία, που όλοι οι πιστοί ακολουθούν την εικόνα και την όλη πομπή. Με την απόλυση παίρνουν από τον εφημέριο το αντίδωρο κι από τους επιτρόπους τον άρτο. Τον τελευταίο, κάποτε, μοιράζουν οι ίδιοι που τον προσφέρανε και δέχονται με πολλή χαρά τις ευχές και τα σπολαετίσματα των πανηγυριστών.

Στην αυλή της εκκλησίας, τον πέργυρο, ανταλλάσσονται με τους συγγενείς και φίλους, με τους συντέκνους και τους χωριανούς όλους, επίκαιρες ευχές, μια κι ήθελε «η χάρη τ' αγίου και συναπαντητήκανε!»

Τα καλέσματα για τα σπίτια του χωριού, είναι γενικά, γιατί, όπως το λέει κι ο λόγος: «στο πανηγύρι δεν καλιούμε...». Έτσι, λίγη ώρα αργότερα, όλοι οι πανηγυριστάδες, βρίσκονται στα σπίτια του χωριού για φαγητό. Κι όλων, πρώτη φροντίδα, οι ξενοχωρίτες πανηγυριώτες. Να τακτοποιηθούν, να κεραστούν, να «σιμώσουν στην τάβλα». Σε λίγο οι ευχές και οι προπόσεις, ακούγονται εγκάρδιες:

«Καλώς ωρίσατε, κι όπως μας ευρίκετε!»

«Καλώς σας ήυραμε και πάντα χαρούμενοι»

«Η χάρις των Αγίων, να με εβοηθά!» κ.α.

Όταν φτάσει στο σπίτι άλλη παρέα, πρέπει κατά το αντιέτι (συνήθειο) του πανηγυριού, να σηκωθούμε και να παραχωρήσουμε τη θέση μας σ' αυτήν. Κι εμείς πάμε σ' άλλο σπίτι. Εννοείται, βέβαια, πως ήταν αρκετή η ώρα που είχαμε καθίσει κι είχαμε τελειώσει το φαγητό μας, αλλά μέναμε γιατί συζητούσαμε ή τραγουδούσαμε, οπότε συνεχίζεται και με τη νέα παρέα το τραγούδι και το κέφι.

Σιγά-σιγά, θα γυρίσουμε όλα τα σπίτια του χωριού. «Πανηγυριστάδες, δεν είμαστε;» για να καταλήξουμε στην παράγκα, όπου θα κορυφωθεί το κέφι μας, με τα όργανα, που έχουν αρχίσει ήδη να παίζουν τα κρητικά συρτά και να χορεύουν οι πρώτες συντροφίες.

Κι εδώ, στην παράγκα, πρωταρχική φροντίδα των νταμπήδων (σερβιτόρων) οι πανηγυριώτες, οι ξενοχωρίτες. Να καθίσουν, να σερβιριστούν, να χορέψουν, να διασκεδάσουν.

Το είπαμε κι αρχικά: Στα πανηγύρια μας, ο κόσμος εορτάζει και χαίρει. Δημιουργεί φιλίες και δένεται με συντεκνίες. Δένεται με αγνά αισθήματα, που χρόνια διατηρούνται. Ικανοποιείται, γενικά η ανάγκη του ανθρώπου να μαζευτεί και να νοιώσει με το πλήθος, να συνδιασκεδάσει, να συνεορτάσει, να χαρεί και να ξελαφρώσει από

τον μονότονο ρυθμό της κουραστικής καθημερινής ζωής του.

Πάει στον άγιο που εορτάζει, γιατί δεν θέλει «να τον παραπονέσει», δεν το μπορεί να λείψει από τις γιορτές του, από τη μεγάλη του μέρα, γιατί το 'χει σα να πήγε στ' αδερφού του τη γιορτή, πράγμα αδύνατο! Έχει, μ' ένα λόγο ανάγκη το πανηγύρι!

Μπορεί κάποια πανηγύρια στον τόπο μας, να 'χουν μια παραπάνω καταπόνηση για τον πανηγυριώτη, όπως του Γκιώνα, της Χρυσοσκαλίτισσας, της Παναγίας της Κεράς στη Μονή, τ' αϊ Φτύχη στα Τσικιανά, κ.α. (για να περιοριστώ στις κοντινές επαρχίες μας), όμως παρατηρείται ίσα-ίσα, πως εκεί πηγαίνει πολύ περισσότερος πάντα κόσμος!

Φαίνεται πως «πληρώνεται η καρδιά τ' ανθρώπου» με τον κατανυ-

Στον τοιχογραφημένο βυζαντινό ναό αγίου Νικολάου Μονής—Σελίνου! Με το τέλος της λειτουργίας, μοιράζεται το αντίδωρο από του Σεβ. Ειρηναίου το χέρι!
6.12.1982.

(φωτογρ. Σταμ. Α. Αποστολάκη)

στικό εσπερινό, στον κατάσπρο βράχο της Χρυσοσκαλίτισσας, με το αξέχαστο ηλιοβασίλεμα και την ολόμπλαβη θάλασσα της!

Ασφαλώς το τοπίο της χιλιόχρονης εκκλησιάς τ' αϊ-Φτύχη, στα Τσικιανά-Σελίνου, με τις συγκλονιστικές τοιχογραφίες από τις τιμωρίες των κολασμένων και το σύνολο επιβλητικό περιβάλλον, είναι που εξασκούν τόση γοητεία στον προσκυνητή, που κάθε χρόνο κι εδώ αυξάνει!

Με βεβαιότητα, εξ άλλου, το σημειώνω, πως από την επομένη κι όλας μέρα, ο πανηγυριώτης τ' αϊ-Γιαννιού, στο Γκιώνα, έχει ξεχάσει την ταλαιπωρία, την κουραστική πεζοπορία και την αϋπνία της βραδιάς, γιατί τον αποζημίωσαν πλουσιοπάροχα τα ισχυρά θρησκευτικά βιώματα που έζησε και οι ομαδικές βαπτίσεις που παρακολούθησε!

Αυτά όλα επιβεβαιώνουν πως: Το πανηγύρι στον τόπο μας, θα επιζεί όσο υπάρχουν άνθρωποι, γιατί είναι μέσα στην ψυχή και στις ανάγκες του ανθρώπου, του ανθρώπου της κάθε εποχής, και ιδιαίτερα, του ταλαιπωρου ανθρώπου του μέλλοντος!..

Αν θελήσουμε, τέλος να δούμε το πανηγύρι μέσα στο λαογραφικό θησαυρό του τόπου μας, θα εντοπίσουμε εύκολα πλούσια κοινάσματα και τεράστιο υλικό, να μας περιμένουν.

3. Το πανηγύρι στο ριζίτικο τραγούδι και τις μαντινάδες

Έτσι, στα ριζίτικα τραγούδια και τις μαντινάδες μας, βλέπουμε να 'χει δεθεί οργανικά και στέρεα το πανηγύρι και να γίνεται συνδετικός κρίκος για να κεντη-

θούν πάνω του, στημόνι αυτό, υφάδι εκείνα, θέματα ιστορικά, φυσιο-
λατρικά, κ.α. Όπως στα παρακάτω δείγματα:

- α) «Θέλεις να δεις και να χαρείς όμορφα παλληκάρια,
και δυνατά και τρομερά ως είναι τα λιοντάρια,
Άμε στο Φραγκοκάστελο νάναι τ' αγιού Νικήτα,
να πιστευτείς σ' όσα 'κουσες κι απού πολλούς εγροίκας.
Τότες συντρέχου τα χωριά τ' απάνου και τά κάτω
να δείξου την ευλάβεια και τέχνη των αρμάτων.
Κάνου γυμνάσματα φριχτά που άνθρωπος τρομάσει
κι οι τρίχες που σηκώνονται κι ο νους του παραλάσει.
Ούλοι τη Κρήτης οι αίτοί, έρχονται για να ιδούσι
τσι ξακουσμένους Σφακιανούς, μαζί ν' αγωνιστούσι».(4)

Τούτο το ριζίτικο τραγούδι, π' αναφέρεται στο ξακουστό πανηγύ-
ρι τ' αγιού Νικήτα, στο Φραγκοκάστελο των Σφακιών, μας δίνει την
αφορμή να δούμε κι από μίαν άλλη διάσταση το θέμα μας.

Την εθνική διάσταση! Και την λέω εθνική, γιατί αναλογίζο-
μαι το τεράστιο έργο που ξεκινούσε με την ευκαιρία του. Εδώ, στα
πανηγύρια των ξωκκλησιών και των μοναστηριών, συγκεντρώνονταν
οι χριστιανοί για να λειτουργηθούν και ν' αναπάρουν στα δύσκολα
χρόνια. Για να συνεννοηθούν, για να ετοιμαστούν, για να φλογίσουν
και ν' αναφλογιστούν, για να δώσουν και νά πάρουν κουράγιο, για
να θεριέψουν σε δύναμη, καρτερία κι ελπίδα!

Εδώ, ο φωτισμένος κλήρος, μνημένος στη φιλική Εταιρεία, εύρι-
σκε κι όρκιζε τους πρώτους έμπιστους, που θα σήκωναν το βάρος
του Αγώνα, όπου σε λίγο θ' άρχιζε!

Εδώ, τ' απομεσήμερο του πανηγυριού, γίνονταν αθλητικοί αγώνες,
ανάμεσα στους νιούς του τόπου και στους ξενοχωρίτες που 'ρθανε
για τη χάρη τ' αγιού, μα και για να μάθουν «πράμμα τσα», από τους
προεστούς και τους καπετάνιους, για το Γένος. Να 'χουνε κι εκείνοι
κάτι να πουν γυρίζοντας στο χωριό τους!

Ας μεταφέρουμε όμως την ανάλογη εικόνα, όπως μας την παρου-
σιάζει σε εξαίρετο βιβλίο του (5), ο Π.Κελαϊδής:

«...Στους νεώτερους λοιπόν χρόνους ήταν φημισμένοι οι αγώνες αυτοί (6),
στους οποίους έπαιρναν μέρος παλληκάρια απ' όλη την Κρήτη. Οι υποδρο-
μίες στον διπλανό κάμπο, η τοξοβολία κι η σκοποβολή με όπλα, το τρέξιμο,
το λιθάρι και το πάλεμα, ήταν πρώτα μεταξύ των αθλημάτων. Και διεξάγον-
ταν με τρόπο τόσο άγριο, τόσο βίαιο κι ήταν τ' αποτελέσματα τόσο εντυ-
πωσιακά, ώστε η όλη εικόνα (με την υπερβολή της αλληλοδιαδόχου αφη-
γήσεως) έφτανε στ' αυτιά όσων δεν είχαν πάει μέχρις εκεί, σαν κάτι το απί-
στευτο, το μυθικό...» σ.210..

Και συνεχίζει πιο κάτω, στο ίδιο σύγγραμμα του, ο «συγγραφέας
των Σφακιών»:

«Πριν από 26 χρόνια (το 1956) είχε γίνει μια ωραία προσπάθεια για την ανα-
βίωση του εθίμου τελέσεως αθλητικών αγώνων και άλλων διαγωνισμών το-
πικού χρώματος (τραγουδιού, κεντημάτων, υφαντών, γεωργικών προϊόντων),
στο ίδιο σημείο που γίνονταν σε περασμένους αιώνες και την ίδια μέρα, στην
εορτή του αγιού Νικήτα, 15 Σεπτεμβρίου...» σ.212

Την εθνική διάσταση του πανηγυριού, μας την διερμηνεύσανε, ε-
πίσης και φίλοι ομογενείς εκπ/κοί, που το καλοκαίρι του 1982, φιλο-
ξενήθηκαν στην Ορθ. Ακαδημία Κρήτης (Κολυμπάρι), σ' ένα εκπ/κό
σεμινάριο, που είχα την τιμή να τους αναπτύξω και να συζητήσουμε
μαζί, τούτο το θέμα. (7)

Όρα όμως να χαρούμε κι άλλα σχετικά ριζίτικα.

- β) «Πάντα στ' οι τρεις του Νοεμβριού κι εις τ' εικοσιτρείς τ' Απρίλη,
πανηγυράκι γίνεται στ' αϊ-Γιωργιού τη χάρη.
Κι η κόρη απού 'χε τη γιορτή κι απού τον ελουτρούγα,

μηδ' ἔτρωε, μηδ' ἔπινε και χαροκόπα.
Σφάζει τρακόσια πρόβατα και πεντακόσια γίδια
εννιά χωριά εκάλεσε, χιλιάδες παλληκάρια...» (8)

- γ) «Σ' τσι δεκαφτά του Γενναριού, τ' Ἄγι-Αντωνιού αποσπέρας,
φωνήν και κλάημαν άκουσα ἔς τση φυλακής την πόρτα.
— Παιδιά ποια μάνα νάτονε, ποιας μάνας θυγατέρα;
— Του Κωσταντή η μάνα τονε κι ἤκλαιγε τον υγιό τζη
— Ὡφου ν' υγιέ μου Κωσταντή και που λαμπροσκάζεις;...» (9)

- δ) «Τσ' Αγιάς Ερήνης το σπερνό εκλέψανε μιαν κόρη,
χρουσά τον τα παπούτσια τζη, χρουσό το γυροπόδι.
Κι όντεν την ανεβάζανε στου βασιλιά τη σκάλα
ετρέχαν τα ματάκια τζη τέσσερα κουτσουνάρια...» (10)

Τα τρία τελευταία (β-γ-δ) αποσπάσματα ριζιτικων τραγουδιών μας οδηγούν σ' ένα άλλο σημείο, απ' όπου μπορούμε να δούμε τον προσδιορισμό του χρόνου με το πανηγύρι, στον τόπο μας.

Φανερό, πως είναι ποτισμένος βαθειά με το θρησκευτικό ημερολόγιο ο καθημερινός βίος του ανθρώπου, εδώ, αφού για να μας ορίσει π.χ. τον χρόνο που «λαδώνει η ελιά» έχει ποιήσει τούτο το λαϊκό λόγο:

«Όντεν έρθει τ' αϊ-Λιά,
βγαίνει το λάδι στην ελιά.»

αντί να πει: Στις 20 του Ιούλη, αρχίζουν να λαδώνουν οι ελιές. Ἡ λέει:

«Της αγιά-Μαρίνας σύκο
και του αϊ-Λια σταφύλι,
και τ' αγίου Παντελεήμονα,
γεμάτο το μαντήλι...»

για τον ανάλογο καθορισμό, τότε αρχίζουν τα σύκα (17 Ιουλίου), ή τα σταφύλια (20 Ιουλίου) και τότε ωριμάζουν όλα (27 Ιουλίου).

Και τον καιρό με τον ίδιο τρόπο τον προσδιορίζει. Λέει:

«Γύρου-γύρου στου Χριστού,
η καρδιά του χειμωνιού»

Χριστούγεννα, (25 Δεκ.) δηλ. είναι το κέντρο του χειμώνα. Ἡ τούτος ο κλιμακωτός παροιμιακός λόγος:

«Η Βαρβάρα, βαρβαρώνει,
και ο Σάββας, σαβανώνει,
κι αϊ-Νικόλας, παραχώνει»

που μας προλέγει το «μετεωρολογικό δελτίο» στις αρχές κάθε Δεκέμβρη. Ἄγριο κρύο στις γιορτές τσ' αγιά-Βαρβάρας (4 Δεκ), χιονάκι τ' αϊ-Σάββα (5 Δεκ.) και τ' αγίου Νικολάου (6 Δεκ.) έχουμε σκεπαστεί στα χιόνια, μας έχει «παραχώσει»!

Κι ακόμη επιμένει, προλέγοντας, πως:

«Ός τ' αγι' Αντωνιού, τρυγόνα,
ειν' η τρούλλα του χειμώνα»

Στην κορυφή του ο χειμώνας, βρίσκεται στις 17 του Γενάρη. Καθορίζει επίσης την σπορά των κουκιών, συμβουλευοντας:

«Μπρός, οπίσω τ' αϊ-Λουκά, (18 Οκτ.)
να τα σπέρνεις τα κουκιά...»

αν και πιο κάτω θα μας κάνει την πρόβλεψη, ότι θα ἔχουμε:

«Τ' αϊ-Δημητράκη, (26 Οκτ.)
μικρό καλοκαιράκι»

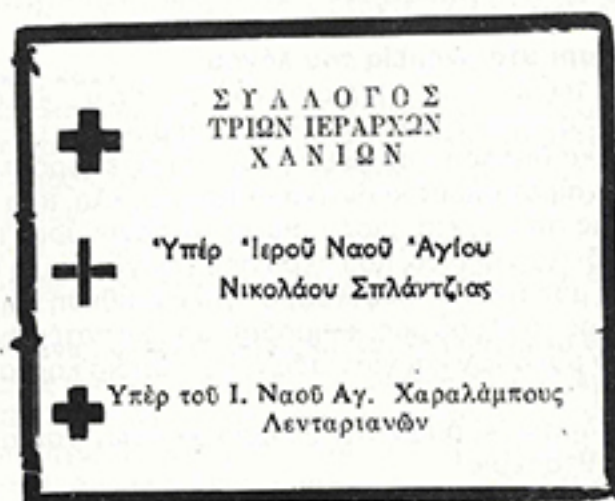
Παρατηρούμε δηλ. πως γνωρίζει τις ημερομηνίες γιορτής (πανηγυριού) των αγίων και μ' αυτές προσδιορίζει και τοποθετεί στο χρόνο, γεγονότα, επεισόδια και βιώματα του, όπως στα παραπάνω πα-

ραδείγματα μας.(11)

Μας ξεστράτισεν όμως τούτη η παρένθεση για το πανηγύρι και το χρόνο και πρέπει να κλείσει, για να δούμε στην απαραίτητη συντροφιά του ριζίτικου, την **μ α ν τ ι ν ά δ α**, αν γίνεται αναφορά του πανηγυριού. Κι εννοούμε πάντα θρησκευτικής γιορτής αγίου, της Παναγίας ή του Χριστού.

Η έρευνα είναι εύκολη. Οι κλασσικές πια συλλογές Κρητικών μαντινάδων μας προσφέρονται για επιβεβαίωση.

Αλλά και η συλλογή του σχετικού υλικού από τις ζωντανές πηγές, από τους ίδιους τους ανθρώπους, από τους πανηγυριώτες, σαν αρχίσουν το τραγούδι και το γλέντι ανάψει, χαρτί και μολυβί μόνο να 'χεις για να καταγράψεις, από το στόμα των, όσες μαντινάδες θέλεις. Από σημειωματάρια μας, τέτοιων ευκαιριών, μεταφέρουμε εδώ ένα δείγμα, ενδεικτικά και μόνο, που αν και μικρό λόγω χώρου, όμως επιβεβαιώνει τη θέση μας, πως ο Άγιος, η γιορτή του, ο ιερός τόπος του προσκυνήματος του, το πανηγύρι του, αποτελούν στοιχεία που

ενωθήκανε θαυμάσια, μέσα στον Δημοτικό Ποιητικό λόγο του Νησιού μας, και συνταιριάσανε εξαίσια αριστουργήματα, σαν αυτά:

1. Σ' τση Παναγίας το 'σπερνό, θα πα να γονατίσω,
να κάμω παρακάλεση, φως μου, να σ' αποχτήσω.
2. Τ' αἰ-Παντελεήμονα, θα τάξω 'να καντήλι,
να σε φωτίσει γλήγορα και να γεννούμε φίλοι.
3. Ε! Παναγιά μου Φρεδιανή, με τα πολλά καντήλια,
φέρε μου την αγάπη μου, να σου τα κάμω χίλια.
4. Ω! Παναγιά μου Σπηλιανή, έμπα και συ στη μέση,
να πάρω 'κεινον π' αγαπώ, γιατί' άλλος δε μ' αρέσει.
5. Λιβάνι ρίχνω στη φωτιά και του Χριστού φωνιάζω
η προσευχή μου ν' ακουστεί, να μην αναστενάζω.
6. 'Όντε σ' εγέννα η μάνα σου, ήτανε μέρα σκόλη,
και λουτρογούνταν ο Χριστός κι οι Δώδεκ' Αποστόλοι.

7. Τάσσω σου Παναγία μου, οκάδες το λιβάνι,
να μας εβάλουνε τω δυο, στην κεφαλή στεφάνι.
8. Ω! Παναγιά μου Φρεδιανή, κάμε μ' αυτή τη χάρη
την κοπελιά που διάλεξα, άλλος να μην την πάρει.
9. Σαν Παναγιά μου φαίνεσαι, ασημοστολισμένη,
όντεν περάσω και σε δω, στην πορτ' ακουμπισμένη.
10. Ωσάν τον Τίμιο Σταυρό, πούναι στο γυρογιάλι,
ετσά 'ναι το κορμάκι σου, όπου για θα προβάλλει.
11. Άφτω κερί στην Παναγιά, μα η μοίρα δεν τ' αφήνει,
και το παντέρμο ριζικό, πάει και μου το σβήνει,
12. Άφτω κερί τσ' αγιά-Σοφιάς, στων Τοπολιώ το σπήλιο,
να βλέπει το κορμάκι σου, που λάμπει σαν τον ήλιο.

4. Το πανηγύρι στα μνημεία του λόγου

Ας δούμε τώρα την προσφορά του «πανηγυριού» στο γλωσσικό θησαυρό του τόπου μας. Υλικό δηλαδή από λέξεις και λαϊκές εκφράσεις, ευχές και προπόσεις, χαιρετισμούς κι αντιχαιρετισμούς κλπ, που αποθησαυρίσαμε, ζώντας από κοντά, μισόν αιώνα τα πανηγύρια του Σελίνου.

Είναι ένα δείγμα υλικού, που πέρα από την γλωσσική αξία του, μας γνωρίζει και μας τονίζει, τη φιλοφρονητική διάθεση και ευγένεια, το θαυμάσιο ήθος του λαού μας, κληροδότημα των πατέρων και τον παππούδων, των μανάδων και γιαγιάδων, στα παιδιά και τα εγγόνια της Κρήτης μας!

Τιμή και καμάρι, κι όσων την μιλούνε κι όσων χαίρονται τ' άκουσμα της, το θεσπέσιο!

Αλλ' ας μεταφέρουμε ως εδώ, ένα μικρό έστω δείγμα της. Και να:

α) Λέξεις:

πανηγυρίζω	(= πηγαίνω στο πανηγύρι)
πανηγύρι, το	(= θρησκευτική γιορτή, με συνακόλουθα τραπέζια, φαγητά, πιοτά, διασκέδαση).
πανηγυριώτης, ο	(= αυτός που πάει στο πανηγύρι)
πανηγυράς, ο	(= κοροϊδευτικά, αυτός που δεν χάνει κανένα πανηγύρι. Σ' όλα πηγαίνει).
πανηγυριστικός, ο	(= για πανηγύρια. Δεύτερης ποιότητας)
πανηγυριστάδες, οι	(= πληθ. του πανηγυριώτη)
Πανηγυράκης, ο	(= επώνυμο οικογένειας)
κ.α	

β) Λαϊκές εκφράσεις:

1.—Επανηγυρίσανε αλλήλως των.

(Δεν είχανε πανηγυριώτες και πηγαν ο ένας στ' άλλου το σπίτι. Τα έξοδα εξ' άλλου είχαν γίνει. Τα φαγητά είχαν ψηθεί..)

2.—Δεν είχαμε πανηγυριώτες..

(Σε σύγκριση με άλλες χρονιές, φέτος ήρθαν λίγοι...)

3.—Ε!, τόσοι να πανηγυριώτες, δεν εξαναγίνηκε, θεόψυχα μου...

(Τόσοι πολλοί πανηγυριώτες, ορκίζομαι, δεν ξανάρθαν ποτέ)

4.—Εφτά φορές εστρώσαμε την τάβλα..

(Ήταν τόσο πολλοί οι πανηγυριώτες, που στρώσαμε εφτά φορές, απ' την αρχή, τραπέζι με φαγητά, πιότο και φρούτα..)

5.—Εξοδευτήκανε ούλα, δόξα σοι ο Θεός!

(Δεν επήγαν άδικοι οι τόσες ετοιμασίες μας. Καταλύθηκαν όλα τα φαγητά μας..)

6.—Δεν εκάμαμε εφέτος το πανηγύρι..

(Για κάποιο πολύ σοβαρό λόγο: π.χ. θάνατο χωριανού νέου, δεν έγινε φέτος το πανηγύρι στα σπίτια. Η λειτουργία γίνεται πάντοτε.)

7.—Είναι για τα πανηγύρια...

(Είναι δηλ. άχρηστο πράγμα. Δίδεται στα χωριά μας, του Ανατολ. Σελίνου, η εξήγησις πως: ότι άχρηστο, πουλιέται στα πανηγύρια, γιατί εκεί είναι συνήθως, η ζήτηση πολλή και η πωροφορά λίγη, δυσανάλογη. Σχετ. φράση. Το παιδί κοντά σε καρτσάκι μικροπωλητή, λέει στον πατέρα του:

—Πάρε μου, μπαμπά, τούτονε τ' αυτοκινητάκι!

—'Οϊ, παιδί μου. Εγώ θα σου πάρω ένα καλό απού τα Χανιά, γιατί τούτονε είναι για τα πανηγύρια!..)

8.—Είναι για τα πανηγύρια, το κακορίζικο...

(Φράση που λέγεται, σπάνια όμως, σε περίπτωση βαριά αρρώστου, με την έννοια πως πρέπει να πάει σε πανηγύρι, να ταχτεί, για να γίνει καλά απού τη χάρη τ' αγίου..)

9.—Πανηγυρίστικός καφές...

(Λέγεται για καφέ κακής ποιότητας. Η φράση προήλθε, όπως εξηγείται στα χωριά μας, από το ότι στα πανηγύρια, οι καφέδες γίνονται πολλοί μαζί, γιατί είναι πολύς ο κόσμος κι ο καφετζής δεν προφταίνει για να τους κάνει έναν-έναν και προσεγμένους!

-Πανηγυρίστικο μου τον έκαμνε τον καφέ, κουμπάρε!

—Ε! ήντα να κάμουμε, σύντεκνε, απού 'πεσε πολύς κόσμος κι όπως τον έβγαλε το καζάνι!..)

10.—Θα του κάμω ένα πανηγύρι, απού θα 'ναι το μισό πολύ ντου!

(Λέγεται επί φοβέρας άγριου ξυλοδαρμού. Δικαιολογείται η γένεση της φράσης από το ότι: Θα τον χτυπήσει απ' όλες τις μεριές, καθώς από παντού καταφτάνουν οι πανηγυριώτες στα σπίτια και γίνεται συνωστισμός, ανακατωσούρα στο σπίτι. Η φράση συνοδεύεται και από την απειλητική χειρονομία πάνω-κάτω του χεριού, πως δηλ. θα χτυπήσει!..)

γ) Ευχές και προπόσεις, χαιρετισμοί και αντιχαιρετισμοί (απαντήσεις):

—Καλώς σας ευρήκαμε! —Καλώς ωρίσατε!
 —Καλώς μας ήρθετε, κι όπως μας ευρήκατε!
 Σιμά! (πλησιάζετε στο τραπέζι)
 —Καλώς εκοπιάσατε! —Σαν τα ρόδα!
 —Θα πιήτε μια ρακή; —Θα τήνε πιούμε θέλει!
 —Θα πάρειτ' ένα φρύγανο; (τοπικό έδεσμα, ξεροτήγανο)
 —Κι ένα ρακάκι, πρωτοράκι για τον σύρικα, καλό 'ναι!
 —Ναι! θα το μπεγεντίσω θέλει! (θα το πιώ ευχαρίστως)
 —Πάντα πλείσια στο νοικοκυριό σας!
 —Στην υγείά σας! —Με τις σ' υγείες σας!
 —Βοήθεια μας, η χάρη των Αγίων!
 —Η χάρη των αγίων, να μας εβοηθά!
 —Και του χρόνου να ξανασμίξουμε!
 —Τσι χαρές των ελεύθερω! —Τσι χαρές μας κι εμάς!
 —Ευχαριστούμε!
 —Όπως ποθείτε!
 —Πάρετε μεζεδάκι κι από κει!
 —Να το μπεγεντίσουμε θέλει, μόνο σιγά-σιγά!
 —Η γι' αλήθεια είναι πως ήτονε οφέτος λιγάκι παχύς ο Παναγιώτης μας, μα εδροσίσισε και γουστάρει... (Είναι λίγο παχύ τ' αρνί που σφάξαμε για της Παναγίας τη χάρη -Παναγιώτης- αλλά Σεπτέμβρης μπήκε, ο καιρός κρύωσε και τρώγεται...)
 —Μπράβο, σύντεκνε. Σαπημένος είναι λόγω τιμής, ο μαρουβάς σου. Και νεκρούς ανασταίνει. (λέγεται όταν μας κεράσουν παλαιό εξαιρετικό κρασί)
 —'Εεις, κουμπάρε μου ένα κρασί, π' ανεβαίνει στον οντά, ντελόγκες! ('Εχεις δυνατό κρασί, που αμέσως ζαλίζει!)

—'Εεις ένα κρασί που το λέει! (δηλ. είναι πολύ δυνατό)
 Και οι ευχές με τις προπόσεις δίνουν και παίρνουν. Κι είναι τόσο πλούσια η ποικιλία των, όσοι, μπορεί να πει κανείς, είναι και οι φορείς των! Οι χαιρετισμοί και οι αποχαιρετισμοί συνοδεύονται με τη συνηθισμένη ανοιχτόκαρδη χειραψία, κι οι προπόσεις, ευχές κι απαντήσεις με την χαρούμενη κι ευγενική έκφραση. Σ' όσους συμπέσει να 'χουν κι ονομαστική γιορτή, κι είναι μικροί στην ηλικία: τραβούν ελαφρά χαϊ-δευτικά τ' αυτί για να τρανέψουν και να γίνουν μεγάλοι!

δ) Εδώ στα μνημεία του Λόγου, που συλλεχτήκανε πάνω στην ώρα του πανηγυριού, του κεφιοῦ και της χαράς, μπορούμε, θαρρώ να καταχωρίσουμε και μερικά από τα ριζιτικά τραγούδια και τις μαντινάδες, που θα τραγουδήσουν οι πανηγυριώτες στ' αρχοντικό μας, εκφράζοντας έτσι την ευχαρίστηση τους για την φιλοξενίας μας!

Έχουν ριζιτικά και μαντινάδες πηγαία έκφραση και δημιουργική φαντασία και καθρεπτίζουν στον λόγο τους τον άφθαστο, όλην την σκάλα των αγνών συναισθημάτων των τραγουδιστάδων!

Ανάβουν το κέφι με την άμιλλα της απάντησης, εκεί στον φιλόξενο «οντά» του νοικοκύρη, ανάμεσα στον «μεζέ» και στο ποτήρι, που τους προσφέρεται, από καρδιάς!

Η σπίθα μόνο ν' ανάψει. Το πρώτο τραγούδι ν' ακουστεί «απού το κούτελο τη τάβλας». —Και να! κάποιος την κάνει την αρχή, που όλοι περιμένουν:

1. «Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε τα ράφια είν' ασημένια,
του χρόνου να ξανάρθουμε, να 'ναι μαλαματένια».
2. «Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε πέτρα να μη ραΐσει,
κι ο νοικοκύρης κι η κερά, χρόνια πολλά να ζήσει».

Για να τον ευχαριστήσει κάποιος του σπιθιού, τραγουδώντας:

3. «Ευχαριστώ σε φίλε μου, δε σ' είχα πλερωμένο,
Μα έπραξες ευγενικά, ως είσαι μαθημένος».

Κι ως τόσο, άλλος να πάρει σειρά.

4. «Πέτρες και ξύλα του σπιθιού, που παίρνετε το βάρος,
βλέπετε τσι νοικοκυρούς, να μην τσι βλαψ' ο χάρος».

5. «Οι φίλοι οντέ θα σμίξουνε, η γης αναδακρύνει,
και τα βουνά ραίζουνε, κι η θάλασσα βουρκώνει».

Η τάξη είναι, κάποιος να παινέσει κι αυτόν. Έτσι θ' ακούσουμε:

6. «Ωραία που τραγούδηξες, όμορφο παλληκάρι,
θα σε παρακαλέσουμε να τραγουδήξεις πάλι».

7. «Το στόμα που τραγούδηξε θα το παραχρυσώσω,
μήλο απού τον παράδεισο, θα κόψω να του δώσω».

Από την άλλη άκρη κάποιος αρχίζει:

8. «Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε, πέτρα μην απομείνει,
να γίνουν οι μισές χρυσές, κι οι γι' άλλες απ' ασήμι».

9. «Σ' αυτό το σπίτι που 'ρθαμε, ειν' ένα περιστέρι,
του χρόνου να ξανάρθουμε, νάχει δικό του ταίρι».

Κι ο νοικοκύρης, που χαίρεται για την ωραία ευχή, να 'χει «αποκατα-
σταθεί» ως του χρόνου, η θυγατέρα του, απαντά:

10. «Νά 'χα γυαλένια κάμερα, κλειδί μαλαματένιο,
να κλείσω την παρέα μας, γιατί δεν την χορταίνω».

Και με την ίδια σειρά το γλέντι συνεχίζεται. Η μαντινάδα περνά
από το ένα θέμα στο άλλο, με μια άγραφη σειρά, που δεν την ξεχνούν
ποτέ οι τραγουδιστές μας, Έτσι ακούγεται:

11. «Εμείς δεν ήρθαμεν επά, να φάμε και να πιούμε,
μόνο σας αγαπούσαμε κι ήρθαμε να σας δούμε».

12. «Καλώς ήρθετε φίλοι μας, κι εκάμετε και κόπο,
κι ήρθετε και τιμήσετε τον εδικός μας τόπο».

13. «Χίλια καλώς εσμίξαμε, χίλια και δυο χιλιάδες
κι ο κάμπος με τα λούλουδα και με τσι πρασινάδες».

14. «Είναι φτωχό τ' αρχοντικό μα 'χει καρδιά μεγάλη,
του χρόνου νάμαστε καλά, να ξαναρθήτε πάλι».

15. «Μια μαντινάδα θε να πως απάνω στο κεράσι,
να ζήσει η παρέα μας, να ζήσει να γεράσει».

Ένα νέος της συντροφιάς, ξεβαρρεύεται κι εκείνος κι αρχίζει:

16. «Πρώτη φορά που τραγουδώ σε τούτο 'ναι το σπίτι,
απού 'χει ούλα τα καλά και πράμμα δεν του λείπει».

17. «Ετούτο 'νε τ' αρχοντικό, το ρέχτηκα περίσσια,
γιατί 'ναι τα δοκάρια ντου, μηλιές και κυπαρίσσια».

Του σπιθιού άνθρωπος θα ξανατονίσει:

18. «Και πάλι καλώς ήρθετε, οι φίλοι οι γι' εδικοί μας,
κι όσους δεν βάνει ο οντάς, πάνω στην κεφαλή μας».

19. Σήμερα στην παρέα μας γλεντούνε νιοί και γέροι,
και για τσι πίκρες τση ζωής δεν δούδωμε χαμπέρι.

Η μαντινάδα τούτη, πάει αλλού το θέμα, που συνεχίζεται έτσι:

20. Απού 'ναι νιος και δεν πετά σαν του βοριά το νέφι,
ήντα τη θέλει τη ζωή, στον κόσμο να την έχει.
21. «Απούχει νιάτα ας γλεντά, γιατί καλά το ξέρει,
πως δεν υπάρχει γιατρικό να του τα ξαναφέρει».
22. «Όποιος δεν είναι γλεντιστής, του πρέπει ν' αποθάνει,
γιατί στον κόσμο απού ζει, μόνο τον τόπο πιάνει».
23. «Ο άνθρωπος ο μερακλής, είναι μεγάλος πλούτος,
γιατί κατέει ήντα ζητά, στον ψεύτη κόσμο τούτο».
24. «Τούτον τον κόσμο φίλε μου, πρέπει να τον γλεντήσεις,
τσι λίρες να 'χεις παπορίες, σα φεύγεις θα τσ' αφήσεις».

Στη σοβαρότητα του θέματος της μαντινάδας, κάποιος με τούτην αλλάζει το κλίμα.

25. «Παιδιά δεν είν' επά κιανείς, να θέλει το καλό μας,
να βάλει μια σταλιά ρακή, να γράνει το λαιμό μας»
26. «Μα 'γω ρακή δεν έπινα, κρασί για να μεθύσω,
κι εδά τα πίνω και τα δυο για να σε λησμονήσω».
27. «Πίνω κρασί και δε μεθώ, ας πιω και τρεις κανάτες,
μα με μεθούν οι γι' όμορφες οι ροδομαγουλάτες».

Αρκετή η νύξη για να τον αρχίσουν, στα πειράγματα, άλλοι:

28. «Τραγουδήξε και πες τονε τον εδικό σου πόνο,
και μην τον έχεις μέσα σου να σε βαραίνει μόνο».
29. «Να παντρευτείς θέλει κι εσύ, να κλίνουνε τ' αυτιά σου,
Θε μου, να ζω και να θωρώ, τα καταντήματα σου..»

Και θα ήταν ατέλειωτα τα κοντραρίσματα τους, με μαντινάδες, αν δεν του έκοβε κάποιος με το όμορφο τούτο ριζίτικο:

- α) «Τη συντροφιά σας χαίρομαι την αξιοτιμημένη,
την άξια και τη φρόνιμη και την μπεγεντισμένη.
Ζηλεύγουσι τζ' οι γι' άρχοντες, ζηλεύγ' ο κόσμος ούλος,
μα σα ζηλεύγει μια ξανθή...»(12)

που κι η ανάλογη μαντινάδα, θαρρείς, το συμπληρώνει:

30. «Θε μου και πως τα ρέγομαι, τα δέντρα όντε ν' ανθούνε,
τσι φίλους και τσι συγγενείς, όντε μονομεριούνε».

και δίνει την αφορμή και γι' άλλα ριζίτικα, σωστά διαμάντια όπως:

- β) «Ποτέ μου δεν εζήλεψα σ' αμπέλια, σε περβόλια,
μηδέ σε μελισσόκηπους μηδέ κι εις σε κοπάδια,
ωσάν ζηλεύγω σε δικούς όντε συμποραπατούνε

Στ' αὐτὸ Κωνίνου Καμπανού—Σελίνου, τὸ πανηγύρι!
 Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κισιάμου—Σελίνου κ.κ.Ειρηναῖος στὴ μέση.
 (φωτογρ. Σταμ. Α. Αποστολάκης)

περίσια νάναι κι ἀδερφοί, περσιίσια ν' ἀγαπιούνται.
 Κι αν λάχει θλίψη θλίβγουνται, χαρά συγχαίρουνται το
 κι αν λάχου κι εἰς σε πόλεμο, βγαίνουνε κερδεμένοι
 σαν μπιστεμένοι ἀδερφοί, σαν φίλοι ἀντρειωμένοι» (13)

- γ) «Κόσμε χρυσέ, κόσμ' ἀργυρέ, κόσμε μαλαματένιε
 κόσμε και ποιος σε χάρηκε και ποιος θα σε κερδίσει;
 —Μα γω κόσμε σε χάρηκα μα δε θα σε κερδίσω,
 πεζός περπάτουν τα βουνά, τσι κάμπους καβαλλάρης». (14)

κι ὅπως γυρίζει στο αἰώνιο θέμα, τὸ τραγούδι του, δεν μπορεῖ ν'
 ἀφήσει ἀτραγούδιστο και τούτο τὸ ριζίτικο:

- δ) «Οὐλάν τα πράμματα ἔμπεψεν ὁ Κύριος, δόξα νάχει,
 μα μόνο τρία πράμματα δεν ἔμπεψε στον κόσμo:
 Γιοφύριν εἰς τὴ θάλασσα και γιαγερμό στον Ἄδη
 και σκάλα εἰς τον Οὐρανὸ να παιῖνου, να γιαγέρνου...» (15)

Κι ὅλ' αὐτὰ τα τραγούδια, βέβαια, ἀκούγονται στα τελευταία που
 πηγαίνουμε σπιτία, ὅπου καταλαγιαζοῦν, ὄχι ὅλοι, ἀπὸ τους πανη-
 γυριώτες, ἀλλὰ, οἱ φίλοι του πιotoύ και του γλεντιού.

Εκεῖνοι που δεν βιάζονται να φύγουν και που τὸ σπιτί ὅπου γλεν-
 τούν, τους εἶναι πιο φιλόξενο, πιο φιλικό και ἴσως συγγενικό, ἐνὸς
 ἔστω ἀπὸ τὴν παρέα.

Ετούτοι οἱ γλεντζέδες, θα φτάσουν στὴν παράγκα με τα ὄργανα
 τελευταίοι, τὴν ὥρα που τὸ κέφι και ὁ χορός εἶναι στ' ἀποκορύφω-
 των, και θα μπουν κι ἐκεῖνοι στὴ μέση, για να συνεχιστεῖ μ' ἀμείωτη
 διάθεση, ὡς τα ξημερώματα!

Τόποι, καιροί και χρόνοι ὁμορφοί! Γεμάτοι περιεχόμενο, ἀθρωπιά
 και κρητικό μεγαλείο, που δεν πρέπει να σβήσετε ποτέ!... (16)

5. Σύγχρονα λαογραφικά στοιχεία, στα πανηγύρια μας.

Ἵστερ' ἀπὸ ὅσα ἐκτεθήκαμε ὡς ἐδῶ, ρωτᾶ κανεῖς εὐλόγα, αν συ-
 νεχίζει και σήμερα να τελεῖται ἐτσι τὸ πανηγύρι στον τόπο μας κι αν
 ὁ κλασσικός λατρευτικός και λοιπός κοινωνικός περίγυρος του πα-
 ραμένει στάσιμος!

Αν δηλαδὴ, ἔχει δεχτεῖ ἐπιδράσεις, ἀλλοιώσεις και συγχρονισμούς
 κι αν, μ' ἓνα λόγο, ἀνιχνεύονται στο χώρο
 του σύγχρονα λαογραφικά στοιχεία, ἐξελίξεις,
 νέα ευρήματα και προσαρμογές, μπροστὰ στα νέα μέσα τῆς ζωῆς και
 στις νέες συνθήκες τῆς. (17)

Εμείς νομίζουμε πως εύκολα μπορεί κανείς να ξεχωρίσει αρκετά τέτοια στοιχεία. Έτσι π.χ.

I. Στο χώρο της Εκκλησίας, μερικά νέα στοιχεία είναι:

α) Οι αγγελίες στον καθημερινό τύπο (εφημερίδες). Είναι δημοσιεύσεις, στη στήλη των «Κοινωνικών» με την ένδειξη: «Ιερά πανηγύρια», που πληροφορούν το «χριστεπώνυμον πλήρωμα» πότε; που; και πως; θα μεταβεί, και θα επιστρέψει στην τάδε πανήγυρη.

β) Αφίσσες - πανώ: Παράλληλα με τις παραπάνω αγγελίες, τοιχοκολλούνται αφίσσες, διανέμονται φεϊγ-βολάν και κρεμιούνται πανώ, που θα πληροφορήσουν το κοινό, για το χρόνο και τον τόπο του πανηγυριού. Κι ακόμη, τη δρομολόγηση έκτακτης γραμμής μεταφορικών μέσων, και άλλων σχετικών με τη διακίνηση των πιστών, πληροφοριών.

γ) Σημαιοστολισμός με σημαία και σημαίες, του χώρου της εκκλησίας εξωτερικά, του καμπαναριού, της αυλής. Τα πλούσια αυτά εθνικά χρώματα, ενθουσιάζουν τον πανηγυριώτη και του δημιουργούν ευχάριστη διάθεση.

δ) Η μικροφωνική εγκατάσταση. Μικρόφωνα και μεγάφωνα, σε πολλά καίρια σημεία, εξυπηρετούν, γιατί ακούμε, έστω και... αλλοιωμένα, τον εσπερινό και τη θεία λειτουργία.

Όμως -το σημειώνουμε- μας απομακρύνει κι όλας από τον κλειστό χώρο της εκκλησίας και τον περίβολο της, απ' όπου με ευλάβεια παρακολουθούσαμε πριν. Τώρα, με τη δικαιολογία: «Ακούω κι απ' εδώ», καθίζουμε όπου βρισκόμαστε, αποξεχνιόμαστε λίγο αργότερα, συζητούμε, αποσπούμαστε και τέλος, ξεφεύγουμε του σκοπού που ήρθαμε!

II. Στο χώρο του γλεντιού, τώρα, νέα στοιχεία:

α) Τα φεϊγ-βολάν και οι δημοσιεύσεις στον τύπο, για την διεύθυνση της παράγκας, ταβέρνας, κέντρου, τις σπεσιαλιτέ της και προ πάντων, για τους οργανοπαίκτες που εξασφάλισε, χαρακτηρίζοντας τους με υπερθετικούς και επίθετα βαρύγδουπα.

β) Τα μεγάφωνα: Τα φέρνουν και τα τοποθετούν οι οργανοπαίκτες και τα ρυθμίζουν έτσι, που να... ξεκουφαίνουν με την φοβερή ένταση του!

Αλλοιωμένη και παραμορφωμένη απaráδεκτα, η κρητική μουσική, χάνει από την γλυκύτητα και το πάθος της, χάνει από την ευγένεια και τη λεβεντιά της.

Κι όταν είναι πάρα πολύς ο κόσμος, ας πούμε πως το πράγμα δικαιολογείται, όταν όμως είναι λίγος και ο χώρος κλειστός για ποιο λόγο οι «δαιμονιώδεις κορύβαντες»!

Στο χώρο του γλεντιού, νεοφανής συνήθεια είναι και η γραπτή σειρά για το χορό. Παραγγέλνεις, παίρνεις το νούμερο σου και περιμένεις! Κι όταν έρθει η σειρά σου, το πληροφορείσαι από τα μεγάφωνα: «Σειρά έχει ο κ. Πανηγυριωτάκης με την παρέα του, το νούμερο 28».

γ) Τα σουβλάκια και οι υπαίθριες ψησταριές. Κινητά συνεργεία που «ξετσικνίζουν» με τις έντονες μυρωδιές των, τους πανηγυριώτες, γύρω από την αυλή της εκκλησίας, πριν καλά-καλά προσκυνήσουν στον άγιο. Μπορεί να είναι εξυπηρετικά για βιαστικούς, διερχόμενους πανηγυριώτες, που θέλουν κάτι να φάνε, αλλ' όμως... δοκιμάζουν σκληρά τους πιστούς προσκυνητές, από την παραμονή, ιδίως στα νηστήσιμα πανηγύρια. Έχουν ημέρες νηστέψει για να κοινονήσουν και τώρα... ο πειρασμός, τους κληδωνίζει. Κι αν αυτοί αντιστέκονται, για τα μικρά παιδιά τους, είναι δύσκολο. (18)

δ) Οι μπύρες. Το πιστό που παραμέρισε στα πανηγύρια μας τον

μυρωδάτο μαρουβά και το γλυκόπιτο μοσχάτο κρασί μας (παραγωγή του τόπου μας και του νοικοκυριού μας), ξεδεύεται πολύ τώρα τελευταία. Η κατανάλωση του απ' όλους θεωρείται ένδειξη «προόδου» και «συγχρονισμού».

ε)Οι πυροβολισμοί. Κακή επίδειξη και άσκοπη μοντέρνα ενέργεια ορισμένων ατόμων, σε ώρες κεφίου των πολλών. Γιατί στ' αλήθεια ο παράνομος οπλισμός των και προ πάντων η επίδειξη του, δεν έχει καμιά λογική βάση.

Κι από την άλλη πλευρά, έχουμε πολλά άσχημα συμβάντα (παρεξηγήσεις, τραυματισμοί και κάποτε εγκλήματα), απ' όσους πυροβολούν άσκοπα στα πανηγύρια και πιο πολύ στους γάμους και τους αρραβώνες. Στοιχείο που καιρός είναι να εκλείψει απ' τις χαρές των ανθρώπων! Γι' αυτό και αποδοκιμάζεται από τους περισσότερους.

στ)Οι πλανώδιοι μικροπωλητές και οι λώτοι. Οι πλανώδιοι αυτοί εμποράκοι με τα «πανηγυριστικά είδη» τους, σωστή παγίδα, καταντούν, για τα πορτοφόλια μας. Από τα ευτελή δωράκια ως τις εικονίτσες, από τα σταυρουδάκια ως τ' αφιερώματα, κι από τους αναπηρές ως τα παιχνίδια, δεν τους λείπει τίποτε. (19)

Έχουν ακόμη «λώτους» πολλούς και «κλήρους» περισσότερους, για να τραβήξεις και να... δεις την τύχη σου. Τους έχουν τιμολογημένους μάλιστα, ανάλογα μ' αυτά που τυχόν κερδίζεις. Των 5, των 10, των 20, των 50 δραχμών «έκαστος κλήρος»

Κι αυτά, σε μια πρώτη θεώρηση. Γιατί πιστεύουμε πως μπορούν να καταγραφούν πολύ περισσότερα, σε μια εξονυχιστική έρευνα από ειδικό για «σύγχρονα λαογραφικά» και στο χώρο του πανηγυριού στον τόπο μας. Τόπο που είναι φυσικό, να ζει -κι εκείνος- και να κινείται μέσα στην σύγχρονη ζωή τα επιτεύγματα.

Βέβαια, από τούτα τα στοιχεία -τα νέα- πολλά μπορεί ν' αλλάξουν ή να διαφοροποιηθούν με το χρόνο. Κι άλλα, ενδέχεται να μην τύχουν κοινής αποδοχής και διατήρησης από τον φορέα τους. Αυτό όμως, είναι άλλο θέμα.

Τη σημερινή εικόνα του πανηγυριού στον τόπο μας, έτσι την είδαμ' εμείς! (20)

Κι είναι, θαρρώ, στο σύνολο της, εικόνα περιλαμπρή!

Ζωγραφιά πλημμυρισμένη από θρησκευτικό μεγαλείο και ελληνική λεβεντιά! Στοιχεία της ψυχοπνευματικής μας οντότητας. Μιας ύπαρξης -θέλω να τονίσω- στεριωμένης σε ρίζες βαθιές. Στα ήθη, δηλαδή και στα έθιμα μας. Στις γιορτές και στα πανηγύρια μας, (21) πούναι μέρος σημαντικό κι αυτά, της ελληνικότητας μας! Ελληνικότητας, που πρέπει, ασφαλώς, να πλουτίζεται με νέο αίμα αδιάκοπα, δεν επιτρέπεται όμως ποτέ, ν' αλλοιώνεται ο χαρακτήρας της!

Χαρακτήρας, που στοιχειοθετείται, εδώ με τα παραδομένα ήθη κι έθιμα του πανηγυριού, με το γιορταστικό του τυπικό το εξαιρετικό, με την μεγαλοπρέπεια και το βάθος του το αξετίμητο, με την λαμπρότητα και το μεγαλείο του, το άφθαστο!

Τα πανηγύρια αυτά είναι κομμάτι της Πίστης μας και του πολιτισμού μας! Είναι κληρονομιά πολύτιμη της παράδοσης μας της αθάνατης (22). Κι έχουμε χρέος ιερό, να τα κληροδοτήσουμε κι εμείς, στις γενιές που μας έρχονται!

1. Δες σχετικά: Martin P. Nilson: «Ελληνική Λαϊκή Θρησκεία». Μεταφρ. Ι.Θ. Κακρίδη - Αθήνα, 1966, σχ. 80, σε 1-144 κ. πιν. 1-14, απ' όπου το παρακάτω απόσπασμα: «...Εννοώ τις μεγάλες γιορτές και τις συναθροίσεις, που οι Έλληνες τις ονόμαζαν *πανηγύρεις* (μάζεμα όλων των ανθρώπων). Ήταν αφιερωμένες σε κάποιο θεό, γίνονταν σε ιερούς χώρους και συνοδεύονταν από θυσίες, σε μερικές τέτοιες γιορτές το σπουδαιότερο στοιχείο ήταν οι αγώνες!... Σε μια πανήγυρη το χαρακτηριστικό είναι ο πολύς κόσμος που μαζεύεται από περισσότερες πολιτείες. Έρχονταν αλήθεια από όλες τις γειτονικές πολιτείες, ακόμα και απ' όλη την Ελλάδα. Έτσι τα ιερά όπου γίνονταν οι πανηγύρεις, ήταν ως ένα σημείο κοινά για όλους τους Έλληνες...» σ.95

2. Σχετικό, για τα Βυζαντινά χρόνια και το παρακάτω απόσπασμα από το έργο: Φαίδ. Κουκουλέ: «Βυζαντινών Βίος και Πολιτισμός» τομ.Γ, σελ. 272-273. «...Πολλάκις εμποροπανηγύρεις συνεκροτούντο επ' ευκαιρία θρησκευτικών εορτών, ως και παρ' αρχαίους. Ο Μ. Βασίλειος π.χ. (PG.31, 1020) ψέγει τους χριστιανούς, ότι, εις τα μαρτύρια κατά την εορτήν προσερχόμενοι, αντί να προσεύχονται, «αγοράν και πανήγυριν και κοινόν εμπόριον τον τε καιρόν και τον τόπον ποιούνται». Περί τούτου σαφώς μας πληροφορεί έπειτα κατά τον 16^ο αιώνα Θεόδωρος ο Βαλααμίνος όστις, ερμηνεύων τον 76ον κανόνα της εν Τρούλλω συνόδου τον απαγορεύοντα ίνα υπάρχουν καπηλεία και γίνονται πωλήσεις τροφίμων εντός των ιερών περιβόλων, προσθέτει: «σημείωσε τον κανόνα και δια τους απερχομένους εις τας γινομένας εορτάς και πανηγύρεις οπουδήποτε και ποιουμένους αφορμήν πραγματειών την προσκύνησιν του τηνικαύτα εορταζομένου αγίου...»

Περί του πράγματος έχομεν και παλαιότερας μνείας' γνωρίζομεν π.χ. ότι εις τον εν Εφέσω περιβόητον ναόν του αγίου Ιωάννου συνεκεντρούτο μέγα πλήθος κατά την 26ην Σεπτεμβρίου, εορτήν της μεταστάσεως του Θεολόγου, ότι δε επί της ευκαιρία αυτή ως και εις παρομοίας περιστάσεις, και παλαιότερον θα εγίνετο εμποροπανήγυρις, είναι πολύ πιθανόν. Πάντως μαρτυρίαν περί αυτής έχομεν κατά το 795 μ.Χ. όποτε ο τότε τον ναόν επισκεφθείς Κωνίνος ο Στ, παρακληθείς ηλάττωσε τον εις τα εμπορεύματα, υπό του κράτους επιβαλλόμενον δασμόν...» σ.275

3. Για την Α! Συνέλευση των απανταχού αποδήμων Κισαμιτών—Σελινιωτών συγκροτήθηκε απ' όσα γράφτηκαν στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο σημαντική βιβλιογραφία.

Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο είναι το με μεγάλη κυκλοφορία σ' όλο τον κόσμο περιοδικό «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ», που εκδίδει, στην Αθήνα, το Κέντρον Μείζονος Ελληνισμού, (εκδ. Γ.Β. Μπουκουβάλας) και το οποίο αφιέρωσε εξ ολοκλήρου τις 68 μεγάλες σελίδες του τεύχους Δεκ. 1981, στην Α! Συνέλευση των Αποδήμων Κισαμιτών—Σελινιωτών. Μερικοί τίτλοι περιεχομένων του, είναι: Χαιρετισμός προς τον Απόδημο Ελληνισμό, του Μητροπολ. Κισ. Σελ. Ειρηναίου. Η Θεολογία της Αποδημίας, του Γ.Μουστάκη. Η επιστροφή του Απόδημου, του Δ.Κακαβελάκη. Το όνειρο και το Έργο του Μητροπολ. Ειρηναίου -Η παρουσία του ανάμεσα στον Ελληνισμό της Γερμανίας της Σύνταξης. Α! Συν. αποδήμων τέκνων Κισάμου (Χαιρετισμός Μητροπολ. Ειρη. Γ, εισηγήσεις: Ν Καντζουράκη, Ι.Σφακιωτάκη). Συζήτηση, συμπεράσματα, προτάσεις.

Α! Συν. αποδήμων τέκνων Σελίνου (Χαιρετισμός Μητροπολ. Ειρ. Γ., εισηγήσεις Ι.Α. ναστασάκη, Αρ.Κριάρη, Α.Τζατζάνη, Πολιτισμ. Συλλ. Καντάνου). Συζήτηση, συμπεράσματα, προτάσεις, για την οικονομική και πνευματική ανάπτυξη των δύο επαρχιών. Φωτογρ. υλικό.

4. Γεωργίου Σ.Βούρβαχη: «Ανά τα Λευκά Όρη -ταξιδιωτ. εντυπώσεις», Χανιά 1939, σχ. 160, σ.σ. 1-40. εκδ. Εμμ. Πετράκη σ.5

5. Πάρι Στ. Κελαϊδή: «Αρχαίες πόλεις στα Σφακιά», Αθήνα 1982, σχ. 80, σ.1-288

6. Εννοεί' που τελούνταν στο πανηγύρι τ' αγίου Νικήτα, στο Φραγκοκάστελο.

7. Τόνισαν, στη συζήτηση, την πολύτιμη προσφορά του θρησκευτικού ελληνικού πανηγυριού και στην αλλοδαπή. Εκδήλωση και βίωμα που έχει και το ξένο στοιχείο προεκλύσει, σε σημείο όμοιο μ' ότι συνέβηκε με τους Ρωμαίους, που «κατακτήθη-

καν από τον πολιτισμό, τις τέχνες και τα γράμματα των κατακτημένων Ελλήνων. Εκεί και τότε (στα πανηγύρια), θα θυμηθούν την Πατρίδα, θα κάμουν εράνους για ενίσχυση των χωριών τους και του τόπου γενικότερα, θα μιλήσουν και θ' απλώσουν τα ελληνικά χρώματα στη γη που τους φιλοξενεί. Θα ζήσουν ώρες, με τη σκέψη στη γενέτειρα, στην πατρίδα. Κι είναι τούτο σημαντικό και σπουδαίο!

8. Ιδομ. Ι. Παπαγρηγοράκη: «Τα Κρητικά Ριζίτικα Τραγούδια» τόμος Α!, Χανιά 1957, σχ. 8ο, σ.σ.1-424, σ.262

9. Όπου παραπάνω, σ.180

10. Όπου παραπάνω, σ.203

11. Σημειώνεται εδώ πως πριν από χρόνια (γύρω στο 1960), η Αγρ. Τράπεζα Ελλάδος (Α.Τ.Ε.), που έρχεται σ' άμεση επαφή με το λαό μας, και τον γνωρίζει καλά, τύπωσε «βιβλιάριο δοσοληψίας του αγρότη με την Α.Τ.Ε.», με προσδιορισμό των υποχρεώσεων του, πάνω στις γιορτές και τα πανηγύρια των αγίων της εκκλησίας μας. Έτσι π.χ. γράφει: «Τα δάνεια της Α.Τ.Ε. πρέπει να εξοφλούνται: —Τα ελαιοκαλλιεργητικά: Τα Χριστούγεννα. —Του καρπού: Τ' αϊ-Δημήτρη. —Των αμπελιών: Του Σταυρού. —Τα μελισσοκομικά: του Προφήτη Ηλία ...κλπ.»

12. Ιδομ. Ι. Παπαγρηγοράκη: «Τα Κρητικά Ριζίτικα Τραγούδια», τομ. Α! Χανιά 1957, σ.187

13. Όπου παραπάνω, σ.161

14. Όπου παραπάνω, σ.99 (δες και παραλλαγές: Κριάρη, σ.308)

15. Όπου παραπάνω, σ.142

16. Εδώ θαρρούμε πως είναι επίκαιρη η παράθεση σχετικού αποσπάσματος, από το ανεπανάληπτο έργο του Σεβ. Μητροπολίτου Κισάμου και Σελίνου κ.κ. Ειρηναίου Γαλανάκη: «Ο Χριστός σημάδεψε την Κρήτη». Αθήνα, 1969, σχ.8ο, σ.σ. 1-136, απ' όπου, σ.119 σας μεταφέρουμε:

«Έπειτα τα πανηγύρια της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας εδίνανε πάντα και δίνουν ακόμη το πνεύμα και την ευκαιρία της φιλοξενίας, γιατί καλούνε τους προσκυνητές από μακρινούς τόπους, δημιουργούνε τη συγκέντρωση και την ανάγκη του φαγητού κι ακόμη γιατί ο πανηγυριστής είναι ο καλεσμένος του αγίου που γιορτάζει. Στα πανηγύρια δεν χρειάζεσαι πρόσκληση και συγγένεια για να χτυπήσεις την πόρτα του άλλου. Την έχει ο ίδιος ανοιχτή «για το χατήρι τ' αγίου...» και δέχεται όλους, γνωστούς και ξένους.

Πέρα από τη φανερή αυτή επίδραση της Εκκλησίας στο υπέροχο έθιμο της Κρητικής φιλοξενίας, υπάρχουν ίσως και άλλοι συντελεστές, όπως είναι οι βουνίσιοι τόποι μας, οι πεζοπορίες, οι πόλεμοι και οι ξεσπιτωμοί. Μα ο κύριος λόγος παραμένει η ψυχή κι η αθροπιά της Κρήτης. Μια ψυχή πλούσια και θερμή που ξέρε να εκφράζεται και να δημιουργεί ωραία έθιμα και πολιτισμένες παραδόσεις»

17. Δες σχ. Δημ. Σ. Λουκάτου: «Σύγχρονα Λαογραφικά», Αθήνα 1963, σ.σ. 1-144, σ.1ε!

18. Σημειώνουμε εδώ, πως η συνήθεια να στήνονται οι παράγκες γύρω στην αυλή της εκκλησίας και να βαρούν τα όργανα σε ώρα λειτουργίας είναι παρενόχληση αδικαιολόγητη για όσους θέλουν να τελέσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα -λόγο για τον οποίο έφτασαν ως εδώ- και βανάυση πρόσβολη στην ιερότητα του χώρου. Άρκετοί οι πανηγυριώτες που βιαστικοί ανάβουν το κερί τους και τρέχουν να προλάβουν θέση.. καλή, στο γλέντι, που ήδη έχει αρχίσει!

20. Επίκαιρη πιστεύω πως είναι εδώ, η παράθεση σχ. αποσπάσματος από το εξαιρετικό βιβλίο του Δημ. Σ. Λουκάτου: «Σύγχρονα Λαογραφικά», που πολλά μας διδάσκει και πολλούς δρόμους μας ανοίγει, με την μαεστρία και την πρωτοποριακή νεολαογραφική έρευνα, που ο δημιουργός του μας παρουσιάζει. Γράφει λοιπόν (εισαγωγή, σ.11-12!):

«...Είναι σημαντικά διαφορετικός ο νέος «λαός» των μεγαλουπόλεων ή και των αστικοποιημένων επαρχιών και χωριών, από τον αγροτικό και προβιομηχανικό λαό, που είχε ως τώρα θέμα της η Λαογραφία. Με τις αστικές γνώσεις, την οικονομική του βελτίωση, την κοινή συμμετοχή στον πολιτισμό και την εύκολη επικοινωνία με τους δικούς του και τους ξένους, ο λαός αυτός δεν είναι πια υπόστρωμα συμπιεσμένο κατακόρυφα από των άλλων τάξεων τις προνομιακές θέσεις... Από λαογραφική άποψη τα παλιά παραδοσιακά στοιχεία δεν λείπουν και από τη νέα σύνθεση. Μόνο που «ανεβαίνουν κι αυτά, μαζί με τους φορείς των, και γίνονται έθιμα «αστικά», μηχανοποιημένα από το εμπόριο και τον ρυθμό της ζωής ή ωραιοποιημένα από της «φοκλорικούς» ερασιτέχνες...

Η Σύγχρονη Λαογραφία πρέπει να παρακολουθεί και της νέας αυτής ζωής τα δημιουργήματα, που όσο κι αν είναι «εξελιγμένα» ή ετερόκλητα και βιομηχανικά, δεν παύουν να έχουν τον πρωταρχικό λαϊκό χαρακτήρα τους, ελληνικό μάλλον και εθνικό, επειδή θα ήταν δύσκολη η ομαδική αποδοχή και διατήρηση του, χωρίς την ομοιότητα ή την προσαρμογή τους σε παλαιότερους εθνικούς εθισμούς...»

21. Σημ. Ο Ελληνικός Οργ. Τουρισμού -Τμήμα Πληροφοριών, κυκλοφορεί κάθε χρόνο ένα τεύχος με τις Λαογραφικές, Θρησκευτικές, Καλλιτεχνικές κλ. γιορτές στον Ελληνικό χώρο, με πλούσιο πληροφοριακό υλικό. Ενδεικτικά σημειώνουμε πως εις το τεύχος του 1982, ενδιαφέρουν αρκετά το θέμα μας, οι σελίδες 9-14 (το τεύχος είναι σχ. μεγάλου, σ.σ. 1-24)

22. Επίκαιρα σημειώνουμε πως μπορεί να μελετήσει ο αναγνώστης σχετικά στοιχεία (αρχαία και σύγχρονα) στο ενδιαφέρον έργο του Paul Faure: Η Καθημερινή ζωή στην Κρήτη, την Μινωική εποχή», σ. 184-186 (εκδ. Ωκεανός, Αθήνα, 1976)

ΙΕΡΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΣΤΟ ΓΚΙΩΝΑ ΡΟΔΩΠΟΥ

Χ'ν. Νέχ
28.8.82

Τήν 29ην τρέχοντος πανηγυρίζει ο Ιερός Ναός 'Αγίου 'Ιωάννου Ροδωπού. 'Η όλη τελετή τής έορτής θά γίνει τά κατ' έτος καθιερωμένα.

Οι ομαδικές βαπτίσεις, και τό κοινό μαρμαρίνο βαπτιστήριό, ο μέγας έσπερινός και ή θεία λειτουργία θά γίνει προέδρου γίας τού σεβ. τιμωτάτου Μητροπολίτου Κισάμου και Σελίνου και θά λάβουν μέρος πολ-

λοί ιερείς τής Μητροπόλεως. 'Ελήφθη μέριμνα ώστε οι προσκυνηταί κατά τό δυνατόν νά μή ταλαιπωρηθούν. 'Ο δρόμος έπισκευάσθη καλώς και ή μεταφορά των προσκυνητών από Ροδωπού εις Παλιό Πόρο - 7 χιλιομέτρων θά γίνεται διά φορτηγών αυτοκινήτων μικρών και μεγάλων και πρέπει οι ιδιοκτήτες αυτών νά εφοδιασθούν μέ καθήματα.

Έπιθυμία τού Σεβασμιωτάτου είναι νά γίνει συνεστίασις τό βράδι τής παραμονής στά τοιμεντένια τραπέζια και νά εulογήσει τά διάφορα υπό των προσκυνητών φαγητά.

Σταμ. Α. Αποστολάκης

Δάσκαλος—Λαογράφος

Ιστορικά στοιχεία τ' Αποκόρωνα

του Στυλ. Πανηγυράκη

επιτ. Γεν. Επιθ. Μ. Εκπ/σεως

Από τα νεφελώματα της μυθολογίας, στα οποία οι περισσότεροι από τους ειδικούς διαβλέπουν κάποιο πυρήνα ιστορικής αλήθειας, ξεπετάχτηκαν η προϊστορία και πρωτοϊστορία της Κρήτης, συνεπώς και των επαρχιών μας. Στο καυτό ερώτημα, πότε εμφανίστηκε ο άνθρωπος στην Κρήτη, δίδεται η απάντηση. Από τη Νεολιθική εποχή, δηλ. 8 με 6.000 χρόνια π.Χ. Η επαρχία μας δεν υστερεί και σ' αυτό το σημείο. Μεταξύ Σαμώνα—Στύλου φαίνεται ότι διαπιστώθηκε ύπαρξη νεολιθικών οικισμών. Αλλά επίσης από την ίδια περιοχή προέρχεται μεγίστης σημασίας εύρημα. Απολίθωμα «νάνου» ελέφαντα; Τοποθετημένο σε μια άκρη της πλατείας, του Στύλου, περιμένει, εκτεθειμένο σ' όλους τους κινδύνους, τον ειδικό παλαιοντολόγο που θα το μελετήσει, αξιοποιήσει και περισώσει.

Λείψανα μυθικών χρόνων, όλων των περιόδων, κατασπαρμένα, σ' όλη την επαρχία, μιλούν με τη γλώσσα τους για περασμένους πολιτισμούς, δόξες και μεγαλεία και καταρίπτουν τον ισχυρισμό, κατά τον οποίο ο Μινωικός πολιτισμός είχε ανθίσει μόνο στην ανατολική και κεντρική Κρήτη. Αιτία, οι τελευταίες ανασκαφικές εργασίες αρχαιολόγων μας. Και αναφέρουμε το Στύλο. Το θολωτό του τάφο. Ο Αλεξίου είδε και λείψανα Μυκηναϊκού οικισμού. Δεν είναι δε λίγα τα καταστραμμένα κατάλοιπα κυκλωπείων τειχών, των προελληνικών, των ελληνικών χρόνων και της ρωμαϊκής περιόδου.

Η επαρχία έχει το μερίδιο της και στην εκατόμπολη του Ομήρου. Το Ιπποκορόνιο με την τόσο αμφισβητούμενη θέση του. Την Υδραμία παρά τα σημερινά Δράμια, επίνειο της Λάππας, (Αργυρούπολης). Την «Κίσαμο την ετέρα» κοντά στις Καλύβες, επίνειο Απτέρας. Τα Αμφίμαλα, κοντά στην Αργυρούπολη. Τέλος τα Άπτερα, μεγάλη, εμπορική και ειρηνική πόλη, με ωραία νυμίσματα, σε ωραιότατη θέση, με διεθνείς διπλωματικές σχέσεις για την εποχή της—είχε συνάξει συνθήκες με τον Ευμένη Β της Περγάμου—, γυμναστικούς αγώνες, τους «στεφανίτες» και τους καλλίτερους τοξότες του νησιού.

Μεγάλο προτέρημα ο «συγκρητισμός», αλλά και μεγαλύτερη πληγή η μισθοφορία. Τι γύρευε στην Δ. Γερμανία αυτός ο πρόγονος μας, «Υπεράνωρ Υπεράνορος εκ Λάππας», του οποίου η επιτύμβια στήλη φυλάσσεται σήμερα στο Μουσείο της Μάιντς (Μογουντίας); Η Κρήτη είχε αποκληθεί «το οχυρό της Ελευθερίας».

Οι Ρωμαίοι δυσκολεύτηκαν να την δαμάσουν, (69 π.Χ.), πολύ αργότερα από την Κόρινθο. (146 π.Χ.) Ο Λασθένης και ο Πανάρης είναι αιώνια σύμβολα εθνικών αγώνων. Όταν θεμελιώθηκε η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, (330 μ.Χ.), αποσπάται από την Κυρήνη και ενώνεται με την Ιλλυρία. Αργότερα αποτελεί ιδιαίτερο «θέμα» και υπάγεται εκκλησιαστικώς στη Ρώμη. Υφίσταται καταστρεπτικές αραβικές επιδρομές, Συντάσσεται με τους εικονολάτρες και ο Λέοντας ο Γ', (717-741), την εντάσσει στο κλίμα του Πατριαρχείου της Κων/λεως.

Η Κρήτη υπό τους Άραβες (824-961)

Καταστροφή, ερήμωση, συμφορά. Ο ελληνισμός και ο χριστιανισμός κινδυνεύουν να ξεριζωθούν. Και έπρεπε να έρθει ο Νικοφόρος ο Φωκάς, ηγούμενος της 11ης εκστρατείας για να την ελευθερώσει, (7-3-961) και ο Νίκων ο «Μετανοείτε» για να την ξαναφέρουν στη θρησκεία των πατέρων μας. Το φως διαλύει σιγά-σιγά το σκοτάδι.

Δεύτερη βυζαντινή περίοδος. (961-1204)

Το ερημωμένο νησί πλουτίζεται με νέους κατοίκους. Συνοικίζονται από Αρμένιους στρατιώτες του Φωκά οι Αρμένιοι. Κατεβαίνουν τα 12 Αρχοντόπουλα. Προικίζονται με «τιμάρια»-φέουδα. Χτίζουν οικογενειακά εκκλησάκια, και μεγάλες, πολύ ωραίες εκκλησίες. Τις αγιο-

γραφούν καλλιτέχνες με αίσθημα και θρησκευτική έξαρση. Γεμίζουν τα χωριά με αριστουργήματα, αρκετά από τα οποία σώζονται και σήμερα. Η «Μοναστήρα» για παράδειγμα.

Βενετοκρατία (1.204-1.669)

«Δρυός πεσούσης, πας ανήρ ξυλεύεται», έλεγαν οι Αρχαίοι. Η Πόλη έπεσε το 1.204. Οι λύκοι της εποχής εκείνης άρπαξαν τα περισσότερα κομμάτια της αυτοκρατορίας. Ο Βονιφάτιος πήρε και την Κρήτη. Την πουλεί στους Βενετούς για εξευτελιστικό ποσό, αλλά την αρπάζουν οι Γενουάτες. Επεμβαίνουν οι Βενετοί, που την κρατούν γερά από το 1.212. Νέοι αφέντες.

Υπάρχουν ιστορικοί που υποστηρίζουν ότι η βενετική σκλαβιά ήταν ήπια. Άμα διαβάσουμε όμως εκθέσεις των «Προβλεπτών» θα φρίξουμε. Αναφέρονται 27 επαναστάσεις εναντίον των. Ο αριθμός φανερώνει πολλά. Έδωσαν κάποιες ελευθερίες, προπάντων στους Αρχοντορωμαίους, αλλά μας στραγγάλιζαν με την «μπαμπακερή κλωστή» όπως λέγεται.

Ο Αλικάμπος ήταν φέουδο της οικογένειας Κόντη. Η Ασί-Γωνιά των Παπαδόπουλων, το Γαβαλοχώρι των Γαβαλάδων, ο Στύλος και ο Μπρόσνερος των Μουσούρων, οι Καλύβες των Σκορδύληδων. Συμπληρώνουν παλιές οχυρώσεις ή οχυρώνουν επίκαιρα σημεία. Το Καστέλι Απικόρνο στο Καστέλι των Καλυβών. Το φρούριο του Αλμυρού της Γεωργιούπολης. Του Αγίου Νικολάου στα Κυριακοσέλλια. Τον Αποκόρωνα αποκαλούν «ψυχρό» και τον εντάσσουν

Άλλος ένας χάρτης του Μποςκίνι για τον Αποκόρωνα.

στην Επισκοπή Κυδωνίας, υπό καθολικό βέβαια επίσκοπο. Το όνομα Αποκόρωνα αναφέρεται για πρώτη φορά σε μια συνθήκη του 1236. Είχε 44 χωριά και πρωτεύουσα το Βάμο.

Η φορολογία βαρύτατη. Οι αγγαρείες, για έξη μέρες η κάθε μια, πάμπολλες. Για τους άρχοντες, για τις γαλέρες, για την καστροκτισία. Το «πιάνο», η επαρχία δηλ. χρωστούσε σε δυο αγγαρείες για 1419 άνδρες το χρόνο. Συνολικά 2838 επί 6 μέρες, που μας κάνουν 17.028 μέρες παραγωγικής εργασίας. Από το 1575 μέχρι το 1582 ο Αποκόρωνα χρωστούσε 13.277 αγγαρείες, δηλ. 80 τόσες χιλιάδες ημερομίσθια. Που να βρεθεί άκρη;

Γυναίκα ή κόρη δεν μπορούσε να κυκλοφορήσει. Επανάσταση λοιπόν στην επανάσταση. Των Σκορδύλων και των Μελισσηνών, (1217), επί Δούκα Πέτρου Κουρήνου που πετυχαίνει. Ο διάδοχος του Δελφίνος παραχωρεί στους νικητές φέουδα κοντά στο Μουσέλα. Ξανασηκώνονται οι ίδιοι με τα Δρακοντόπουλα το 1230. Τους βοηθούν στρατιώτες και στόλος του Βατάτη. Τους εγκαταλείπουν όμως και παραδίδουν το φρούριο του Αγ. Νικόλαου στα Κυριακοσέλλια στους Βενετούς. (1-8-1236) Επί Μιχ. Παλαιολόγου το 1261 ο Στέγγος προσπαθεί να κυριεύσει το φρούριο του Αλμυρού.

Ο Σμιρίλιος ξεσηκώνει τον Αποκόρωνα. (1341) Στη μεγάλη επανάσταση του 1363 η επαρχία μας πλήρωσε βαριά. Ο προβλεπτής Χανίων Τρεβιζάν με 600 πεζούς και 50 ιππείς καίει τα σπαρτά, (20-5-1366) και ζητά ενίσχυση από το στόλο. Τον άλλο χρόνο ξαναεκστρατεύει και διά του Μπρόσνερου, (10-1-1367), βαδίζει κατά των Σφακιών. Στη μεγάλη επανάσταση του Καντανολέου, που άλλοι την αμφισβητούν και άλλοι την τοποθετούν στο 1527, ο Μπρόσνερος

είχε την τιμή να δώσει το γενικό ταμιά της Κυβέρνησης Ι.Βράκο από τους Μουσούρους, οι δε Καλύβες τον προηγούμενο Γουβερνέτου Ανανία, που τόσο συντέλεσε στην εκλογή του Αρχηγού. Βέβαι η επαρχία μας και έλαβε μέρος και πλήρωσε ανάλογα.

Ο ηρωϊκός Αλίκामπος μας δίνει το μέτρο συμπεριφοράς των Βενετών. Συνοικισμένος από απροσκήνητους αγωνιστές, ήταν «η σπίθα που κρυβόταν στη στάχτη» και αποτελούσε το έναυσμα πολλών εξεγέρσεων. Το όνομα του αναφέρεται από το 1528. Οι Κόντοι από το χωριό, περισσότεροι από 2000, βοηθούν τον Καντανολέο. Οι Βενετοί, μετά την επανάσταση, το ξεθεμελιώνουν και εξορίζουν όλους τους κατοίκους στην Κύπρο. Έμειναν όμως αρκετοί που συνεχίζουν τον άνισον αγώνα. Η περιοχή κηρύσσεται ακατοίκητη και ακαλλιέργητη. Τον ίδιο χρόνο, 6-4-1528, δημεύεται το χωριό υπέρ του Δημοσίου. Δεν εκποιείται όμως. Ποιος θα εμφανιζόταν ως αγοραστής; Οι διασκορπισμένοι στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα υποβάλλουν αίτηση (15-7-1536), και ζητούσαν να ξαναγυρίσουν στην Κρήτη. Υπογράφει: Κατσούλης, Λούπος, Ψαρός, Μιχελούδης. Δεν μας θυμίζουν σημερινά επίθετα; Αλλά και ο Ουλούτζ Αλής το λεηλατεί. Όμως το 1583 ξανακατοικείται. Κατά τον Καστροφύλακα είχε 411 κατοίκους.

Ο Βαρβαρόσας ερημώνει το 1538 το φρούριο του Αποκορώνου, (Καστέλι Καλυβών) και τα Άπτερα και πάλι τον επόμενο χρόνο. Για ασφάλεια λοιπόν οι Βενετοί τοποθετούν σε κάθε χωριό ένα καπιτάνο-εκατόνταρχο. Τον Κ.Κόντη από Αλίκampo, το Νικολό Σκορδύλη από Μπρόσνερο, το Γιάννη Σκλάβο από Κεφαλά, τους Κ.Λούβινα και Σάββα Ματζοκόπο από Φρε, το Μανώλη Φίγκαλη από Καλύβες και Κυβερνήτη γαλερών το Γιάννη Αποκορωνίτη.

Η Βενετοκρατία στην Κρήτη παρουσιάζει κάποια λάμψη. Την καλλιέργεια των γραμμάτων, —την «όμορφη βοσκοπούλα» δεν έγραψε αλλά εξέδωσε ο Δριμυτινός ο «Αποκορωνίτης», από τον Αποκόρωνα δηλ. — την ανάπτυξη του εμπορίου, την ανέγερση ορθόδοξων Μοναστηριών, όταν διείδαν τον τουρκικό κίνδυνο. Ήταν τάφος, εξωτερικά «κεκονιαμένος», τάφος όμως. Δεν μπορούμε, για παράδειγμα, να λησμονήσουμε τις 10.000 νόθα παιδιά που μας άφησαν όταν έφυγαν, ούτε τα μαρτύρια στα οποία μας υπέβαλλαν, όπως ο Καβάλης και άλλοι.

Τουρκοκρατία (1645-1898)

«Από την Σκύλα στη Χάρυβδη»

Όταν κατά τον καλούμενο «Κρητικό πόλεμο», (1645-1669), οι Τούρκοι πολιορκούσαν τα Χανιά, βενετικές δυνάμεις ενισχυμένες και από Κρήτες, σπεύδουν για βοήθεια. Στο Καλάμι συγκρούονται με τον εχθρό. Η μάχη, άγρια και άνιση, καταλήγει σε αποτυχία. Τον πρώτο χρόνο του πολέμου (1645), υποτάσσεται ο Αποκόρωνας παρά την αντίσταση του.

Το 1692, λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση, ο Βενετός Ναύαρχος Μοτσενίγος παραπλέει τα Β. παράλια της Κρήτης και πολιορκεί τα Χανιά. Ο Ι.Μαχαιριώτης, από τους Μαχαιρούς, με άνδρες του αρπάζει την ευκαιρία. Πολιορκεί και κυριεύει το Καστέλι Κισάμου. Η επανάσταση επεκτείνεται αλλά οι Βενετοί φωνάζουν, παίρνουν 2.000 ένοπλους για να αναπληρώσουν τα κενά τους και μας αφήνουν στην εκδικητική μανία του εχθρού και λίγα όπλα που τα ονομάσαμε «μοτσενίγκους».

Κατά την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, (1770), οι τούρκοι από Χανιά και Ρέθυμνο συγκεντρώνονται στις Βρύσες, στρατοπευδεύουν στο «Κεφαλοβρύσι», ανηγορίζουν προς Αλίκampo και πλησιάζουν την Κράπη, έχοντας προκάλυμμα τους δυστυχισμένους «σακκουλιέρηδες». Είναι γνωστή η συμφορά των Σφακιανών. Ο Δασκαλογιάννης θα παραδοθεί για να περισώσει ότι μπορεί από την επαρχία του. Θα τον μεταφέρουν για ασφάλεια στον πύργο του Αληδάκη στο Μπρόσνερο. Θα τον κρατήσουν 18 μέρες. Θα διαδοθεί πως τον αποκεφάλισαν. Σφακιανοί και Αποκορωνιώτες θα «ξεγεννήσουν» τους τούρκους στα Πεμόνια, στο Φρε, στο Νίππος. Αλλά ο άτυχος αρχηγός θα μαρτυρήσει στο Μεγάλο Κάστρο (Παρασκευή 16-6-1777). Λίγο αργότερα το 1774, Σφακιανοί, Μπροσνερίτες και γυρωχωρίτες σκοτώνουν τον Αληδάκη, λεηλατούν και ρημάζουν τον πύργο του. Πήραν το αίμα πίσω όπως λέγεται.

Αλλά τον Αποκόρωνα, όπως και την υπόλοιπη Κρήτη, καταβάσανιζαν τοπικοί τύραννοι - γιανίτσαροι. Την Κάϊνα ο Μεχμέτ Αγάς Γιαννίτσαρης, τους Αρμένους ο Σελήμ Σεραϊλής, το Μπρόσνερο οι Αληδάκηδες και οι αδελφοί Κοστρήτες, τον Κεφαλά ο Γεραγάς Κεφάλας, την Εξώπολη ο Σαράτσος και Κοτρώνης, το Φρε οι Μπάντρηδες.

Υπήρχαν όμως και οι τιμωροί. Ο Σήφακας και ο Μανουσσοσήφης από το Μελιδόνι, ο Ντουνόπαπας από το Πρόβαρμα, ο Ξενάκης και ο Μαυροθοδωρής από το Μπρόσνερο, ο Τσακίρης

από Κεφαλά, ο Γ.Βελεζίνης από Αλικάμπο και άλλοι. Πολλοί από αυτούς βοήθησαν το Χατζή Οσμάν Πνιγάρη (1812)

Τις παραμονές του Μεγάλου Αγώνα η Φιλική Εταιρεία είχε απλώσει τα πλοκάμια της, σαν ιστούς αράχνης, σ' όλο τον ελλαδικό χώρο και στον ελληνισμό της διασποράς. Είχε καταρτίσει και σχέδια επιχειρήσεων. Την Κρήτη όμως είχε αφήσει έξω, όπως αναγράφει ο Φιλήμονας. Παρά ταύτα σήμερα είναι γνωστά τα ονόματα περισσότερων από 80 Κρητών Φιλικών, που μυήθηκαν μέσα στην Κρήτη ή έξω από αυτήν. Ο διαχωρισμός των Φιλικών του Αποκόρωνα είναι πολύ δύσκολος, αλλά προεξάρχουν ο Σήφακας, ο Ντουνόπαπας, ο Μαζικούτσας από Αλικάμπο και αρκετοί από τους τοπικούς αρχηγούς.

Στην Κρήτη, φαινομενική ησυχία όπως πριν από την θύελλα. Ακολουθεί το μαρτύριο του Κισάμου Μελχισεδέκ και Καλλινίκου του Βερροιαίου. (19-5-1821). Οι Βαμιανοί σφάζουν τον τούρκο Σούμπαση. Στη Παναγία τη Θυμιανή (29-5-21) καθορίζονται οι αρχηγοί. Τους τούρκους στην Κυδωνία, Κίσαμο και Σέλινο θα αντιμετώπιζαν και άλλοι αλλά και Αποκορωνιώτες με το Σήφακα. Στον Αποκόρωνα θα μάχονταν οι Ι.Τσακίρης, Γ.Βελεζίνης, ο Γιάνναρης και ο Ξενοθοδωρής με Αποκορωνιώτες και άλλους. Ο Αλή Σοφτάς και ο Τσουρούνογλους καταλαμβάνουν τις Καλύβες (17-6-1821) και ενισχύουν τον πύργο του Αληδάκη. Ο Τσακίρης χτυπά στον Τσιβαρά τους τούρκους που προχωρούσαν από Καλύβες, κλωνίζεται αλλά σώζει την κατάσταση η επέμβαση του Σήφακα. Κυριεύουμε το φρούριο του Αλμυρού.

Εισβολή στον Αποκόρωνα

Τις τελευταίες μέρες του Ιουλίου χιλιάδες τουρικού στρατού με τον Σερίφ, τον Οσμάν και τον Καούνη, θέλουν να πατήσουν τα Σφακιά. Συγκεντρώνουν τις δυνάμεις των. Τα Κουρνοπατήματα φυλάσσουν 2000 επαναστάτες. Μετέχει και ο Σήφακας. Από 1ης μέχρι 6 Αυγούστου σκληρές συγκρούσεις. Την πρώτη μερα πέφτει ο παπά-Γιάννης Σκορδύλης. Τέλος οι τούρκοι εκβιάζουν τα στενά, τις Θερμοπύλες του Αποκόρωνα. Ακολουθεί τρομακτική σφαγή, λεηλασία, ερήμωση. Εκτυλίσσονται τα γνωστά δράματα στα σπήλαια του Βαφέ, (Κρυονερίδας) και Κεφαλάδων, (Ανυφαντή και Ορνέρου), με μοναδική εξαίρεση την Κατεβατή, που υπεράσπισε ο Γρ. Δαμηνός με τους λίγους ανδρείους του. Μετά την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων, που δια του Αποκορώνου είχαν εισβάλλει στα Σφακιά, οι γνωστοί τοπικοί αρχηγοί βοηθούμενοι και από τους Αντώνιο Παινέση Βαφειανό, Κ.Πρινόπη και Δ.Βορεινό από Κεφαλάδες, καθαρίζουν σιγά-σιγά τον Αποκόρωνα.

Ο Αφεντούλης διαμένει προσωρινά στους Αρμένους. Ο Σήφακας φυλάσσει τα Τσικαλαριά και Νεροκούρου. Αποφασίζουν για ασφάλεια να σκάψουν χαντάκι από Κουρνά ως τη θάλασσα. Το αναθέτουν στο Φασούλη, που το τελειώνει γρήγορα. Ο Σήφακας και ο Δαμινός αριστεύουν κάτω από τα τείχη των Χανίων. Την άνοιξη του 1822 φθάνει στους Αρμένους ο Πέτρος Ομηρίδης Σκυλίτσας με εντολή να οργανώσει διοικητικά την Κρήτη. Ψηφίζεται το προσωρινό πολίτευμα, (20 και 21-5-1822) και μετονομάζουν το χωριό σε Ελευθερούπολη.

Στις 12-8-22 ο Χασάν από τα «Γυρίσματα της Σούδας», στενά, (Αγ.Παρασκευή-Μέσα Πλατάνη), ξεχύνεται στον Αποκόρωνα και τον ερημώνει. Προσπάθεια των τούρκων να υδρευθούν από Κοιλιάρη αποτυγχάνει, (25-9-22), γιατί Καλυβιανοί, Αρμενιανοί και Τσιβαριανοί τους χτύπησαν. Δυσκολεύτηκαν αλλά νίκησαν γιατί ενισχύθηκαν και από πολλούς άλλους Αποκορωνιώτες. Αλλά οι τούρκοι επιμένουν και τελικά ερημώνουν τη δυτική περιοχή, παρά τη γενναία επέμβαση του τραυματία Σήφακα, του Κολοκοτρώνη αυτού του Αποκόρωνα. Οργανώνεται γραμμή άμυνας από «Γυρίσματα» μέχρις Αλμυρού. Πεινούν αλλά φυλάσσουν. Ζουν με βελανίδια και χαρούπια. Στο μεταξύ ο Αφεντούλης κατοικοεδρεύει στο Μπρόσνερο, (1-7-1822), αφού έμεινε πρώτα στους Μαχαιρούς, (12-6-1822) και ύστερα στον Αλικάμπο. Ο Σήφακας σε μια του εξόρμηση στα δυτικά ιδρώνει, αρρωστά βαρεια, πεθαίνει σχεδόν αβοήθητος και ενταφιάζεται στο κοιμητήριο της Γωνιάς. Χάθηκε ένας μεγάλος στην πιο κρίσιμη στιγμή.

Ο Χασάν υποχρεώνει τον Επίσκοπο Κυδωνίας να στείλει επιστολή προς του επαναστάτες στον Μπρόσνερο. Η προσπάθεια μένει χωρίς αποτέλεσμα. Ο Χουσεΐν φθάνει ως τα Κουρνοπατήματα χωρίς να προχωρήσει. Στην άτυχη απόπειρα κατά της Γραμπούσας, (11 προς 12-12-1823), σκοτώνεται ο Τζιτζιφιανός Γ.Παπαδάκης. Τον Ιανουάριο του 1824 ο Αρμολής Μανώλης Τομπάζης με τον Τσαμαδό καταστρώνουν στο Βαφέ σχέδιο να κάψουν τον αιγυπτιακό στόλο της Σούδας. Την άνοιξη του 1824 ο Χουσεΐν σαν θύελλα κινείται στον Αποκόρωνα. Ο ένοπλος αγώνας στην Κρήτη ουσιαστικά τερματίζεται. Οι πολλοί αποφεύγουν τις συγκρούσεις. Φεύγουν όσοι μπορούν. Η ζωή των υπολοίπων μαρτυρική. Πείνασαν, αιχμαλωτίστηκαν, πουλήθηκαν. Πολλοί Κρήτες πέρασαν στην άλλη Ελλάδα και συνέχισαν τον αγώνα.

Ο κλεφτοπόλεμος γέννησε τους περίφημους «Καλησπέρηδες» ή «Μπαταξήδες» ή «Γραμ-

πουσιανούς». Ορισμένοι έγιναν φανερά «Χαϊνίδες». Οι Μαδάρες γέμισαν. Ο πολλοί όμως τη μέρα προσποιούνταν τους «μουτισμένους» ραγιάδες, ενώ τη νύχτα άρπαζαν το τουφέκι των και δυο-τρεις μαζί χτυπούσαν τα τούρκικα μετόχια και ύστερα από ένα αθώο φαινομενικά «καλησπέρα» άρχιζαν τη σφαγή και την εκδίκηση. Έγιναν ο εφιάλτης του εχθρού. Ο Κεφαλάς ήταν το μόνιμο καταφύγιο των.

Στις 2-8-25 με έξυπνο τέχνασμα καταλαμβάνουν, χωρίς να χυθεί αίμα, τη Γραμπούσα. Είναι η καρδιά της ελεύθερης Κρήτης. Θα εκτραπεί όμως από την ανάγκη σε πειρατική εστία. Το «Κρητικό Συμβούλιο» μετακινείται συνεχώς. Το επανασυγκρότησε στον Τζιτζιφέ ο Ράινεκ. (ιδρύθηκε το 1825). Συνεδριάζει στο Βαφέ και αργότερα στο Γαβαλοχώρι. (11-11-28). Ο αγώνας στην Κρήτη ξαναζωντανεύει. Αποκορωνιώτες πολεμούν στο Μεραμπέλο (20-11-27). Ο Χατζή Μιχάλης Νταλιάνης καταπλέει στην Γραμπούσα, (4-1-28), περνά στο Φραγκοκάστελο, (αρχές Μαρτίου) και κατοπτεύει από Τζιτζιφέ και Βαφέ, (Απρίλιος 28), τις θέσεις στις οποίες έβοσκαν τα άλογα του Μουσταφά πασά, που κρατούσε τη γραμμή από Στύλο—Αρμένους, Νιο Χωριό, Βρύσσης. Χτυπά τον Οσμάν πασά του Ρεθύμνου, (8-5-28), για να μην ενωθεί με τους τούρκους του Αποκόρωνα. Ο Μουσταφάς ξεκινά από Βρύσσης, (13-5-28), με 8000 πεζούς και 400 ιππείς, για τον αιματηρό του θρίαμβο. Είναι πολύ γνωστή η συμφορά μας στο Φραγκοκάστελο, (18-5-28), που την ωραιοποιεί ο θρύλος για τους Δρουσουλίτες.

Αν και το νησί κολύμπησε στο αίμα του, οι ισχυροί της γης και η ελληνική διπλωματία της εποχής, το αφήκαν έξω από τα όρια το νεοσύστατου ελληνικού κράτους. «Κρήτες δεν έχετε πατρίδα» κρούγασε ο βουλευτής Αναστάσιος Λόντος προς τους Κρήτες αντιπροσώπους. (Κριτοβουλίδης, σ.307). Το πρωτόκολλο της 3-2-30, δια του οποίου η Κρήτη έμενε έξω από το ελληνικό κράτος, κοινοποιείται στα Χανιά και την επομένη στις Καλύβες. Οι ένοπλοι πέρα από τις διαμαρτυρίες των θα δημιουργούσαν επεισόδια αν έλειπε ο Χάλης. Το Συμβούλιο από Καλύβες διαμαρτύρεται. (17-8-30).. «Εις τας αγυιάς των φρουρίων της Κρήτης και της Αφρικής πωλούνται απανθρώπως ως κρέατα αι θυγατέρες, αι αδελφαί, αι γυναίκες και τα φίλτατα των Κρητών ελλήνων...» Ποιος έχει καιρό να ακούσει τις διαμαρτυρίες μας; Τελευταία διαμαρτυρία από τις Μαργαρίτες του Μυλοπόταμου (14-10-30).

Η Κρήτη κάτω από την Αιγυπτιακή εξουσία (1831-1840)

Η Κρήτη εκχωρήθηκε στο Μεχμέτ Αλή για 25 εκατομμύρια γρόσια. Ο Μουσταφάς επιβάλλει τάξη και άγρια φορολογία. Γιαυτό τραγουδούσε, κρυφά βέβαια ο Κρητικός. —«Όλο πλερώνω ρέσιμο (φορολογία), ρέσιμο του ρεσίμου για σκάψιμο τσ' ασφεντιλιάς, για κλάδεμα του θύμου».

Στο Φρε εγκαθίσταται στρατηγείο Αιγυπτιακών δυνάμεων. Άλλες σταθμεύουν στις Καλύβες. Η επαρχία είχε δυο πρωτεύουσες. Το Φρε και τον Κεφαλά. Κατά την απογραφή (1832-1833) που έγινε από το Μουσταφά, βοηθούμενο από το Μητροπολίτη Κρήτης Μελέτιο (Νικολετάκη) βρέθηκαν 1562 χριστιανικές οικογένειες και 197 μουσουλμανικές στον Αποκόρωνα. Το 1833 ο Μεχμέτ Αλής θέλει να ιδρύσει σχολείο στο Νιο Χωριό. Τον καιρό «των Μουρνιδών», (Σεπτέμβριος 1833) η επαρχία πληρώνει ανάλογο φόρο αίματος.

Δεύτερη τουρκική περίοδος

Με τη Συνθήκη του Λονδίνου της 15-7-1840 η Κρήτη ξαναγυρίζει στο Σουλτάνο. Οι Κρήτες εξεγείρονται. Επανάσταση του Χαιρέτη (1841) Στο Βαφέ σε συνέλευση οπλαρχηγών της Κρήτης ο Αριστείδης Χαιρέτης εκλέγεται πρόεδρος. Τον Απρίλιο η συνέλευση δέχεται στο χωριό τον Άγγλο Ναύαρχο Στιούαρτ και το Μουσταφά πασά. Ζητούν ένωση και όχι αγγλική προστασία. Ο Μουσταφάς ενισχύεται. Με 15.000 χτυπά στο Πρόβαρμα 250 επαναστάτες και τους διασκορπίζει (14-3-41). Χτυπά στο Βαφέ αλλά αποκρούεται. (17-5-41). Την ανατολική Κρήτη κινεί ο Βασιλακογιώργης με τον Κόρακα. Από την Ελλάδα δεν έρχεται βοήθεια. Οι επαναστάτες παρακαλούν τις Δυνάμεις για να σώσουν τα γυναικόπαιδα. Η παράκληση γίνεται δεκτή. Πάλι καλά. Το 1850 μεταφέρεται η έδρα στα Χανιά. Στο Βαφέ ο Εμμ. Βυβιλάκης εκδίδει επί δυο μήνες κάθε Σάββατο την πολιτική και φιλολογική εφημερίδα «Ραδάμανθους». Ο Καλλίνικος Κριτοβουλίδης από τους Αρμένους εκδίδει στην Αθήνα τα περίφημα απομνημονεύματα του (1859).

Επανάσταση του 1858 (Μαυρογένη)

Το Χάτι-Χουμαγιούν, (λαμπρή γραμμή), της 6-2-1856, δεν εφαρμόζεται. Οι άνδρες του Βαμιανού Γεωργιά, σκοτώνουν στο Βαφέ 5 φοροεισπράκτορες του Χουσνή. Ο Κωσταρός Βολουδάκης φυλακίζεται. Βαρειές φορολογίες. Ένοπλες συγκεντρώσεις. Διαμαρτυρίες. Επανάσταση αναίμακτη. Κέρδος το φιρμάνι του 1858.

Επανάσταση του 1866-69

Αίτια η κακοδιοίκηση και αφορμές το Μοναστηριακό και η διαρρύθμιση του φορολογικού

συστήματος. Επανάσταση, δεύτερη ως προς τη σημασία μετά τη μεγάλη του 21. Στις 14-5-66 στη μικρή Μονή της Αγίας Κυριακής, 98 αντιπρόσωποι -πρόκριτοι της Κρήτης υπογράφουν τη γνωστή αναφορά προς το Σουλτάνο. Αντιπρόσωποι του Αποκορώνου επτά: Κώστας (Κωσταρός) Βολουδάκης, Εμμ. Τζουστάκης, Σταμ. Μυλωνάκης, Ματθ. Μυλωνάκης (Μυλωνγιαννάκης —ιστορικό αρχείο Κρήτης- ιστορική Συλλογή αρ. 2, τομ. πέμπτος αρ. εγγ. 982), Αναγνώστης Ι. Πανηγυράκης, παππούς αυτού που γράφει, Κυριακός Προεστάκης, Γ. Κοντογιαννάκης. Απορρίπτεται. Στον Μπρόσνερο υψώνεται η σημαία της επανάστασης (20-7-66) «Αίρομεν τα όπλα» βροντοφωνάζουν. Στις Βρύσσεσ εξευτελίζεται ο Σαχίν πασάς.

Μάχη των Βρυσσών (25 μέχρι 31-8-1866)

Οι χριστιανοί ανάστατοι. Το Χάτι-Χουμαγιούν (18-2-1856) ήταν ανεφάρμοστο. Φορολογίες δυσβάστακτες. Τα Ιόνια είχαν εκχωρηθεί στην Ελλάδα. (14-11-1863 και 21-5-1864). Η Μολδοβλαχία είχε ενσωματωθεί στη Ρουμανία (6-4-1866). Ανησυχίες, παράπονα, ελπίδες.

Στη Σούδα αποβιβάζονται 12.000 αιγυπτιακού στρατού υπό τον πανούργο Σαχίν πασά. 5.000 με τον Ισμαήλ πασά προωθεί στο Κεφαλοβρύσι Βρυσσών. Άλλους στις Καλύβες. Τους άλλους στη Σούδα και στα Χανιά. Προσπαθεί, χωρίς επιτυχία, να προσεταιρισθεί τους χριστιανούς. Η αναφορά της 14-5-66, που υπογράφηκε στην Αγ. Κυριακή, είχε απορριφθεί. Στον Μπρόσνερο βρίσκεται η επαναστατική επιτροπή και 4-5 χιλ. ένοπλοι. Τους κοινοποιείται η οριστική απάντηση. Κηρύττουν την επανάσταση. Απαντούν: «Αίρομεν τα όπλα.. Μπρόσνερος 20-7-1866». Οι Τούρκοι κινούνται προς Μελιδόνι για να συλλάβουν την επιτροπή. Αυτή μετασταθμεύει στο Βατουδιάρη και στο Μπούμπουλο. Ο Φρεδιανός Τζιτζικάλης με το Μανούσο Μανουσάκη σκοτώνει το Χατζή Χουσεϊν.

Στις 24-8-66 (Τετάρτη) αποκόπτουν την επικοινωνία του εχθρού Χανίων-Βρυσσών. Η πολιορκία αρχίζει την Πέμπτη (25-8-66). Την Παρασκευή (26) πληθύνονται οι πολιορκητές. Το Σάββατο (27) χτίζουν ταμπούρια και αρχίζουν οι συγκρούσεις. Οι τουρκοαιγύπτιοι δεν μπορούν να πάρουν νερό. Ο Σαχίν με 2000 έρχεται στις Καλύβες. Την Κυριακή (28) οι χριστιανοί εξαπολύουν θυελλώδη επίθεση. Ο Χασάν Μπάντρης από Βάμο και Κάϊνα κινείται προ Βρύσσεσ για να ενισχύσει τον Ισμαήλ. Τον σκοτώνει ο Κλωναράκης. Τον σκοτώνει και στέλνει το μισό μουστάκι του δώρο στην επιτροπή.

ΙΩΣΗΦ ΣΗΦΑΚΑΣ

Τη Δευτέρα (29-8) είμαστε νικητές. Πολιορκούμε 5000 και είχαμε αποκρούσει άλλες 3000. Ο εχθρός ζητά ανακωχή. Την Τρίτη (30-8) παρασπονδεί. Ο ανδρείος Νεράντζης αριστεύει αλλά σκοτώνεται. Την Τετάρτη (31-8) ο Ισμαήλ υψώνει και πάλι λευκή σημαία. Δίδονται όμηροι. Ο εχθρός αποχωρεί διά Βάμου προς Καλύβες, αφήνοντας όλα του τα εφόδια. Θα θάψει όμως τα ορειχάλκινα πυροβόλα του στη γη, τα οποία αργότερα θα βρει και θα χρησιμοποιήσει εναντίον μας. Ήταν η πρώτη μεγάλη νίκη μας του 1866.

Μάχη στο Βαφέ (12-10-1866)

Εδώ γινόμαστε ολοκαύτωμα. Η πρώτη συμφορά μας του '66. Οπλαρχηγοί και τακτικός στρατός με τον Ζυμβρακάκη, διαφωνούν. Οι οπλαρχηγοί θέλουν να πολεμήσουν απάνω από το Βαφέ. Οι τακτικοί χαμηλά, προ του χωριού. Επικρατεί η γνώμη των τελευταίων. Το Βάμο κρατεί ο περιβόητος Μουσταφά πασάς, με 13.000 τακτικού και άτακτου στρατού. Οι ελληνικές δυνάμεις, τακτικοί και άτακτοι 800 άνδρες. Οι ανιχνευτές μας δεν υπολόγισαν καλά την εχθρική δύναμη. Στις 10 Οκτωβρίου ο εχθρός εξορμά και κατακαίει ο Μετόχι Γετίμη. Στις 11 ερημώνει το Καρύδι. Οι ενισχύσεις που είχαμε υποσχεθεί στον αρχηγό δεν έρχονται. Δεν υπάρχουν εφόδια. Πολύ άσχημος ο καιρός.

Ο Μουσταφάς κινεί τις δυνάμεις του χωρισμένες σε τρία τμήματα. Τρομακτική η υπεροχή του. Ρίχνει 12.500 κατά τον Βαφέ. Το πυροβολικό του σφυροκοπά τις θέσεις μας. Αγωνιζόμεθα ακάλυπτοι. Καμπτόμεθα, υποχωρούμε. Ο Παρθένιος Περίδης αριστεύει και σώζει το αρχείο του αρχηγού. Ο Ζυμβρακάκης μόλις σώζεται. Από τους εθελοντές 15 σκοτώνονται. Νεκροί οι αξιωματικοί Πραϊδης, Βαρνάβας, Έσλιγκ. Άλλοι αξιωματικοί αιχμαλωτίζονται. Συμφορά. Οι περισσωθέντες διά της Ρέντας, καταφεύγουν στο Ασκύφου. Ο Μουσταφάς λεηλατεί το Βαφέ και πανηγυρίζει στις Βρύσες. Κατακραυγή κατά του Ζυμβρακάκη. Αλλά μέρος της ευθύνης βαρύνει και μας. Στο Βαφέ χάσαμε, ότι κερδίσαμε στις Βρύσες. Δίκαια λοιπόν τραγούδησαν:

«Παιδιά που σκοτωθήκατε εις του Βαφέ τη μάχη,

τον ένδοξο σας θάνατο ζηλεύω. Να μου λάχει»

(Τιμοθέου Βενέρη, «στο Αρκάδι...», σελ. 178)

Το Αρκάδι φωτίζει με την υπερκόσμια λάμψη του τους ισχυρούς της γης, που εθελοτυφλούσαν. Οι τουρκοί κουλέδες, που χτίστηκαν κατά εκατοντάδες -από αυτούς μερικοί και στην επαρχία μας- παραλύουν τις κινήσεις των επαναστατών. Η επανάσταση, πνιγμένη στο αίμα της, εκφυλλίζεται και σβήνει. Κερδίσαμε όμως τον «Οργανικό Νόμο», (Ιανουάριος 1868) και είμαστε έτοιμοι για νέους αγώνες.

Επανάσταση του 1878 και η Σύμβαση της Χαλέπας (3-10-78)

Η Συνθήκη του Αγ.Στεφάνου, (19-2-1878),είχε ανάψει τα αίματα στην Κρήτη. Σχηματίζονται κομιτάτα. Των Χανίων, των Σφακιών και του Βάμου βγαίνουν στον Αποκόρωνα και στο Φρε συγκροτείται η Παγκρήτια Επαναστατική Συνέλευση. Οι τούρκοι θορυβούνται. Ο Κωστή Αδοσίδης πασάς και ο Σελήμ Εφένδης ζητούν συζήτηση. Η επιτροπή για λόγους ασφάλειας μετασταθμεύει στην Αργυρούπολη και κηρύσσει την Ένωση (3-2-78). Οι Σήφακας, Γογονής και Μυλωνογιάννης από το Στύλο χτυπούν τη Μαλάξα, το Καλάμι και καίουν τους τούρκους στο Βάμο. Ο Σάνδουϊθ, Άγγλος πρόξενος, πηγαينوέρχεται στο Φρε. Στον Τσιβαρά, (11-6-1878), νικούν τους τούρκους οι Μυλωνογιάννης, Μάρκος Πανηγυράκης, Γογονής. Από Τζιτζιφέ τηλεγραφήματα λύπης και διαμαρτυρίας στο Βίσμαρκ. (2 και 30 -6-1878). Η επαναστατική Συνέλευση μετασταθμεύει στο Βάμο. Επειδή δε δεν καταστέλλόταν η επανάσταση υπογράφεται στην Χαλέπα (3-10-1878), η ομώνυμη Σύμβαση, με όλα της για τους Κρήτες τα πλεονεκτήματα.

Επανάσταση του 1889

Κηρύσσεται και πάλι στη Βουλή της Κρήτης, στα Χανιά, η Ένωση (6-5-1889). Ένοπλες συγκεντρώσεις. Ανακαλείται ο χριστιανός Διοικητής Ν.Σαρτίνσκη και στέλνεται ο σκληρός Σαφήρ πασάς. Καταργούνται τα προνόμια (17-12-89) της Συμβάσεως της Χαλέπας (3-10-78). Κηρύσσεται ο στρατιωτικός νόμος. Συγκρούσεις, δίκες, καταδίκες. Η ανωμαλία μόνιμη κατάσταση.

Μεταπολιτευτική Επιτροπή

Οι αγώνες κατά μέτωπο δεν έφερναν αποτέλεσμα. Ορισμένοι σκέπτονται να κινηθούν πлагίως. Να μην ζητούν άμεσα την Ένωση. Να ζητήσουν βελτίωση των όρων διακυβέρνησης. Να ζητήσουν Μεταπολίτευση. Ο παπά Γαβρίλης (Μανιουδάκης), ο Παπαφλέσσας της Επιτροπής, ορκίζει τους πρώτους. Καρδιά ο Βάμος. Η πρώτη συγκέντρωση στο Κλήμα (3-9-95). Για λόγους ασφάλειας μετασταθμεύουν στην Κράπη (8-9-95), όπου κάτω από κατακλυσμιαία βροχή υπογράφουν το πρωτόκολλο 3000 ένοπλοι. Ψυχή ο Μανούσος Κούνδουρος και Σήφης Λεκανίδης. Οι τούρκοι χτυπούν στην Ασί Γωνιά, (11 και 19-10-95),στις Καρές (7 και 8-11-95), νικώντας

στην Κεφαλα των Βρυσών (27-11-95), αλλά εξευτελιζονται στην πολιορκία και άλωση του Βάμου από τους επαναστάτες, (3 μέχρι 18-5-96). Στα Σεράγια στρατώνιζονται 1500 τούρκοι στρατιώτες, βοηθούμενοι από τους ντόπιους τουρκοκρητικούς. Οι δικοί μας κρατούν τη γραμμή Αλμυρίδας, Τσιβαρά, Αρμένων, Στύλου. Πεινούν -τρώνε τρυφερούς βλαστούς αμπελιών που έβραζαν σε γκαζοντενεκέδες- αλλά αγωνίζονται. Στις 18 ο Τσιβαράς γίνεται Δερβενάκια για τον εχθρό. Η Μεταπολιτευτική Επιτροπή προωθεί το θέμα για την Ένωση. Οι περισσότεροι αρχηγοί είναι Αποκορωνιώτες. Κατά το βομβαρδισμό της Σημαίας μας στο Ακρωτήρι (9-2-1897), ο οπλαρχηγός Μιχ. Καλορίζικος από το Γαβαλοχώρι είχε στην ομάδα του τον Καγιαλέ. Στο στρατόπεδο όμως ήταν και το Περούλης και ο Σήφακας. Τραγικά θύματα των ημερών εκείνων ήταν ο Χριστόδουλος Ροδουσάκης από το Βάμο και Αναστασιάδης, γραμματέας του στρατοπέδου, από Αρμένους, που πέθαναν με μαρτυρικό θάνατο στα χέρια των Τούρκων.

Η Κρήτη αυτόνομη

Στους Αρμένους συνέρχεται (8-6-1897) «Επαναστατική Συνέλευσις» των Κρητών με πρόεδρο τον Επίσκοπο Κισάμου και Σελίνου Δωρόθεο (Κλωναράκη), αλλά εγείρονται διαφωνίες. Οι Μεταπολιτευτικοί θέτουν αυτονομία. Οι οπαδοί του Βενιζέλου την Ένωση, αφού για την Κρήτη κηρύχτηκε ο άτυχος πόλεμος του 1897. Διαφωνίες. Αρχάνες, Μελιδόνι του Μυλοπόταμου, Πλακούρες του Ακρωτηριού, είναι οι τελευταίοι σταθμοί. Φεύγουν από Χανιά οι τελευταίοι τούρκοι στρατιώτες (3-11-1897). Αρμολής ο Γεώργιος. Διαφωνία με τον Βενιζέλο. Απόλυση (1-3-1901)

Μακεδονικός αγώνας (1903-1909)

Στην εθνική αυτή εξόρμηση κινητοποιείται η επαρχία. Σχηματίζονται εθελοντικά σώματα με τοπικούς αρχηγούς, που δίδουν παλμό και βάρος. Διακρίνονται οι Εμμ. Κατσιφάρης, οπλαρχηγός Α τάξεως, από το Νίππος, που θα θυσιάσθει, ο Παύλος Γύπαρης από Ασί Γωνιά, οι Βαμιανοί Λεωνίδας Παπαμαλέκος, Δημ. Λαμπράκης, Μιχ. Φραντζεσκάκης και πολλοί άλλοι από τους 2.600 Κρήτες που πύκνωσαν τις τάξεις των αγωνιζομένων στην εθνική έπαλη της Μακεδονίας.

Θέρισο (10-3-1905)

Στην επανάσταση του Θερίσου η επαρχία μετέχει ολόψυχα. Ακολουθεί την «τριανδρία» με επί κεφαλής τον Ελ.Βενιζέλο. Οι Καλύβες γίνονται προωθημένο κέντρο εφοδιασμού των επαναστατών. Εκδίδονται λαοψηφίσματα Δήμων και Κοινοτήτων. Του Γαβαλοχωριού είναι ίσως το ωραιότερο. Οι Αρμολιανοί χτυπούν τους επαναστάτες στο Βάμο, (3-6-1905), στο Καλάμι (12-6) και στη Γεωργιούπολη (29-9), βοηθούμενοι από τους Ρώσους. Το ρωσικό πολεμικό «Χάμπρι» βομβαρδίζει ανελέητα. Το Νίππος χρησιμεύει ως ενδιάμεσος σταθμός της ταχυδρομικής υπηρεσίας. Θέρισο, Νίππος, Ρούστικα. Τέλος από Καλαμίτσι, προτελευταίο σταθμό, οι συνομιλίες θα ολοκληρωθούν στις Μουρνιές. Η δικαίωση.

Στη μεγάλη εθνική εξόρμηση του 1912 και 13 η επαρχία έκαμε το χρέος της. Το μαρτυρούν τα ονόματα των παιδιών της, τα χαραγμένα στα τοπικά ηρώα.

Μάχη της Κρήτης

Κατά τη Μάχη της Κρήτης ο Αποκόρωνας είχε το θλιβερό προνόμιο να φωτίσει τις τραγικότερες στιγμές της πτώσεως. Για τους γνωστούς λόγους ο αγώνας είχε χαθεί. Ο Φράϊμπεργκ μετακινεί το στρατηγείο του για λίγο στο Στύλο. Σχεδόν ταυτόχρονα οι υποχωρούσες βρετανικές φάλαγγες τον πλημμυρίζουν, (26-5-41) και κατευθύνονται προς Σφακιά, την πιθανή σωτηρία (27-5-41). Οι Αποκορωνιώτες προσφέρουν ότι έχουν. Λίγο ψωμί, λιγότερα τσιγάρα, νερό. Δείχνουν την αγάπη τους. Στις πλαγιές της επαρχίας μας προβλήθηκε η τελευταία, ματαια όμως αντίσταση, θύματα της μεταπολεμικής Αντίστασης ο Ανδρ. Πολέντας, Βρυσιανός, τελειόφοιτος Νομικής, που θα εκτελεσθεί στην Αγιά, (21-12-42), ο Ανδρέας Βάνδουλας από Βαφέ και άλλοι. Φουντώνει ο αντιστασιακός αγώνας. Οι Γερμανοί βομβαρδίζουν το Φρε και το Σαμώνα, τον οποίο ξεθεμελιώνουν. Πρυτανεύει όμως η λογική. Στο Φρε υπογράφεται μεταξύ Ε.Α.Μ. και Ε.Ο.Κ. συμφωνία (3-2-45), σύμφωνα με την οποία δεν θα επέτρεπαν σε αντάρτες από άλλες επαρχίες να μπουν στον Αποκόρωνα.

Στις αρχές του 44 ο Σμήναρχος Εμμ.Κελαϊδής κατεβαίνει ως Κυβερνητικός Αντιπρόσωπος στην Κρήτη. Από 12-11 οι Γερμανοί κρατούν γραμμή από Γεωργιούπολη, Αγ.Πάντες, Νιο Χωριό, Στύλο, Μαλάξα μέχρι Κολυμπάρι. Σε μια τους σοβαρή εξόρμηση κατά του Βαφέ, οι Ναζί εξευτελιζονται (18-12-44). Από το Βάμο μπαίνει στα Χανιά ο αιρετός Δήμαρχος Χανίων Ι.Μουντάκης (11-5-45). Τέλος κατά το επίσημο πρόγραμμα μπαίνουν στα Χανιά τακτικές ελληνικές δυνάμεις, ανταρτικές και βρετανικές (23-5-45) ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΓΙΟΡΤΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Στυλ. Γ.Πανηγυράκης

ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ

της Π.Τριμανδήλη-Mogann

αρχιτέκτονας

Σε πολλούς Χανιώτες είναι γνωστή η μικρή εκκλησία της Αγίας Κυριακής στα Ταμπακάρια. Η περιοχή της Αγίας Κυριακής ήταν πάντα μια όμορφη εξοχή σε απόσταση από τα Χανιά, τόπος μικρών, εκδρομών, με το εκκλησάκι κολλημένο στο βράχο, ενώ μπροστά του σε λίγα μέτρα σταματάει το κύμα της θάλασσας και στην συνέχεια στο γυρογιάλι μικρές σπηλιές, πάνω στο χωματερό βράχο σκαλισμένες από χέρι ανθρώπου.

Το ήσυχο τοπίο σήμερα έχει αλλάξει με το τεχνητό λιμανάκι που κατασκευάστηκε. Η περιοχή όμως με τα λίγα αλλά σημαντικά λείψανα διατηρεί την μνήμη πολλών αιώνων ιστορίας. Στο χώρο αυτό υπήρξε ένα από τα πιο σημαντικά μοναστήρια της περιοχής των Χανίων στο 16ο και 17ο αιώνα. Θα πρέπει να ήταν το θρησκευτικό κέντρο που δίδαξε και εγαλούρησε πολλούς ορθόδοξους μοναχούς, που αργότερα τους συναντάμε σε άλλα μοναστήρια σαν ιδρυτές ή σημαντικές εκκλησιαστικές μορφές.

Η ονομασία της περιοχής στα χρόνια της Ενετοκρατίας ήταν «Βλυχαδιά» αλλά σε πολλούς χάρτες αυτής της εποχής, αναφέρεται το μοναστήρι και ο κόλπος της θάλασσας μπροστά του σαν Αγία Κυριακή.

Στο προοπτικό σχέδιο του BOSCHINI (I)-εικόνα I,-βλέπουμε διαγραμματικά ένα αρκετά μεγάλο κτηριακό συγκρότημα και μια εκκλησία με τρούλο στη μέση μιας ευρύχωρης αυλής. Δυστυχώς ο χρόνος έχει αφήσει λίγα μόνο ίχνη από το μοναστηριακό συγκρότημα (φωτ.1,2), κάποιοι τοίχοι κτηρίων, η μικρή εκκλησία που ήταν πιθανόν κάποιο παρεκκλήσι αρχικά, και η κεντρική εκκλησία που διατηρεί τους περιμετρικούς τοίχους σε ύψος από 0,10-1,20 του μέτρου, και παρουσιάζει μια ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική μορφή του τρίκογχου ναού με νάρθηκα και τρεις τρούλους. Από τα ιστορικά στοιχεία που θα δούμε παρακάτω, θα πρέπει να είναι η πρώτη εκκλησία αυτού του τύπου στην περιοχή Χανίων.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Στους τελευταίους δυο αιώνες της Βενετσιάνικης κυριαρχίας στη Κρήτη, παρουσιάζεται μια σημαντική άνοδος στη μοναχική ζωή. (2).

Μοναστήρια καινούργια χτίζονται, και αυτά που υπάρχουν παίρνουν νέα άνθηση. Ο αριθμός των ορθόδοξων μοναχών στην Κρήτη αυξήθηκε τόσο που έκανε αίσθηση και στους Βενετσιάνους προβλεπτές και σε αναφορές τους προς τη σύγκλητο της Βενετίας, λένε ότι υπάρχουν 8.000 μοναχοί στη Κρήτη αλλά μόνο 400 ακολουθούν τους κανόνες της ιεροσύνης και οι υπόλοιποι καταφεύγουν στο μοναχισμό για να αποφεύγουν τις αγγαρείες και τα κάτεργα. Είναι γεγονός βέβαια ότι η Βενετία είχε αρχίσει να αντιμετωπίζει τα θέματα του κλήρου και τις θρησκευτικές παραχωρήσεις στους ορθόδοξους υπηκόους της με μεγαλύτερη κατανόηση και ελαστικότητα.

Ένα από τα μοναστήρια που είχε την ιδιαίτερη εύνοια των Βενετσιάνων ήταν η Αγία Κυριακή γιατί είχαν εκτιμήσει την αγιότητα της ζωής των μοναχών. Από έγγραφα Βενετσιάνων προβλεπτών και αιτήσεις των μοναχών μπορούμε να σχηματίσουμε μια γνώση της ιστορίας του μοναστηριού, αφού η καταστροφική mania των Τούρκων δεν άφησε παρά λίγα μόνο κτίσματα, ερείπια σήμερα.

Η μοναδική πληροφορία για να υποθέσουμε τη χρονολογία που ιδρύθηκε το μοναστήρι είναι μια αίτηση των μοναχών προς τη Σύγκλητο της Βενετίας στις 7 Ιουλίου 1612 (3) στην οποία αναφέρεται ότι το μοναστήρι χτίστηκε πριν εκατό χρόνια, δηλαδή το 1512. Η πληροφορία αυτή δεν έχει ακόμη επιβεβαιωθεί από άλλο έγγραφο, αλλά πρέπει να είναι σωστή. Η Αγία Κυριακή κατά συνέπεια είναι το παλαιότερο, από τα μοναστήρια της περιοχής Χανίων αφού στους μοναχούς της καταφεύγουν όσοι θέλουν να αναδιοργανώσουν άλλα μοναστήρια που βρίσκονται σε παρακμή.

Ένα τέτοιο έγγραφο ήρθε στο φως σε δημοσίευμα του καθηγητή Ν.Β. Τωμαδάκη (4) για

τη μονή της Αγίας Τριάδας, και είναι η αίτηση που υποβάλλανε στην Βενετσιάνικη Διοίκηση Χανίων στις 24-1-1610 οι κρατικοί επίτροποι, Μιχαήλ Καλλέργης και Λεων. Κασσιμάτης ορθόδοξοι ευγενείς, που τους είχε ανατεθεί η εποπτεία των Ελληνικών μοναστηριών του διαμερίσματος Χανίων. Οι δυο αυτοί επίτροποι μαζί με τον Λεων. Στρατηγό και το Γεώργιο Καλλέργη, που τους είχε ορίσει εκτελεστές της διαθήκης του ο Ιωακείμ Σοφινός (άφηνε όλη την περιουσία του στο μικρό μοναστήρι της Αγίας Τριάδας), διαπίστωσαν ότι το παραπάνω μοναστήρι ήταν σε κακή κατάσταση και έπρεπε να παρθούν μέτρα για την αναδιοργάνωση του. Πρότειναν λοιπόν στο μοναχό Ιερεμία Τζαγκαρόλο του μοναστηριού της Αγίας Κυριακής να πάει ηγούμενος στην Αγία Τριάδα για να την οργανώσει.

Η Αγία Κυριακή ήταν κοινόβιο μοναστήρι και ο Ιερεμίας Τζαγκαρόλος για να δεχθεί την πρόταση έθεσε όρο την μεταρρύθμιση από ιδιόρρυθμο σε κοινόβιο σύστημα για την Αγία Τριάδα, πολλοί δε μοναχοί της Αγίας Κυριακής συμφωνούσαν με αυτό τον όρο.

Τη διαπίστωση για την ανάγκη αναδιοργάνωσης του μοναστηριού έκανε και ο Γενικός Προβλεπτής Ιερώνυμος Καπέλλος όταν το επισκέφθηκε και έτσι η Βενετσιάνικη Διοίκηση έκανε αποδεκτή την αίτηση των επιτρόπων.

Το 1610 ο Ιερεμίας Τζαγκαρόλος φεύγει από την Αγία Κυριακή και έρχεται ηγούμενος στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας όπου αρχίζει την αναδιάρθρωση όχι μόνο του συστήματος λειτουργίας αλλά και του οικοδομικού συγκροτήματος του μοναστηριού και είναι αυτό που παραμένει μέχρι σήμερα.

Στο μοναστήρι της Αγίας Κυριακής εμόνασε λοιπόν στην αρχή ο Ιερεμίας Τζαγκαρόλος. Βενετσιάνος στην καταγωγή αλλά εξελληνισμένος και ορθόδοξος στο δόγμα. Σημαντικός λόγιος και υποστηρικτής της ορθόδοξης πίστης. Τις αρετές του περιγράφουν στο έγγραφο τους και οι επίτροποι των ορθόδοξων μοναστηριών του νομού Χανίων, που αναφέραμε παραπάνω, διότι εκτίμησαν «την αγιότητα του βίου και την ακεραιότητα του ήθους του».

Για τον Ιερεμία Τζαγκαρόλο όταν εμώναζε στην Αγία Κυριακή υπάρχει και άλλη πληροφορία του 1589 και προέρχεται από τον Μελέτιο Πηγά (5), τοποτηρητή τότε του Πατριαρχικού Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως. Σε επιστολή του τον αποκαλεί «φίλον τέκνον», τον ευχαριστεί για την ειλικρινή του αγάπη και τελειώνει με το «ιερέα Ιερεμία». Ήταν λοιπόν ο «ιερός» Ιερεμίας Τζαγκαρόλος ένας από τους εκκλησιαστικούς αρχηγούς, που ο Πατριάρχης όρισε με τις επιστολές του, για να προστατεύσει την Ορθόδοξη εκκλησία και πίστη των υποδούλων Κρητών.

Και σε δεύτερη επιστολή που του απευθύνει ο Μελέτιος Πηγάς (6) το 1601- Πατριάρχης Αλεξανδρείας τώρα-, επειδή τον θεωρεί φωτισμένο ιερέα, τον συμβουλεύει για διάφορα εκκλησιαστικά θέματα.

Αλλά και άλλοι ιεράρχες είχαν αλληλογραφία (7) με τον Ιερεμία Τζαγκαρόλο, όπως ο επίσκοπος Κυθήρων Διονύσιος Κατηλιάνος το 1614-16.

Το όνομα του Ιερεμία Τζαγκαρόλου συναντάμε μεταξύ των υποψηφίων για μητροπολίτη των Ορθόδοξων Ελλήνων στη Βενετία (Φιλαδελφείας) το 1617 (8).

Πολλοί και σοβαροί υποψήφιοι είχαν προταθεί για να καταλάβουν την μητρόπολη μετά το θάνατο του Γαβριήλ Σεβήρου, όπως ο Κύπριος ιεροκήρυκας του Αγ. Γεωργίου Βενετίας Θεοφάνης Ξενάκης, ο επίσκοπος Κυθήρων Διονύσιος Κατηλιάνος, ο άλλος λόγιος κρητικός ιερομόναχος Μελέτιος Βλαστός, ο Κεφαλονίτης ιερομόναχος Διονύσιος Μάκρης, ακόμα και

ο γνωστός Πατριάρχης Αλεξανδρείας Κύριλλος Λούκαρις.

Η ψηφοφορία έγινε μεταξύ των πρώτων 5 και ο Ιερεμίας Τζαγκαρόλος ήλθε τέταρτος, την εκλογή εκέρδισε ο Θεοφάνης Ξενάκης.

Το Μοναστήρι λοιπόν της Αγίας Κυριακής ήταν κέντρο πνευματικής δραστηριότητας για τα θρησκευτικά θέματα στη περιοχή των Χανίων. Οι ντόπιες Βενετσιάνικες αρχές πάντα υποστήριζαν τα αιτήματα του μοναστηριού για τα οποία συνηγορούσαν και μοναχοί άλλων μοναστηριών που είχαν την εύνοια της Γαληνότητας όπως για παράδειγμα ο μοναχός Μητροφάνης Φασιδώνης.

Από έγγραφο των μοναχών της Αγίας Κυριακής προς το Βενετσιάνο Προβλεπτή (9), για προσάρτηση περιουσίας στη Μονή του, βλέπουμε ότι ο Μητροφάνης Φασιδώνης υποστηρίζει το αίτημα τους, διότι όπως λέει «ήταν τόπος διαμονής του από παλιά» και επανέρχεται μετά από ένα χρόνο το 1613 ζητώντας άδεια να πάει, στη Βενετία για να φροντίσει προσωπικά το θέμα. Σε αναφορά όμως του Γενικού Προβλεπτού Κρήτης ZANE ζητείται από τη Σύγκλητο της Βενετίας να ικανοποιηθεί με κάθε τρόπο το αίτημα των μοναχών επειδή δεν τον συνέφερε η απομάκρυνση από την Κρήτη του Φασιδώνη, του οποίου η παρουσία εκεί είναι χρήσιμη σε κάθε περίπτωση.

Ο Μητροφάνης Φασιδώνης, ικανός ναυτικός, εμόνασε το 1593 και το 1609 που ήταν ηγούμενος στο μοναστήρι του Γουβερνέτου με απόφαση της Συγκλήτου του χορηγείται από το ταμείο Χανίων χρηματικό ποσό για τις υπηρεσίες που πρόσφερε στον Ενετικό στόλο, στα Ναυπηγεία της Ανατολής και στους Βενετσιάνους αξιωματούχους, σαν πλοιοκτήτης.

Σημαντική πληροφορία για το μοναστήρι είναι το έγγραφο στις 27 Οκτωβρίου του 1612 με το οποίο οι μοναχοί ζητούν από την Ενετική Σύγκλητο την έγκριση του μοναστικού κανονισμού για κοινοβιακό σύστημα υποβάλλοντας 37 κεφάλαια του οργανισμού (10).

Ο προβλεπτής Χανίων αποστέλει την αίτηση των μοναχών και στην έκθεση του προς την Σύγκλητο υποστηρίζει το αίτημα λέγοντας ότι οι καλόγεροι της Αγίας Κυριακής δίνουν το παράδειγμα για το κοινοβιακό σύστημα, και ότι θάπρεπε να απαγορευτεί η είσοδος σε μοναστήρι εκείνων που δίχως τις προϋποθέσεις του μοναχικού βίου φέρουν το ράσο για ν'αποφεύγουν τις αγγαρείες και την γαλέρα και σ' αυτό έχουν σύμφωνη γνώμη και οι καλόγεροι της Αγίας Κυριακής. Η έγκριση από τη Σύγκλητο έχει ημερομηνία 9 Ιουνίου 1613, και εξουσιοδοτεί τον Γενικό Προβλεπτή ZANE ν' αποφασίσει ότι νομίζει καλύτερο για να ικανοποιηθεί το αίτημα των μοναχών της Αγίας Κυριακής που ακολουθούν μια τόσο υποδειγματική ζωή.

Άλλη μια πληροφορία μας επιβεβαιώνει ότι το Μοναστήρι της Αγίας Κυριακής είχε την πρώτη θέση εις την ιεραρχία των Μονών στην περιοχή των Χανίων και αυτή προέρχεται από την προσωπική αλληλογραφία του Μητροπολίτη Φιλαδελφείας Γαβριήλ Σεβήρου.

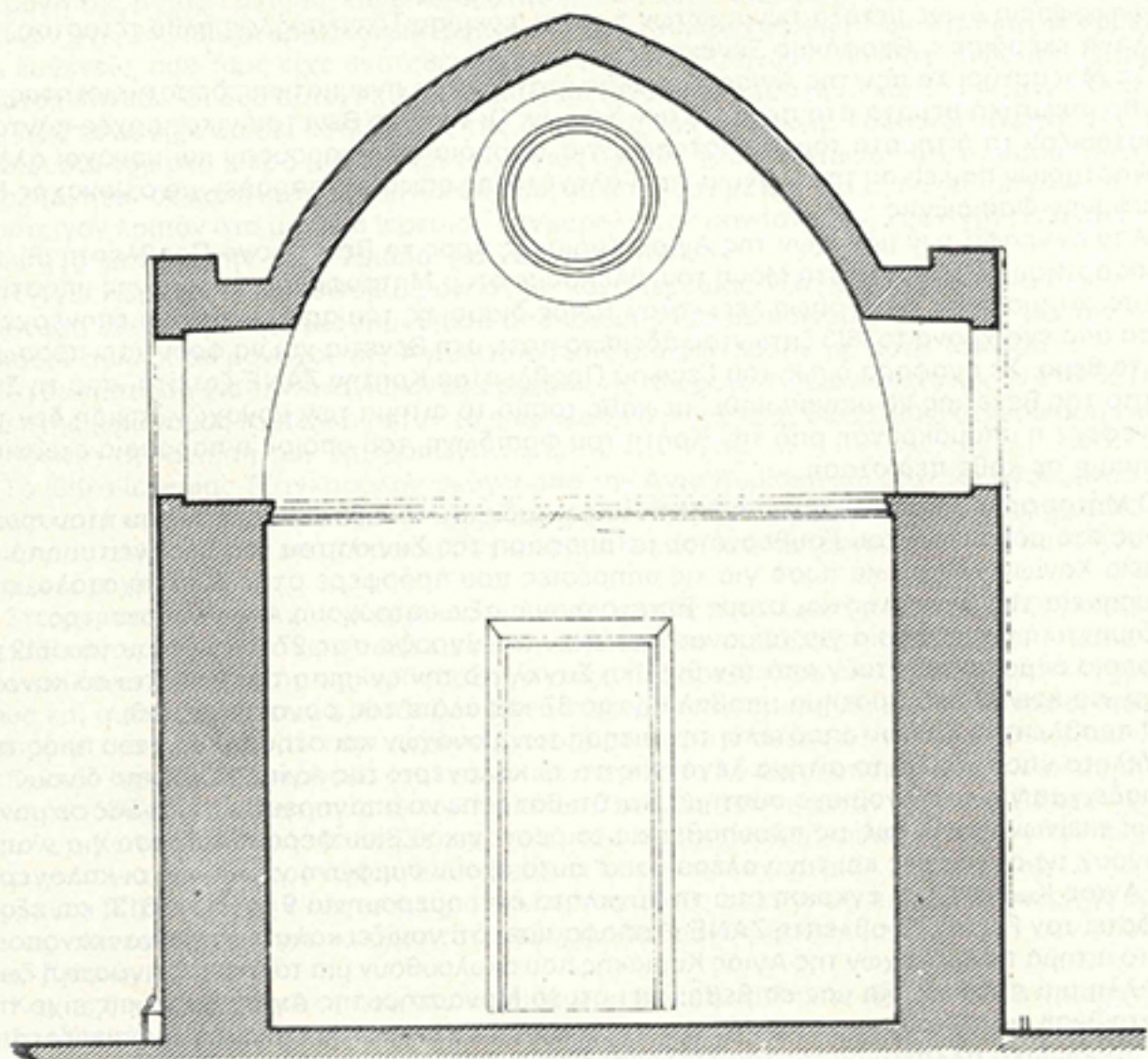
Ο Γαβριήλ Σεβήρος ήταν μικρό παιδί όταν ήρθε στη Κρήτη με την οικογενειά του, μετά την παραδότηση της Μονεμβασίας στους Τούρκους το 1540 (11).

Ο τόπος κατοικίας του θα πρέπει να ήταν τα Χανιά όπου έγινε μοναχός και εκήρυττε. Το 1572 τον βρίσκουμε στην Βενετία εφημέριο της ορθόδοξης εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Το 1575 επανέρχεται στη Κρήτη και συνεχίζει το έργο του. Το 1577 ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως αναγνωρίζοντας την αξία του, τον χειροτόνησε Μητροπολίτη Φιλαδελφείας, που είχε τότε έδρα της τη Βενετία. Φεύγοντας από τη Κωνσταντινούπολη πάει στην Βενετία μέσω Κρήτης με σκοπό όμως να επιστρέψει και να εγκατασταθεί στην Κρήτη. Αυτό όμως δεν το επιτρέψανε οι Βενετσιάνικες Αρχές.

Στα Χανιά βρίσκονται πολλά συγγενικά του πρόσωπα με τα οποία αλληλογραφούσε (12), μεταξύ των οποίων ήταν η μητέρα του και η αδελφή του που εμόναζαν στο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου του Κερατιδιώτη. Στη προσωπική του αλληλογραφία βρέθηκε και η διαθήκη της πρώτης ηγουμένης του μοναστηριού αυτού, χρονολογούμενη από το 1596 που τον εξουσιοδοτεί να φροντίζει για την εκλογή της εκάστοτε ηγουμένης. Δέκα εννέα χρόνια αργότερα, το 1615 ο Μητροπολίτης Γαβριήλ Σεβήρος, λόγω της προχωρημένης ηλικίας του (πέθανε ένα χρόνο αργότερα) και θέλοντας να τακτοποιήσει την υποχρέωση που είχε αναλάβει ο ίδιος, αναθέτει στη μονή της Αγίας Κυριακής είτε γιατί την εκτιμούσε ιδιαίτερα είτε γιατί αυτή είχε την πρωτοκαθεδρία μεταξύ των μοναστηριών της περιοχής.

Ένα άλλο όμως Βενετσιάνικο έγγραφο, απογραφή των ορθοδόξων μονών της Κυδωνίας το 1637 (13), περιλαμβάνει και την απογραφή που έκανε ο ηγούμενος του μοναστηριού, δυστυχώς χωρίς να αναφέρει το όνομα του.

Το μοναστήρι εμφανίζεται να έχει αρκετά εισοδήματα από γεωργικά είδη, όπως σιτάρι, κρασί, λάδι, δημητριακά και από ενοικιάσεις. Τα κτήματα που έχει είναι ελαιώνες, αμπέλια και

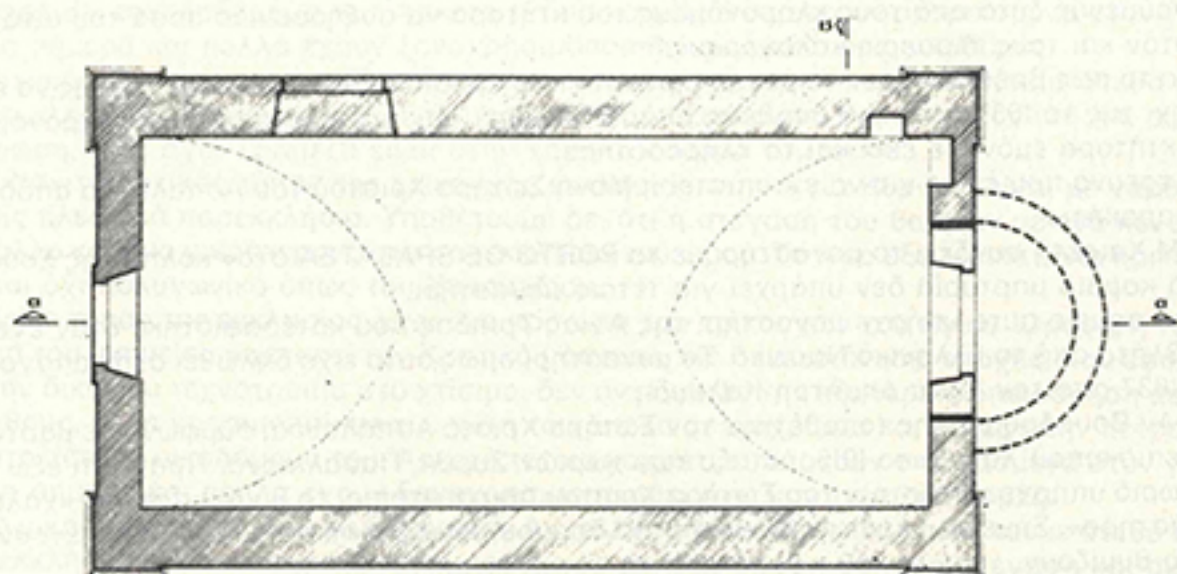
ΤΟΜΗ Β-Β

**ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΔΑ
ΚΛΑΔΙΣΣΟΣ - ΧΑΝΙΑ**

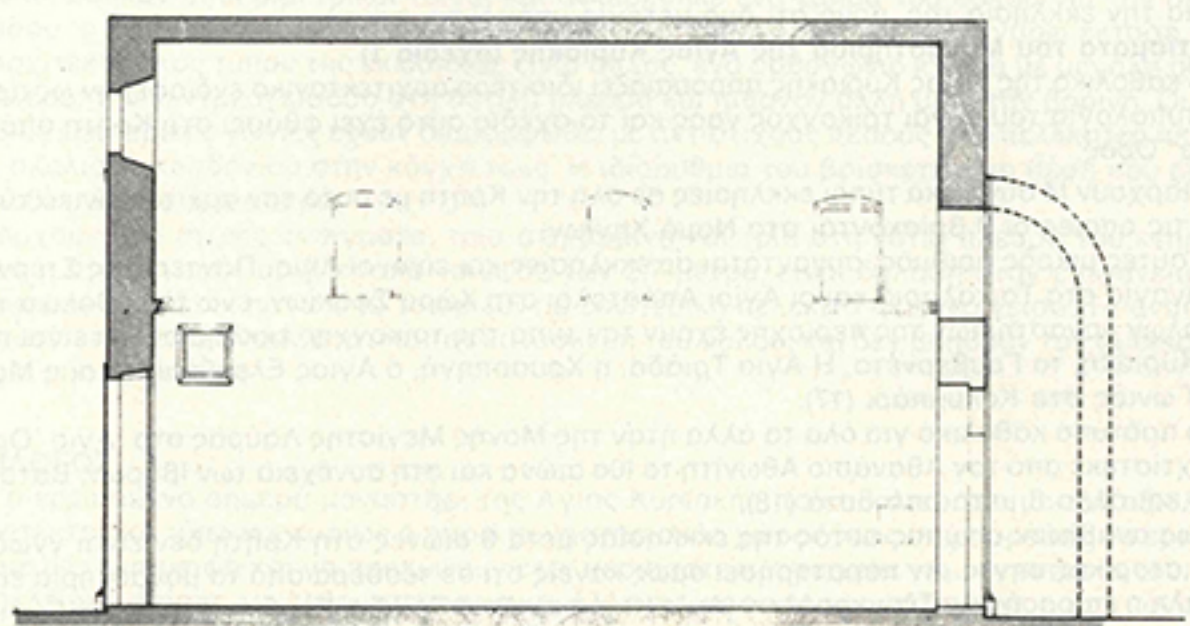
0 1 2 3 **μετ.**

Π. Τριμανδήλη - Μ^ς Θανη

Σχεδιο 2

ΚΑΤΟΨΗ

ΤΟΜΗ

αγροί. Στο μοναστήρι μένουν ιερομόναχοι, καλόγεροι και διάκονοι συνολικά 29, ενώ το 1612 είχε 20 μοναχούς.

Το νέο στοιχείο που έχουμε σ' αυτή την απογραφή είναι τα μετόχια που δηλώθηκαν ότι ανήκουν στη Μονή της Αγίας Κυριακής.

Ο Σωτήρας Χριστός ο Ασπαλαθέας και η Αγία Τριάδα στο Κλαδισό (που εντοπίστηκε τελευταία). Για τον Σωτήρα Χριστό τον Ασπαλαθέα έχουμε και παλαιότερη μαρτυρία (14). Το 1445 το μοναστήρι κληροδοτείται από τον ιδιοκτήτη του Νικόλα Ασπροσκούλι με εισόδημα και το 1590 ο ηγούμενος ζητά από τους κληρονόμους του κτήτορα να αυξήσουν το ποσό του σιταριού γιαυτόν και τους τέσσερις καλογέρους.

Για το πως βρέθηκε όμως το μοναστήρι αυτό που προϋπήρχε της Αγίας Κυριακής, να είναι μετόχι της το 1637 μόνο μια υπόθεση μπορεί να γίνει, ότι, κάποιος από τους κληρονόμους του κτήτορα εμόνασε εκεί και το κληροδότησε.

Η έρευνα που έγινε για να εντοπιστεί η Μονή Σωτήρα Χριστού του Ασπαλαθέα απόδωσε τα παρακάτω:

Η κ.Μ.Χαιρέτη συνδέει το μοναστήρι με το PORTO DE SPALATEA στον κόλπο της Σούδας, αλλά καμιά μαρτυρία δεν υπάρχει για τέτοιο μοναστήρι.

Στο σημείο αυτό υπήρχε μοναστήρι της Αγίας Τριάδας που κατεδαφίστηκε όταν έγινε η προβλήτα από το Ελληνικό Ναυτικό. Το μοναστήρι όμως αυτό είχε δηλωθεί στην απογραφή του 1637 από τον παπά Δημήτρη Καλούδη.

Ο Αν.Βουρδουμπάκης τοποθέτησε τον Σωτήρα Χριστό Ασπαλαθέα, σύμφωνα με μαρτυρία του επισκόπου Χανίων το 1915, μεταξύ των χωριών Συρίλι, Πασαλλιανά. Πράγματι έξω από το χωριό υπήρχε μοναστήρι του Σωτήρα Χριστού που οι ντόπιοι το θυμούνται σαν «χαλαρο-μονάστηρο». Σήμερα, μετά την διάνοιξη του δρόμου μόνο μια σειρά από πέτρες μένουν για να το θυμίζουν.

Για το δεύτερο μετόχι, την Αγία Τριάδα στον Κλαδισό, δεν υπάρχει καμιά άλλη γραπτή μαρτυρία. Σε έρευνα που έγινε εντοπίστηκε η εκκλησία μέσα σε ένα παλιό Τούρκικο Μετόχι με επιγραφή στο ανώφλι της πόρτας και ημερομηνία 1601.

Δεν υπάρχει όμως κανένα στοιχείο να επιβεβαιώνει ότι το μοναστήρι της Αγίας Κυριακής λειτουργούσε την εποχή της Τουρκοκρατίας (15). Πιθανόν η θέση του, δίπλα στη θάλασσα νάταν η αιτία που το κατέστραψαν οι Τούρκοι στην μάχη για να καταλάβουν τα Χανιά το 1645. Ο Ιταλός G.GEROLA στο 5τομο έργο του αναφέρει την Αγία Κυριακή χωρίς να μας λέει τίποτα για την εκκλησία της, μόνο ότι δυο μετόχια υπάγονται σ' αυτή.

Τα κτίσματα του Μοναστηριού της Αγίας Κυριακής (σχέδιο 1)

Το καθολικό της Αγίας Κυριακής παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον ως προς την τυπολογία του. Είναι τρίκογχος ναός και το σχέδιο αυτό έχει φθάσει στη Κρήτη από το Άγιο Όρος.

Υπάρχουν 14 συνολικά τύποι εκκλησιών σε όλη την Κρήτη με αυτό τον αρχιτεκτονικό τύπο, από τις οποίες οι 9 βρίσκονται στο Νομό Χανίων.

Από αυτές μικρός αριθμός, συναντάται σε εκκλησίες και είναι οι Αγιοί Πάντες στις Στέρνες, η Παναγία στα Τσικαλαριά και οι Αγιοί Απόστολοι στη Χώρα Σφακίων, ενώ τα καθολικά των μεγάλων μοναστηριών της περιοχής έχουν τον τύπο της τρίκογχης εκκλησίας και είναι η Αγία Κυριακή, το Γουβερνέτο, Η Αγία Τριάδα, η Χρυσοπηγή, ο Άγιος Ελευθέριος και η Μονή της Γωνιάς στο Κολυμπάρι (17).

Το πρότυπο καθολικό για όλα τα άλλα ήταν της Μονής Μεγίστης Λαύρας στο Άγιο Όρος που χτίστηκε από τον Αθανάσιο Αθωνίτη το 10ο αιώνα και στη συνέχεια των Ιβήρων, Βατοπεδίου και άλλα 8 μετά από αυτά (18).

Πως αναβίωσε ο τύπος αυτός της εκκλησίας μετά 6 αιώνες στη Κρήτη δεν είναι γνωστό από ιστορικές πηγές. Αν παρατηρήσει όμως κανείς ότι σε τέσσερα από τα μοναστήρια είναι μεγάλη η επιρροή των Τζαγκαρόλων (Αγία Κυριακή, Αγία Τριάδα, Γουβερνέτο, Μονή Γωνιάς) και το συνδιάσει με πληροφoρία του κώδικα της Μονής Αγίας Τριάδας κατά την οποία ο Ιερεμίας Τζαγκαρόλος έμεινε ένα χρόνο στη μονή Βατοπεδίου του Αγίου Όρους, και από εκεί έφερε το σχέδιο της εκκλησίας για να κτίσει το καθολικό του δικού του μοναστηριού (19), μπορεί να συμπεράνει ότι υπήρχε κάποια σχέση των πνευματικών πατέρων με το Άγιο Όρος.

Ο αρχιτεκτονικός τύπος της τρίκογχης εκκλησίας στην Αγία Κυριακή είναι με νάρθηκα,

χωρίς πλευρικά παρεκκλήσια. Υποθέτουμε δε, ότι η στέγαση του θα ήταν με ένα κεντρικό τρούλλο και δυο μικρότερους στα παρεκκλήσια του ιερού. Το ιερό εξωτερικά είναι ημικυκλικό και όχι πολυγωνικό όπως του Βατοπεδίου.

Ενώ ο τύπος της εκκλησίας είναι στα πρότυπα των τρίκογχων του Αγίου Όρους, η τοιχοδομία του μνημείου μαρτυρεί τον Κρητικό μαστόρα της Βενετσιάνικης εποχής, που εφάρμοσε την δική του τεχνοτροπία στο χτίσιμο, δεν αντέγραψε την εξωτερική διακόσμηση με του πλίνθους, αλλά χρησιμοποίησε την χυτή τοιχοποιία με επιχρίσμα και λάξεψε την πέτρα για να στολίσει το οικοδόμημα του. Αρκετά τέτοια κομμάτια υπάρχουν σκορπισμένα στον γύρω χώρο σήμερα και πολλά έχουν ξαναχρησιμοποιηθεί στις κοντινές οικοδομές.

Το μικρό εκκλησάκι που σώζεται, στην Αν. πλευρά του καθολικού υποθέτουμε ότι θα ήταν παρεκκλήσι του μοναστηριού, είναι μονόχωρο με οξυκόρυφη θολωτή στέγαση και αψίδα-νεύρωση, η δε αγία Τράπεζα είναι στην χαμηλή καμάρα του ιερού.

Ο αρχιτεκτονικός τύπος της τρίκογχης εκκλησίας στην Αγία Κυριακή είναι με νάρθηκα, χωρίς πλευρικά παρεκκλήσια. Υποθέτουμε δε, ότι η στέγαση του θα ήταν με ένα κεντρικό τρούλλο και δυο μικρότερους στα παρεκκλήσια του ιερού. Το ιερό εξωτερικά είναι ημικυκλικό και όχι πολυγωνικό όπως του Βατοπεδίου.

Ενώ ο τύπος της εκκλησίας είναι στα πρότυπα των τρίκογχων του Αγίου Όρους, η τοιχοδομία του μνημείου μαρτυρεί τον Κρητικό μαστόρα της Βενετσιάνικης εποχής, που εφάρμοσε την δική του τεχνοτροπία στο χτίσιμο, δεν αντέγραψε την εξωτερική διακόσμηση με του πλίνθους, αλλά χρησιμοποίησε την χυτή τοιχοποιία με επιχρίσμα και λάξεψε την πέτρα για να στολίσει το οικοδόμημα του. Αρκετά τέτοια κομμάτια υπάρχουν σκορπισμένα στον γύρω χώρο σήμερα και πολλά έχουν ξαναχρησιμοποιηθεί στις κοντινές οικοδομές.

Το μικρό εκκλησάκι που σώζεται, στην Αν. πλευρά του καθολικού υποθέτουμε ότι θα ήταν παρεκκλήσι του μοναστηριού, είναι μονόχωρο με οξυκόρυφη θολωτή στέγαση και αψίδα-νεύρωση, η δε αγία Τράπεζα είναι στην χαμηλή καμάρα του ιερού.

Αγία Τριάδα Κλαδισού

Περιτριγυρισμένη από νεώτερα σπίτια της οικογενείας Ντουσάκη βρίσκεται σήμερα η εκκλησία της αγίας Τριάδας, το μετόχι της Αγίας Κυριακής στο Κλαδισό (σχέδιο 2). Είναι μονόχωρη, διαστάσεων 10 επί 6,5 και ύψος 7 μέτρα, στεγασμένη με οξυκόρυφη θολωτή κατασκευή. Μετά την δήμευση του μετοχίου από τους Τούρκους η εκκλησία μετατράπηκε, σε πύργο αφού υψώθηκαν οι περιμετρικοί τοίχοι και αφαιρέθηκε ένα τμήμα του θόλου για την σκάλα εξόδου, ο πύργος αυτός θα χρησιμοποιήθηκε για παρατηρητήριο στην γύρω έκταση.

Ο αρχιτεκτονικός τύπος της εκκλησίας είναι απλός, ένα ορθογώνιο κτίσμα με μεγάλη αψίδα στο ιερό, την κεντρική είσοδο στη δυτική πλευρά και πιθανόν άλλη μια στην βορινή. Οι τέσσερις εξωτερικές γωνίες έχουν διαμορφωθεί με αντίστοιχους πεσούς από πελεκητές πέτρες και σκάλισμα κορδονιού στην κόγχη τους. Η ιδιορυθμία του βρίσκεται στη θέση που έχουν τοποθετηθεί τα παράθυρα.

Υπάρχουν δυο σειρές ανοίγματα, τρία στη βορινή και τρία στη νότια πλευρά του κτηρίου, αλλά η στάθμη τους αρχίζει από το ύψος των 2,7 μέτρα, είναι δηλαδή στην επιφάνεια του οξυκόρυφου θόλου, πάνω από το οριζόντιο εσωτερικό πελεκητό πέτρινο γείσο. Τα ανοίγματα αυτά αποδυναμώνουν στατικά την κατασκευή του θόλου, και δεν βοηθούν τον φυσικό φωτισμό της εκκλησίας.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το ερειπομένο σήμερα μοναστήρι της Αγίας Κυριακής, το καθολικό του με τον αξιόλογο αρχιτεκτονικό τύπο και κυρίως ο γύρω μοναστηριακός χώρος ίσως να μπορούσε να ερευνηθεί με μια ανασκαφή και να προκύψουν έτσι περισσότερα στοιχεία για την ιστορία του. Δεν αποκλείεται επίσης, να έλθουν στο φως και άλλα έγγραφα του μοναστηριού, η των μοναχών που μόνασαν εκεί, αναφερόμενα στην ιστορία του.

Όπως και να είναι, τα έγγραφα που έχουμε μέχρι σήμερα δείχνουν ότι το μοναστήρι γνώρισε ακμή από το 1510 μέχρι και το 1645 τουλάχιστο, δηλαδή προϋπήρχε των άλλων μεγάλων μοναστηριών της εποχής, του Γουβερνέτου, της Αγίας Τριάδας, της Χρυσοπηγής, της μονής της Γωνιάς στο Κολυμπάρι. Θάπρεπε να ήταν το πρώτο στην τάξη μεταξύ των μοναστηριών στο τέλος του 16ου και αρχές του 17ου αιώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) M.BOSCHINI—IL REGNO TUTTO DI CANDIA (1651)-σχέδιο 7.

2) Το φαινόμενο αυτό έχουν αναλύσει πολλοί μελετητές που ασχολήθηκαν με την Ενετοκρατία στην Κρήτη, και κυρίως με τα Κρητικά μοναστήρια αυτής της περιόδου, όπως Στ. Ξανθουδίδης «Κρητικά συμβόλαια εκ της Ενετοκρατίας, Χριστιανική Κρήτη Α (1912) 4-Ν.Τομαδάκη» Η εν Ακρωτηρίω Μαλέχα Κρήτης Μονή Αγίας Τριάδας των Τζαγκαρόλων Ε.Ε.Β.Σ. τΘ(1932) σελ.289-350, Β.Ψιλάκη, Ιστορία Κρήτης παραρτ.σελ.47.

3) Μ.Χαιρετή «Ειδήσεις για τρεις μονές της περιοχής Χανίων στις αρχές του ΙΖ αιώνα», Θησαυρίσματα β 1963 σελ.Ι-35.

4) Νικ.Β.Τομαδάκη, «Η Αγία Τριάδα των Μουρτάρων ή Τζαγκαρόλων και οι ιδρυτές αυτής» Ε.Ε.Β.Σ. ΛΕ 1966 σελ. Ι-Ι6.

5) Αγαθάγγελος Νινολάκης «Η προς Κρήτας αλληλογραφία Μελετίου Πηγά εν Χανίοις 1908 σελ.63.

6) Ιδίου σελ. 78-79.

7) Κ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολογία Αθ. 1860 σελ.294.

8) Μ.Ι.Μανουσάκης «Συλλογή εγγράφων περί μητροπολιτών Φιλαδελφείας» Θησαυρίσματα τομ.6ος σελ. 34-36.

9) Μ.Χαιρετή «Ειδήσεις για σαν παραπάνω, σελ.20-36.

10) Μ.Χαιρετή «Ειδήσεις γιασελ.Ι2 σημ.(Ι) Ο οργανισμός της Μονής (σε Ιταλική Μετάφραση) αποτελείται από τριάντα επτά κεφάλαια CAPITOLI, και μπορεί να αποτελέσει μόνος του αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

11) Μ.Ι.Μανουσάκης «Συλλογή εγγράφων» όπως παραπάνω σελ. ΙΙ-34.

12) Μ.Χαιρετή «Η εν Ακρωτηρίω Κυδωνίας Γυναικεία Μονή του Αγίου Γεωργίου Κερατιδιώτη και η οικογένεια του Γαβριήλ Σεβήρου» Θησαυρίσματα 6ος τ. 1869.

13) Μ.Χαιρετή «Αι ορθόδοξαι μοναί της Κυδωνίας κατά την απογραφή του έτους 1637» Ε.Ε.Β.Σ. ΛΘ-Μ 1972-1973 σελ. 347.

14) Ανδ.Βουρδουμπάκης «Κρητικά έγγραφα εκ της Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας Χριστιανική Κρήτη Έτος 2ο τεύχ. Β.1915 σελ. 347.

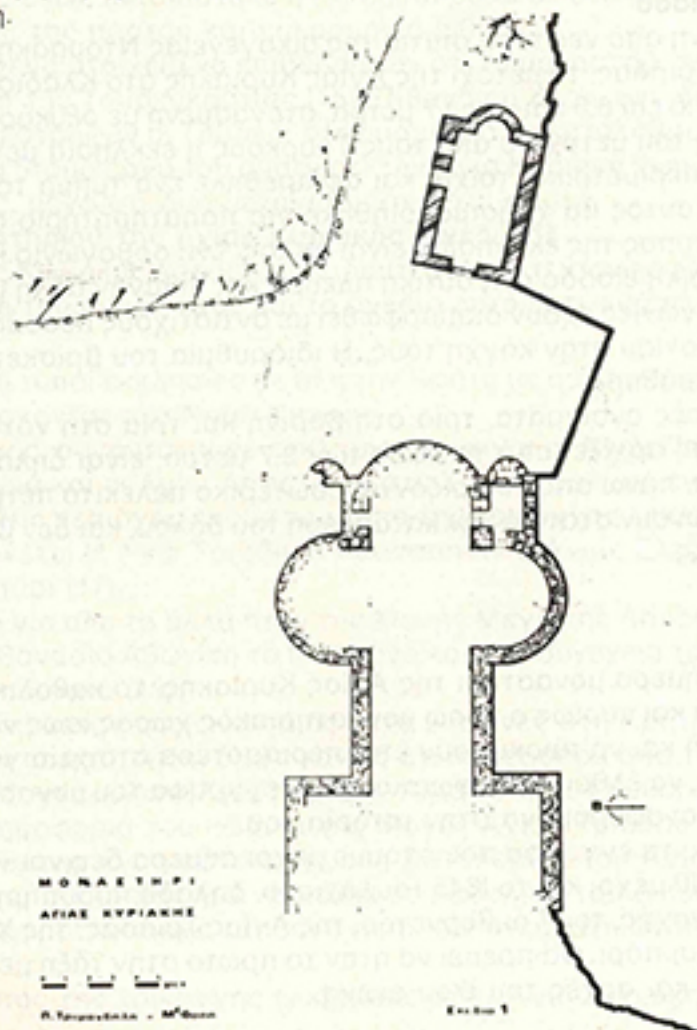
15) Ν.Σταυράκης, Στατιστική του πληθυσμού της Κρήτης, Αθήναι 1890 σελ.203. σημ.2.

16) G.GEPOLA MONUMENTI NELL ISOLA DI CRETA VENEZIA 19ος τόμος ΙΙΙ σελ.162.

17) Κ.Λασιθιωτάκης «Κυριαρχούντες τύποι Χριστιανικών ναών από τον ΙΖ αιώνα και εντεύθεν στην Δυτική Κρήτη» Κρητικά χρονικά ΙΣΤ σελ. 190-196. Στο άρθρο γίνεται και κατάταξη του τύπου και συμπεριλαμβάνεται και ο Άγιος Γεώργιος Κουμπέλη, που δεν είναι τρίκογχος ναός.

18) Γ.Α.Σωτηρίου «Χριστιανική και Βυζαντινή Αρχαιολογία» 1942 τόμος Α σελ.457-460 τύπος του τρίκογχου ναού εμφανίζεται και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας π.χ.Μετέωρα την ίδια εποχή 16ος αιώνας.

19) Ο κώδικας της Μονής έχει γραφτεί από πληροφορίες το 1840 γιατί καταστράφηκε όταν οι Τούρκοι έκαψαν το Μοναστήρι. Πολλές πληροφορίες έχουν ελεγχτεί από έγγραφα στη Βενετία και είναι λανθασμένες γιαυτό δεν μπορούμε να δώσουμε βάση.

Η ΤΡΙΜΑΡΤΥΡΗ

του Βασίλη Γ.Χαρωνίτη

Τα Χανιά είναι μια πολιτεία όμορφη, ιστορική και περήφανη. Χτισμένη πάνω στα θεμέλια της αρχαίας Κυδωνίας· που φαίνεται ότι καταστράφηκε όπως και οι περισσότερες πολιτείες της Κρήτης, απ' τους Σαρακηνούς· συνεχίζει την ένδοξη και πολυτάραχη ζωή της εδώ κι εφτακόσια τόσα χρόνια...

Οι κάτοικοι της, απόγονοι των Κυδωνίων, στάθηκαν σ' όλο το διάβα του χρόνου λεβέντες και πατριδολάτρες, όπως οι πρόγονοι τους. Την Κρήτη και τη Λευτεριά έβαζαν πάνω απ' όλα. Λάτρευαν την ομορφοπολιτεία τους και χαίρονταν τη ζωή στην αγκαλιά της. Γιατί στ' αλήθεια τούτη η πολιτεία είναι γεμάτη ομορφιές, δόξες και μεγαλεία. Τριγυρισμένη από λιόφυτα, πορτοκαλιές κι αμπέλια καθρεφτίζεται στο πλατύ πέλαγος κι ανασαίνει τον αέρα της Μαδάρας. Κι ο ξένος που την αντικρύζει για πρώτη φορά μαγεύεται κι αναρωτιέται μήπως γι' αυτήν και τον περίγυρο της γράφτηκαν οι παρακάτω στίχοι του Παλαμά:

«...Στους κήπους σου οι πορτοκαλιές οι μοσκοβολημένες
θ' ακούν από τα γέρικα τα λιόφυτα, ποιός ξέρει!
ποιες ιστορίες πανάρχαιες, ποιες! και θα τις ξαναλένε.
Κι σπάνου στα ψηλώματα και μέσα στις ραχούλες
να κι οι πελώριες καστανιές και τ' αγριοκυπαρίσσια
στα κυπαρίσσια οι καστανιές, θα τα ξεμολογιένται
ποιος ξέρει! τι άγραφα δεινά, και θα τα διαλαλούνε
τα πεύκα σου με τα πουλιά και τα πλάτανια μ' όλα
τα κρυόνερα τα ιστορικά και τα δοξαστικά σου...»

Αλήθεια, ποιος ξέρει! τι άγραφα δεινά γνώρισε στο διάβα των αιώνων! Οι Ρωμαίοι την υποδούλωσαν, οι Σαρακηνοί την ξεθεμέλιωσαν, οι Γενουάτες την έκαψαν κι οι Βενετσιάνοι την έκλεισαν στα τείχη.

Στην αρχή, όσο ήταν μικρή, την περιόρισαν μέσα στη γειτονιά που ονομάζεται και σήμερα Καστέλι. Μα εκεί μέσα δεν άντεχε, δε χωρούσε. Απλώθηκε τριγύρω και γέμισε ο τόπος σπιτία. Οι Βενετσιάνοι νέα τείχη ετοίμασαν. Από τα δυο νταμάρια, που βρίσκονταν κοντά, το ένα στη Χαλέπα (στην Αγιά·Κυριακή) και τ' άλλο στ' Ακρωτήρι (στο Σταυρό), ανάγκασαν τον κόσμο να κουβαλήσει, με αγγαρείες, τις πέτρες. Το χτίσιμο κράτησε χρόνια και χρόνια. Και τα τείχη που ζώνουν ακόμα σε πολλά σημεία την παλιά πόλη δε μαρτυρούν μονάχα το πνεύμα της εποχής εκείνης. Διηγούνται τ' άγραφα και τ' ανείπωτα μαρτύρια, το αίμα και τον ιδρώτα των προγόνων μας!..

Μέσα στα τείχη οι Βενετσιάνοι έχτισαν ναούς και μοναστήρια, αρχοντικά και παλάτια άνοιξαν πηγάδια κι έκαμαν στέρνες για νερό, γιατί πίστευαν πως τούτη η ομορφοπολιτεία θα ήταν για πάντα δική τους.

Μα έκαμαν λάθος. Στα χώματα της δεν ευδοκίμησαν ποτέ τα ξένα

δεντρά. Κι οι Βενετσιάνοι αν και την κράτησαν πάνω από 400 χρόνια, δεν μπόρεσαν να την κάμουν δική τους. Η σκλάβια πόλη στάθηκε δυνατότερη απ' αυτούς.

Έφυγαν οι Βενετσιάνοι μα δυστυχώς ο μισεμός τους δεν έφερε την πολυπόλητη λευτεριά. Η δύσμοιρη πολιτεία τουρκοποιήθηκε. Από τον ένα καταχτητή έπεσε στον άλλο, κι ήταν τόσο βαριά η τυραννία που, όπως λέει ο ποιητής,

«...Από κακό σε χειρότερον επέσασιν οι μαύροι

και δεν κατέχουσι να πουν Τουρκ' είν' καλλιὰ γι Φράγκοι...»

Ο καταχτητής ανάμεσα στα πρώτα έργα του έβαλε τον καταδιωγμό της θρησκείας. Από τους πολυάριθμους ναούς που υπήρχανε στην πόλη οι πιο μεγαλόπρεποι έγιναν τζαμιά και οι άλλοι αποθήκες, σταύλοι, λουτρά. Ανάμεσα σ' αυτούς, ένας ναός που βρίσκονταν απέναντι και λίγο πιο πάνω απ' το σημερινό αρχαιολογικό Μουσείο γίνηκε σαπουναριό!

Τούτο το σαπουναριό δέθηκε με τους θρύλους και τις παραδόσεις του Χανιώτικου λαού. Αξίζει να τους ξαναφέρουμε στηθύμηση μας:

Η Τριμάρτυρη, ο καθεδρικός ναός των Χανίων γιορτάζει στις 21 του Νοέμβρη κάθε χρόνο. Ο κόσμος έρχεται και δείχνει την ευλάβεια και την πίστη του. Σκύβει κι ασπάζεται τη μικρή ασημοσκεπασμένη εικόνα που βρίσκεται στο προσκυνητάρι, αριστερά όπως μπαίνουμε από την κεντρική πόρτα κι ανάβει κερί. Πολλοί που ξέρουν για την εικόνα, διηγούνται την ιστορία και τα παθήματα της. Λένε, πως κάποτε την πήγαν σε ζωγράφο να ζωντανέψει τα ξεθωριασμένα απ' την πολυκαιρία χρώματα, μ' αυτή έφυγε την ίδια νύχτα, γύρισε στο μέρος που την είχαν πριν και ταυτόχρονα παρουσιάστηκε στον ύπνο εκείνου που τη φύλαγε και του παράγγειλε «μπαντανάδες δε θέλω»..

Λένε κι άλλα πολλά. Κάποτε, λέει... ας τα βάλομε όμως σε μια σειρά:

Στα 1645 που τουρκοκρατήθηκαν τα Χανιά, στη θέση που σήμερα υψώνεται η Τριμάρτυρη ήταν και τότε ναός χριστιανικός που οι Τούρκοι τον έκαμαν σαπουναριό. Πέταξαν όλα όσα θύμιζαν την προηγούμενη μορφή του χώρου κι έφεραν καζάνια, λάδια, αλάτι κι όλα όσα χρειάζονταν να γίνει το σαπούνι! Όμως το χτίριο δεν έπαψε να θεωρείται χώρος ιερός, ακόμη κι απ' τους Τούρκους. Βέβαια, σταμάτησαν οι όρθροι και οι λειτουργίες· δεν ακούγονταν ύμνοι και ψαλμοί και δεν καίγονταν θυμίαμα. Αλλά και τι μ' αυτό;

Η εικόνα της Παναγίας έμενε πάντα εκεί κι υπήρχε άσβηστο μπροστά της το καντήλι.

Σε τούτο το σαπουναριό γίνονταν κι άλλα περίεργα. Το σαπούνι που έβγαζε δεν ήταν καλό. Ότι κι αν έκαναν δεν ψήνονταν όπως έπρεπε. Οι Τούρκοι ιδιοκτήτες έφερναν τον ένα τεχνίτη ύστερ' από τον άλλο, αλλά το αποτέλεσμα έμενε το ίδιο. Το σαπούνι δεν πετύχεναι.

Και να ήταν μόνο το σαπούνι; Οι γειτόνοι δεν έπαυαν να διηγούνται πως έβλεπαν ένα φως να τριγυρίζει στη σκεπή τις νύχτες, άκουγαν παράξενους νυχτερινούς θορύβους, το παιδί του ιδιοκτήτη έπεσε στο πηγάδι και σώθηκε θαυματουργά, έβλεπαν παράξενα όνειρα κι άλλα πολλά! Ο ίδιος μάλιστα ο τεχνίτης του σαπουναριού, μια νύχτα, λέει είδε μια μαυροφόρα στον ύπνο του και του 'πε: «Εγώ το σπίτι μου δε θέλω να είναι σαπουναριό. Δε σε πειράζω, αλλά να φύγεις.»

Ο τεχνίτης φοβήθηκε κι έφυγε, παίρνοντας όμως μαζί του και την εικόνα. Στο μεταξύ ο ιδιοκτήτης του σαπουναριού γίνηκε πρωθυπουργός της Τουρκίας κι η Χριστιανική Κοινότητα Χανίων του ζήτησε την άδεια να χτίσει ναό, γιατί οι Άγιοι Ανάργυροι δε χωρούσαν τους Χρι-

στιανούς της πόλης. Ο Σουλτάνος, που σ' αυτόν έφτασε η αίτηση, έδωσε την άδεια μαζί με μια δωρεά από 100.000 γρόσια κι ο πρωθυπουργός από ευγνωμοσύνη για τη σωτηρία του γιου του, χάρισε το σαπουναριό μαζί με 30.000 γρόσια.

Το νέο κυκλοφόρησε αμέσως κι η χαρά του κόσμου ήταν απεριγραπτή. Ο τεχνίτης που είχε πάρει την εικόνα, μόλις έμαθε πως το σαπουναριό θα γινόταν ναός, την πήρε και την πήγε στο ζωγράφο να την περιποιηθεί. Μα όπως είπαμε, την ίδια νύχτα η εικόνα γύρισε στο σπίτι του τεχνίτη και ταυτόχρονα παρουσιάστηκε στον ύπνο λέγοντας: «Μπαντανάδες δε θέλω».

Στο μεταξύ, το έργο είχε αρχίσει. Έτσι ο τεχνίτης πήρε την εικόνα και την έφερε στα Χανιά. Στην αρχή την φύλαξαν στους Αγίους Αναργύρους κι όταν προχώρησε κάπως το έργο, την έφεραν με πομπή και την τοποθέτησαν στον τοίχο της πρόσοψης.

Η ανέγερση προχωρούσε γοργά, η μια δωρεά διαδέχονταν την άλλη και στα 1860 ο ναός ήταν έτοιμος μαζί με το καμπαναριό. Η καμπάνα τοποθετήθηκε κι ο ήχος της απλώθηκε στην πόλη. Καλούσε τους Χριστιανούς σε προσκύνημα και σε ζωντάνεμα μνήμης.

Οι Τούρκοι αντέδρασαν αμέσως και κατάφεραν να την κατεβάσουν

Η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας ασημοσκεπασμένη.

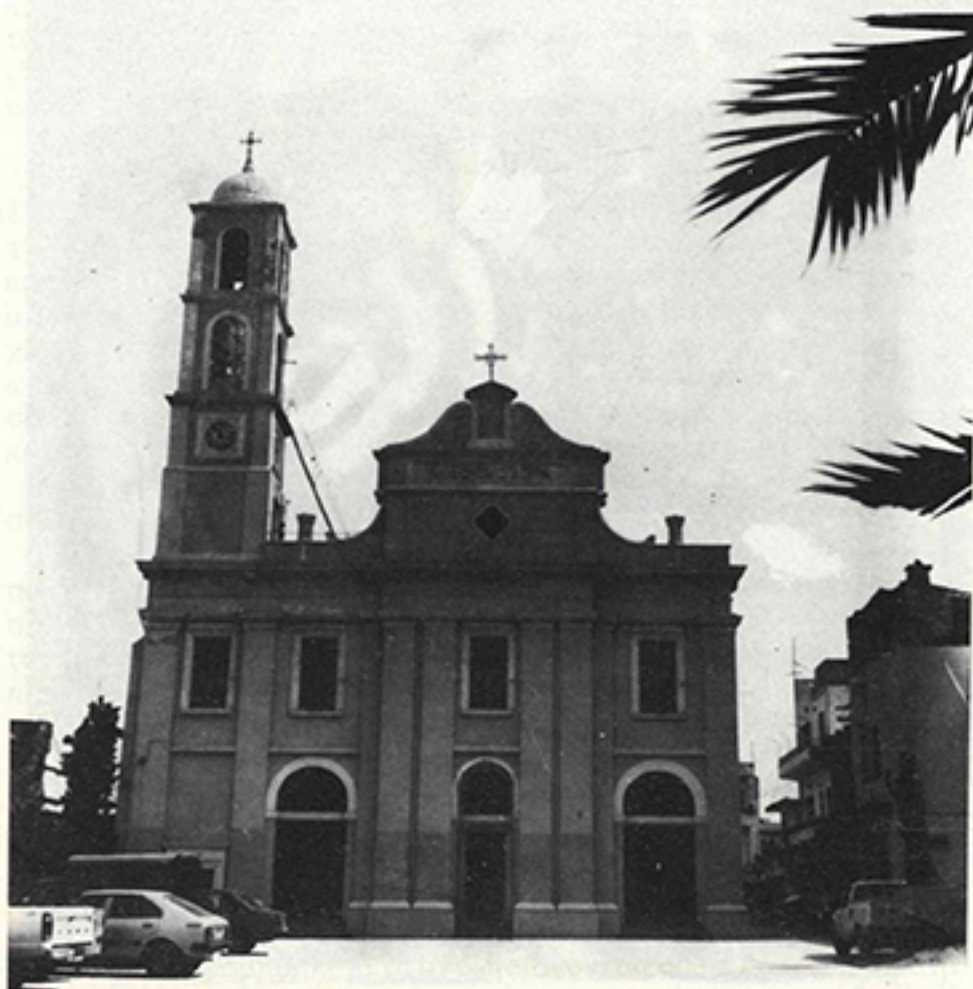
και να την κρύψουν. Ευτυχώς, όχι για πολύ. Ένα Χριστιανός τη βρήκε, ανέβηκε τη νύχτα στο καμπαναριό, την κρέμασε και το ξημέρωμα ο ήχος της ξύπνησε τους Χανιώτες. Ο ίδιος ήχος διαλάλησε αργότερα τον ερχομό της λευτεριάς και συνεχίζει και σήμερα...

Έτσι γίνηκε η Τριμάρτυρη. Ένα στολίδι των Χανιών που δέθηκε μ' όλα τα μεγάλα και τ' αξιομνημόνευτα του τόπου γεγονότα. Ποιητικά το παρουσίασε ο Αντωνιάδης, με το επίγραμμα που βρίσκεται στην πρόσοψη της:

«Της Θεομήτορος ναόν, ω διαβάτα βλέπεις,
ον τέκνα ωκοδόμησαν πιστά της εκκλησίας
προσφεύγοντα πτηνά δειλά εν μέσω τρικυμίας
υπό αυτήν την πτέρυγα της ουρανίας σκέπης!»

Και κάθε χρόνο στις 21 του Νοέμβρη που γιορτάζει η χάρη Της και οι Χανιώτες ασπάζονται τη μικρή ασημοσκεπασμένη εικόνα που βρίσκεται στο προσκυνητάρι, αριστερά όπως μπαίνομε από την κεντρική πόρτα, δείχνουν την πίστη και την ευλάβεια των. Ταυτόχρονα όμως τιμούν την ιστορία του τόπου, τους αγώνες και τις θυσίες των προγόνων, που μοιάζουν τόσο απίστευτα, ώστε γίνηκαν θρύλοι...

Βασίλης Γ.Χαρωνίτης

Η σημερινή πρόσοψη της Τριμάρτυρης

Σα θέλει ο Θεός κ' έχεις χρόνους δεν τζοι χάνεις

Όντε μας εκήρυξε τον πόλεμο ο Μουσολίνης κι εχερίκωσε να μπομπαρδίζει τη Χώρα, εγλακούσανε κι οι γι' άνθρωποι, πατείς με πατώ σε να πηαίνουνε στα χωριά. Άλλος είχε συγγενείς, άλλος κουμπάρους, άλλος εγύρευε σπίτι να νοικιάσει, όξω απού την πολιτεία κι όπου θέλει ας ήτονε.

Οι γι' άντρες όμως δεν εμπορούσανε να μένουνε μαζί με τσι φαμελιές τώνε γιατί είχανε τσι δουλειές τώνε στη πολιτεία...

Για τούτο να, οι πλεία πολλές φαμελιές, πρίχου να φτάξουνε τα Χριστούγεννα εγκάψανε κι εξαναγκάσανε στη χώρα. Εσιάζανε κιόλας καταφύγια κι ετζιριτούσανε, όντεν εχτύπα συναγερμός, νύχτα γη μέρα, εκεία να φυλαχτούνε... Τούτο να εγίνοντοντε ώστε που έσπασε το μέτωπο και εμπήκανε οι Γερμανοί στην Ελλάδα... Τότες σας επεράσανε από παέ Άγγλοι, Αυστραλοί, Νεοζηλανδοί κι ούλα τα μιλέθια τση γης... Εκατέβαινε ο Γερμανός... Σαν επέρασε κι ο βασιλιάς κι η κυβέρνηση, όντεν ήτονε μπλειο μέσα στη Αθήνα οι Γερμανοί, ηλέγανε πως δε θαν εγλύτωνα κι η Κρήτη μας... Εχερικώσανε πάλι οι γι ανθρώποι να μπέμπουνε τσι φαμελιές τώνε στα χωριά... Τότες σας εсуφωνήσανε μια πατούλια Χανιώτισσες απού οι άντρες τώνε ήτονε μεγαλουπαλλήλοι να πάνε στ' Αλικιανού. Γιατί λέει, τούτο να το χωριό ήτονε κωμόπολη, είχε φούρνο, απούψηνε και φαητό-τότες σας λωδά δεν ήτονε ηλεκτρικές κουζίνες-και θαν είχανε τσ' ευκολίες τώνε κι ήτονε και κοντά στα Χανιά, τούτο να το πορτοκαλοχώρι.

Οι γι' άντρες τώνε, των ηλέγανε, πως το γκουβέρνο των είχε μπεμπάτη μια φυλοστόκα απούλεγε πως ο Αλικιανός, ετσά πούτονε κάμπος, ήτονε πικίντυνος να πέσουνε αλεξιφτόνοι, σαν και την Αγιά, το Γαλατά και το Μάλεμε. Μα ευτές δεν αφρουκαστήκανε κι επήγανε. Μαζί ντωνε ήτονε κι η γι' ανηψιά μου η Μαριώ. Ευτή, εκεία στη γειτονιά τζη κι από χάμαις ως χάμαις τσ' ήτονε σκοτωμένο το Μάρτη ένα κοριτσάκι εφτά χρονώ, εκεία πούπαιζε μ' άλλα κοπέλια. Κι εδά έσερνε μαζί τζη το αγόρι απούτοντε έξε χρονώ. Φαρμακωμένη ήτονε απού τον καυμό μα τήνε ζόρισε ο άντρας τση και για το χατήρι του παιδιού επήγε κι ευτή.

Στ' αρχές του Μάη επήγανε και το χωριό ήτονε στ' ομορφιές του. Μα δεν επρολάβανε να τσι χαρούνε, ώστε να καταλαγιάσουνε και να βολευτούνε, επεράσανε οι μέρες κι ήτονε μπλειό κοντά στο' είκοσι του Μάη απού πέσανε οι γι' αλεξιφτόνοι. Τρεις ημέρες πλεία ομπρός εμπομπαρδίσανε με την ψυχή ντωνε και τη χώρα κι ούλα τα χωριά, γύρου-γύρου απού τα Χανιά, και βέβαια και τον Αλικιανό. Την πρώτη βραδυιά απού πέσανε οι γι' αλεξιφτόνοι, σαν εβγαίνανε όσοι βγαίνανε ζωντανοί, απού το λάκκο απού ανοίγανε για να χωστούνε, την ίδια στιγμή που επέφτανε, εμαζώνουντοντε πέρα πόδες κι εσυεννοοούντοντε συναμεταξύ ντωνε με φωνές κουλουκιώ, μουσκαριώ ακόμης και όφηδω...

Συνεννοούνται το λοιπός κι οι γι' Αλικιανιώτες με τσι Χανιώτισσες και μ' ούλους όσους ευρίστουντοντε εκεία να γκάψουνε, γιατί στο μεταξύ ήτονε ξαπολυμένοι κι οι γι Ιταλοί αιχμάλωτοι απούτοντε στην

Αγιά κι ο Θεός κατέει ηντα θέλε γενει. Είπανε το λοιπός να πάνε ψηλά στα μιτάτα, πέρα στην Αγιά Ειρήνη. Βάνουνε, νυχθιάτικα, τη στράτα ομπρός τωνε. Δρόμο παίρνανε, δρόμο αφήνανε μα και καμπόσους γέρους αφήσανε γιατί επέφτανε και φωτοβολίδες κι εξαπλώνανε χάμαις, νηστικοί, διψαϊμένοι, ανύπλυτοι και ψειριασμένοι...

Η κακομοίρα η γι' ανηψιά μου, εβάστα σαν ούλες ένα μπογαλάκι στη μια τζη χέρα και με την άλλη έσερνε το γυιό τζη των έξε χρονώ... Απού τα πολλά δάκρυα δεν έφεγγε καθόλου, περίττου τη νύχτα κι ήτονε πίσσα σκοτίδι... Μόνο οι φωτοβολίδες εφέγγανε μα τότες σας εσταματούσανε για να μη τζι θωρούνε να ρίχνουνε μπόμπες...

Μιας κοπανιάς, δεν κατέω πως, αλλαργέψανε οι γι' άλλοι κι η Μαριώ λέει του κοπελιού:

— Άντες από παέ γροικώ χλαλοή. Να τσι βρούμε θέλει...

Παίρνει ζάλο μα δεν επάθειε ποθές ο πόδας τη...

Ένοιωσε να πέφτει και τότες σας την ώρα απούχανε τον κόϊμο, αϊσάνεται δυο γερά χέρια να την αρπούνε και να την ανεβάζουνε στον αμαξωτό δρόμο και γροικά και τον εξάχρονο γυιο τζη να τη λέει:

— Έλα μάννα, στάσου, πέφτεις στο γκρεμό δεν το θωρείς; Γάειρε, έλα από παέ...

Με μια δύναμη που μόνο ο Θεός δίνει, το εξάχρονο κοπέλι εσήκωσε τη μάννα του και δεν την άφησε να πέσει στο γκρεμό... Ποιος; Ένα μωροκόπελο έξε χρονώ εσήκωσε μια γυναίκα μια γυναίκα είκοσι οχτώ χρονώ... Παναγία μου...

Χρόνους είχε και δεν εμπόρειε να τσι χάσει... Πόσες φορές δε μούπε πως εκείνη γλύτωσε με το τίποτις και το παιδί της πάλι εσκοτώθηκε από τίποτις. Ο Θεός έκαμε για το ίδιο το κοπέλι για να ζήσει η μάννα ντου να το μεγαλώσει και να το σπουδάξει, γιατί σε δυο χρόνια έμεινε ορφανό: εσκοτώσαν και τον πατέρα ντου οι Γερμανοί. Απού τη τύχης τα γραμμένα δεν παραμερά κιανένα.

ΜΑΡΙΚΑ ΤΖΕΡΑΚΗ—ΒΛΑΣΣΟΠΟΥΛΟΥ

Κάθε μέρα εγκαίνια

Κάθε μέρα. Από το 1841.

Πάντα κάτι εγκαίνιαζουμε: καταστήματα, οργανωτικά συστήματα, τρόπους επικοινωνίας,

αυτοματισμούς, μηχανογραφικές εξελίξεις,

διαδικασίες απλούστερες και επωφελέστερες για το κοινό.

Γι' αυτό ο μισός ενεργός πληθυσμός της χώρας μας

συνεργάζεται με την Εθνική Τράπεζα,

γι' αυτό κάθε δυναμική μορφή συναλλαγής

φέρνει την υπογραφή μας.

Με την παράδοση οικοδομούμε το μέλλον.

**ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

ΜΙΝΩΪΚΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ
ΑΝΩΝΥΜΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
Θαλάσσιοι δρόμοι πολυτελείας

Ε)Β ΕΛ ΓΚΡΕΚΟ
Το πολυτελές απόκτημα
των ΜΙΝΩΪΚΩΝ ΓΡΑΜΜΩΝ
ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ - ΠΕΜΠΤΗ
ΠΑΤΡΑ - ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ - ΑΓΚΩΝΑ
ΤΕΤΑΡΤΗ - ΣΑΒΒΑΤΟ
ΑΓΚΩΝΑ - ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑ - ΠΑΤΡΑ

Ε)Β ΑΡΙΑΔΝΗ

Καθημερινή Σύνδεση
ΚΡΗΤΗΣ - ΠΕΙΡΑΙΑ με τα
Ε)Β ΜΙΝΩΣ - ΑΡΙΑΔΝΗ - ΚΝΩΣΟΣ
που σας εγγυώνται ένα
σταθερό - άνετο - ευχάριστο
ταξίδι

Ε)Β ΜΙΝΩΣ

Ε)Β ΚΝΩΣΟΣ

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ

- 1) ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ: Αγ. Τίτου 38
ΤΗΛ. 241205 - 9, Τlx 2239
2) ΠΕΙΡΑΙΑ: Αστίγγος 4
ΤΗΛ. 4136103, Τlx 3265
3) ΑΘΗΝΩΝ: Β. Κων/νου 2 (ΣΤΑ-
ΔΙΟ)
ΤΗΛ. 7512426, Τlx 5582

ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΠΡΑΚΤΗΡΕΙΑ

- 1) ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ: 25ης Αυγούστου
78
ΤΗΛ. 224301 - 5, Τlx 2379
2) ΠΕΙΡΑΙΑ: Ακτή Ποσειδώνος 28
ΤΗΛ. 4118211 - 16
3) ΧΑΝΙΩΝ: Χάληδων 8
ΤΗΛ. 23239

A.N.E.K. ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ Α.Ε.

ΕΔΡΑ: ΧΑΝΙΑ

ΣΤΗΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

‘Η πρωτοπόρα λαϊκή
‘Εταιρία που συμβάλλει
πολύπλευρα στην
περιφερειακή ανάπτυξη

ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΧΑΝΙΑ: Πλατεία Σοφ. Βεν-
ζέλου. Τηλ. 25.656 – 23.636

ΗΡΑΚΛΕΙΟ: ‘Οδός 25ης Αύ-
γούστου 33. Τηλ. 223.067 –
283.777 – 222.481 – 222.482

ΡΕΘΥΜΝΟ: ‘Οδός 4 Μαρτύρων
τηλ. 29.846 – 29.874

ΠΕΙΡΑΙΑ: Ακτή Ποσειδώνος 32
τηλ. κέντρο 4118511 – 15

Τό πλοίο «ΚΥΔΩΝ»

‘Η Α.Ν.Ε.Κ. με τὰ πλοία
της ανέβασε τό επίπεδο
ασφάλειας και
άξιοπρέπειας γιά τούς
ταξιδεύοντας

ΕΚΔΟΣΗ ΕΙΣΙΤΗΡΙΩΝ

Στα Πρακτορεία της
Εταιρείας
και σ' όλα τα Γραφεία ταξιδίων
ΑΘΗΝΩΝ—ΠΕΙΡΑΙΑ
ΚΡΗΤΗΣ

Επίσης στα Γραφεία της Α.Ν.Ε.Κ.
στα λιμάνια
ΣΟΥΔΑΣ—τηλ. 89.856
και **ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ**—τηλ. 220.051

ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΟΧΗΜΑΤΑΓΩΓΑ – ΕΠΙΒΑΤΗΓΑ ΠΛΟΙΑ ΤΗΣ Α.Ν.Ε.Κ.

Τό πλοίο «ΚΑΝΤΙΑ»

Τό πλοίο «ΡΕΘΥΜΝΟ»

Τό πλοίο «ΚΡΗΤΗ»

κτηματομόλογα

ΚΤΗΜΑΤΙΚΗΣ

Τα Τραπεζικά Ομόλογα της Κτηματικής Τράπεζας, τα Κτηματομόλογα, είναι η πιο καλή, η πιο σίγουρη και συμφέρουσα τοκοθέτηση για 9 βασικούς λόγους:

1. Έχουν την εγγύηση της Κτηματικής
2. Δίνουν τον μεγαλύτερο τόκο
3. Είναι αφορολόγητα
4. Ανατοκίζονται
5. Εξαγοράζονται πάνω από το άρτιο
6. Τα δέχονται οι Τράπεζες σαν ενέχυρο για παροχή δανείου
7. Είναι, αν θέλετε, ανώνυμα
8. Μεταβιβάζονται χωρίς καμιά διαδικασία, και

9. ...αυτό θα σας το πούμε όταν μας επισκεφθείτε στην Κτηματική για περισσότερες πληροφορίες.

Πριν τοποθετήσετε, λοιπόν, τα χρήματά σας οπουδήποτε, δεν χάνετε τίποτα να έρθετε στην Κτηματική, να σας ενημερώσουμε περισσότερο για τα Κτηματομόλογα. Αντίθετα, έχετε να κερδίσετε πολλά. Γιατί είμαστε βέβαιοι ότι από μια απλή τοποθέτηση, θα προτιμήσετε την πιο πλεονεκτική την πιο συμφέρουσα τοκοθέτηση των χρημάτων σας: τα Κτηματομόλογα της Κτηματικής. Για 8 και 1 σημαντικούς λόγους.

η καλύτερη τοκοθέτηση των χρημάτων σας

ΚΤΗΜΑΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ
για να γίνεις από νοικάρης
νοικοκύρης

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΧΑΝΙΩΝ
Λ. ΚΥΔΩΝΙΑΣ 17
ΧΑΝΙΑ ΤΗΛ. 56854

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΑ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΦΙΛΟΤΕΛΙΣΜΟΥ
ΑΙΟΛΟΥ 100 (ΑΘΗΝΑ)

ένα εύπρόσδεκτο δώρο

**μιά έγγραφη στήν ύπηρεσία
συνδρομητών νέων εκδόσεων
γραμματοσήμων**

**πληροφορίες
σέ όλα τά ταχυδρομεία τής χώρας**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ Α.Ε.

Ο μεγαλύτερος φορέας αναπτυξιακής πολιτικής της χώρας

**Συμβάλλει
αποφασιστικά στους τομείς
Υποδομής, Χρηματοδοτήσεως
και Αναπτύξεως με τα αυξημένα
κίνητρα του Νόμου 1262/82:**

- επιχορήγηση επενδύσεων
- επιδότηση επιτοκίου
- φορολογικές εκπτώσεις
- αυξημένες αποσβέσεις

ΕΤΒΑ - Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 18 - ΑΘΗΝΑ 135, ΤΗΛ. 3237981, TELEX 215203 ETVA GR ΤΗΛΕΓΡ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ETVABANK

Τράπεζα Κρήτης δυναμική ανάπτυξη σ' όλη την Κρήτη

Η Τράπεζα Κρήτης πιστεύει στην ανάγκη της αποκέντρωσης και της οικονομικής ανάπτυξης της επαρχίας. Γι' αυτό ανοίγει καταστήματα και θυρίδες σε πολλά σημεία της χώρας μακριά από το κέντρο. Και πάντα, με έμπειρο προσωπικό, καλή οργάνωση και όπωσδήποτε μία άλλη νοοτροπία στην τραπεζική εξυπηρέτηση. Έτσι,

δέν είναι τυχαίο ότι οι καταθέσεις στην Τράπεζα Κρήτης αυξήθηκαν πάνω από 50% κατά μέσο όρο τό χρόνο στην προηγούμενη πενταετία. Είναι μία σαφής έκφραση της εμπιστοσύνης των πελατών της και της ενημέρωσής τους με υπευθυνότητα.

Η Τράπεζα Κρήτης είναι μία σύγχρονη τράπεζα για όλη την Ελλάδα. Γνωρίστε την.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΡΗΤΗΣ
Ταχύτητα και συνέπεια.

ΡΕΘΥΜΝΟ: ● Κουντουριώτου 35, Τηλ. (0831) 29410, Telex: 291188 ● ΣΠΗΛΙ: Τηλ. (0832) 22100
ΧΑΝΙΑ: ● Πλατεία Σοφοκλή Βενιζέλου, Τηλ. (0821) 53745, Telex: 291160 ● ΒΟΥΚΟΛΙΕΣ: Τηλ. (0824) 31555
ΗΡΑΚΛΕΙΟ: ● Πλατεία Καλλιέργων, Τηλ. (081) 224385, Telex: 262117 ● ΑΡΧΑΝΕΣ: Τηλ. (081) 751543
● ΜΑΛΙΑ: Τηλ. (0897) 31468 ● ΤΖΕΡΜΙΑΔΩ: Τηλ. (0844) 22022
ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ: ● Τηλ. (0842) 28946 ● ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ: Τηλ. (0841) 23730 ● ΣΗΤΕΙΑ: Έλ. Βενιζέλου 27, Τηλ. (0843) 23960

ΑΘΗΝΑ
 ΛΟΝΔΙΝΟ
 ΠΑΡΙΣΙ
 ΛΥΩΝ
 ΜΑΔΡΙΤΗ
 ΜΙΛΑΝΟ
 ΖΥΡΙΧΗ
 ΓΕΝΕΥΗ
 ΡΩΜΗ
 ΒΡΥΞΕΛΛΕΣ
 ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ
 ΝΤΥΣΣΕΛΤΟΡΦ
 ΤΙΡΑΝΑ
 ΦΡΑΝΚΦΟΥΡΤΗ
 ΣΤΟΥΤΓΑΡΔΗ
 ΒΙΕΝΝΗ
 ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ
 ΤΡΙΠΟΛΗ
 ΚΑΪΡΟ
 ΛΕΥΚΩΣΙΑ
 ΤΕΛ ΑΒΙΒ
 ΝΑΪΡΟΜΠΙ
 ΓΙΟΧΑΝΝΕΣΜΠΟΥΡΓΚ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ
 ΤΖΕΝΤΑ
 ΝΤΑΧΡΑΝ
 ΝΤΟΥΜΠΑΙ
 ΚΟΥΒΕΙΤ
 ΑΜΠΟΥ ΝΤΑΜΠΙ

Έχετε 28+1 λόγους νά ταξιδέψετε μέ την Όλυμπιακή στό έξωτερικό

Η Όλυμπιακή Αεροπορία πετάει σέ 28 διεθνείς προορισμούς. Καί μαζί της, αισθανέσθε σάν στό σπίτι σας, γιατί ή ελληνική φιλοξενία σας συνοδεύει παντού.

Επί πλέον, οι περισσότερες πτήσεις της Όλυμπιακής, γίνονται χωρίς ενδιάμεσους σταθμούς. Για παράδειγμα, ή Όλυμπιακή πετάει κατευθείαν γιά Νέα Υόρκη. Έτσι φθάνετε γρήγορα καί ξεκούραστα, μέ τά πιο σύγχρονα αεροσκάφη.

Ταξιδεύοντας στό έξωτερικό, γιά δουλειές ή διακοπές, ό καθένας από τούς 28 προορισμούς μας, είναι ένας λόγος γιά νά πετάξετε μέ την Όλυμπιακή Αεροπορία. Άλλά υπάρχει πάντα ακόμα ένας λόγος:

ή ευχαρίστηση
από τό ταξίδι σας.

ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ

Γιά περισσότερες πληροφορίες αποταθείτε σέ μάς ή στόν πράκτορά σας

